

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

2025
6

Rakovszky Zsuzsa, Tatiana Țibuleac, Kun Árpád prózája
▪ Kugler Viktor, Doina Leonid, Balogh Robert versei ▪
Szemán Krisztina, Pataky Adrienn és Borcsa János
tanulmányai ▪ Hajós-Szabó Dóra és Dudás Győző képregénye
▪ Halmi Annamária és Füzi Péter az *Egyetlenről* ▪ Kritikák
Németh Zoltán, Esterházy Péter és Lapis József köteteiről

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

Új folyam, 24. évfolyam

Szerkesztők: Borcsa Imola (*próza*), Pataki Viktor (*tanulmány*),
Pinczési Botond (*líra*), Pintér Kitti (*líra, honlap*), Szenkovics Enikő (*műfordítás*),
Szép V. Árnika (*Kortárs olvasatok*), Vass Norbert (*főszerkesztő-helyettes, kritika*),
Vincze Ferenc (*főszerkesztő*), Zahari István (*repertórium*), Zsávolya Zoltán (*Figyelő*)

Főmunkatársak: Buda Attila, Zsolnai György

Olvasószerkesztő: Szenkovics Enikő

Korrektor: Kovács Emőke

A szerkesztőség címe:

Postacím: 1072 Budapest, Akácfa u. 20.

Tel./fax: (1) 321-4757 • E-mail: szif.szerk@gmail.com

www.szepirodalmifigyelo.hu

Szerkesztőségi titkár: Katona Petra

Fedélterv: P. Szathmáry István

Nyomdai előkészítés: Arany Imre | Layout Factory

Megjelenik minden második hónap végén

Előfizetési díj: 6000 Ft

A Szépirodalmi Figyelő által feldolgozott folyóiratok:

Agria, Alföld, Ambroozia, Apokrif, Bárka, Búvópatak, Confessio,
Credo, Dunatükör, Élet és Irodalom, Életünk, Eső, Ex Symposion,
Ezredvég, Forrás, Helikon (Kolozsvár), Hévíz, Híd, Hitel, Irodalmi Jelen,
Irodalmi Szemle, Jelenkor, Kalligram, Kortárs, Korunk, Látó, Liget,
Lyukasóra, Magyar Lettre Internationale, Magyar Műhely, Magyar Napló,
Mozgó Világ, Múlt és Jövő, Műhely, Műút, Napút, Opus, Országút, Palócföld,
Pannonhalmi Szemle, Pannon Tükör, Parnasszus, Partium, Prae, Sikoly,
Somogy, Spanyolnátha, Székelyföld, Szörös Kő, Tekintet, Tempevölgy, Tiszatáj,
Új Forrás, Vár, Várad, Vár Ucca Műhely, Vigilia, Zempléni Múzsza

Lapunk előfizethető a szerkesztőségben,

terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.

Előfizethető továbbá közvetlenül a postai kézbesítőknél,
az ország bármely postáján, a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban
és a Központi Hírlap Centrumnál

(Budapest, VIII. ker. Orczy tér 1., tel.: 06-1/477-6300; postacím: Bp., 1900).

További információ: 06-80/444-444; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Nyomdai munkák: Érdi Rózsa Nyomda Kft.

Kiadja a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány

Felelős kiadó: a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány elnöke

ISSN 1585-3829

TARTALOM

SZÉPIRODALOM

Kugler Viktor: <i>szíámitransz</i>	3
<i>remetehigiéna</i>	4
Korda Bonifác: <i>És jöttek</i>	5
<i>Anekdota</i>	6
Rakovszky Zsuzsa: <i>Az oda-visszaút (2. rész)</i>	7

MŰFORDÍTÁS

Doina Ioanid: <i>Beléptető poémák</i> (Lövetei Lázár László fordításai).....	23
Vincent Van Gelder: <i>Előkert</i> (Hermán Dániel fordítása).....	30
Veronica Raimo: <i>Semmi nem igaz</i> (Nagy K. Krisztina fordítása)	31
Tatiana Țibuleac: <i>A nyár, amikor anyámnak zöld szeme volt</i> (Császár Irma Tímea fordítása).....	40

KÉPREGÉNY

Hajós-Szabó Dóra: <i>Növények hőbörögnek (6. rész)</i>	50
--	----

FIGYELŐ

Balogh Robert: <i>bogár a polcra</i> (Kortárs, 2025/9.).....	61
Taizs Gergő: 3,14 (www.ligetmuhely.hu, 2025/9.).....	62
Horváth Eve: <i>Hideg, zúgó úr</i> (Látó, 2025/10.).....	63
Kun Árpád: <i>Dafn és Daphné</i> (Forrás, 2025/9.).....	64
Halmosi Sándor: <i>Ki lehet pásztor?</i> (Vigilia, 2025/9.).....	70
Kiss Lóránt: <i>Harapófogó</i> (Apokrif, 2025/3.).....	71
Tari István: <i>Bohóckodó emlékezet</i> (Országút, 2025. szeptember 26.).....	72
Pozsonyi Ádám: <i>A Mester</i> (Hitel, 2025/9.).....	74

AZ 1960-AS ÉVEK MAGYAR LÍRÁJA

Szemán Krisztina: <i>A versciklus mint médium</i>	83
Pataky Adrienn: <i>Néhány lézengő héliumatom harmóniája</i>	101
Borcsa János: <i>Egykori Jékely-kötet mai olvasatban</i>	113

KÉPREGÉNY

Dudás Győző: <i>Allegória</i>	124
-------------------------------------	-----

KORTÁRS OLVASATOK

Tandori Dezső: <i>Egyetlen</i> , Okapi Press, Budapest, 2025.....	126
Halmi Annamária: <i>Részek és egészek: gondolatok Tandori Dezső</i> <i>Egyetlen című kötetéhez</i>	127
Füzi Péter: <i>A nulladik kötet</i> . Tandori Dezső: <i>Egyetlen</i>	139

KRITIKA

Tanos Márton: <i>Sokszereplős párbeszédkíséret</i> (Káli Anita – Kelemen Pál – Márjánovics Diána – Vásári Melinda [szerk.]: <i>Száz év után Mészöly Miklósról</i>)	148
Kiss Júlia: <i>Vaskos mulasztásaink, avagy van-e benne köszönetünk?</i> (Esterházy Péter: <i>Vanni van – Válogatott beszélgetések</i>)	153
Katona Alexandra: <i>Közelítések az idegenséghez</i> (Lapis József: <i>Túl a fedélen – Tanulmányok és kritikák a gyerekirodalomról</i>)	158
Goda Regina: <i>Fogalmak útvesztőjében: a transzkulturalizmus lehetőségei és kihívásai</i> (Németh Zoltán: <i>Transzkulturalizmus: Elmélet és gyakorlat</i>)	164
Szelke László: <i>Színes pesti mozaik</i> (N. Kósa Judit: <i>Örök hűség, kis hibával – Lelőhely 3.</i>)	169
Kiss Tamás: <i>Ilyen egy szerelem, ha nem túl nyerő</i> (Paul Dini, Pat Cadigan: <i>Őrült szerelem</i>)	175

REPERTÓRIUM

2025. szeptember–október	181
Számunk szerzői	202

Lapszámunk borítója Dudás Győző grafikájának felhasználásával készült.

Lapunk megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap, a Petőfi Kulturális Ügynökség és a Magyar Kultúráért Alapítvány támogatta.

Nemzeti
Kulturális
Alap

SZÉPIRODALOM

Kugler Viktor

sziámitransz

ikrem, te, aki a vállam másik oldalán
gondolkozol. ilyenkor nagy távolságokra
kerülsz. srí lankán fekszel gondolatban,
és túl hangosan szürcsölsz.
engem itt hagyasz, száradó szem vagyok
a falu koponyájában. mielőtt elaludnál,
érezem, hogy nyakcsigolyáid megolvadnak,
és mint egy szemölcs, csak létezni
igyekszel rajtam.

remetehigiénia

szóval itt vagyok az eltévedés
után és a pánik előtt. ezen a fiktív
helyen mégis valóságosak a történések.
erre a zarándokútra nem voltam
felkészülve. szeretem a túzásaimat.
az előbb még voltam valahol,
most sehol vagyok a valaki,
hordó nélküli diogenész.
egy adag bevásárlás lóg a kezemből,
mintha csáp lenne.
domestos, calgon, douwe egberts omnia,
új életem fölöslegei, túlcsordult
szimmetria. hosszú évek rövid percei
alatt kuporgattam össze mindezt.
körém tekert hiány lett a város.
az eltévedés hierarchiája:
lábnyomok nélküli
labirintus.

Korda Bonifác

És jöttek...

és jöttek lovon a négy futárok – fehéren, rőtön, feketén, fakón
vagy kocsin jöttek, már nem is tudom
érkeztek motoron, szélvédőn, platón
és énekeltek nekünk, az emberarcúaknak, ha másra már nem is,
de erre még emlékszem,
rég dalok voltak, még a rádióból, és szóltak gyorsan, tisztán, hangosan,
merészen

három király is jött vagonokban ültek, arcuk mint sápadtan pislákoló
kövek,
egyiknél cipő volt, másiknál szögek, harmadiknál, csak az isten
mondja meg

és ők is énekeltek, bakelitlemezen,
kristálysercegéssel, lomhán és nehezen

kettő madárképű jött, őket hintó hozta, papok lehettek
oltárt állítottak, és a kés alatt hasadt az eretnek
közben énekeltek, de csak visszhangjuk volt, mintha a távolba
gregoriánt verne vissza egy kápolna

végül jött egy golyó
gurult a köveken
forró volt és súlyos
minden ütődésből hang szakadt fel
sírtam vagy nem is én
de ő nem figyelt
fájdalmasan gurult
és nem énekelt

Anekdota

mikor rátörtek a barbárok
nem szólt csak falta szemmel a kaput
és beleiből nem a sár szivárgott
csak – csoda hogy beszélnek még róla
a szenesember a hentesnek
hogyan bizony mondom neked a fekély kihaladt és alvadtan csorgott
alá a szalmára de nem vér
– saját magam lestem ki

mikor fölnyalábolták nem reszketett
halott volt vagy eszméletlen talán
többé már semmit nem szerethetek
mondtam neki ha hallotta nevetett
egyebet nem lehetett átadni
csak combjába marva a kézmeleget

kint a gyöngye park alatt a világos ízű fűszerek
kit megkent a nap jobban vágyta a teret
mint akit megcsípett a lég a városba menet
nem hajlott meg a fű a talp alatt
a lomb sem hajtott fejet
csak irgalmatlanul lépkedett a törtszívű menet

Rakovszky Zsuzsa

Az oda-visszaút

Második rész

A levél aztán megjött, alig pár napra rá, hogy rákérdezett. Történetesen én értem előbb haza aznap, és én vettem ki a postaszekrényből. Valami külföldi címről érkezett, svájci bélyeg volt rajta. Bevittem a szobájába és leraktam az íróasztalára, de már akkor volt valami nagyon rossz érzésem: csak nehezen tudtam ellenállni a kísértésnek, hogy elsüllyeszsem a saját íróasztalfiókomba. Vagy hogy kidobjam az utcai szemetesbe. A feladó intézmény neve valahonnét ismerősnek tűnt: mintha már hallottam volna róla. Utánanéztem a neten, és elállt a lélegzetem. Meg akar halni?

– Megtaláltad a leveledet? – kérdeztem tőle erőltetett könnyedséggel, miközben vacsoráztunk. – Úgy láttam, valami külföldi cégtől jött...

Gyanakodva, összehúzott szemmel fürkészte az arcomat, vajon sejtek-e valamit.

– Igen, befizettem egy turistaútra – vetette oda jól megjátszott közönnyel. – Nem te mondogatod mindig, hogy jót tenne, ha néha kimozdulnék?

– És mikor indulsz? – kérdeztem, és nagyon igyekeztem, hogy ne remegjen a hangom.

– Egy hét múlva – felelte, de kerülte a pillantásomat.

– Ez valami társasutazás? – kérdeztem. – Mit gondolsz, nem fizethetnék be én is? Rám is rám férne egy kis környezetváltozás. Vagy ezzel már elkéstem?

Valami olyasmit mormogott, hogy már betelt a létszám, és macksul fixírozta a padlószőnyeget.

– Nem kérdeznéd meg esetleg mégis? Vagy megadhatnád az e-mail-címüket – mondtam. Kedélyes érdeklődést színleltem, de éreztem, hogy hamisan cseng a hangom. – Hátha valaki visszamondja az utolsó pillanatban...

– Ne haragudj, de nem szeretném – dűnnyögte, szemét továbbra is a padlószőnyegre szegezve. – Akkor egész úton egymással beszélgetnénk... szeretném, ha rá lennék kényszerítve, hogy új ismeretségeket kössek.

– Dóri, miért hazudsz? – kiáltottam rá magamból kikelve. – Azt hiszed, nem tudom, mi ez a Dignitas? Azt hiszed, nem tudom, hogy mire készülsz?

Kihúzta magát – addig összegörnyedve ült, mintha a hasa fájna –, és most végre a szemembe nézett.

– Hát ha tudod, akkor minek kérdezed? – vetette oda kihívóan. – Igen, véget akarok vetni ennek az egésznek! Már régebben kellett volna...

– És én? – kérdeztem, éreztem, hogy remeg a hangom, és erősen szorítottam a székem karfáját, mert féltem, hogy elsírom magam. – Rám egyáltalán nem gondolsz? Az én szeretetem nem számít neked semmit?

– Ha igazán szeretnél, akkor nem akarnád, hogy tovább szenvedjek! – kiáltotta. Berohant a szobájába, és belülről ráfordította a kulcsot. Én meg rohantam utána.

– Ha nem tudnád, ez nálunk illegális! – kiáltottam, a csukott ajtón dörömbölve

– És? Ha feljelentesz, akkor egyszerűen kiugrom az ablakon! – kiáltott vissza vadul.

A következő hét napot, azt nem kívánom senkinek.

Kivettem egy hét szabadságot, egész nap együtt voltunk. Sétáltunk, beültünk valami jobb helyre ebédelni... Dóri sokkal felszabadultabb volt, mint a balesete óta bármikor: gondolom, úgy érezte, hogy most már mindegy, nem számít, ha a szemük sarkából megbámulják, ha a pincér igyekszik nem nézni az arcába.

Én viszont egyre közelebb jártam a teljes összeomláshoz. Érzetem, könyörögtem, egyszer, igen, egyszer még el is sírtam magam.

– Ha te ezt megteszed, én is végzek magammal! – kiáltottam sírástól fuldokolva. Mire ő vállat vont:

– Ez már a te döntésed! – közölte hűvösen.

Utánaolvastam, hogy mik egy ilyen eljárásnak? szolgáltatásnak? a feltételei.

– Na és – kérdeztem megsemmisítően gúnyosnak szánt, remegő hangon –, van orvosi papírod? Arról, hogy nem vagy lelki beteg? Hogy nem vagy depressziós, vagy mit tudom én? Mert akkor sajnos hiába is...

– Nekik megvannak erre a saját szakembereik! – vágott vissza. – Pontosan tudod, hogy itthon ilyen igazolást nem adhatnak ki!

Feladtam: hát ha nekik megvannak a saját szakembereik... ugyan mit remélhetek még?

Az utolsó két nap valóságos lázalom volt. Már nem érveltem, nem is könyörögtem, megpróbáltam kihasználni minden pillanatot, amit még vele tölthetek, és titokban abban reménykedtem, hogy hátha... hátha éppen ez a gyerekkori kedvenc filmje vagy társasjátéka kell hozzá, hogy meggondolja magát. Velem kedvesebb volt, mint gyerekkora óta bármikor, és én ezt, bolond fejjel, jó jelnek vettem.

Az utolsó estén éppen carcassonne-oztunk – ez volt tízévesen a kedvenc társasa, kedves, szelíd játék, nem kell a másikat megelőzni, vagy pláne leütni a bábuját, utakat és várkastélyokat kell építeni, az nyer, akinek a legtöbbet sikerült –, amikor hirtelen ellenállhatatlan, görcsös sírás fogott el.

– Mikor indul a géped? – kérdeztem elcsukló hangon. – Tizenegy-re kell a reptéren lennem – felelte, de nem nézett rám. – Kikísérhetlek? – kérdeztem. Összevont szemöldökkel töprengett pár pillanatig. – Nem lenne jobb itthon elbúcsúzni? – kérdezte komoly, együttérző hangon, mintha ő lenne a felnőtt, aki egy síró gyereket próbál megnyugtatni. Nem feleltem, csak vadul, kétségbeesetten ráztam a fejem. – Hát jó... – mondta sóhajtva. – Megyek lefeküdni... – És eltűnt a szobájában. Én meg kicsit megkönnyebbültem: akkor még van pár óránk együtt. Aztán arra gondoltam, hogy talán ez az utolsó éjszaka, amikor ott alszik a szomszéd szobában, és újra elfogott a sírás.

Azt hittem, egy szemhunyaszt sem fogok aludni aznap éjjel, de furcsa módon szinte azonnal elnyomott az álom. Akkor már nyugtatókon éltem: talán túl sokat vettem be belőlük. Azt álmodtam, hogy kikísérem a repterre, elbúcsúzom tőle, de az utolsó pillanatban leszáll a gépről, és boldog megnyugvással mély, álomtalan álomba zuhantam.

Amikor felébredtem, már egészen világos volt. Megnéztem az időt a mobilomon: fél tíz. Indulnunk kell, gondoltam, biztosan már a fürdőszobában van: vártam egy darabig, de nem történt semmi. Elkaptam valami esztelen reménykedés: talán elaludt ő is, talán átalussza a gép indulását... vagy meggondolta magát! Énekelni és szokdéselni szerettem volna örömben, de inkább lapítottam, nehogy éppen én ébresszem föl. Vártam, mozdulatlanul, egyre hevesebben reménykedve: már elmúlt tíz óra, de semmi. Végül nem bírtam tovább: muszáj volt kimennem a fürdőszobába. Bekopogtattam, aztán óvatosan benyitottam: nem volt ott. Láttam, hogy a mosdóról hiányzik a fogkefeje: szóval már elcsomagolta. Tehát mégiscsak ébren van. Visszafelé észrevettem, hogy résnyire nyitva van a szobája ajtaja. Egy darabig csak álltam és füleltem, de nem hallatszott bentről semmi

mozgás. Belöktem az ajtót: az ágya bevetve, a székről hiányzott az előző este odakészített holmi, az íróasztalról a laptopja. A helyén egy kettőbe hajtott papírlap: fölvettem és szétnyitottam:

– Ne haragudj, nem mondtam igazat! – állt rajta Dóri szabályos, kissé gyerekes kézírásával. – A gépem igazából fél nyolckor indul. Jobb lesz így. Ne szomorkodj nagyon! D.

Rohantam a szobámba, felkaptam a mobilomat, és kétségbeesetten nyomogatni kezdtem Dóri neve mellett a miniatűr telefon ikont. Csak még most az egyszer, fohászkodtam, csak még egyszer, utoljára, hadd beszéljek vele pár szót... Hallottam a telefon csengését a szobájából, és egy örült pillanatig azt hittem, mégiscsak ott van, vagy legalábbis itt valahol a lakásban, csak nem vettem észre – de aztán visszarohantam a szobájába, és láttam, hogy a mobilja ott hever a könyvespolcon: pár másodpercig hülyén bámultam rá, aztán rájöttem a magyarázatra: nyilván vett egy másikat, aminek a számát én már nem ismerem.

Leroskadtam az ágyra: most mit csináljak? Felhívtam a munkahelyemet, szóltam, hogy beteg vagyok: a főnököm hallhatta a hangomon, hogy valami nagyon nincs rendben, mert tőle szokatlan együttérzéssel kívánt jobbulást. Aztán csak ültem és meredtem magam elé: egy infarktus, az jönne jól most, gondoltam, vagy egy stroke, bármi, ami megfoszt az öntudatomtól legalább egy időre – vagy végleg, igen, az lenne a legjobb. Bevettem egy Xanaxot, ittam rá egy sört, de semmi – mintha csak egy pohár szódát ittam volna. Valakivel beszélnem kell, ha nem akarok megőrülni, gondoltam, de kivel? Betti? Igen, talán Betti... de nem, mi értelme lenne? Pontosan tudom, hogy mit mondana. Ilyen az, amikor a fiatalokat arra tanítjuk, hogy minden kívánságuk jogos, és ha valamelyik nem teljesül, joguk van felforgatni a világot, vagy ha az nem megy, eldobni maguktól az életet... persze hogy ezt mondaná. És hogy Isten... ha nem hiszünk benne, az élet elviselhetetlen. Arra, hogy az ő jó Istene miért enged meg ennyi szenvedést, miért engedi meg, hogy egy fiatal lánynak tizennyolc évesen tönkremenjen az egész élete – arra persze nem tud válaszolni.

Tehetetlen kétségbeesésemben másnap felhívtam Annát, hátha tud tanácsot adni. Miután sikerült meggyőzőnöm, hogy nem, nem akarom felmelegíteni a kapcsolatunkat, hajlandó volt leülni velem egy kávéra. Némán hallgatott végig, közben a kávéskanalával játszott.

– Írjál nekik! – mondta rövid töprengés után. – Írj nekik egy e-mailt, hogy depressziós, hogy nem tud felelősségteljesen dönteni... Várj, diktálom!

Ez igazán kedves volt tőle: sokkal jobb az angolja, mint az enyém.

– Még az is lehet, hogy ott helyben úgy döntenek, nem felel meg a feltételeiknek! – próbált vigasztalni. – Szerinted van rá esély? – kérdeztem mohón. Kétkedve ingatta a fejét: – Hát nem tudom... Elviselhetetlen lelki szenvedés – mondta töprengve. – Ha arra hivatkozik, nyert ügye van... Már úgy értem...

Igen, tudhattam volna: Anna becsületes nő, nem akar hamis reményeket kelteni bennem.

Hazafelé vettem egy üveg konyakot. Otthon megtaláltam a gépben annak a bizonyos svájci intézménynek a honlapját az e-mail-címükkel: megírtam az e-mailt, azzal a szöveggel, amit Anna diktált, aztán odakészítettem az ágy mellé az italt, bevettem két nyugtatót, és aludni próbáltam, de egy jó darabig csak forgolódtam. Végül mégiscsak elnyomott az álom, de hajnali kettő körül felriadtam, és a zavaros és teljesen hétköznapi álmok után – csak arra emlékszem, hogy a plázában vásároltunk Dórival, ő mindenáron valami egzotikus húskonzervet akart venni, én meg próbáltam lebeszélni róla, azzal, hogy nem egészséges – teljes súlyával rám zuhant a valóság. Nem tudom, mit reméltem, de fölkeltem, és bementem a kissozába. Nem gyújtottam villanyt, a mobilommal világítottam, annak a kísértetfénye szaladgált a gondosan bevetett ágyon, a vidám piros-kék ágytakarón, amelyen ott ültek Dóri gyerekkori plüssállatai, egy nyakkendő, kissé morózus medve, egy megható, foltos kölyökkutya és egy életnagyságnál jóval nagyobb, bárgyún vigyorgó kék nyúl. Pontosan emlékeztem, melyiket melyik karácsonyra vagy születésnapjára kapta. A könyvespolcán egy-két gyerekkori kedvenc, *Harry Potter*, *Az emlékek őre*, ilyesmik. Kihúztam a komód fiókját: a téli ruhái ott voltak hiánytalanul, persze, azokra már nem lesz szüksége. Pólóból meg fehérneműből többet is vitt: nyilván, hogy legyen nála váltás ruha, mert nem azonnal hajtják végre az ítéletet – igen, így gondoltam, ezekkel a szavakkal. Előbb még az orvosi vagy tudom is én, pszichológusi vizsgálat – vajon lesz-e valamilyen hatása az e-mailemnek? És egyáltalán, válaszolnak-e, és ha igen, mikor?

Válaszoltak: még hozzá mindjárt másnap. Először arra gondoltam, megkérem Annát, fordítsa le ő, hátha félreértek valamit, de végül is nem volt rá szükség: értettem, hogy mit írnak, legalábbis a lényegét, nagyon is jól. A „chronic depression” és „unbearable mental suffering” szavak éppolyan ismerősök voltak, mint a „freedom of choice”, „self-

determinaton” és „the right of every individual to decide” kifejezések. Akkor hát nincs remény.

A legrosszabb az volt, hogy tudtam: még nem történhetett meg. Még tehetnék valamit, de mit? Ha odamegyek, ha megpróbálom erőszakkal hazahurcolni, a törvény és a rend az ő oldalán lesz. A döntés joga, a választás szabadsága... még a végén én kerülnék börtönbe. Nem mintha az rosszabb lenne, mint itthon ülni az üres lakásban.

Úgy éreztem, ha még egy napig itthon maradok, megőrülök. Megnéztem, mikor rendel a házi orvos, és időpontot kértem: sürgős, igen sürgős, mondtam az asszisztensnőnek. Mióta utoljára ott jártam, a jó öreg Szalai doki nyugdíjba ment: éles arcú, kelletlen fiatal nő volt az utódja. Elmondtam az elvárható szöveget: nem tudok aludni, nincs étvágyam, és igen, vannak időnként rossz gondolataim, szorongásom és büntudatom. Kórházba? Egy pillanatra megkísértett a lehetőség: feküdni egész nap a fertőtlenítőszagú ágynemű közt, a plafont bámulni, rendszeres időközönként belém nyomnának egy nyugtató injekciót... igen, talán ha kapnék egy egyágyas szobát. De egy légtérben két másik nyögdecseleő és horkoló boldogtalannal, ahol látogatási időben zajos, kedélyes rokonság özönli el a helyiséget, meggybefőttel és fokhagymaszagú sült hússal súlyosbítva... na nem. Pár hétre a nővéremhez költözöm, hazudtam, hogy legyen mellettem valaki, amíg hatni nem kezd a gyógyszer. A nő vállat vont, felrakott valami antidepresszánt a felhőbe, és kiírt négy hétre – egyelőre.

Most pedig, gondoltam, már a gyógyszerrel a zsebemben, el kell mennem valahová, valami olyan helyre, ahol még sohasem jártam, semmiféle emlékem nem fűződik hozzá. Lehetőleg valahová víz mellé vagy hegyek közé – nem valamelyik népszerű, emberektől nyüzsgő fürdőhelyre persze, hanem egy Isten háta mögötti kisvárosba, lehetőleg külföldön. Valami olcsó helyre – szerencsére még előszeton van. Keresgélni kezdtem a neten, végignéztem húsz-harminc hirdetést, míg egyszer csak, mintha valaki meglökte volna a kezemet, rákattintottam az egyikre: igen, ez az!

Vakolatlan, középkorias épületek a hegytetőn, nem messze a tenger-től, kanyargós, keskeny utcák, váratlan lépcsők és boltívek, égővörös és sötét rózsaszín bougainvillea csebrekben, vagy ahogy végigömlik a természetű kerítések, tenyérnyi főtér, a vendéglő előtt hajlított öntöttvas támlájú székek, egy hatszáz éves templom, a falakon primitív freskók, mennybe emelkedő üdvözltekkel és kicsavart végtagokkal a lángokba zuhanó kárhozottakkal – milyen jó, hogy sose jutottunk

el Dórival Olaszországba, pedig mindig terveztük. Az anyjával jártam ott, még Dóri születése előtt – ha a látvány előkotor a tudattalanomból valami emléket, az nyilván szegény Erzsihez kapcsolódik majd. „Időkapzsula” – állította a némileg fellengzős hirdetés, és ez is tetszett: mintha ott őriznék a múlt egy darabját, egy olyan időszakot, amikor még nem történt semmi jóvátehető. Megnéztem a szálláskínálatot: 16. századi épületben mindössze három szoba, jelenleg egyik sem foglalt, a bútortat persze modern, de az egyik szobában az ágy fölött, a város főterét ábrázoló, kötelező akvarell mellett két régimódi angyalka lógatja a lábát egy felhőn, a másikban kék leples Mária fordítja a szemlélő felé a térdén ülő kiseddet – gyorsan lefoglaltam az angyalkás szobát négy hétre.

Összekapoktam néhány ruhadarabomat, belegyűrtem a kisbőröndbe – nem, meleg holmi nem kell, ott már biztosan nyár van, vagy legalábbis késő tavasz –, kihoztam a kocsit a garázból (ritkán használtam, a baleset óta Dóri nem volt hajlandó kocsiba ülni), eldöntöttem, hogy eurót majd útközben váltok, és elindultam.

Mindig is tudtam, hogy a gyász, legalábbis nálam, nem folytonos lelkiállapot, hanem rohamokban tör rá az emberre. Az idő nagyobb részében csak homályos szorongást okoz, érezzük, hogy valahol az agyunk egy rejtett zugában – a tudatküszöbünk alatt, azt hiszem, így mondják – ott lapul a fenevad, és lesben állva várja, hogy valamilyen külső helyszín vagy esemény – egy kisbolt, ahol még együtt vásároltunk, egy félbehagyott könyv, amelyet még *azelőtt* kezdtünk el, egy rég nem látott ismerős, aki még nem tudja, mi történt – táplálékot dobjon neki, hogy aztán megújult erővel marcangolhassa rettenetes karmával és fogával a lelkünket. És én most azon voltam, hogy kiéheztessen ezt a fenevadat, azzal, hogy néhány hetet töltök egy olyan helyen, amelyhez semmiféle emlékem, semmiféle füstbe ment tervem vagy reményem nem fűződik, hátha mire vissza kell térnem a megszokott környezetembe, ha talán nem is pusztul el egészen, de legyen-gül, őrjítő, éles fájdalom helyett már csak meghatott, nosztalgikus szomorúságot képes okozni.

Fák, benzinkutak, szélkerekek – ez utóbbiak egyre sűrűbben, ahogy átlépek a határt –, nagy kék, fehér betűs táblák egy dróton lengedezve a magasban, itt-ott egy magányosan álló ház. Az útkorlátan, a búza- és repceföldeken túl egy-egy templomtorony vagy gyárkémény magasodik a lombkoronák fölé. Néha egy kisváros, lázálomszerű utcák, az otthonról ismerős feliratokkal – Starbucks,

McDonald's –, az álom szokásos, köznapi emlékekből és fantáziaelemekből építkező logikája szerint. Aztán megint az autópálya – végtelen hosszú ideig semmi, csak az úttestet hosszában átszelő, szaggatott, fehér vonal, kétoldalt földek. Sötétedik, mire a GPS nyájasan ingerült utasítását követve ráfordulok a tengerparti útra.

Hirtelen száll le az éjszaka: hosszan haladok a parti úton, balról mozdulatlan, egynemű sötétség, jobbról halvány, kétes csillogás és surrogás, a fényszóró fénykévéjében a végeérhetetlen, szaggatott fehér vonal. Egy csöppet sem vagyok álmos: úgy érzem, az idők végezetéig tudnék haladni étlen-szomjan ebben a surrogó sötétségben, amely egy idő után azonban lassanként ritkulni kezd: mintha híg tejet csorgatnának egy szénfekete folyadékba. Vagy mintha balkéz felől egy sötét anyag cikcakkban repedezne, és a szakadás mentén kilátszana alóla valami tompa fényű alsónemű egy csíkja: virrad a hegyek fölött. A GPS felszólítását követve az első elágazásnál letérek a műútról balra, és a napkelte váratlan aranyvörösének dicsfényében meglátom úti célomat a hegytetőn: tetők, falak, egyetlen égbe nyúló harangtorony. Nekivágok a magas fehér cölöpökkel aládúcolt hegyi hídnak.

Minden olyan, mint amilyenek a Google Earthszel megtámogatott képzeletem megalkotta, vagy még olyanabb: céltalan, sehová nem vezető, magukban álló boltívek, kisebb-nagyobb, összevissza elhelyezett ablakok a vakolatlan házfalakon, bougainvillea helyett inkább valami zöld – vadszőlő? – a kerítéseken és a kapuk fölött, mint megannyi haragos, borzas zöld szemöldök. A GPS segítségével megkeresem a panziót, de még zárva. Leparkolok, és gyalogosan megindulok a macskaköves főtérre, ahol odafelé láttam egy már nyitva tartó kávézót. Három perc alatt odaérek: leülök az egyik öntöttvas székre, és kérek az álmos pincérlánytól angolul egy croissant-t és egy kapucsínót. A kávézó még üres, csak egyetlen asztalnál ül néhány overallos férfi, talán valamelyik közeli házat tatarozzák, és hangosan vitatkoznak valamin, talán az előző napi meccsen.

Odébb húzom a széket, hogy ültömben rálássak a hegyekre: nyugat felől még épp csak hogy dereng az ég. A lármás overallosok fizetnek és mennek, néhány percig kihalt a tér, aztán nyílik az egyik ház kapuja, lelkesen szimatoló tacskókutya ront ki rajta, sötét ruhás, görnyedt hátú öreg hölgyet vonszol maga után a pórázán. Az öregasszony kiált valamit az állatnak, de azt csak a téren előkelő könnyel átsétáló, foltos macska érdekli. Szökére festett, műszempillás lány érkezik, de nem ül le, csak hosszan és elmélyülten tárgyal valamit a pincérlánnyal:

talán rokonok vagy barátnök. Szemközt egy bolt redőnyét rángatja fölfele valami rúddal egy testes, középkorú nő. Nem érzek semmit: furcsa, de mintha a lelkem helyén valamiféle mohó úr tátongana, amely válogatás nélkül szívja magába a külvilág benyomásait, mert ha nem sikerülne minél gyorsabban megtöltekeznie velük, akkor... akkor fogalmam sincs róla, hogy mi történne. Alighanem belezuhanék szőröstül-bőröstül ebbe a bensőmben nyílt szakadékba.

Visszasétálok a panzióba, kapok a rúzsos szájú, tragikus arcú recepcióstól egy régimódi szobakulcsot, jókora fagolyóbyssal a végén, fölmegek a keshedt bordó szőnyeggel borított lépcsőn, és megérkezem az angyalkás szobába. Vaságy, éjjeliszekrény, két szék, az alacsony asztalon vizeskancsó két üvegpohárral. Kirakodok a bőröndömből a faliszekrénybe, aztán végigdőlök a vaságyon, és aludni próbálok, persze hiába. Úgy látszik, elvesztettem az elalvás képességét. Az izmaim merevek, mintha ezzel a görcsös feszüléssel tartanak távol az agyamtól azt, amire nem akarok gondolni. Beveszek egy szemet a nyugtatóból: semmi. Talán innom kellene rá valamit: tudom, árt, de hát mit számít az már? Lehet, hogy soha többé nem tudok elaludni?

Feltápáskodom, a szobakulcsot ott hagyom a tragikus arcú recepciósnál. Találok egy kisboltot, veszek egy üveg olcsó konyakot, aztán csak ténfergek és nézelődöm, halogatom a visszatérést, hátha sikerül elfáradnom és elálmosodnom. Egy kis templom, a szokásos barokk szobrokkal: égnek fordult szemek, festett, szélfúttá köntösök. A téren falból kiugró, málló kőkarikák, a közepük lyukas: valaha ide köthették ki a lovakat. Ládákban déligyümölcs a zöldséges előtt. Vehetnék esetleg gyümölcsöt magamnak: agyamban a narancs angol neve után kutatok, és rájövök, hogy a szavaknak sincs többé értelmük. Nemcsak az angoloknak vagy az olaszoknak, az anyanyelvem szavainak sem. Furcsa, hogy az emberek mégis beszélnek, dallamosan csicseregve, élénk gesztusokkal.

Meg kellene ebédelnem valahol, gondolom, de az ételnek még a gondolatától is borzadok. Egy másik kisboltban, amely a megszólalásig hasonlít ahhoz, amelyikben a konyakot vettem, beszerzek két zacskó csipszet, arra az esetre, ha mégis megéheznék. Újra nekivágok a szűk, macskaköves utcáknak, de az az érzésem, körben járok: folyton a főtéren lyukadok ki. Vagy ez egy másik tér lenne, egy ugyanolyan kávézóval, ugyanolyan templommal és ugyanolyan cserepes muskátlikkal a szemközti ház bejáratához vezető, nyitott lépcsőn? Vagy nem is csak két egyforma tér lenne, hanem több? De vajon minek kell

két (vagy több) egyforma tér, töprengék nyugtatóktól kábult agyammal, több egyforma templom és muskátli? Vagy ha már ott tartunk, akár csak egy is? Minek egyáltalán bármi?

Hazamegyek a szobámba, ott legalább csend van: beveszek még egy szem nyugtatót, a fogmosópohárba kitöltök egy adag konyakot. Kortyolok belőle: nagy nehezen elkábulok valamelyest. De percekkel – vagy órákkal? – később fölriadok. Valami retteneteset álmodhattam, de nem emlékszem rá, hogy mit – vagy csak nem akarok rá emlékezni? Újabb pohár konyak, újabb zaklatott kábulat, újabb felriadás egy újabb rémálomból. Aztán csak fekszem hanyatt, a mellemen összefont karokkal, mint az a lovag azon a kőszarkofágon, amelyet egy régi külföldi utamon láttam, és várom, hogy beesteledjék.

Amikor végre sikerül újra elaludnom, azt álmodom, hogy újra azokban a szűk, macskaköves utcákban ténfergek, ahol ébren, csak éppen most ezeknek az utcáknak valahogy semmi értelmük nincsen. Egyáltalán semminek sincs semmi értelme: se a szabálytalanul elhelyezett, kisebb-nagyobb ablakoknak, sem a csebrekben nyíló hortenziáknak, sem a kávézók és vendéglők feliratának vagy a szembejövő emberek arcának, mintha időközben, amíg én aludtam, történt volna valami, ami minden jelentést kiszivattyúzott a világból. Az értelemhez a fájdalomon keresztül vezetne az út, mondja egy hang, és én rádöbbenek, hogy igen, ez az, így már minden világos, hogy ez a megfejtés, amit annyira kerestem.

Így telik el két nap. Két nap, mondom, de egy örökkévalóságnak tűnik: minden perc óráig tart, minden óra évekig. Nem, még ez sem igaz: az idő egyáltalán nem halad, mintha beletapadt volna valamilyen ragacsos anyagba: nem bír odébb mozdulni. Néha sötétebb van, néha világosabb, de még mindig ugyanaz a perc. Amikor mégiscsak sikerül elaludnom egy fél órára, rendszerint napközben, amikor fölbredek, érzem, hogy az idő jottányival sem mozdult közben tovább: még mindig ugyanott tart, mint amikor elaludtam.

Aztán a harmadik éjszaka közepén egyszer csak arra riadok föl, hogy valaki a fejemben hangosan azt mondja: most! Most történik meg, éppen most! Iszonyú fájdalmat érzek: a függőnytelen ablak mögött az égen már halványodnak a csillagok. A nyugtató és a konyak segítségével idővel sikerül újra elaludnom. Álomban a főtéren találok magam. A tér szokatlanul zsúfolt, turisták tömege lepte el, mindenféle nyelveken, izgatottan hadarva magyaráznak egymásnak, amikor engem meglátnak, félrehúzódnak, utat engednek a kávézó felé,

ahol az előző nap reggeliztem. Néhányan biztatóan rám mosolyognak. A kávézó terasza is tele van, az egyik szélső asztalnál, háttal nekem, sötét hajú lány ül. A tarkója valahogy ismerős. Tétován odalépek hozzá: felnéz rám, bal kézfejével hátrasöpri a homlokába hulló hajfürtöt: Dóri. A hála és a megkönnyebbülés rohama szinte lever a lábamról. – Te itt? – dadogom, mire mosolyogva csóválja a fejét, mintha mulatna a szórakozottságomon: De hát megbeszéltük, hogy itt találkozunk! Nem emlékszel?

Arra ébredek, hogy az oldalamon fekszem, és folyik a szememből a könny: a bal szememből a jobbra, onnét a fülembé.

Másnap mintha lenyúzták volna a lelkem bőrét, és a csupaszig végződéseimmel érzékelném a világot: mindenről ő jut eszembe. Hogy mennyire szerette az ananászt. Hogy ki nem állhatta a barokk szobrokat. Hogy ez a borostyán nyaklánc az ajándékbolt kirakatában pontosan olyan, mint amit tőlem kapott a tizenhatodik születésnapjára és amit aztán elhagyott valahol, de még sokáig emlegette. Akkoriban próbáltam venni egy ugyanilyet, de sehol nem találtam. Most megvehetném neki, csak hát most már minék. Soha többet nem fog nyakláncot viselni. Soha, soha: mintha mindennek, amit látok, ez az egyetlen szó lenne titkos értelme. A vadszőlő, a lépcsőkorlát, a muskátlis cserépek, a kistányérba kiloccsant kapucsínó: mind egy félig elfelejtett nyelv írásjelei, és mindegyik ugyanazt jelenti: soha. És minden „soha” a fájdalom egy újabb, az előzőnél is hevesebb rohamát szabadítja rám.

És ami a legfurcsább: a fájdalom mellett valamiféle szorongás is gyötört, de hát ugyan mitől szoronghattam még, amikor a legroszszabb már megtörtént? Vagy talán nem is szorongás volt, hanem büntudat? Ezt a két érzést olyan könnyű összekeverni. Másfelől viszont: miért lenne büntudatom? – töprengtem. Mit tettem, vagy mi az, amit nem tettem meg, holott kellett volna? Homályos gyerekkori emlékek tolultak fel a semmiből, eltaposott hangyák, gombostűre szúrt eleven cserebogarak, egy karácsonyra kapott papagáj, amelyért hónapokon át könyörögtem, és aztán napokig elfelejtettem megetetni. És mindegyik mögött valami mélyebb és sötétebb, amit nem tudtam semmiféle eseményhez kötni, de ezek az emlékek úgy viszonyultak hozzá, mint egy makacsul visszatérő dallamhoz írt különféle szövegváltozatok: talán az a büntudat volt az, amelyet minden eleven lény érez, amikor mások halálával szembesül?

Aztán a fájdalom, ha nem is csökkent, lassanként átalakult. Az utóbbi öt-hat év emlékei mintha törlődtek volna a memóriámból:

már csak azokra a boldog időkre emlékeztem, amikor még kislány volt. Gondolatban beszéltem hozzá: emlékszel, hol láttunk ilyen nagy, rózsaszín hortenziákat, mint azok ott abban a kővázában? Emlékszel, amikor először úsztál a tengerben? A kiszáradt medúzákra a parton? Hogy hogyan buktunk le a víz alá az elúszott fürdőcipődért? És arra, amikor harmadik általánosban pillangó voltál az iskolai jelmezbálon? Meg hogy mennyire szeretted a *Maja, a méhecske* rajzfilmváltozatát? Ha az utóbbi években néha megfeledkeztem magamról, és szóba hoztam Dórinak ezeket a emlékeket, olyan undorodó arccal fojtotta belém a szót (... Igen, akkor még kis hülye voltam! – vágta oda vagy hangsúlyozott elgyötörtséggel felsóhajtott, és az égnek emelte a szemét, és csak annyit mondott, hogy „Az ég szerelmére, hagyd már abba!”), hogy inkább felhagytam a próbálkozással: nagyon fájt pedig, hogy megtagadta a gyerekkorát, a mi közös időnket, amelyet most mintha visszakaptam volna. Az a gyerek, akit úgy szerettem, már régen nincs sehoh, de eddig csökönnyösen úgy tettem, mintha meglenne még: most végre elsirathattam.

Most, hogy megszűnt testi-lelki izmaim görcsös merevsége, végre tudtam aludni: sőt kilenc-tíz órát is egyfolytában, mintha a szervezetem be akarná pótolni, amit mulasztott. Álmodtam is, csupa kö-zömbös dolgokról: valami távoli, vagy talán nem is létező ország pénznemét próbáltam beváltani egy bankban, és ablaktól ablakig küldözgettek, vagy a vonaton a kalauz azt állította, hogy érvénytelen a jegyem. Időnként váratlanul rám tört a fájdalom valami apróságtól, egy kézen fogva sétáló apa és gyermek látványától, vagy egy elhaladó autó ablakából Dóri egyik régi kedvenc száma harsogott, de ezek az alkalmak folyamatosan ritkultak, és a fájdalom mintha veszített volna az erejéből. És már olvasni is bírtam: találtam az egyik mellékut-cában egy kis idegen nyelvű könyvesboltot, nyilván a turisták számára tartották fenn: vettem egy viharvert Agatha Christie-t, aztán kiültem a kávézó teraszára, rendeltem egy sört, és ott olvastattam pár óra hosszat (az okostelefonommal szótárastam). Néha felnéztem a könyvből, bámultam az embereket, egy kerekese bevásárlótáskát tologató öregasszonyt, két lányt ujjatlan pólóban, az egyiknek mindkét karján sűrű, tekerő kigyókat ábrázoló tetoválás, egy langaléta, szalmakalapos, rövidlátó férfit, akinek oda-vissza járt a szeme a közvetlenül az orra elé tartott okostelefonja és a tér épületei között, valószínűleg azt ellenőrizte, megfelel-e a valóság a Google Earthnek. Egy ilyen alkalommal a pincérlány éppen akkor hozta a következő sörömet, amikor

én a téren sétálókat nézegettem: amikor letette a sört, egy pillanatilag még ott állt mellettem, szemlátomást tétovázott, hogy megszólaljon-e, aztán azt kérdezte, hogy ugye már nincsen semmi baj. Először azt hittem, talán félreértem – elég rémes volt az angol kiejtése –, hogy talán azt tudakolja, elég hideg-e a sör, vagy valami ilyesmit, mindenesetre bólintottam: igen, minden rendben. Akkor jó, mondta kicsit zavartan, merthogy ők – és tétova kézmozdulatot tett a kávézó belseje felé, ahol vélhetőleg a számomra láthatatlan kollégái tanyáztak –, ők mindnyájan erősen aggódtak miattam.

Az utolsó néhány napban két kirándulásra is befizettem: a panzió recepcióján találtam a turista roda prospektusát. A busz a főtérről indult: első alkalommal a közeli kisvárosba mentünk, megnéztük a nevezetes dómot, a híres freskókat, és egy püspöksüveges, aszaltszilvaarcú holttetemet, már nem emlékszem, melyik szentét, amelyik az egyik mellékoltár alatt feküdt egy üvegkoporsóban. Mielőtt visszatértünk volna a szállásunkra, megfürödtünk a tengerben.

A buszban egy kedves, negyvenes nő ült mellettem, az a fajta, akin látszik ugyan a kora, de valahogy mégis olyan, mint egy fiatal lány. Mint utóbb kiderült, Mariann-nak hívták. Sűrű, hullámos haja egy kicsit már őszült, de nagyon kedves volt a mosolya, amikor zavartan mentegetőzött, hogy olyan hangosak, biztosan zavarnak – egy nagyobb, öt-hat emberből álló társasággal volt, valamelyik vidéki városból jöttek erre az olasz társasútra, amelyiknek ez a kirándulás is része volt. Korábban többször is láttam őket a kávézó teraszán, akkor is mindig igen vígan voltak. Csöppet sem zavarnak, mondtam udvariasan, és később a társasága többi tagjával is szóba elegyedtünk. Kedves emberek voltak: rábeszéltek, hogy tartsak velük a másnapi hajókiránduláson is. A kirándulás utolsó állomásán beültünk egy kisvendéglőbe ebédelni: bort is lehetett rendelni az étel mellé, az útitársaim nevetgélve ugratták egymást, és a jókedvük valamelyest énám is átragadt. Valami b-i fűtésszerelő vagy talán futárcég adminisztrációján dolgoztak mindannyian, és közösen fizettek be erre a társasútra, azért ilyenkor, mert később, nyáron már megszorodnak a megrendelések. Volt köztük egy nagyhangú, afféle hivatásos „jópofa”, ő percek alatt kikérdezett, ki vagyok, mi vagyok, mivel foglalkozom. Amikor meghallotta, mi a foglalkozásom, „Te vagy a mi emberünk!”, jelentette ki, aztán Figyelem! kiáltással a késével megkongatta a borospohara oldalát. Mindenki felénk nézett. Kiderült, hogy éppen keresnek valakit, aki ért az Excel-táblázatok készítéséhez, mert a régi

informatikusuk június elsejével felmondott. A bejelentésre nagy csend lett, aztán kitört a zshivaj. Tényleg, miért ne jöhetne le B-be? Na de hát én Pesten lakom! – szabadkoztam. Abban a ronda, zsúfolt, bűdös városban? Gyere le egyszer B-be, meglátod, milyen szuper jó hely, bele fogsz szeretni! Lányok, vessétek be magatokat! – rendelkezett a nagyhangú, és jelentőségteljesen nézett Mariannra. Ugyan, hagyjátok már, nem tudhatjátok, mi minden köti Pesthez! – mondta Mariann zavartan, és elpirult. Tényleg, van valami, ami miatt ragaszkodik Pesthez? – kérdezte kíváncsian egy Julika nevű szemüveges, kerek szemű kis cserfes. – Feleség, gyerek? – A fejemet ráztam: a feleségem meghalt már régen, az egyszem lányom meg külföldön él – dünyögtem, és éreztem, hogy elvörösödöm. – A kerek szemű szeme még kerekrebbre tágult. – Igen, gondoltuk, hogy valami baj van... Láttunk párszor a kávézó teraszán, és mindig olyan búvalbélelt voltál! – kezdett tegezni ő is. – Na, már csak ezért is le kell jöjjön hozzánk, majd meglátja, mi egy valóságos kis család vagyunk! – mondta egy másik nő, Mariann pedig együttérző arccal megsímította a karomat. Neki két nagyfia van, mondta halkan, már mind a kettő Pesten jár egyetemre. Négy-, illetve hatéves koruktól egyedül nevelte őket, és most egyfolytában retteg, hogy ők is elmennek az országból. Így legalább még a szünetekben látják egymást.

A vége az lett, hogy e-mail-címet meg telefonszámot cseréltünk, és abban maradtunk, hogy átgondolom a dolgot, és egy-két napon belül jelentkezem.

A hazafelé úton ellentmondásos érzések kavarogtak bennem. Ott volt egyrészt a szorongás, mintha a fájdalom, amitől itt, úgy tűnt, nagyrészt sikerült megszabadulnom, otthon várna rám lesben, hogy a jól ismert környezetben újra rám vesse magát. Másfelől volt bennem valami furcsa üresség is, valami várákozás, mintha sikerült volna levetnem az életem súlyát, és mostantól kezdve minden könnyű és jelentőség nélküli lenne, mintha szereplőből nézővé váltam volna ebben az élet nevű színjátékban, mintha soha többé semmi nem tudna megsebezni, mert ezentúl én is abban az áthatolhatatlan, láthatatlan vértzetben sétálgatok, mint némelyik ember, akiket azelőtt úgy irigyeltem. Még az elutazásom előtti éjjel küldtem egy e-mailt Bettinek, hogy amíg távol vagyok, csomagolja össze Dóri holmiját, és vigye le a tárolóba. Remélhetőleg megtette, és a lakás, amikor hazaérek, majdnem olyan lesz, mint Dóri születése előtt, abban a pár évben, amit Erzsivel kettesben töltöttünk.

Eladom a lakást, döntöttem el, amikor lekanyarodtam a tengerparti útról, nem lesz nehéz, mert elég jó helyen van, aztán egy ideig bérek valamit B-ben, és ha beválik az az ottani munkahely, veszek ott egy másikat. Lehet, hogy idővel összeköltözünk Mariann-nal, a kettőnk lakásának árából veszünk egy házat a környéken: mindig is szerettem volna kertes házban lakni. Nyugodt, olvasgatós vagy tévénezős esték, vasárnapi ebédek, vidám, örömteli karácsonyok, Mariann hálás és meghatott pillantása, miközben az ajándékaimat bontogatja... a fiúk is bizonyára megkedvelnek majd, vagy legalábbis örülnek, hogy megszabadítom őket az anyjukért való aggodalom és büntudat terhétől. Később, nyugdíjas korunkban hosszabb külföldi utazások, egy kis kertészkedés, hogy el ne tunyuljak, üldögélés a teraszon egy pohár sör vagy bor mellett... Igen, ez mind szép, és éppenséggel lehetséges is, dűnnyögte egy gúnyos kis hang a fejemben, csak éppen minek? Minek, minek, minek...?

Miért nincs lift ebben a nyomorult házban? – morgolódtam magamban, amikor a gurulós bőrönddel a kezemben fölfelé vánszoroztam a lépcsőn, pedig azt hiszem, csak az időt húztam, amikor olyan végtelen lassúsággal vettem a lépcsőfokokat. Félúton még az is megfordult a fejemben: visszafordulok, bekérekedem Bettihez vagy kiveszek egy szobát valamelyik panzióban, aztán holnap mindjárt meghirdetem a lakást. De aztán gondolatban szigorúan ráripakodtam magamra: gyáva vagy, öregem, elég volt a halogatásból, gyerünk, keresd elő azt a kulcsot és fordítsd el a zárban! És így is tettem.

Az előszobában mindjárt volt valami furcsa: a fogason ott lógott Dóri szürke széldzsekije, pedig úgy emlékeztem, hogy azt magával vitte. Mégis itthon hagyta volna, és Betti sajnálta kidobni vagy bedobozolni? Talán oda akarja ajándékozni valakinek a gyülekezetben? A bőröndöt odaállítottam a fogas alá, és bementem egy pillanatra a fürdőszobába. Ahogy a csapvizet csorgattam a kezemre, mintha valami zajt hallottam volna a nappali felől, de a vízcsobogás és a szagelszívó zúgása nagyrészt elnyomta. Biztosan csak képzelődöm, gondoltam. Vagy talán Betti? Úgy rémlett, még mielőtt elindultam volna, azt írta, hogy később ő is elutazik pár hétre, de lehet, hogy rosszul emlékszem? Vagy talán betörő? Amikor kiléptem a fürdőszoba ajtaján, már semmi kétségem nem lehetett: valaki zenét hallgat valahol a lakásban. És méghozzá nem is akármilyen zenét: Dóri kedvencét, a Cohen-albumot. Volt egy időszak, amikor órákon keresztül folyton ezt hallgatta: azt mondta, ez nem olyan édeskés és agyatlanul

optimista, mint a slágerek többsége. A nappali felől jött a hang: halkan, de tisztán kivehetően: *Dance me to the end of love...* Iszonyú félelem fogott el: dörömbölő szívvel álltam a nappali csukott ajtaja előtt. Aztán erőt vettem magamon, és benyitottam.

A nappaliban nem volt senki, de a zene tovább szólt Dóri szobájának csukott ajtaja mögül. Úgy látszik, megőrültem, gondoltam, vagy csak képzelődöm? Vagy mégis lennének kísértetek? Ott álltam a nappali közepén, és nem mertem megmozdulni. A kisszoba ajtaja lassan kinyílt, és én megdermedtem a rémülettől.

Dóri. Azt a farmert viselte, amelyikben elment, és fölötte egy új, macskás pólót. A bőre barnább volt, mint amikor utoljára láttam, a bal arcán fehéren világított a heg. A túlvilágon napoznának a lelkek? És pólót árulnak?

Némán néztük egymást. Nem bírtam megmozdulni, se megszólalni. Végül Dóri törte meg a csendet:

– Ne nézz így rám! – mondta rekedten. – Nem vagyok kísértet!

Tettem felé egy lépést, mire odarohant hozzám, és a karomba zuhant.

– Nem bírtam megtenni! – zokogta. – Annyira sajnáltalak!

Átöleltem, boldog és kétségbeesett becéző szavakat dadogtam a fülébe, és nekem is kicsordult a könnyem. Ezentúl minden másképp lesz, suttogtam neki, pedig hát tudtam, hogy semmi sem lesz másképp, minden pontosan úgy lesz, mint az elmúlt öt-hat évben. Erősen magamhoz szorítottam, mert nem akartam, hogy felemelje a fejét és az arcomba nézzen: legalábbis addig ne, amíg biztos nem vagyok benne, hogy minden nyoma eltűnt róla annak a rémületnek és – igen – csalódásnak, amit az első pillanatban éreztem, igaz, csak pár másodpercig, csak addig, amíg újra magamra nem vettem, kissé még vonakodva, de mindenre elszántan, a szeretet súlyos és fájdalmas terhét, mint valami ólomgolyókkal teli hátizsákot.

– Halleluja! – hallatszott a kisszobából.

MŰFORDÍTÁS

Doina Ioanid

Beléptető poémák *(Poeme de trecut praguri)*

Az én igazam az, amikor te, Uram, reggel a tenyeredben tartasz, mint egy verebet, amikor fecskék köröznak fölöttem, mint megannyi oltalmazó apáca. Az én igazam az, amikor egy Alina nevű lány selyemsálat terít a vállamra. Az én igazam az, amikor sikerül végigsimítanom anya arcán egy jókívánsággal. Az én igazam az, amikor sikerül leráznom magamról az undort, mint egy pihét a szoknyámról. Az én igazam az, amikor megfeledekzem a felém guruló kőszikla-szavakról. Az én igazam az, amikor kinyílnak a mályvarózsák, ha a kenyérüzletbe menet reggel elhaladok előttük. Az én igazam az, amikor annyira tárgyilagos vagyok, hogy magamat is sikerül meglepni, úgy, ahogy én akarom, annyira elfogultan, ahogy én akarom, egyszerűen: ha én magam vagyok az alany egy-egy mondatban. Az én igazam az, amikor nem vagyok hajlandó túlságosan elmélyülni magamban. Az én igazam az, amikor vágyaim középpontja még elevenen lüktet. Az én igazam egy futó érintés, az ujjak könnyed játéka és egy mosoly nyár közepén...

*

Mint oltóvesszők odvas fákon: a halott gyermekek igaza késő este csitítgatást suttog a szülők fülébe. Mézgájukból friss illat száll az ég felé. S ha jól figyelsz, láthatod a táncukat a falevelek remegésében, hallhatod a vihogásukat egy-egy szélfuvalomban.

*

S ha jól figyelsz, hallhatod egy magányos diófa árnyát panaszos daltamot fütyülni a mező közepén. Hallhatod a gesztenyefa gyertyáit a Mennybemenetelről zengeni, a Feltámadásról mesélni. Hallhatod Pretoria 70 000 zsakarandóját lilán tüntetni az éhínség és igazság-

talanság ellen. Hallhatnád a japán cseresznyefát a szépséget, eleganciát és érzékenységet dicsérni, *hanamira* invitálva az embereket. Ó, gyöngyéd *sakura*, aki a nőiességet dicsőíted! Ó, kegyetlen *sakura*, aki a samurájok és kamikazék haláláról prédikálsz! Hallhatnád a mindenféle fajta juharfákat falevelek csilingelését terjeszteni egy kellemes őszi délutánon. Hallhatnád egy akácfa meséjét a gyökeréhez temetett kutyáról, ahogy virágaival testet és lelket próbál vigasztalni. Hallhatnál egy hatalmas tölgyfát az ágain hintázó gyerekekről mesélni. Hallhatnál segítségért folyamodni egy beteg nyírfát, őt, akinek a viricse annyi nyavalyát gyógyít. Hallhatnád a lakodalmas fenyőket szerelemről és örömről mesélni. A holdsütötte madárberkenyét hozsannát zengeni. Miközben tátott szájjal hallgatnánk a 400 éves madárberkenye régi történeteit a cseh Strážnice mellett. Hallhatnád a folyópartok égerfáinak altatódalait. Hallhatnád örülni az allék szilfáit, amint sétára hívnak sorfalaik közt. Hallhatnád a sima, fehér kergű platánokat a reggel motettáit énekelni.

*

Fölébredni reggel legyekkel az arcodon, mintha arra lettek volna kíváncsiak, hogy meghaltam-e. És én nem voltam halott. S milyen követelőzőek ezek a legyek, mintha ebédre hívtam volna őket. Aztán a hajamra szállnak, pedig én pillangókat szeretnék a fejem körül. S mennyit tudok veszekedni ezekkel a legyekkel, akik pofátlanul lakmároznak a szederbokrokon. S íme, addig zaklattak, míg versbe írtam őket. Ezek a legyek igazán értenek a versek felütéséhez... De én inkább a pillangókat és a fecskéket szeretem, ahogy a búzaföldek felett csivitelnek, fönn, a magasban, vagy lennebb, közelebb hozzánk. Olyan sebesen cikáznak, hogy alig látom őket. S milyen éles kanyarokat vesznek... Szédítő gyorsasággal. A csatornák vizén aztán búbos vöcsköket látok, akik diszkrét kiáltásokkal köszöntenek, kissé odébb tiritarka tollú vadkacsák húznak el. Egy szürke kócsag mozdulatlanul áll hosszú lábain, mintha lebegne a vizek felett. Olyan törekeny. Visszatükröződik a vízen. Nem fél tőlem, engedi, hogy lefotózzam. S hogy tud pózolni! Szemből és félprofilból, kihúzva magát, szinte csak a frakk és a csokornyakkendő hiányzik. Amott távolabb két teknősbéka egymás nyomában egy kidőlt fa törzsén. Seneffe-ben is visszatükrözi a tó az eget és a fákat, illetve valamennyi élőlényt, távol a város forgatagától. A csatornák környékén gyakran horgászok jelennek meg. Egyesek románul beszélnek. Szeretnének halat fogni, mert

már beleuntak a kutyasétáltatásba. Mások csak szórakozásból horgásznak. Láttam, hogyan fárasztanak egy méretes pontyot, míg végül a halász hálójába került. Mosoly a horgász koncentrált arcán. Erdei virágokat szedek a tó partján, pedig nem is tudom mindegyiknek a nevét. Csak annyit tudok, hogy mézelő növények, mert sok méhet látok rajtuk. És illatosak. Ha esik az eső, a hőség felszáll a földről, ilyenkor a csalán is bódítóan illatozik. Valóságos csalánszönyegek mindenütt, úgyhogy itt nem tudnál éhen halni. A madarak is nagyok és kövérek, mert az erdő és a tó igazán nagyvonalúak errefelé. Lovak is vannak itt, frufruval, aztán Bambihoz hasonlatos őzikék, meg piros tarajú fekete tyúkok, szép kontrasztban. Sok tehén és tanya. Megművelt földek, búzával, törökbúzával, céklával, krumplival, árpával. Az ég színe gyakran változik errefelé, hol fémesen szürke, hol a kék különböző árnyalataiban pompázik, máskor irizálóan fehér. Sehol másutt nem láttam ilyen színeket, ez az ég, a mezők fölött vándorló felhőivel, mintha egyenesen a flamand festők tájképeiről származna. Máskor olyan alacsonyra ereszkedik, hogy olybá tűnik, ha egy trambulinról rugaszkodnék el, megmarkolhatnám a fehér, párnapuha felhőket. Egy ideig másik világban vagyok. *Távol a fékevesztett világtól.*

*

És a Nagyboldogasszony napja utáni vasárnap. Napsütés a sűrű eső után. Megszólít az úton egy fehér szakállú farmer, bottal a kezében: *Bonne promenade après la pluie, un petit messenger du Bon Dieu. Et un papillon châtaigne-orange vient se poser sur ma pomette.* Fenséges szarvas fekszik a fűben, nyugodtan, magabiztosan nézelődik jobbra-balra. Szelíd és büszke, ő is enged, hogy lefotózzam.

*

Álmomban néha tisztán és világosan hallom, hogy különféle nevek hol Doinának vagy Donyának, hol Donyának vagy Donyasának, sőt egyenesen Eudókiának szólítanak...

*

Egyik éjjel azt álmodtam, hogy te, akiről fogalmam sincs, hogy ki vagy, de mindenképp egy számomra kedves valaki, hazajöttél Auschwitzból, tetovált számmal a karodon. Aztán hirtelen már én kerestem az utat hazafelé, én akartam hazaérni valahonnan Lengyelországból, vonaton vagy repülön.

*

A Seneff-i Pálmaházban kezdet fogok a révesszel. Csónakját gyakran láttam Anvers-ben a MAS Múzeum előtt, de a révesszel most találkozom először. Juliennek hívják, és Nieuportban lakik. Sokáig ő volt ennek a csónaknak a révésze, s hirtelen el is képzem, ahogy délcegen, pelerinbe burkolózva kiemelkedik a ködből, hogy lámpását követve biztos révbe érjünk. Julien eléggé idős már, de tényleg magas, jól megtermett alak. Tulajdonképpen régi barátomnak, Jannak a sógora. A halászfalváról beszélgetünk, az ottaniak életéről. Gyermekkorom emlékei az Északi-tenger partján. Nieuport a halászok kikötője, a kéjutazók kikötője, nem csoda, ha ábrándozni kezdek. Diana, Jan húga elmeséli, hogy orgonán és fuvolán is játszott, sőt, még ma is játszik emeletes házukban. Mindketten boldogok, hogy fiuk, Dimitrij megnősült, szívből kívánják, hogy kitarson a házasságban, mint egy *roc dans le ressac*. Kellemesen telik az idő, süt a nap, s mi egyre csak beszélünk. A barna St Feuillien pedig annyira finom, hogy a méhek is megkedvelték.

Seneffe, 2019. augusztus

*

Ragyogó szépség, egyike azon flamand nőknek, akik mintha most léptek volna ki a zárda kapuján. Barbara Arents igazi nemes szűz, afféle elmélkedő alkat. Bőre enyhén sápadt, ahogy a fény az arcára vetül. Meg vagyok győződve, hogy nem keringenek a testében rossz nedvek, sőt, epéje sincs. Jacob von Utrecht is valahogy így láthatta őt. A jámborságot jelképező két ibolyaszál törekeny ujjai közt a sors külön ajándéka. Másik keze a korallgyöngyös rózsafüzérrel viszont mintha kissé puffadt lenne. Vajon Jacob von Utrecht kudarca-e, hogy ez a puffadt kéz került a festmény fókuszpontjába, vagy hangsúlyozni akarta a hölgy hitét, illetve a korallgyöngyök gyógyító erejét? Én sajnálom, hogy ilyen puffadt kezét festett neki. Kövessük inkább a hölgy meleg, álmodozó tekintetét. Még mindig nem hiszem el, Barbara Arents, hogy nagyanyó lettél, Peter Paulus Rubens nagyanyja. Fogalmam sincs, miért szeretem ennyire ezt a festményt a szűz Barbara Arentsszel. Azt hiszem, van benne valami misztikus vonás. Bartholomeus Rubens, a leendő férj és a híres festőművész nagyapja például sokkal kevésbé érdekel. Ez a gyógyszerháros a gumiarábikumjával (hihetetlen, milyen üzleteket bonyolított le!) szintén fiatal még, magabiztos, de eléggé közönséges fickó. Ott is hagytam őt a Rubens Ház-

ban, de a szűz Barbara Arents sokáig velem maradt, képkeretestül-mindenestül. Esténként aztán kilépett a képkeretből, és leült az ágyam szélére. Végigsimított az arcomon a két ibolyaszállal. Rögtön elaludtam, s álmomban kikericsekkel teli mezőn jártam. Nem tudom, álmomban hogyan lett kikerics az ibolyából. Talán a színük miatt? Vagy enyhén remegő bibéjük, esetleg a porzók jólétet jelképező „vörös-aranya” miatt? Mindenesetre rájöttem, hogy magammal vihetek bármit, ami tetszik nekem, még egy szűzlányt is egy festményről. S ha rá emlékezem, Barbara Arents mindig oltalmazóan jelenik meg a vállam mögött. S íme, havazik, mint a mesékben, a nap is mintha vattába nyugodna le. Ugye, milyen szép mindez, Barbara Arents?

2020. február 7.

*

Kenyérmorzsák és cukorszemcsék az ablakpárkányokon. Azért szórta szét, hogy odaszokjanak a madarak, s főleg azért, hogy megtanítsanak az énekükre. Úgy képezed, hogy a madarak éneke megvédhet a sikolyoktól és az inzultusoktól, kecses makramékarmocskáik pedig megszentelt gyűrűk lennének az ujjaidon. És ők tényleg énekelnek, napközben megéneklük a napfényt és az esőt, megéneklük a levegőöveget és az örömet, repülésük örömét. Milyen kár, hogy nincsenek szárnyaim, hogy velük repülhessek! S én titokban mégis gyakorlom a repülést ideleln. Táncolnak a karjaim, s a hajam úgy terül szét, mint dagadó vitorla a szélben. És kacagásaim is táncolnak, baletteznek, mint *ailes de pigeon*, mikor te, Uram, balzsamot csöpögtetsz a szívemre.

*

Unokabátyám telefonál: „Kitekerem egy kakas nyakát, s elviszem neked, hogy kopaszd meg”. S én hirtelen bepánikolok, nem, nem, nem akarom megkopasztani azt a kakast; nem beszélve arról, hogy a hideg is kiráz a forrázott kakastoll szagától. Már az is elég szomorú, hogy lenyesik a szárnya végét, hogy ne tudjon repülni. Akkor hát megkopasztja ő nekem. És egyik vasárnap, íme, már esszük is... *Coq au vin délicieux...* „Edd meg a szárnyát, hogy repülni tudj”, mondja anya. Repülni? Hová? Tudom én egyáltalán, hová szeretnék repülni? Egy ideje egyebet se csinálok, csak járok itt körbe-körbe... Csütörtök van, esőre áll, csip-csip, csöpp-csöpp, újságolja egy veréb egyhangúan kántálva, mint egy apáca.

*

Újabban számárfület mutatok a télies szélnek, vagy piros retket rágcsálók – íme, ilyen szabályokat követek a stresszes időkben. Jókedvem olyan lett, mint egy molyrágta vállkendő – úgy foltozom meg, ahogy tudom: kezet nyújtva figyelmetlenségből egy járóelőnek, a madarak röptét követve, vagy széttörve és alaposan megszóva egy hagyományt anyának, esetleg saját magamnak, mert így szemeim, egy ideje száraz szemeim, szégyenkezés nélkül könnyezhetnek. Sírni egy kicsit, megkóstolni a sós könnyecskéket, majd megkönnyebbült szívvel mosolyogni.

2020. március

*

Arcok száműzetése, hangok száműzetése, csókok és ölelések száműzetése, érintések és mosolyok száműzetése – elegendem van belőled. Kiskutya módjára ugatok, vicsorgok erre a száműzetésre, hogy eltűnjön végre a világunkból.

*

„Egészsége megőrzése érdekében végezzen naponta legalább 30 perc testmozgást.” Igen, meghallgatom a jótanácsot, és sétálok, sokat sétálok. Az egészségem érdekében. Bent a lakásban, mert nem mehetek ki sétálni. Ide-oda járkálok a versekben. Könyveken sétálok át. Sétálok, sokat sétálok a térképen, Bukarest óvárosában például. Aztán már szaladok, szaladok, hogy belelegezhessem a hegyek és erdők illatát a Királykőn. Elszaladok Korfuig, hogy alámerülhessek a sós levegőben és az öböl nyugodt vizében. Strasbourg és Colmar utcáin szaladok, vidámak most is, mint amilyenek megismertem őket, tele virággal, s hogy ne fájjon a szplín, lassan lépdelek a mágnesként vonzó Amszterdamban, átvágok a Montmartre-on, ahol gyerekkoromban élni szerettem volna, mint egy kis Musette a *Gay Pur-ee* című filmből (néha még ma is szeretnék ott élni, azt hiszem, főleg a festők, Renoir, Pissaro, Utrillo, Modigliani, Van Gogh miatt). Végigsétálok a Szajna rakpartján, a Champs-Élysées-n, keringek a Tuileriák kertjében a szökőkút körül, és hopp, egyetlen ugrás, s én máris a Szent Mihály-hegyi apátság felé lépdelek, aztán ismét Brüsszel kockaköveit koptatom vagy Anvers-ben sétálok az Escaut folyó partján. Majd hétmérföldes csizmáimban rögtön itthon termek. Egy kávé mellett kifújom magam. Itthoni szobám ablakából nem kóborlok messzire, mindössze

a közeli erdőkig-földekig. De együtt vágok át a mezőkön a visszatérő golyákkal, a gyepen szabadon futkározó kutyákkal. S az erdőkből nárcisszal, ibolyával, medvehagymával, csalánnal térek vissza. S hamarosan az egész világon átrepülök, fecskék vontatta sárkány hátán ülve. S tényleg nem április 1-jei átverésről van szó. Olyan ez, mint amikor szempillát rejtettem a kebelembe, hogy iskola után minél hamarabb láthassam anyát, s a következő megállóban anya az én buszomra szállt fel. Olyan ez, mint amikor szitakötőket rajzoltam, s ők ott röpködtek körülöttem. Olyan ez, mint amikor búzavetésről beszéltem, s a búzaszálak a szemem előtt nőttek ki a barázdából, bő termést ígérve.

2020. április 1.

*

A4-es papírlapom olyan tér,

amiből mindegyre ki akarok törni.

Már nem érem be

kietlen határaival.

Más terekre

van szükségem,

tágasabb, levegősebb terekre,

ahol morajlik az élet,

ahol a levegő gyöngéden simogatja a testem.

Ahol emberek találkoznak,

bár egy kézszerítésra.

Ahol beszélnek egymással, dolgoznak és

felvidulnak.

Szükségem van a közelségükre,

a mosolyukra,

maszk és elszigeteltség nélkül.

Lövétei Lázár László fordításai

Vincent Van Gelder

Előkert
(Voortuinlijk)

Édesanyám várandós velem
mezítláb lép a gyepre
mielőtt apám mindent rövidere nyírna

Fűszálnak támasztott harmatlétrák
törnek tövig a lábujjak között
Talpai hűvösen társalognak

Kis lábammal méhében kutatok
Bokái büszkeségtől duzzadnak
Hamarosan ordítva születünk

Nevezzük visszatérő álomnak
(Noem het een terugkerende droom)

A kéttörzsű fa koronájából megint leesik
egy gyermek remegve, éjjeli esőtől áztatva
kezek helyett újra kis csonkokkal
melyek nem elegendőek a gyökerek kiásásához

Farkaséhesen kapkod
földből előbújó
giliszták után,

míg a fa tetején magasan
a két törzs között
a Takácsnő hálóját javítja

Tizenkettőt üt az óra. Az éjszaka köddel felel,
megérinti a gyermeket aki félálomban csendben sírdogál.
Megtanulta magát vigasztalni, már elválasztásakor
ferdén szoktatta fogait az élethez, babrálja a halotti leplet
amely őrzi anyja illatát.

Hermán Dániel fordítása

Veronica Raimo

Semmi nem igaz (*Niente di vero*)

A bátyám havonta többször is meghal.

Ilyenkor anyám felhív, hogy közölje a halálhírt.

– A bátyád nem veszi fel a telefont – suttojja.

Számára a telefonbeszélgetés bizonyítja a létezésünket: ha a bátyám nem veszi fel, nincs más magyarázat: meghalt.

Amikor anyám felhív, hogy tudassa velem, a bátyám már nincs közöttünk, nem azt akarja, hogy megnyugtassam, hanem azt, hogy vele együtt gyászoljak. A közös gyász az ő örömforrása: közös gyász, teljes öröm.

Néha a halál okai banálisak: gázszivárgás, frontális ütközés egy autóval, fejsérülés egy csúszás következtében.

Máskor a forgatókönyvek bonyolultabbak.

Tavaly húsvéthétfőn, anyám után egy fiatal csendőr is felhívott.

– Az édesanyja jelentette a bátyja eltűnését, meg tudja ezt erősíteni?

Pár órája nem beszéltek. Miközben a bátyám a barátnőjével ebédel, anyám azon gyötrődött, hogy miért nem azzal a személlyel ebédel, aki a világra hozta.

Próbáltam megnyugtani a fiatal csendőrt, hogy minden rendben van.

– Nem – fakadt ki –, nincs minden rendben, a telefonközpontban őrjöngenek.

Abban a konkrét helyzetben a bátyám még nem volt halott, de már tényleg a végét járta. Egy garázsban találtak rá, miután elrabolták és megkínózták a Demokrata Párt emberei. Nemrég lett kulturális tanácsos Rómában, a harmadik kerületi önkormányzatban, és időről időre összetűzésbe került párttársaival.

– Nem szabad összeveszni senkivel – tanácsolta anyám.

– Anya, én nem veszekszem, én politizálok.

– Rendben, de utána béküljetek ki.

Miután rájön, hogy a fia mégsem halt meg, anyám mindig megsebezve érzi magát. Egy 12 éves kislány duzzogó arcát vágja. És egy 12 éves gyerek hangján beszél. Hogy lehet megsértődni egy gyerekre?

– Azt mondod, vigyek süteményt a csendőröknek? – kérdi tőlem gyerekhangon.

Ki tudja, miért a csendőrséget hívja a rendőrség helyett. Nem me-rem firtatni, mert még a végén megduplázódnak a telefonhívások. Például a tűzoltóság vagy a polgári védelem még nem jutott eszébe.

Anyám a pánik teljes időtartama alatt alkudozik az Úrral, és önmegtartóztató fogadalmakba bocsátkozik. Nem eszik édességet, nem megy moziba, nem olvas újságot, nem hallgatja a Rádió 3-at, napokig, hónapokig, évekig. Jelenleg nem mehet fodrászhoz és nem nézhet tévét. Néha kombinálja a Rádió 3 és az édesség megvonását. Vagy nincs kávé és új cipő. A fogadalmakat néha összekapcsolja, párosítja. Attól függ.

Azért látogatom meg, mert aggódom.

– Ah, Verika, te vagy az? – anyám Verikának hív. – Reméltem, hogy a bátyád.

Anyám még mindig ugyanabban a házban lakik, ahol felnőttem, Róma külvárosának északkeleti részén, egy lakótelepen. Ugyanabban a kerületben, ahol a fia kulturális tanácsos lett. Szeretném rábeszélni, hogy legalább az egyik önmegtartóztató fogadalmát alakítsa át cél-tudatos cselekvéssé:

– Végezz valami önkéntes munkát – mondom neki –, biztos vagyok benne, hogy az Úr is rábólint.

Megrázza a fejét, és közben arra kér, hogy kapcsoljam be a tévét, és mondjam el neki, mi történik a világban. A kezével eltakarja a szemét, de látom, hogy a mutató- és középső ujj között lesi az adást. A távirányítót keresve tapogatózik, és felhangosítja a tévét: – Ah, nem hallatszott semmi.

Amikor a bátyámat túszul ejtették a Demokrata Párt emberei, anyám remegve várta a végzetes telefonhívást:

– Megfogadtam, hogy kiugrom az ablakon.

– Milyen szép gondolat, anya. Jól telt volna a húsvéthétfőm: a bátyámat lemészárolják, anyám pedig kizuhan az ablakon.

Aztán kétely támadt bennem:

– Akkor is kiugrottál volna az ablakon, ha engem tesznek el láb alól?

Csend.

Nem néz rám, egyik kezét még mindig a szeme előtt tartja.

– Szóval? Ugrottál volna?

– Ugyan már, ne kérdezz ostobaságokat.

Amikor hazaérek, és elgondolkodom az egészen, rádöbbenek, hogy valami nem stimmel ezzel az öngyilkossági szándékkal. A szüleim lakásában nincs egyetlen olyan ablak sem, amin tényleg ki lehetne ugrani. Egyiken sem lehetne kiférni, az összes túl keskeny, mert mindet kettéválasztották.

Apám minden ok nélkül késztetést érzett arra, hogy szétválassza a szobákat is. Egyszerűen felhúzott egy-egy falat bent a lakásban. Falakat épített a szobák közepére, ezt nem lehet másképp mondani.

Négyen éltünk egy hatvan négyzetméteres lakásban, ahol sikerült kialakítania három hálószobát, egy nappalit, egy konyhát, egy étkezőt, egy verandát és két fürdőszobát, plusz lejjebb vitte a mennyezetet, így egy hosszú padlást is létrehozott, ami végigfutott a lakás fölött. Egy kifejezetten magas ember bevverte volna a fejét a plafonba, de a családban senkinek sem volt ilyen jellegű problémája.

Nem voltak rendes ajtók, csak tolóajtók és csuklós ajtók, azok is zár nélkül. Olyan volt, mintha egy színházi díszletben élnénk, a szobák pusztán névlegesen léteztek, színjáték a nézők kedvéért.

Gyerekkoromnak egy bizonyos időszakában a kis szobám csak éjszaka létezett. Napközben folyosóvá vált. Este, lefekvés előtt behúztam a harmonikaajtót, és leengedtem egy darabot a falból, ami valójában egy lehajtható ágy volt. Reggelre minden eltűnt, a helyszín megváltozott. A díszletfalak elmozdultak, a függönyt elhúzták. Később a kis szobám átkerült a bátyám szobájába. Olyan volt, mint egy paralelepipedon, amit úgy helyeztek el a bátyám szobájának sarkában, mintha egy vízszintesen elterülő kis kamra lenne. Az ablakot – mint az összes többit – apám kettéválasztotta: ha ki akartam nézni a világba, be kellett érnem egy akkora ablakszárnyal, mint egy minibár ajtaja.

„Csak azt akartam mondani, hogy nem fértél volna ki az ablakon” – írom anyámnak.

„Köszönöm, drágám – válaszolja. – Megjegyzem.”

* * *

Négyéves koromban tanultam meg olvasni. Talán egy másik családban minimum egy dicséret járt volna érte, de az enyémben ez teljesen jelentéktelennek számított, tekintve, hogy a bátyám már háromévesen olvasott, négyévesen meg kívülről fújta az összes ország fővárosát, az amerikai elnökök nevét kronológiai sorrendben a beiktatásuk

időpontjával együtt, és a Juventus összes focistájának nevét 1975-től (a születése évétől) kezdve.

Valójában a szereposztás, pontosabban, hogy ő kapta a ház zsenije szerepet, lehetővé tette számomra, hogy egészen nyugodtan éldegéljek. Anyám azt állítja, hogy amikor szembesültem azzal a lehetőséggel, hogy a bátyámhoz hasonlóan hamarabb kezdjem el az általános iskolát, azt válaszoltam: „Nem, anya, köszönöm. Olyan kívánok lenni, mint mindenki más.”

Kétlem, hogy ötéves koromban képes lettem volna nyelvileg megformálni egy ilyen mondatot, de az igaz, hogy bizonyos szempontból abban a helyzetben voltam, hogy nem kellett bizonyítanom senkinek semmit. A bátyám számára nem volt ilyen egyszerű a képlet. Nem irigyeltem őt.

Van egy anekdota, amit anyám mindig elmesél. Egyszer egy étteremben a bátyám – még nem volt hároméves – fogta az étlapot, és az etetőszékből kezdett szónokolni. Hangsúlyozta az ékezeteket, megduplázta a megfelelő mássalhangzókat. A pincér csupán unottan várta, hogy a kölyök befejezze a performanszt, hogy felvehesse a rendelést. Amikor a bátyám a desszertlista végére ért, a pincér még mindig csak állt, tollal a kezében, anélkül, hogy a döbbenet legkisebb jelét mutatta volna.

– Na, akkor akartok rendelni, vagy visszajöjtek később?

Ekkor a frusztrált kis zseni felkapott egy poharat az asztalról és rágni kezdte.

Anyám mindig büszkén meséli az anekdotát, és hároméves fiához hasonlóan bosszankodik, ha a jelenlévőket nem szórakoztatja eléggé a történet. Ilyenkor előlről kezdi a mesélést, és elmagyarázza a legfontosabb fordulópontokat.

Amikor anyám új embereknek mutatott be minket, azt mondta: „Íme, ezek az én ékszereim!” Ha úgy érezte, hogy nem értik az antik római utalást, tanárhoz méltó módon elmesélte a Gracchi fivérek teljes történetét, és boldogan tért vissza az elhíresült mondáshoz: „Íme, ezek az én ékszereim.”

Az ékszerek viszont nem mind egyformák. Miután felsorolta, milyen elképesztő dolgokra volt képes a bátyám – nyolc szótagos versikék elszavalása Garibaldi hőstetteiről, kétismeretlenes egyenletek megoldása, haladó szintű keresztretjtvények megfejtése mintá nélkül, három lépésben megoldott Master Mind-játékok –, én következtem: „És Verika szeret rajzolni” – mondta. Ennyi.

Még csak nem is volt igaz, mindenesetre kiemelkedő zsenialitás hiányában eldől, hogy én jól elleszek majd a rajzolással. Még Peppino papám, apám apja is kivette a részét a karakterem felépítésében.

Gyerekkoromban a *Settimana Enigmistica* szőrejtvénymagazinnál egyedül az *Ezt csináltam én!* feladvány tetszett. Ebben egy képet kellett rajzolni, kiegészítve egy-két megadott vonalat, amik egy négyzetben voltak előre kinyomtatva. Egyszer rajzoltam egy földönkívülit, amit nagyapám macskának nézett, és elnevezte *A kíváncsi macskának*. Egy hónappal később adott nekem egy illusztrált kötetet La Fontaine meséiből, mondván, hogy ezt a díjat a *Settimana Enigmistica* küldte a kíváncsimacska-rajzomért. Tudtam, hogy ez szemenszedett hazugság, mert már átnéztem a díjnyertes rajzokat, és nyomát sem találtam közöttük a macskának álcázott földönkívülimnek.

Mindenesetre örültem az ajándéknak, és elsősorban meg voltam győződve arról, hogy ha a nagyapám tudott hazudni, hát akkor én annál inkább tudok. Így történt, hogy egy nap, amíg anyámra vártam, hogy befejezze a tanári értekezletet, belopóztam egy osztályterembe, ahol olajfestmények száradtak a padok alatt. Harmadik osztályos voltam, a festményeket nyolcadikosok készítették. Egyenként megvizsgáltam őket, a kis ujjlenyomataimat a képek szélén hagyva, aztán úgy döntöttem, hogy ellopok egy viharos tengert és egy havas kunyhót. Körülbelül tíz percig legyeztem és fújtam a lapokat, majd a mapámba gyömöszöltem őket.

Apámtól kaptam egy mini temperakészletet, és egy vasárnap délután úgy döntöttem, hogy festőként lépek színre. Ebéd után elvonultam a szobámba, alkotói delíriumot színlelve. Órák múlva bukkantam elő a két remekművel. Senkinek nem tűnt fel, hogy ilyen hamar megszáradtak, vagy hogy olajfestékekkel készültek, nem pedig temperával, de még az sem, hogy a hátoldalukon volt egy-egy kék tollal áthúzott név.

A szüleim annyira lelkesedtek ezért a két festményért – ezek maradtak pályafutásom egyedüli képei –, hogy úgy döntöttek, bekeregettetik őket, és kiakasztják az előszoba falára.

Valahányszor vendégek érkeztek hozzánk, mindig sor került a folyosón lévő képgaléria megtekintésére. Miután rám zúdultak a viharos tenger kísérteties homályának és a hegyi kunyhó romantikus magányának szóló elismerő szavak, meggyőződtem afelől, hogy a festmények sikerében nekem is van némi érdmem. Én voltam az, aki eldöntötte, hogy melyik festményt érdemes ellopni, nem hagytam,

hogy elcsábítson egy-egy gyerekes ecsetvonás, sem boldog családok, facsemeték, bukolikus tájak közönséges képe. Már ekkor tetten érhető volt a Sturm und Drang iránti fanyar elhivatottságom.

A két festmény még mindig ott lóg a falon anyám előszobájában. Amikor meglátogatom, és elhaladok mellettük, kísértésbe esem, hogy elmondjam az igazat, de félek, hogy nem hinne nekem. Ritka próbálkozásaimat, hogy őszinte legyek vele, soha nem veszi komolyan, gyanakvással és szánalommal néz rám. Ha észreveszi, hogy a festmények közelében feldúlt vagyok, odajön mellém, és megsimogatja a fejemet, mintha én lettem volna az a kislány, aki ezeket a képeket festette. Pedig az a kislány nem én vagyok.

– Szeretnéd, hogy anyu vegyen neked egy festővásznat? – kérdezi tőlem.

Néha elképzelem, hogy a bűnös kezem által eltüntetett aláírás átüt a papíron, mint egy horrorfilmben, hogy a hegyi kunyhó érintetlen havát kék tinta színezi. Máskor arra jutok, hogy vissza kellene adnom a festményeket, kivenni őket a keretből, és megpróbálni megfejteni az igazi alkotók neveit, megkeresni őket Facebookon, harminc évvel később bocsánatot kérni, hosszú levelet írni regény formájában:

Kedves művészek, bocsássatok meg nekem. Ki tudja, merre haladt az életetek. És ki tudja, mit gondoltatok azon a reggelen, amikor álmos szemmel léptetek be az osztályba, és amikor tehetséges kezetekkel a padba nyúltatok, de nem találtátok ott a rajzotokat. A semmi sokkja! A kozmikus bizalmatlanság! Ah, most gyötör a gondolat, hogy a hazugságom másokat is hazugságra készítetett. Mit mondtatok a rajztanárnak? „Bocsásson meg, tanárnő, valaki ellopta a rajzainkat”? Elhitték nektek, vagy kinevettek? Elképzelem egy egész osztály gúnyolódását, a gyermeki kegyetlenséget, amellyel megalázzák a legjobbakat közülük. Ilyen gyötrelmem marcangol engem...

Valójában azonnal elhessegetem ezt a gondolatot.

* * *

A bátyámmal mindketten írók lettünk. Nem tudom, ő mit válaszol, amikor megkérdezik, hogy miért, de én azt szoktam mondani, hogy ez az unalomnak köszönhető, amit örökségként kaptunk a szüleinktől. Míg anyám túlaggódó volt, apám enyhén paranoiás. Vegyész-mérnöki tanulmányai miatt a világot káros anyagok tárházának tekintette, amelyektől folyamatosan óvakodni kell. Ez pedig azt jelentette,

hogy amennyire csak lehet, korlátozni kellett a házból való kijárást, és minket a négy fal közé kell zárni, ami esetünkben száz fal volt.

Nyolcéves voltam, amikor Csernobilban felrobbant az atomerőmű. A családom egy posztapokaliptikus film forgatókönyvében kezdett el élni, és úgy tett, mintha nem egy viszonylag jómódú nyugati városban élnénk, hanem egy magas sugárszennyezettségű, sci-fibeli X-zónában, még akkor is, amikor a vészhelyzet már megszűnni látszott.

Minden valamire való katasztrófahelyzetben, amikor a világ megfertőződik, az egyetlen fontos dolog a vérségi kötelékek megőrzése: a család.

Így apám három éven keresztül megtiltotta nekünk, hogy gyümölcsöt, zöldséget, tojást, friss tejet fogyasszunk, hogy étterembe menjünk, vagy hogy egy szelet pizzát vegyünk az utcán. Az egyedüli élelmiszer, amit ehattunk, az 1986. április 26-a előtt csomagolt konzervtermékek voltak.

Nem volt könnyű betartani a protokollt, de be kell vallanom, hogy megvolt a maga varázsa, mintha egy hősnő lettem volna egy láthatatlan karanténban, amit mások nem észleltek. Elbarikádózva maradni a fertőtlenített lakásunkban, tonhalat és babot enni, mint a pionírok, valószínűtlen kifogásokat találni, amikor átmentem házit írni egy osztálytársamhoz, és uzsonnával kínáltak, vagy a szupermarketben ellenőrizni a csomagolási dátumokat, mintha titkos kódok lennének, amiket csak mi, kiválasztottak érthettünk.

Végül mindannyian tisztességes vitaminhiánnyal végeztük, és annak ellenére, hogy anyám vitaminokkal és gyógyszerekkel tömött minket, egyikünknek sem volt valami jó színe. Mindenesetre túlél-tük. Legrosszabb esetben a skorbuttal kellett volna szembenéznünk.

A szüleim szigorú nevelésének köszönhetően sem a bátyám, sem én nem sajátítottunk el olyan vakmerő képességeket, mint az úszás, biciklizés, korcsolyázás, ugrókötelezés (egy pillanat alatt belefulladhattunk volna, betörhettük volna a koponyánkat, eltörhettük volna a lábunkat, vagy kötél általi halált halhattunk volna).

Gyermekkorunkat a lakásba zárva töltöttük, és halálra untuk magunkat. Ez olyan intenzív tevékenység volt, hogy hamarosan lét-filozófiává vált. Úgy tudtunk unatkozni, mint senki más.

A lakóház udvarán mindig játszottak gyerekek, akiknek a karattyolása barbár nyelvnek tűnt számunkra, amelyet nem értettünk.

A kis ablakon át kémleltük őket, csendben, lekapcsolt villany mellett. Felváltva emeltük fel arcunkat néhány centire a párkány fölé

(nem volt hely mindkettőnknek), majd gyorsan visszahúzódtunk, ha valamelyik gyerek felfele fordította fejét, követve a röpülő labda ívét. Rettegtünk attól a gondolattól, hogy észrevesznek minket és leívnak játszani, mert nem tudtunk volna mit kezdeni a helyzettel. Két kis kém, bezárkózva a házba.

A legrosszabb az volt, hogy még mi sem tudtuk kémnek érezni magunkat. Pedig játékként is felfoghattuk volna az egészet: „Ez az! Nem láttak meg!”, izgulhattunk volna, hogy nem vettek észre minket, vagy megállapíthattuk volna, hogy ki a legcsinosabb a gyerekek között, vagy legalább utánozhattuk volna az idős emberek vibráló közönyét, ahogy megállnak egy építkezés előtt, és lopva figyelik azt; de semmi, mi csak két gyerek voltunk, akik mesterien halálra tudták unni magukat.

Egy nap, ebben a bujdosó állapotban szembe kellett néznünk egy szörnyű erkölcsi dilemmával. A gyerekek az udvaron egy varangyos békával fociztak. Eleinte egyszerűen körülállták az állatot, bekerítették, mint az éppen soros áldozatot a bullying jelenetben egy tinifilmben. A béka néhány bátortalan ugrással próbálkozott, de nyilvánvaló volt, hogy nincs menekülési terve. Aztán megtörtént az első rúgás. Elkezdtek passzolgatni egymásnak az állatot. A mi megfigyelőhelyünkön inkább a gyerekek sikoltozása hallatszott, mintsem a rúgások hangja, ahogy a cipő a rücskös állati bőrhöz ért, vagy a puffanás, amikor elvétették a passzt és az aszfalthoz csapódott, de a fejemben mégis minden tisztán hallatszott. Én és a bátyám kézen fogva vészeltük át ennek a szörnyűségnek a végtelen idejét. Azt hiszem, ő imádkozott, hallottam, hogy mormog valamit, bár nem vetett keresztet, mert nem engedtem el a kezét. Én csak azt reméltem, hogy a varangy mihamarabb a másvilágra távozik, és megszabadít minket a szenvedéstől. Nem mertünk megszólalni. Pontosabban szándékosan döntötünk úgy, hogy nem tesszük. Gyávák és ügyefogyottak voltunk, mint mindig. Hát vajon ettől akartak megóvni minket a szüleink? A gonoszság vidám felfedezésétől a közös udvaron? Borzalom, borzalom!

Amikor végre eljött a könyvek felfedezésének ideje, az nem a menekülés egyik formája volt, inkább az unalommal való megnyugtató összeolvadás. Szinte el tudtam képzelni, fehérén és nyálkásan: az olvasás olyan volt, mintha egy tejes mocsárba süllyednék. Órákig maradtam elmerülve, míg végül a testem is elernyed, a pangó víz pedig beszívargott a porúsaimon. Azt éreztem, hogy hirtelen minden értelmet nyert, átlényegültem, a húsom unalommá változott. Nem tudtam

eldönteni, hogy tetszik-e egy könyv. Sosem ez volt a lényeg. Sőt, az a gondolat, hogy az olvasás az öröm forrása lehet, teljesen félrevezető volt. Minek ez a felesleges felhajtás?

Volt valami, amitől a családom még a csernobili radioaktív felhőnél is jobban félt: a hedonizmustól.

Nagy K. Krisztina fordítása

A regény 2022-ben jelent meg a Giulio Einaudi Kiadónál Torinóban, és még abban az évben elnyerte az olasz Strega Giovani-díjat.

Tatiana Țibuleac

A nyár, amikor anyámnak zöld szeme volt

(Vara în care mama a avut ochii verzi)

Azon a reggelen, amikor jobban gyűlöltem, mint valaha, anyám a harminkilencet töltötte. Kicsi és kövér volt, ostoba és csúnya. A valaha létezett leghaszontalanabb anya. Az ablakból figyeltem, ahogy az iskola kapujában állt, akár egy koldus. Egy fél gondolattal meg tudtam volna ölni. A szülők némán és rémülten sétáltak el mellettem. Egy rakás szomorúság hamis gyöngyökkel és olcsó nyakkendővel, akik azért jöttek, hogy begyűjtsék a világ szeme elől elrejtett, sikertelen gyerekeiket. Legalább tettek egy kis erőfeszítést, és feljöttek. Anyám leszarta, hogy mi van velem, és azt is, hogy kijártam egy iskolát.

Hagytam szinte egy órán át küzdeni, s figyeltem, ahogy először dühös lesz, fel-alá járkál a kerítés mentén, majd szinte sírva, mozdulatlanul áll, mint akit nagy igazságtalanság ért.

De még akkor sem mentem le. Rátapadtam az ablakra, csak álltam és néztem, ahogy az összes gyerek kimegy – még a kerekesszékes Mars is, még az árvák is, akikre csak a drogok és az intézet várt.

Jim, a legközelebbi barátom, integetett és odakiáltott nekem, hogy ne legyek öngyilkos a vakációban. A szüleivel volt, akik egy pillanat alatt eladták volna a szerveiért, ha nem félték volna a világ szájától. Jim anyja, egy ragyogóan szép nő, hosszasan nevetett felszegett állal, három rétegbe rendezett hajjal. A pszichopata osztályfőnökünk is nevetett, a matektanár és az igazgató is – az egyetlen normális ember az egész iskolában. Valójában mindannyian neveltünk, mint egy jó viccen, mert ez tényleg jó vicc volt. Nem volt értelme színlelni: csak mi magunk voltunk.

Különbén is, az utolsó tanítási napon a tanáraink bármin nevettek volna, csak lássanak már minket elmenni. Ha nem is örökre, de legalább a nyárra – ez idő alatt a fele megpróbált más munkahelyet keresni. Néhányan sikerrel jártak, és nyomuk is veszett. Mások azonban, a kevésbé szerencsések, kénytelenek voltak visszatérni őszről őszre ugyanazokhoz az ördögi diákokhoz, akiket gyűlöltek és akiktől félték. Lehámoztam az arcom az ablakról, mint egy kopott matricát.

Vége szabad voltam, a jövőm pedig egy díszes temető ünnepélyességét hordozta magában.

Felkaptam a táskámat, és lassan elindultam lefele a lépcsőn. A másodikon, a pszichiáter szobája mellett megálltam, és a kulcsommal felírtam a falra: „KURVA”. Ha legalább látott volna valaki, mondhattam volna, hogy ez a köszönet a többéves tanácsadásért. De a folyosók kihaltak, mint földrengés után. A mi iskolánkban még a fertőzések sem maradtak sokáig.

A földszinten, mint egy kutyaszar, ott ült Kalo – életem második legjobb barátja –, cigizett, miközben a távoli nénikéjét várta, aki egy hétre magával viszi. Kalo anyja Spanyolországba ment, egy orosz oligarchát masszírozni – ez az ő verziója, persze. Kalót leszámítva mindenki tudja, mivel foglalkozik az anyja valójában, de hallgattak róla, mert Kalo jó fiú volt. Az volt. Retardált, de jó.

Megkérdeztem, tudja-e, mit fog csinálni a nénikéje után és Amsterdam előtt, de azt válaszolta, hogy nem csinál semmit. Mint mi mindannyian, egyébként. Senki sem fog tenni semmit. Egyetlen tanévben sem hallottam olyat, hogy valamelyik diáktársam a vakációjával dicsekedett volna – mintha nemcsak örültek, hanem leprások is lennénk. Elég volt, hogy póráz és szájkosár nélkül tölthettük a nyarat. Mi értelme lenne még egy vakációt elvesztegetni? Rosszul lettem Kalótól, Jimtól, magamtól. Emberi maradványok voltunk – néhány polip és ciszta, az is csak olyan műtött fajta, pedig vesét és szívet követeltünk. Mindig is szerettem az anatómiát – valószínűleg anyámtól örököltem, akinek biológiatanárnak kellett volna lenni, de végül precárus lett. Apámtól semmi se ragadt rám.

Maradtam és elszívtam egy cigit Kalóval, mert láttam, hogy szomorkodik és lesüti a szemét, aztán eszembe jutott az idősebb nővére, aki nemrég ment férjhez egy farmerhez Írországban. Megkérdeztem tőle, hogy miért nem megy el hozzá egy hétre ahelyett, hogy az öregasszonyhoz menne. Kalo úgy válaszolt, mint egy idióta: megy, persze, hogy megy, már elküldte a limuzint, mert a nővére nem bírja már a nyári „meghibbanás” nélkül. Búcsúzásakor nyomtam egy barackot a fejére és azt mondtam neki, hogy két hét múlva találkozunk a vasútállomáson, és ne költse el az összes pénzét. Kalo egyszerűen csak annyit válaszolt, hogy úgy lesz.

Amint meglátott anyám, máris kiabálni kezdett, hogy szedjem a lábam, mert nem fizette ki a parkolást. Rágyújtottam még egy cigire, és füstölve ültem be az autóba. „Már megint füvezel, már megint

füvezel”, hallottam, ahogy egyedül beszél. Letekertem az ablakot, és a kapu elé köptem. Az iskola kezdett összezsugorodni mögöttünk, azzal a hét évvel együtt, amelyet idiótán elvesztegettem ott, mint egy szerencsejátékban. Semmi sem változott. Mika ugyanúgy halott volt, és én még mindig szét akartam verni az embereket.

2

Egyéb hibái mellett anyám mindig ragyogóan fehér volt, mintha lefekvés előtt lenyúzta volna a bőrét, és éjjelente egy hétig kádban áztatta volna. A bőrén nem voltak ráncok, anyajegyek sem. Nem volt illata, sem haja, sem a normalitás egyéb nyomai. Néha azon tűnődtem, hogy nem egyéb egy darab puffasztott tészta. Anyám hónaljából két, különböző irányba mutató, rögbilabdához hasonló mell nőtt ki, a fejéből pedig – babahaj, amit sellőfarokba fonva viselt. Sellőfonata az örületbe kergetett, ellenben ez volt a fiúk kedvenc beszédtemája az iskolában. „Sellő a hőségben” – így hívták mindannyian, és pisilték össze magukat a röhögéstől, amikor értem jött, hogy hazavigyen. Apám a „hülye tehén” nevet adta neki. Apa új nője – „kielbasa”. Csak nekem kellett „anyának” szólítani.

A mai napig, amikor már majdnem annyi idős vagyok, mint amennyi ő volt azon a nyáron, nem találkoztam rosszabbul öltözött nővel, mint az anyám. Még abban a két évben sem, rögtön a baleset után, amikor egy halfeldolgozó üzem közelében laktam Észak-Franciaországban. Képzeld el száznál is több csúnya nőt, akik minden nap kiöltöznek, hogy tarisznyarókat, garnélarókat, homárokat és más undormányokat öljenek. Anyám még nevelésesebben öltözködött. Még csúnyább volt. Nadrágja, blúza és alsóneműje rémesebb volt mint az egész gyár, az alkalmazottak és a büdös rákok együttvéve.

Ha tehettem volna, két másodperc alatt elcseréltem volna őt bármelyik másik anyával a világon. Még egy részegessel is, még egy olyanal is, aki naponta megver. Az ivászatot és a verést csak nekem kellett volna tűrni, de a csúnyasága és a sellőfarka bárki számára kéznél volt. Látták a fiúk az iskolában. Látták a tanárok és a környékeliek. De a legrosszabb az volt, hogy Jude is látta.

Voltak esték, amikor óra után hazaértem – egész úton egy szót se szóltam, ő pedig megállás nélkül hülyeségeket beszélt –, és nem bírtam elviselni. A legszívesebben betettem volna a mosógépbe, és elindítottam volna a legnagyobb hőfokú programon. Vagy bezártam

volna a fagyasztóba, hogy onnan kivéve szétmorzsoljam. Szétsugarazzam. Azokban a pillanatokban, amikor még mindig a nevető osztálytársaim eltorzult arca járt a fejemben, és Jude epekedve ízlelgette a trágár vicceiket, anyám halálát kívántam.

Tudtam, hogy mindenki rajtam nevet. Hogy a fiúk leköpnek, amikor elmegyek mellettük, és hogy Jude lenéz. Hogy semmi vagyok, és hogy jobb érzés lett volna megfojtani magam, vagy felakasztani magam, vagy lelőni magam, vagy bármi más. Mert bármi más jobb lett volna annál, ami én voltam: egy fehér bőr undorító terméke.

3

Apám hozzájárulására nem is akartam gondolni. Apám gondolatától hánynom kellett. Apám elszökött anyámtól, elhagyta őt egy lengyel nyelvpiercinges lányért. Elvált, mert ha megöli, ahogy akarta és ahogy gyorsabb lett volna, most börtönben lenne. Apám engem is megölt volna, mert nem volt biztos benne, hogy úgymint elég hamar meg fogok halni.

A válás rövid volt és neki kedvezett. De anyám, amilyen bolond volt, azt hitte, hogy ő nyert. Egy hétig hívogatta egyetlen barátnőjét, aki elárúsító volt, és arról mesélt neki, hogyan törte meg és tette szerencsétlenné a barmot azzal, hogy én nála maradtam. Csak nagymamának esett le a tantusz, de nem szólt egy szót sem anyámnak. „Ő is örül valaminek – mondta –, hagyjad.”

Bele sem akarok gondolni, milyen boldog volt apám, amikor meghallotta a bírói döntést. Azt hiszem, ez boldoggá tette. Egyetlen másodperc alatt megszabadulsz két olyan embertől, akiknek a haláláért fizetnél – ez még egy kamionsofőrnek is túl nagy szerencse volt.

Így nézett ki anyám azon a reggelen, amikor a harminckilencet töltötte.

Személy szerint beadtam volna a fémhulladékba, s a hajával kezdem volna. Egy dolog nem kötődik ehhez az egész történethez – a szeme. Anyámnak olyan gyönyörű zöld szeme volt, hogy véteknek tűnt elpazarolni egy olyan sápadt arcra, mint az övé.

4

Anyám szeme tévedés volt.

5

Későn értem haza, és azonnal bementem a szobámba. Csodálkoztam, hogy anyám egész úton hallgatott, de úgy gondoltam, hogy nagymamám miatt van, aki éjszaka bekerült a kórházba. Hogy úgy érezze, mintha megszületett volna, anyám aznap sajtortát sütött és tíz üveg sört vásárolt. Mondtam neki, nem minden öröm nélkül, hogy nem vettem semmi ajándékot. Azt felelte, hogy nem bánja. Irigyeltem azt a képességét, hogy figyelmen kívül hagyta a nyilvánvalót. Én utáltam, apám utálta, az egyetlen barátnője, aki elárusítónő, utálta. Mika halott volt. Mégis, íme, tortát sütött és sört vett. Legalább ha nagymama itthon lett volna, de nem volt, és ez azt jelentette, hogy senki, abszolút senki az egész univerzumban nem törődött vele, a születésnapjával, vagy egyáltalán az életével.

Elkezdtem számolni a pénzt Amszterdamba – minden nap, és mintha a számlástól megsokszorozódott volna. Sok volt, de közel sem annyi, mint amennyit szerettem volna. Nagymamámtól már nem tudtam lopni, mert lecserélte a zárat, valószínűleg a rejtkehelyét is, anyám pedig közölte, hogy nem támogatja a szexet és a drogot. Miközben más bűnügyi lehetőségeken gondolkodtam, anyám bekopogott az ajtómon és az asztalhoz hívott. Mondtam neki, hogy hagyjon, nem vagyok éhes, de ő csak kiabált tovább, hogy van sült almája.

Ez jellemezte leginkább anyámat: tudta, hogyan kell ámítani az embereket. Ráadásul a bamba arca már-már a gyermeki csodálkozás kifejezése volt, ami mindenkit lefegyverzett, és segített neki abban, hogy az évek során rengeteg olcsó élelmiszert adjon el csillagászati áron. Mentem, természetesen. A sült alma volt a gyenge pontom.

Az ünnepi asztal úgy nézett ki, mint a kukára akasztott füzér. Egy új, pipacsos viaszosvászonra anya mindenféle undormányokat sorakoztatott fel, mivel a nagyfi nemrég kapott árut a boltjába: halmáj-pástétomot, savanyú uborkát, száraz szalámit tele zsíros rögökkel, sült csirkeszárnyat majonézben, heringet ecetben, egyszóval – az összes kedvenc fogását. Nyilvánvaló volt, hogy beugrott a Kalinkába – az orosz élelmiszerboltba, ahol barátnője, Kasza dolgozott –, és vodkával kényeztette magát.

Középen trónolt egy tányér érett alma, és egy háromliteres üvegben barackbefőtt – kimondottan nekem. Az almák jók voltak, egy részét meg is ettem. A befőttet a nagyfi készítette, úgyhogy az nem kapott dicséretet. A többihez nem nyúltam.

Többet maradtam az asztalnál, mint terveztem. Még mindig furán éreztem magam, hogy anyám senkitől sem kapott ajándékot. Nem mintha megérdemelte volna, de mindig figyelmes volt mindenkivel, gyönyörű virágokat és drága tárgyakat vásárolt még apám fél-eszű rokonainak is. Ültünk, mint egy virrasztáson.

Anyám megint hülyeségeket beszélt olyan dolgokról, amikhez nem értett: a kivándorlók jogairól, reinkarnációról, újrahasznosítható energiáról. Meg akartam csípni a nyelvét, vagy kitépni és átengedni a húsdarálón. Csak úgy tudtam megőrizni a nyugalمامat, hogy kinéztem az ablakon – már egy fél órája ezt tettem. Valaki a házunk mellett elejtett egy zacskó tejfölt, mindenhol csupa fehér folt. Szépnek gondoltam, mintha havazott volna. Vagy mintha néhány hóembernek elment volna az esze, és addig verték egymást az ajtó előtt, míg el nem olvadtak. Mindenesetre jó kis furcsaság volt. Általában amikor reggelente kimentem, a küszöbön cigicsikkeket és tüdőbajos köpeteket találtam. Nagymama azt szokta mondani, hogy az emberek azért köpködnek felénk, mert mi vagyunk a leggazdagabbak Haringeyben. Egyrészt igaza volt, még akkor is, ha bolond – nem szerettek miniket a negyedben. Gazdagnak gondolta azokat, akiknek szalámi kerül az asztalukra. Aztán megvakult, így nem látta tisztán a dolgokat.

Aztán anyám egyszeriben idegen lett számomra: nem fejezte be a mondatokat, szüneteket tartott, és elkezdte összeszedni az ételt az asztalról, anélkül, hogy mindent magába tömött volna az utolsó porcogóig. Valami megváltozott benne, de nem tudtam rájönni, mi az. Azt hittem, végre megértette, hogy mennyire kínos ez az egész ünnepi erőlködés, és az, hogy mi ketten boldog családnak próbálunk látszani.

Mondtam egy száraz „Élj sokáig”-ot – ez is túl sok volt –, és felálltam, hogy menjek. De anyám ezt nem hallotta. Kivette a hűtőből a tortát, ami úgy nézett ki, mint a tyúkszar, csak annál nagyobb, és megkért, hogy fűjjam el vele együtt a gyertyát. „Gyere, Aleksy, gyere, talán ez az utolsó alkalom”, mondta nevetve. Legalább volt annyi esze, hogy csak egy gyertyát gyújtott meg, bár természetesen mind a negyvenet megvásárolta. Arra az esetre, ha az az egy nem gyulladna ki. Aztán anyám arca hirtelen megváltozott, és azt mondta, hogy valami fontos dologról kell beszélünk.

Majdnem egy óra telt el – csak egyedül beszélt –, és még mindig nem tudtam, mit gondoljak. Nyilvánvalóvá lett, hogy elment az esze. A kérdés csak az volt, hogy valahogy ki tudom-e használni a helyzetet. Azt mondtam neki, hogy éjszaka átgondolom a dolgot, majd

elvonultam a szobámba. Reggel aludva találtam, a feje a konyhaasztalra hajtva, keze a tortában, hat üres üveggel körülvéve.

Megegyeztünk.

6

Kilencórányi vezetés után, amelynek során kilencszer álltunk meg, hogy anyám hányjon az autópályán, a bokrokba, a nyilvános mosdókba és egy kisbusz ablakára, mellyel mankóval járó öregek mentek a tengerre, illetve egyszer azért, hogy a műanyag üvegbe gyűjtött hányását, amit addig a térdei között tartott, kidobja, megegyeztünk. „A Paradicsomba!”, cincogott és tapsolt, mialatt én próbáltam kiszámolni, hogy mennyibe kerülne, ha autóval jutnék vissza Párizsba, onnan pedig vonattal Londonba, hogy még pénteken elkapjam Jimet és Kalót az állomáson. Volt nálam néhány euró és néhány font, kész voltam lopni vagy kurválkodni, vagy elkövetni bármilyen más bűncselekményt, csakhogy menekülhessek onnan.

Elsőként anyám szállt ki az autóból, tizenegyedserre is elhánytta magát, majd lehajolt, hogy bekösse a cipőfűzőjét. Kényelmesen, gigantikus, túlérett kajszibarackosságát a levegőbe emelve, egyenesen a sofőr orra elé. Nem hittem el. Ez a teremtmény, aki után a világ összes abszurdfilm-rendezője sírt, az én anyám volt. És még csak szerepet sem játszott.

A sofőr el volt ragadtatva. Úgy tűnt, mindig is szeretett volna női bugyikat tanulmányozni fényes nappal anélkül, hogy letartóztatnák, és most alkalma volt rá. Kibaszott kan. Kibaszott szuka. Meg akartam ütni.

„Számoljon el százig, és az ütés vágya elillan”, mondta a pszichiáter tucatszor, de ő sem tudott sokat erről, mert egyszer, konzultáció után, rögtön összetörtem a kezem, amikor megpróbáltam kivenni egy kólát az automatából. A kóla nem jött ki, a busz már megjött, én pedig siettem. Háromig számoltam, és addig ütöttem, ameddig az egész állomás vörös nem lett. Nem csuktak le, mivel a rendőr ismerte az iskola igazgatóját, aki valamilyen állásra pályázott a városházán.

Anyám hangja kevésbé irritálna, ha csukva lenne a szemem. Számolni kezdtem magamban. Valahol Észak-Franciaországban voltunk, azt sem tudtam pontosan, hol, de úgy éreztem, mintha az egész univerzumot bebarangoltam volna. Addig a pontig az utazásunk megerősítette mindazt, amit Franciaországról tudtam. Az autó

ablakából csak fehér teheneket, használt Peugeot-kat és trágyát szállító traktorokat láttam. Persze ott volt a perverz sofőr zenéje is. Úgy tűnt, hogy anyám nagyon lelkes. Amikor nem hányt, folyton azt kiáltotta: „Fantasztikus, fantasztikus!”

Lehajítottam magam a fűre. Egy vetés közepén voltam, és a távolban, úgy fél kilométerre valamilyen emberi építményt láttam – valószínűleg a célállomásunkat. Hogyan fogjuk odacipelni a csomagjainkat – ez a gondolat, és az egész utazás ötlete túlszárnyalta a képzeletem. Anyám a pénzről beszélt a sofőrrel, és láttam, hogy próbál kacérkodni vele. Ha még nem hánytam, az azért volt, mert akkora hangyák nyüzögtek rajtam, mint az ujjam, és nem tudtam szabadulni tőlük. Az átkozott semmiháziak elkezdtek rám mászni, mint akik megvesztek, és a ruhám alá bújtak. Mindig is undorodtam a bogaraktól, elkezdtem hát ordítani, akár egy őrült, és mindent lehajítottam magamról. A sofőr odavolt a boldogságtól. Egy újabb ingyen alsónemű.

„Kööösziii” – hallottam anyám szirupos hangját, amitől egy tüzes görény is megijedt volna. Aztán láttam, ahogy átnyújt a perverznek három bankjegyet – a Párizsból ebbe a lyukba vezető út árát –, és végül csak mi ketten maradtunk.

Anyám ijesztően röhögni kezdett, amikor nevetett, még csúnyább volt. Apró, fehér fogai a szájából a kocsonyás tokájába költöztek. Gyönyörű szemei eltűntek arcának kövér ráncai között, amelyek hamar összeolvadtak, akár egy kirakós darabja. Abban a pillanatban anyám úgy nézett ki, mint egy boldog szörnyeteg, és én csak vártam, hogy a szájából kiessen egy fül, és az orrából kifolyjon a nyelve.

Imádkoztam, hogy a nap hamarabb véget érjen. Hogy a föld beomoljon, és anya eltűnjön valahol a mélységben. Vagy én. Vagy legalább anyámba lépni, visszaszületni akartam, és amikor már nem leszek – addig futni, ameddig a lábam bírja.

7

Nem emlékszem, hogyan mentem be a házba és mit beszéltem anyámmal, vagy egyáltalán beszéltem-e vele. Reggel egy hatalmas ágyban ébredtem, akár egy bárkában, minek az oldala galambberakásos. Az első dolog, amire emlékszem arról a nyárról – akárcsak egy cím –: a rövid lábú lány. Lila halálfejes fekete szoknyát viselt, és egy hirdetést próbált az ablakredőnyökre felragasztani. Vargának

hívták, csehországi árva volt, aki néhány évesen elvesztette a látását és gyermeket csinált a falu könyvkereskedőjének. Ezeket a dolgokat csak később tudtam meg, úgy tíz évvel az után a reggel után, amikor újra találkoztunk és mindenfélén neveltünk, de nem olyan hevesen.

Varga szinte elájult a rémülettől, amikor meglátta, hogy kinyitom az ablakot az elhagyatottnak hitt házban. Néhány szitkot szórt felém, aztán zavarodottan elszaladt a szoknyájával a szélben, hátrahagyva a nedves, bűzlő ragasztóval bemázolt plakátot. Rajta két ronda, rajzolt báb. A darab címe: *A görény és a rossz ember*. Haljak meg, ha ezt kitaláltam. Gyerekeknek szóló előadás volt, minden vasárnap előadták a városháza téren. Soha nem láttam, elég, ha tudom, hogy létezett.

Aznap reggel – az enyves plakáttal a kezemben és Varga kísértő emlékével – életemben először éreztem valamiféle általános reménytelenséget, hatalmas értelmetlenséget és ürességet, amely elkezdett növekedni, duzzadni, és olyan ijesztő formákat öltött, hogy tudtam, soha nem leszek képes kitölteni semmivel és senkivel.

Elmentem megkeresni az anyámat.

Mielőtt elhagytam a szobát, észrevettem, hogy a ruháimat egy székre halmoztam. Ez azt jelenti, hogy attól a pillanattól kezdve, hogy a hangyák előző este elleptek, egészen addig, amíg a nyomorék lány el nem szaladt, csak alsóneműben mászkáltam. Meglepetésemre a gondolat, és az, hogy idegenek így látnak, nem zavart. Egyik napról a másikra anya lettem.

Őt pedig azon kaptam, hogy pattogatott kukoricát készít a főzőlapon és magában nevetgél. Mintha eltörött volna a tévé, s a képernyőből kiesett és a konyhánkban folytatódott volna egy film. A fehér szemek röpködtek mindenfelé, és úgy vették körül anyámat, mint cseresznyevirágok a viharban. Úgy nézte őket és úgy beszélt hozzájuk, akár egy óvodás kisgyerek, és időnként ujjával élő spatulaként végigsimított a serpenyőben maradt szemeken. Anyám ruhát viselt. Egy kék, háromszög alakú ruhát, ami még furcsább volt, mint az egész örült játéka a kukoricával. Soha nem láttam anyámat ruhában.

Ráordítottam, hogy hagyja abba, azonnal hagyja abba, ő pedig ijedten fordult meg a hangomra. Megkérdezte, hogy még mindig fáj-e a fejem, és menjünk-e orvoshoz. Én is ugyanezt kérdeztem tőle. Anyám nevetett, és átnyújtott nekem egy pattogatott kukoricával teli szűrőt. Aztán egy mondatban elmondta, hogy megint elájultam, de látta, hogy nem komoly a dolog, s hogy mindig is ő maga akarta elkészíteni a pattogatott kukoricát, és hogy talált egy üveg sört a hűtőben.

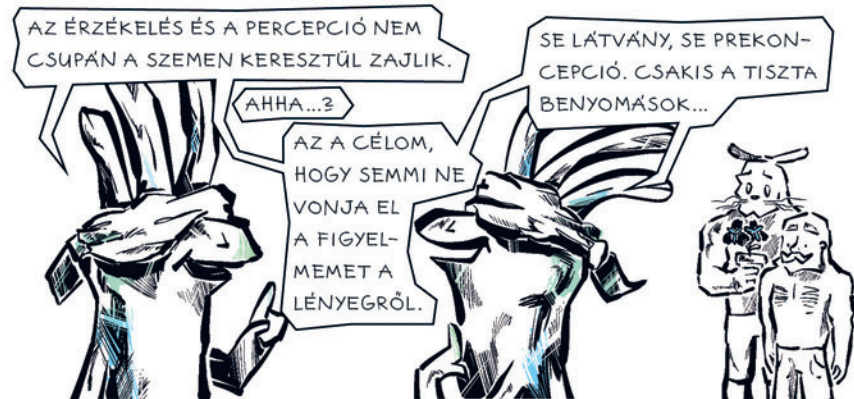
Ha ebben a pillanatban elindultam volna otthonról, akkor másnap reggel a King's Crossra, majd néhány órával később Amszterdamba érkeztem volna Jimmel és Kalóval. Más lett volna az életem, vagy legalábbis más lett volna a nyár – bár alapvetően ugyanarról van szó. De nem tettem meg ezt a lépést. Csak ültem anyámmal az asztalnál, pattogatott kukoricát ettem és sört ittam reggelire.

Császár Irma Tímea fordítása

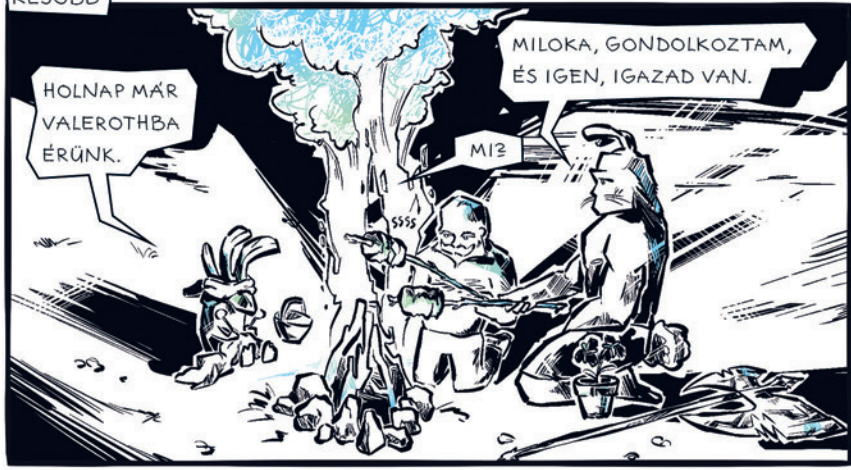
NÖVÉNYEK HÖBÖRÖGNEK

6. RÉSZ

KÉSZÍTETTE:
HAJÓS-SZABÓ DÓRA

KÉSŐBB

HOLNAP MÁR
VALEROTHBA
ÉRÜNK.

MILOKA, GONDOLKOZTAM,
ÉS IGEN, IGAZAD VAN.

MI?

RUBIKLONBAN FELTETTÉL
EGY SZÖRNYŰ HOSSZÚ
KÉRDÉST, AMIRE MÁR
NEM IS EMLÉKSEM.

OH.

IGEN. MAGÁNYOS, KÍVÜLLŐ
ÉS BIZONYTALAN VAGYOK.
DE MÁR MÁSKÉPP LÁTOM...

NAGYON ÖRÜLÖK! TÉNYLEG IGAZ,
HOGY KAPCSOLATOKBAN SÉRÜLÜNK,
KAPCSOLATOKBAN GYÓGYULUNK.

KÉSZ!

EGÉSZ ÚTON NEKTEK
KÖTÖTTEM FELSŐT,
HOGY NE KELLJEN
KOPASZKODNOTOK.

KÖSZI, BÁR ÉN MÉG
MINDIG NEM VAGYOK
KOPASZ, HANEM BUNDÁS.

NAGYON KEDVES
TÖLED, MILOKA!

HOGY ÖLTÖZTÉL FEL?
KINT VAN A FEJED!
HEHEHE!

TE MEG ÚGY NÉZEL
KI, MINT EGY FICSÚR
BABLEVES!

JAJ DE JÓL
ÁLL NEKTEK!

DE HA MÁR ITT TARTUNK, MILOKA,
RAJTAD SINCSEN RUHA.

MIRŐL BESZÉLSZ?
TOLLAS VAGYOK ÉS MÉG
SZEMKÖTŐM IS VAN!

MÁSNAP REGGEL

VALEROTH, VÉGRE
ITT VAGYUNK!

AZÉRT
RUBIKLON
MENŐBB
VÁROS.

EZ A KATRANAI KUTATÓ-
KÖZPONT. A METEOROLÓ-
GIAI INTÉZET KIBŐVÍTÉSE
UTÁN EZ LETT AZ ORSZÁG
TERMÉSZETTUDOMÁNYOS
FELLEGVÁRA.

ÜDV, LEVIN
DOKTOR!

MILOKA! TITEKET
KÜLDÖTT HULIEN?

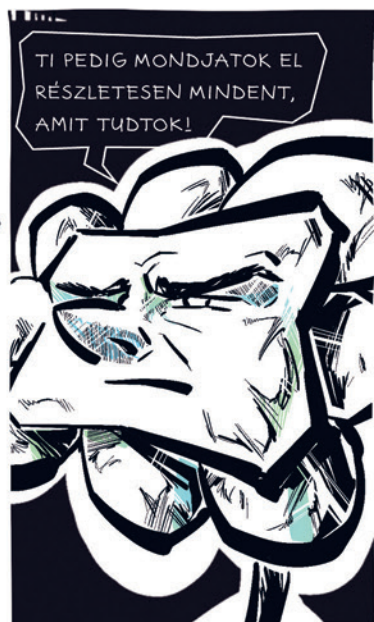

TOPIN, TE KÁRTYÁZÓ
VADEMBER, DE ÖRÜLÖK!

HÉ VIRÁGPOFI, TE KÓPERBESTIA,
TE ITT DOLGOZOL, HA ÉPP NEM
ŐSERDÖKBEN BOLYONGSZ?

IZÉ, EGYSZER FENT,
EGYSZER LENT,
TUDOD HOGY VAN EZ.

KÉSŐBB

NYUSZUF, A BEGŐZÖLÉSEIDET
EGYÉRTELMŰEN A MOZIA
HARAPÁSA OKOZTA.
MÉRGEZÉS, AMI 2 HÉTEN
BELÜL EL FOG MŰLNI.

AKKOR NEM
A ROMLOTT
RÉPA VOLT?

SZIRMOS!!!
EZT LÁTNO
KELL!!!

HÁT PERSZE... MÁR MEGINT.

ROHADT ÉLET!

ZUSZIA MÁGNESES
SUGÁRZÁSA MIATT*
MUTÁLÓDOTT A
VILÁGGOMBA.

MI??

HOGYAN?!!

AGYRÉM.

DE HISZ MÁR
NEM IS MŰKÖDIK!

* Az előzmény ebben az interaktív képregény-kötetben olvasható:
Hajós-Szabó Dóra: *A vihar titka*. Szépirodalmi Figyelő Alapítvány,
Budapest, 2025

ZUSZIA - A KÍSÉRLETI MÁGNESES HULLÁMOK
ÁLTAL MŰKÖDŐ IDŐJÁRÁS-SZABÁLYOZÓ GÉP.

2 HÓNAPJA VÉGLEG MEGSEMMISÍTETTÜK,
DE ÚGY TŰNIK, MIATTA TARTÓS KÁROSODÁS
KELETKEZETT GANYURBAN.

AKKOR SZŰNT
MEG AZ A FURA
HELYZET A
NYELVEKKEL...

HOGY HOZOL RENDBE EGY MÁGNESES
HULLÁM OKOZTA KÁROSODÁST?!

MÉG TÖBB
MÁGNESES
HULLÁMMAL!

NOORMÁLIS??

GÉNMANIPULÁLÁS!

TÁPOLDAT TERMÉSZETES
ÖSSZETEVŐKBŐL?

NEM MŰKÖDHET!

ZÁRJUK EL
EGY NAGY
BÜROKBA.

PIFF, VEGYSZEREZZÜK LE!
AZ BIZTOS SEGÍT.

ECETES BALTA!

EZ EGY SZENT GOMBA,
NEM MERED KIVÁGNI!

IGEN? FOGD MEG A KÉMCSÖVEMET!

MI A FONTOSABB: EGY RÉGI
GOMBA, VAGY EGÉSZ RIOEN
NÖVÉNYVILÁGA?!!

SEHOGYSEM JÓ.
TÚL ŐSI LÉNY.

MI VAN, HA CSAK RONTUNK
A HELYZETEN?!

NYUSZUF,
ADD KÖLCSÖN
A GAZODAT.

IGEN! A BÖLCS GANYUR MEGADTA
A GYÓGMÓD EGYIK KOMPONENSÉT!

A REGENERATÍV
GOMBASEJT,
AMI A MÉRGEZÉS
MIATT NEM TUD
ÉRVÉNYESÜLNI.

NYUSZUF, RIOENNEK SZÜKSÉGE VAN A FEKETE MOZIÁDRA.

MEG NEKEM IS.

HAJJ... HÁT... JÓ...

...GOMBASEJT...
...SZÉRUM...
...BAKKER...
...ELVESZÍTJÜK!
SZIKÉT!
...STABILIZÁLÁS...
...NEM JÓ...
VALAKI
RENDELJEN
MÁR EGY
PIZZÁT!
SZEGÉNY
GERTRÚD,
ÉPPHOGY
MEGGYÓGYULT...
KÓPER?
PERSZE.

ÓRÁK MÚLVA

NEHEZEN, DE MEG LETT.
CSAK KÉTSZER ÉGETT
LE MAJD NEM A HÁZ.

GERTRÚD ÖNFELÁLDOZÁSA
MIATT MEGMENTHETJÜK
GANYURT.

INDULÁS! CSESZKE,
HÍVD A KATICÁT!

EZ EGY NAGYON
FURA KATICA.

NYÚSZUF, A KALAP FELSÉRTETT RÉSZÉBE
KELL BELEÖNTENED A GYÓGYÍRT, JÓ?

ÜHÜM!

JUHÚÚ! NÉZZÉTEK,
MILYEN GYORS
VAGYÓOK!

KIBRIÁBAN

SZÓVAL A LÖTTYÖTŐK MEGGYÓGYÍTJA GANYURT,
IFJAK, VAGY ÚJRA VANDÁLKODNI JÖTTETEK?

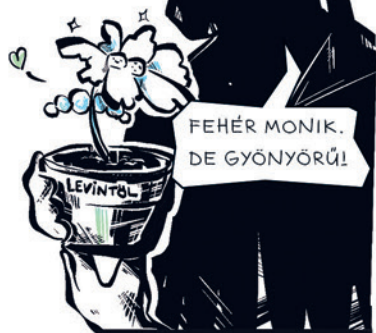
SZÁMÍTÁSAINK SZERINT NAGYON
NAGY ESÉLYEL IGEN.

MOST AKKOR IGEN,
VAGY NEM?

LOCCS
LOCCS

1 HÉTTEL KÉSŐBB

FEHÉR MONIK.
DE GYÖNYÖRŰ!

MÉG A MOZIÁNÁL
IS RITKÁBB
KÜLÖNLEGESSÉG.

LEGYEN
A NEVED
LUDMILLA!

HÉ, NYUSZUF!

GYERE MÁR!

LEHET, HOGY A NÖVÉNYEK MÁR
NEM HŐBÖRÖGNEK, DE MI FOGUNK,
HA TOVÁBBRA IS KERTÉSZKEDSZ
KÓPEREZÉS HELYETT!

VÉGE

FIGYELEŐ

Balogh Robert

bogár a polcra

Magánynak a forma, nekünk a csend.
Semmiöl a kortyba, magunkba csöppent.
Hiába szürcsölünk jövöbe-múltba.

Macskaként dörgölözik a homály,
ha simogatom, madarat hoz a reggel,
puha léptekkel a nyomomba lép.

A pohár formája a kézben,
a kezem nyoma a gyerekében,
a gyerek nyoma hol van?

Eltévesztem a szavakat, eltévedek a szavak között,
a legszebb mondat után a kínossá nyúló csendben,
a kudarc sem biztos, csak a *folyton változik minden*,

amit alakítok, engem is görbít,
a fiam keze a lányom kezében,
az anyám keze az enyémben?

ők hetente változnak, nyúlnak,
közben, ami voltam elvész, szürkül,
formátlanná szárad, hámlik, elperreg,

csak egy üres skatulya kell majd,
gombostűre szúrva eltenni az aszott bogarat,
csillogó páncél, görbe láb, poros emlék...

Kortárs, 2025/9.

Taizs Gergő

3,14

mily hercig a deszka, lehajtom,
mert ülve pisálok azóta,
hogy önmagamat opponálok
személyiségem zavarában

A világvége kiváló alkalom,
hogy megbocsássunk egymásnak. De melyik világ,
és melyik vége? Miről ismerjük fel,
ha elromlik az égbolt íve?
A nagy átverés abban rejlik,
hogy senki nem szól előre, egyszerűen csak meghal.

Aki valaha dolgozott múzeumban, mind hamvasztást akar.
Lázárok balzsamozzák kőnehéz szívüket,
Isten kerületét a presszóban számítják ki.
Csontvázak a szekrényben. Csontváryk a raktárban.
Restaurált testaurák függeszkednek rajtunk.
Minden másolat hihetőbb, mint a fehér fal.
És az egybegyűltek ámuldoznak,
aztán szétszélednek. Mintha mi sem

történt volna
valami más! (Én kontaminálok, te kontaminálsz.)
Formalinban pácolt szürke zóna.
Nincs bennünk semmi közös magunkkal.
Miért csodálkozom, ha mindenki botladozik körülöttem?
Hisz ismeretlen mondatok lógnak belőlünk.
Az idő elkurtul, holott folytathatnám még:
alakja hiába végtelen, aranyló égboltívet
csak állva
hugyozhatok
immár.

www.ligetmuhely.hu, 2025/9.

Horváth Eve

Hideg, zúgó úr

Sohasem lehet tudni, mikor hal meg az ember
anyja vagy testvére, pákosztos cicuskája.
Bundát húzok magamra, mackót, egy divatos moha-
mellényt, katéteren folytatom ki a szót.

Sohasem lehet tudni, mikor tér meg az ember,
a tér ige helyet teremt, a termet betölti az ima,
milyen aprócska termet, és mégis, ha arra kerül sor,
kitágulnak a percek, belefér idejébe a test.

Sohasem lehet tudni, mikor süllyed a legaljára,
csak onnan, ha felfele jön. De hányan ott ragadnak,
pedig a lift a levegőben akadt el. Bennszorult a levegő.
Messze van onnan a lélek mélygarázsa.

Sohasem lehet tudni, boldoggá mi teszi az embert,
és vajon odaért-e, vagy csak a kezdet rózsaszínű
vattacukrát tépkedi, beleragad az ujja, és a Városligetben
vérezni kezd egy hagyományörző táncsoport.

Sohasem lehet tudni, mi jön mindez után.
Alagutakról szólnak, fényes kilincsekről, eufóriáról.
Hol voltunk eddig, ott kiderül. Rátapasztom a hideg,
zúgó úrra a kezem, vásári hűtőmágnest.

Sohasem lehet tudni, a költő elég merész-e,
sok az édesvízi, vad tátogás és a pantomimjáték, mulatós líra.
A téma körülhenyélése.
Akkor jó az írás, ha mindennek vége.

Látó, 2025/10.

Kun Árpád

Dafn és Daphné

(Odüsszeusz kutyája, a hű Argosz emlékére)

A lépcsősoron egy fiatal férfi lépdelt felfelé, jobb vállán kiürült tegezzel, kezében a melléhez szorítva egy akkora ezüstveretes fjjal, hogy alul a bokáját verdeste, míg fenn göndör hajfürtjei fölé magasodott.

Khitónját amn adzong módra hordta, derékban övvel összefogva, de a khitón anyaga finomabb volt, mint általában, és makulátlan fehér. Ahogy fehéren csillogott az az irha is, amelyet a nyak alatt fényes arany csat fogott össze, és betakarta a hátat. A teraszra felérve körbejárta a holttesteket. Amikor lehajolt hozzájuk, nem kielégült bosszú volt az arcán, még csak megelégedés sem, hanem tiszta égi derű.

Ahogy hű népének, úgy az istenanyának is igencsak nehéz volt kigazodnia az amn adzongok arcán, amelyen még az ismerős érzések és indulatok is érthetetlen kavarodásban tükröződtek, hol viszolyogtatóan, hol nevetségesen, de sohasem olyan nyíltan és egyenesen, mint az ő harcosnőien – a pinátlan pelazgok együgyű, de becsületes ábrázatáról már nem is beszélve, akiktől az amn adzong gögnél és kivagyiságnál mi sem állhatott volna távolabb. Ezt a tiszta égi derűt azonban jól ismerte. Tudta, hogy abban az a halhatatlan lélek mutatkozik meg, amelyik minden ember közös jussa. Ám miközben a halhatatlan lélek, ha halandóhoz tartozott, az utolsó szívdobbanás után elindult a másvilágra, hogy a hangyák csápjainak segítségével megtérjen a boldog őspanyákhoz, addig az istenanya szent kiváltsága volt, hogy saját akaratából egyik testből a másikba költözzön át. A halandók arcán ez a derű ritkán jelent meg, akkor is a hétköznapi gondok fátyla takarta, míg a palotában – isteni eredetik miatt – minden nővér arcán fényesen ragyogott.

Személyében nem ismerte, színről színre sose látta, mégis pontosan tudta, hogy ez a férfi a betolakodó másik isten. Az, aki Püthónt miszlikbe aprította, majd Delphoiban az összes óriáskígyót és most a nővéreit vele egyetemben lenyilazta.

A másik isten a holttesteket egyenként a lépcsősor elé húzkodta, ahol a legtöbb szabad tér nyílt a teraszon, és egymásra fektette őket. Megfogta az istenanya két kezét is, ugyanúgy húzni kezdte, de két

lépés után megtorpant, miután észrevette, hogy az, ami kimered a fejnél, nem az ő nyílveoszőjének színes tollazata, hanem egy különös sisak csúcsa füge nagyságú kristálydísszel. Visszadobta a testet a kőre, és melléje térdelt. A mutatóujját megnyalta, a lány orrlyukához tette, érezte a lélegzetvétel hűvösét. Az egyik kezével az övéhez nyúlt, ahova meztelen kardja volt bedugva, míg a másikkal kitapintotta a szív fölött a halálos szúrás helyét.

A fiatal lány magához tért, kinyitotta a szemét, meglátta maga fölött a felvillanó fémet. Emelte volna a karját, hogy védekezzen, de az nem engedelmeskedett az akaratának, csak az ujjait bírta rángás-szerűen megmozdítani.

Az istenanya a másik isten szemébe nézett. Kékeszöld ragyogást látott benne, mint a tengervízben, aminek mélységét bevilágítja a napsütés. Titkok villogtak ott fényes hátú halakként. A másik isten viszonozta a lány tekintetét, és fennakadt a mozdulata. A megdöbbenés, amely az arcára kiült, még az istenanya számára is tisztán kiolvasható volt, titkokat látott ő is. Hosszan elgondolkodott, majd visszadugta a kardját.

A nővérek ősszel nagy halom száraz fát gyűjtöttek össze az esti tüzekhez, aminek maradékát a másik isten most a holttestekre hordta, és máglyát emelt belőle. A tűzhely paraszából az ágak közé szórt, majd egy marék csillogó port hintett a parázs után. Először szikrák cikáztak az ágak között, majd belobbantak, a lángok egymásba kapaszkodtak, és nemsokára zajos ropogással tűzoszlop csapott a magasba.

A nővérek fekhelye a tholoszon belül egy-egy gyékényszőnyeg volt a lapos kövekre leterítve. Miután az idegen isten a karjaiba vette a lányt, ekkor már vigyázva, és bevitte, a hat közül éppen a saját gyékényére fektette le. Az ujjbegyeit vizsgálódva végigfuttatta a nyakán, majd a válla izmain, amitől a lánynak olyan érzése támadt, mintha csiklandós bogarak szaladgálnának rajta. Fájt mindene, ettől mégis mosolyogna kellett. A másik visszamosolygott, mondott valami értelmetlent, és közben már a lány jobb és bal karját emelgette, majd ugyanígy tett a lábaival. A lány furcsa bizsergést érzett a végtagjaiban, mintha a csiklandós bogarak most oda futottak volna át, de megmozdítani nem tudta őket.

A másik isten másnap kemény pálcákkal és hánccszalagokkal tért vissza, amelyekkel úgy rögzítette és tekerte körbe a lány nyakát, hogy azt még véletlenül se tudja megmozdítani, ugyanakkor gond nélkül nyeljen. Mikor ezzel megvolt, nagy figyelemmel leszedte fejéről

a kígyókoronát, majd letisztította száraz fűcsomóval a gyékényről mindazt, amit a lány maga alá piszkított, óvatosan forgatva a magatehetetlen testet, amelyet azután olajjal átmasszírozott, finom homokkal behintett, majd a kialakult réteget lehúzta a bőrről egy kaparóval, és még arra is volt gondja, hogy egy icipici üvegcseből illatos nedvet spricceljen a kígyós hajfonatokra. Az ápolás után a lányt falatonként megetette, szalmaszállal megitatta.

Egész télen visszajárt, és végig csinálta ugyanezt. Az elején egyszer jött naponta, aztán többször, és egyre hosszabban időzött. Az ápoláson és az etetésen kívül mindig megvizsgálta és olajjal megmasszírozta a lány izmait, amit néhány nap múlva azzal egészített ki, hogy óvatosan átmozgatta a végtagokat. A rögzített nyakat időnként megtapogatta, miközben megnyúlt mutató- és középső ujját úgy tette a háncs-szűj alá, mintha az ujjbegyével keresztüllátna a sérült csigolyáig.

Az egyik nap, amikor fürkészsze a lányra nézett masszírozás közben, magára mutatott, és szabadkozva azt mondta:

– Amn adzong.

A lány, ha lett volna közös nyelvük, szívesen elmagyarázta volna neki, hogy valójában „hülye faszok”-nak, jobb esetben, „hülye férfiak”-nak hívja magát, miközben pontosan megértette, mit akar vele közölni a másik.

– „Történt, ami történt. A sors ellen nincs mit csinálnunk még nekünk, isteneknek sem.”

Bólintani nem tudott, de a tekintete helyeslést fejezett ki. Néhány nappal később azután mondott neki valamit, amivel erre válaszolt.

– Honn heng.¹

A lány, a masszírozásnak és átmozgatásnak köszönhetően, akkor már lassan és vontatottan, de meg tudta emelni valamennyire mind a két kezét. A másikat most mégis alaposan meglepte, hogy a lány egy határozott kézmozdulattal egyenesen rámutat. Gyanút fogott, gyorsan becsukta és kinyitotta a szemét, amivel elhessegette a látomást. Rájött, hogy az előző pillanatban azt látta, amit a lány képzelete eléje vetített. Válaszul valami lenyűgözővel kívánta volna elkápráztatni a lányt. Szeretett fáját, a babért idézte eléje több száz éves formájában, amely a tholosz közepén állva szétterebélyesedett, tömött lombjával, örökzöld leveleivel zsúfolásig betöltötte a teret a következő a kupoláig. Villámgyors volt a fantáziája, még a lélegző levelek

1 Igazi, rendes isten (pelazg).

fűszeres illatát is felidézte a lány szaglásának, de a lány résen volt. A másik látta rajta, hogy azért sem hagyja magát átverni, konokul a valóságos látványt, a tholosz kígyómintásra pingált köveit bámulja.

Egymásra nevettek.

A másik isten nem adta fel. Az egyik nap a lány lábát hajlítgatta, amely a kézhez képest lemaradt a gyógyulásban. Látszólag teljesen belemerült abba, amit csinált, amikor váratlanul ugyanaz a több száz éves babérfa egyszerre fölējük magasodott, benőve a tholoszt ágakkal, levelekkel, illattal. Még kabócák is énekeltek benne.

A lányt ezúttal váratlanul érte a káprázat. Első ámulatában még a száját is eltátotta, amitől a másik szemmel láthatólag jókedvre derült. Később lett volna letagadnia, hogy becsapták. Inkább maradéktalanul átadta magát az isteni illúzióknak.

Ha nem is határozottan, de tényleg felemelte a kezét, a babérfára mutatva.

– Dafn.²

A másik bólogatott, és a lányra mutatott.

– Daphné.³

Sárgányokkal vagy egyéb szörnyekkel, amiket máskor a halandók elé szoktak idézni, hogy az istentelen cselekedetektől visszariasszák őket, egymást nem ijesztgették. Néha illusztrációként megjelenítettek ezt-azt, hogy rámutassanak, és megnevezzék a másikat a saját nyelvükön. Viszont a robusztus babérfa a tholosz közepén közös kedvencük lett. Már nemcsak a férfi szerette, de a lányt is minden alkalommal elbűvölte, annál inkább, mivel a nyarat idézte, miközben még tartott a tél: a tholosz boltíves kapuján a Parnassosz havas csúcsai tekintettek be, és le kellett eresztetni az állatbőröket a fagyos köd előtt, amely néha hivatlanul be akart nyomulni.

Mire megjött a tavasz, a lány a saját lábán ment ki a tholosz előtti teraszra, hogy rácsodálkozzon a kizöldülő völgyre.

De már fektében is sok mindenre rácsodálkozott.

Korábban több mint ezer évig legmélyebb álmában sem merült fel benne, hogy Püthónon, az alvilág úrnőjén és rajta kívül létezhet másik isten, ráadásul olyan, amelyik a hitványabb nemhez tartozik. A hírt, ami erről eljutott hozzá, először üres locsogásnak tartotta. Őszinte szívvel nevezte szentségtörésnek a harcsoñi elé kiállva.

2 Babérfa (pelazg).

3 Babérfa (görög).

Miután zuhogni kezdtek a láthatatlan nyilak, tömegesen hullt el a népe, és még Delphoit is meggyalázták, a másik isten létezéséhez többé nem fért kétség. De hogy tényleg férfi lenne-e, afelől meg mindig valami nagy tévedésre gyanakodott a szíve mélyén. Hitványabb nemű istenben egyszerűen képtelen volt hinni mindaddig, amíg meg nem látta színről színre a fiatal férfit, ahogy vállán tegezettel, kezében ezüstveretes íjjal felfelé lépdél a lépcsősoron. A tiszta égi derűn túl, amely fényesen ragyogott az arcán, egész megjelenéséből tekintély és méltóság sugárzott. Közönséges halandóval lehetetlen lett volna öszszetéveszteni, és az is egyértelmű volt, hogy melyik nemhez tartozik. Kékeszöld tekintetén, aminek a mélységébe már a fiatal lány szemével nézett bele, ugyanolyan őszintén elcsodálkozott, mint az övé a másik. Szikrája sem csillant meg abban a pelazg férfiak bárgyú tekintetének. Később felfedezhette apránként azt is, hogy ez a másik isten milyen gyökeresen különbözik mindattól, amilyennek ő a hitványabb nemet megismerte korábban.

Azok a hitványabb pelazgok hamar kopaszodtak, vagy ha nem, olyan gyéren lengett a hajuk, hogy szentségtörés lett volna tőlük, ha kígyóformát próbálnak fonni belőle. Ezért aztán a szakállukat növesztették meg, hogy saját szőrzetből kígyókat fonhassanak. Az amn adzongok arcáról nem lógtak ilyesfajta szájalmas fonatok, de az ő arcukat is bozontos szakáll borította. Ennek a másik istennek dús fürtökben göndörödött a haja, és aranyszökén ragyogott a világító Püthónok fényénél, miközben az arca olyan makulátlanul csupasz volt, mintha világeletében sohasem borotválkozott volna. Bronzszínű bőrét még a karján és a lábán sem rondította el a leghalványabb pihe-szőr sem. A kezének pedig kifejezetten selymes és gyengéd volt az érintése, ahogy azt újra és újra megtapasztalta masszírozás közben. Hiába látta még télvíz idején is örökösen mezítláb, a talpa is hasonló volt, se meg nem keményedett, se el nem bütykösödött, mintha lágy felhőket taposna, nem is a kemény földet.

Amikor a palotában legkisebb leányként még olyan aprócska volt, hogy nem bírt lándzsát venni a kezébe, arra tévedő nővérei felkapták a földről, megcsókolták, de aztán siettek tovább a dolgaik után. Még nem az ő köreikhez tartozott. Ő akkor a palota örökös vendégeivel, a jámbor óriáskígyókkal játszott önfeledten. A nővérei közül csak az egyikük foglalkozott vele, a legidősebb, akinek a kora miatt már meglassultak a mozdulatai, lándzsa csupán ünnepnapokon volt a kezében, de legkisebb hűgáról nagy szeretettel és odaadással gondoskodott.

A másik istentől kapott ápolás visszaidézte ezt a gondoskodást, amelyben azóta se volt része. A legidősebb nővére időnként olyan elevenen megjelent előtte, hogy nemcsak látható alakot öltött a tholosz falai között, de jött vele az illata is, és a lány hallotta jellegzetes dúdolását, ha pedig odanyúlt, tapintani tudta a bőrét és érezte a melegét. A másik isten, akit először becsapott a látomás, hátrahőkölt, és a kardja után kapott, hogy már a mozdulat közben megértse, csupán a lány képzelete játszik vele.

– Tíkr elt⁴ – mutatta neki a lány a szokásos határozott kézmozdulattal, ami most már valódi volt.

A másik isten buzgón bólogatva elismételte, hogy „tíkr elt”, miközben az idős nő miatt mást értett alatta. Miután másodszor és harmadszor is belebotlott a képzelt alakba, nem az ikernővérét, Artemiszt idézte a lány elé válaszul, hanem a sudár termetű, szalmaszőke Létót.

– Eszti de moi métér⁵ – mutatta.

A lány elismételte, hogy „eszti de moi métér”, és ő is bólogatott, de az örökké fiatal Létó miatt azt hitte, hogy az a másik isten nővére.

Miután az istenanya közletről is megismerte a betolakodó másik istent, kezdeti gyanakvása arról, hogy nem létezhet olyan isten, amelyik a hitványabb nemhez tartozik, furcsa módon mintha mégis beigazolódott volna. Hiszen ez a másik isten, férfi volta ellenére, szinte minden tulajdonságával inkább a nemesebb nemhez tartozott. Mint ha igazibb valójában nő lett volna, abból is a legkülönb fajtából.

Forrás, 2025/9.

4 A nővérem (pelazg).

5 Az anyám (görög).

Halmosi Sándor

Ki lehet pásztor?

És ott állt tegnap este a műteremhez vezető
lépcső közepén a sötétben, két nappal azután,
hogy megjöttek a fecskék. Nem értenek, még mindig
nem látnak. Egyedül a Sétalovaglásban nem tévednek
és a Mária kútjában. De azok a külföldi párhuzamok!
A drágán elkelt hamisítványok, a sok üres szakértői
fecsegés! Bár maradtam volna a Bekaa-völgyben,
vagy veszttem volna oda a tengeren. Legeltettem volna
az Antilibánon folyosóin, láttam volna kétszer felkelni
a torockói napot. A pulmogent is elfelejtették már,
és nemcsak Nagycsarnokom nincs a Városligetben,
de még emlékszobám sem, emlékműtermem.
Zárás után mindig átmegek az ókereszténynek
mondott sírkamrákhoz, az enyéimhez.
Ide most jöttem vissza először.
Akkor még nem fészkeltek itt fecskék.

Vigilia, 2025/9.

Kiss Lóránt

Harapófogó

A kertet megszabadítjuk árnyékaitól,
pedig csak a föld alatti vízcsöveket
szerettük volna kicserélni.
Nem hittük volna, hogy ilyen erős
Nap ragyogja majd be a szomszúság helyét.
Nem az a lényeg, hogy ősszel lezártuk
a kerti csapot, és már akkor megbeszéltük,
hogy tavasszal kicseréljük a csöveket,
ahogy az sem fontos, hogy most jött
el az ideje, hogy az ásás nyomán
kivágott fákat eltakarítsuk.
A lényeg a szorítás, hogy a nehéz munkát
előkészítés és takarítás úgy fogja körül,
mint forró üveget a harapófogó
a megszilárdulás előtti utolsó pillanatig.

Apokrif, 2025/3.

Tari István

Bohóckodó emlékezet

Gazságaiból kibújva
pojácás játékot űz az
emlékezettel
a megfelelési kényszer
frissülgető turpissága:
visszakeltezett
lihegés visszakeltezett
eseményekbe gyömöszölt
alapítással
tőszámokkal jól megkevert
sorszámok jubileumi
kongatásával

Képzeletbeli emlékkönyv
fontoskodó és körmönfont
lapozgatása
Emléktányér emléklakett
embléma növeszti nagyra
a hamisságot

Bohócos együgyűséggel
rángó nekibuzdulások
lassan őszülő
köpcösödő cinizmusok
tisztogatások győzelmi
jelentései
elmaszatolt számháborús
terelésekkel tarolnak
Szélhámosságok
alkotómunkának tartott
napi propagandagyártás
döngeti mellét

Csillámló nélkülözésből
merítő bögre őrködne
levert zománcú
koccanással
A jelmezből
már elherdált maskarák
szalmazsákján vár

*Országút, 2025. szeptember 26.
(VI. évfolyam, 19. szám)*

Pozsonyi Ádám

A Mester

(Részlet a *Rákospalotai ködlovag* című regényből)

Este hat óra körül járhatott az idő.

Keskeny Károllyal véletlenül találkoztam egy kies mellékutca legvégén. Az egyik romos épület bejáratával szemben ácsorgott, s a homlokzatot nézte. Hosszú kabát volt rajta, kalapot viselt, az arcát sál fedte.

Mereven állt. Az esti szürkületben olyan volt alakja, mint valami szobor. Odaléptem hozzá.

Keskeny nem fordult felém, jó fél percig állt tovább szóttanul. Abban sem voltam biztos, egyáltalán észrevett-e.

– Látod? – szólított meg hirtelen. – Látod azt a két kiálló vasdarabot a kapualj két oldalán? Azt a célt szolgálta, hogy ha szekérrel vagy lovas kocsival hajtanak be, a kerék kiálló rúdja ne ütközzön a kapualj oldalfalának. Ez egy legalább kétszáz éves épület, és most bontásra ítélik.

– Gyere! – mondta. – Sétáljunk egyet!

Bólintottam.

– Néha rám tör valami furcsa vágyakozás – folytatta Keskeny, miközben fokozatosan elhagytuk a szomorú kis mellékutcat –, és ilyenkor jární kezdem a várost. Keresek valamit. Űz, hajt belülről egy érzés. Nem tudok otthon ülni. Mennem kell. Kutatnom. Hogy megbizonyosodjam. Hogy lecsillapodjam kissé. A minap is zaklatott idegállapotban voltam, és csak az tudott némi enyhülést adni, hogy láthattam egy régi vaskorlátot, amit még Lónyay Menyhért miniszterelnöksége idején kovácsoltak, s emeltek egy dohos lépcsőházban a lezárt, használaton kívüli cselédlépcső mellé. A múlt hónapban pedig nem tudtam leadni a heti tárcámat a Krajezáros Igazságnál, amíg nem leltem pár utcával odébb egy „Kintornázni Tilos!” feliratú, alig olvasható zománcozott táblát.

– És te mit keresel itt? – állt meg hirtelen, s nézett a szemembe. – Mit keresel a Sín utca és az Állomás köz találkozásánál ebben a szürkületben?

Egy pillanatig késlekedtem a válasszal.

– Kezembe került minap egy gimnáziumi tankönyv. Tegnap rossz idő volt, így jobb híján majd' az egészet végigolvastam. És reggel nem éreztem valóságosnak a saját fürdőszobámat. Furcsának tűntek a villák és kések a konyhaszekrény fiókjában. A tükörbe néztem, és már abban sem voltam teljes mértékben bizonyos, hogy a saját ábrázatom a sajátom. Mivel a szomszédos utcában épült bevásárlóközpont csak a kételyeimet növelte, valahová messzebb akartam menni. A múlt maradékai közé.

– Szóval te is hasonló cipőben jársz – bólított Keskeny Károly.
– Gyere, bemutatlak valakinek.

Mentem. Keskeny nem szerette a kérdezősködést, hát nem kérdezősködtem.

Átvágtunk egy téren, majd berángatott egy apró, mindössze három épületből álló mellékutcába, s az egyik kapualjnál megállt.

– Most bemutatlak a Ludovikásnak – tette vállamra a kezét. – Tudom, egy ízben már találkoztál vele, de az nem volt igazi megismerkedés. Most ellenben meglátogatjuk. Otthonában keressük fel. Ez nagy pillanat az életedben. Fordulópont. Ilyesm nem mindennap történik meg az emberrel. A Ludovikás az, akitől én tanultam. Aki gondolataival formálta jellememet. De előre figyelmeztettek, ha ő beszél, hallgatni kell. A Ludovikás nem szereti a duettet.

Nyeltem egyet, majd követtem őt a lépcsőház félhomályába, s megindultam Keskeny mellett felfelé a kanyargó lépcsőn.

A világitás nem működött, így nem láthattam barátom arcát. Gyakorlatilag egy árny intézte hozzám szavait.

– Ha bizonyosságra van szükségem, mert a modern világ tárgyai, helyszínei, szereplői az utópiák bűzét lihegik arcomba, csak feljövök ide egy órácskára. A Ludovikás oly mértékben reakciós, hogy én hozzá képest trockista vagyok – tette hozzá nyomatékkal Keskeny. – És nemcsak a jelszavak terén van ellene a szabadosságnak. Hogy egy példával illusztráljam, az utcasarkon ő nemcsak úgy simán befordul, mint más, megalkudottabb szellemek, hanem 90 fokos szögben vált haladási irányt.

Dobogó szívvel lépkedtem Keskeny mögött a kihalt lépcsőházban. A lábammal mindig kitapogattam a következő lépcsőfokot. A második szinten pislákoltt valami lámpaféle. Körbenéztem. A falakról hullott a vakolat. Renoválásnak, emberi tevékenységnek nyomát sem lehetett látni. Csend honolt. A bezárt ajtók mögül sehol nem szűrődött ki zaj vagy beszédfoszlány.

A lift nem működött, és névtáblát sem lehetett látni semelyik postaládán és semelyik ajtón. Úgy festett, mintha a háznak csak egyetlen lakója volna.

Nagy nehezen felvászorogtunk a legfelső szintre, ahol mindössze egyetlen lakásajtó árválkodott. Névtáblát itt sem lehetett látni, csak egy kisméretű felirat volt rajzszöggel odaerősítve a kukucskáló nyílás fölé: „A demokrácia az a rendszer, amely Barabást választotta Jézus helyett.”

Keskeny bekopogott.

Az ajtót egy ötven év körüli férfi nyitotta ki. Feszés tartással állt az ajtónyílásban. Régimódi házikabátot viselt, s bizonyos időközönként végigsimított kifent bajuszán. Azonnal megismertem. Ő volt az, aki a Rudolf borozóban összeszólkkozott Szász Kornéllal a szülői tekintély kérdéskörével kapcsolatban, s ő volt, aki mellette állt a postán, még a megismerkedésünk előtt, ama emlékezetes napon.

Ő, akiről barátunk már eddig is oly sokat mesélt. És mindig a legnagyobb tisztelet hangján. Igen, ő volt „a Ludovikás”.

– Fáradjanak beljebb, uraim!

Beléptünk. Elöl Keskeny, mögötte jómagam.

A bejárattal szemben egy színezett metszet függött IX. Pius pápa arcképével, amint épp egyházi átokkal sújtja az egész modern civilizációt, valamint Mária Terézia egy rendelete a hamis XVII. krajcárosok bevonásáról.

A falakon akvarellek, rézkarcok, Neogrády Antal, Hány Gyula és Guzsik Ödön. Pár olajfestmény a Tabánról, könyvsorok.

Az ablak alatt egy kibevezett tévékészülékre figyeltünk fel, melynek belsejében most egy macska ült. Magát a képernyőt kiszereelték, a helyére betettek egy almot, s a fészekben most egy cirmos házimacska lakott. Az állat kissé sértetten pislogott ránk.

A Ludovikás követte a pillantásunkat.

– A neve Margaret Thatcher – mondta. – De a hétköznapiokban csak Margitkának hívják.

Házigazdánk intett, hogy foglaljunk helyet.

A tekintetemet nem tudtam levenni az állatról. Láthatóan élvezte, hogy ő megy fő műsoridőben.

– Vajon miért szeretheti egy ilyen ember ennyire a macskát? – nézegettem elgondolkozva. – Talán azért, mert a macska is magának való. Éppen úgy, mint ő. Azonkívül reakciós. Ki nem állhatja a változást, nem kell sétáltatni, megsétaltatja saját magát. De azt is csak ritkán. Idegenekre fúj. Őt itt egy idő, morcos hölgynek látom, aki

a gazdáján kívül senkivel sem kedves. És ha valaki megpróbálja megsimogatni, egy ideig hagyja is, de nem dorombol. Aztán egyszer csak odacsap a kezére, s gyors egymásutánban kioszt pofonokat.

Elképzeltem, amint beszél hozzá: Margitka, cicc! Zörög a zacskó, és már szalad.

– Orion AT-501-est sajnos nem sikerült szereznem – szólta Ludovikás. – Ez a Tavasz tévé itt már elég újmódi, a hatvanas években készült.

Keskeny Károly sokáig feszengett a fotelben. Én meg csak ámultam, Barátunkat sosem láttam még ilyennek. Végül belekezdett monológjába, melynek lényege az volt, hogy mindannyiunk nevében köszönetet mond vendéglátónknak, amiért tanításaival, lényének és személyiségének kisugárzásával tartja benne a lelket, miáltal ő is tovább tudja adni nekünk a túléléshez szükséges energiát.

A Ludovikás hallgatta egy darabig ezt a szóáradatot, majd legyintett, s így szólt:

– Marhaság...

Összenéztünk Keskenyvel.

Vendéglátónk most hirtelen felpattant.

– Unom már ezt a szerepjátékot. Engedjék meg az urak, hogy egy percre levessem ezt az uniformist. Jöjjenek velem, s megmutatom, hogy én honnan szerzem az energiát a helytálláshoz. Bemutatom magukat a Mesternek.

– Nem megyünk messzire – mondta, míg a felöltőjéért nyúlt. Csak ide kell átugranunk a szomszédos kerületbe.

Előhúzta zsebóját, és felkattintotta a fedelét.

– Fél nyolc! Még épp időben vagyunk.

Amíg a Ludovikás az ajtót zárta kulcsra, elmélázva nézegettem a névtábla helyett kifüggesztett feliratot. Mintha kitalálta volna a gondolataimat, így szólt.

– Levelet nem szoktam kapni. De amúgy sem érdekel az emberek véleménye. Erre, uraim! – Azzal intett kezével, majd megindult előttünk a hátsó lépcsőn, ahol némiképp több fény és kevesebb akadály várta a látogatókat.

Annyira elmerültem a gondolataimban, hogy alig figyeltem oda, merre is járunk. A Ludovikás magasra húzott gallérral, határozottan lépkedett. Sétabotjának kopogása jó másfél méterrel előttünk mutatta a követendő utat. Mögötte Keskeny haladt, kezeit zsebre dugva, némán, magába fordulva. Leghátul ballagtam én, komor töprengésembe merülve.

Arra lettem figyelmes, hogy elhagytuk a régi, ódon házakat, és egy barátságos, kertes házaktól övezett városrészben járunk.

Kutyaugatás hallatszott. A falusi idill furcsa ellentétben állt az események eddigi színhelyével.

– Megjöttünk, uraim! – szólt a Ludovikás, és megállt egy pirosra festett kertkapu előtt. „Vigyázat, a kutya harap!”

– A csengőt hosszan kell nyomni, mert a Mester kissé nagyothall. Bólintottunk.

– Úgy ismertem meg – engedett a távolságtartásból a Ludovikás –, hogy amikor „A modern filozófusok tévedései” című készülő, és máig kiadatlan munkámat szerkesztettem, véletlenül kitévedtem a pásztói strandra. Reggel volt, lehetett úgy hét óra. Fújta a csípős szél, de nekem pont ez az idő kellett, hogy zsibongjanak fejemben a gondolatok. És akkor megláttam Őt.

Ott ült a stégen, egy papírtálcáról ette a hekket, és az ősz hajú kabinossal hallgatta a Kossuth Rádiót.

Sokolról!

Odaléptem hozzájuk, és elkezdtünk beszélgetni. Összebarátkoztunk. És állítom, uraim, nem bántam meg!

A Ludovikás ismételten megnyomta a csengőt, majd folytatta:

– Néha eljárók hozzá, hogy megfürödjek egy-két ódivatú megjegyzésben.

Ha szoba kerül valami bonyolult okoskodás, a Mester hümmög, majd megjegyzi: „Ez a kilincs nincs jól felszerelve. Manapság nem lehet tisztességes mesterembert kapni.” Vagy: ha szóképek hangzanak el egy beszélgetés folyamán, pl. „új idők szele jön”, a mester körbenéz: „Miféle szél? Csendes idő várható. Érzem a csontjaimban. Ráadásul be van zárva az ablak. A gittet is tavaly csináltattam meg.”

A ház belsejéből mocorgás hallatszott, majd hirtelen egy éles hang csendült:

– Te vagy az, Ferenc?

– Én vagyok, Mester! És itt vannak velem a barátaim.

– Tudniillik a keresztségben a Ferenc nevet kaptam – fordult a Ludovikás Keskenyhez, aki erre nem mondott semmit.

– Megyek, csak meg kell keresni a kulcsot!

– „Hasznos”, ez az egyik leggyakrabban alkalmazott kitétele – fordult ismét hozzánk a Ludovikás –, a másik meg a „Nem válunk meg tőle”. Amikor a nagypapája meghalt, a Mester évekig az ő lódenkabátjában járt. Oly tündöklően anakronisztikus volt, hogy abban az időben sűrűbben látogattam ide, hogy élvezzem a látványt.

A Mester itt él leszázalékolva ebben a szoba-konyhás kis házban, nincs tévéje, az internetről nem is hallott, s a világgal az összeköttetést egy Sokol rádión keresztül tartja. Itt él, a nagymamájától örökölt falvédővel a konyhában, a keresztretjévényűsággokkal, amikből miután megfejtette, radírral kigumizza a betűket, s később újra felhasználja, az egy számmal nagyobb méretű atlétaival a pincében meg a felhalmozott drótokkal, spárgákkal és régi újságpapírokkal. Mert „Jó az, ha van”. Na, ez a harmadik szállóigéje. „Jó az, ha van!”

A rendet, a pontosságot ellenben szereti. Legutóbb épp itt jártam nála, amikor becsöngettek holmi kéregetők. Nem emlékszem már, hogy mit akartak, lényeg, hogy nem akartak elmenni. Álltam az ajtóban, mert épp indulni készültem, s próbáltam udvariasan elküldeni őket – csekély eredménnyel. A Mester erre kiszól a konyhából: „Ferenc, vigyem a puskát?” Nos, a magyar nyelv roppant kifejező. Talán a legkifejezőbb az összes közt, ám az a kitétel, hogy „elillantak”, még így is csak hozzávetőlegesen érzékelteti a végbement cselekvéssort.

– Nem tudod, hol lehet a kulcs, Ferenc? – hallatszott bentről.

– Mester! Szerintem nézze meg a gázóra fölött – kiabált a Ludovikás. – Oda szokta akasztani.

– Rajong a vasúti közlekedésért – fordult ismét felénk. – Mint leszázalékoltnak, a gyengélnátós jegy anno a Budapest–Záhony-vonalon 4 Ft volt oda-vissza. A Mester leutazott Záhonyba, megivott egy sört, majd hazajött a következő vonattal. A jegyet ellenben nem kezelték, így másnap elment a Keleti pályaudvarra, és visszaváltotta.

– Megvan! – hallatszott immár, és némi szöszmötölést követően egy ember tűnt fel a virágzó krizantémok közt. – Na, már itt is vagyok!

Meghatározhatatlan korú férfi állt a kerítés túloldalán. Rövidre nyírt túskefrizurát hordott, kötött pulóvert, és barátságosan mosolygott.

– Látom, elhozta a barátait is – fordult a Ludovikás felé. – Kerüljtek beljebb. A gumislagra vigyázzatok! Nem rálépni, mert akkor megtörik, és manapság nehéz jó minőségű gumicsövet kapni.

Kövezett kerti úton haladtunk a ház felé, kétoldalt rózsabokrok és egy-egy gyümölcsfa.

A Mester a konyhában ültetett le minket. Alaposan körülnéztem, de igazából nem volt sok látnivaló. Régimódi gáztűzhely, kredenc, a sarokban alumínium ételhordó. A Mester pedig beszélt.

Beszélt a szomszéd macskájáról. Hogy a postást megharapta az utcában egy kutya, és emiatt nem szívesen jár erre. Panaszkodott, hogy

elromlott a szódásszifon, és nem lehet hozzá szelepet kapni. A szomszédék lánya házasodik. A vőlegény furcsa egy szerzet. Olyan hajviselettel járkal, hogy az borzalmas. A tisztelendő úr igen szépen prédikált a múlt héten. A gyümölcsfákat ellenben metszeni kell.

– Kértek tejeskávét?

Bólintottunk.

A rezsón előbb megmelegítette a tejet, majd körbekínált minket. Én egy lepattogzott zománcú pléhbögrében kaptam, Keskeny műanyag fogmosópohárban. Megtuttuk még, hogy a Mester jövő héten elutazik Százhalombattára a nagynénikéjéhez, mert az ad neki fej-tett babot.

– Esernyőt mindig viszek – nézett a szemünkbe –, mert az eső bármikor eleredhet, alsógatyát meg azért, mert az ember bármikor beszarhat!

A Ludovikás az órájára nézett. „Későre jár!” Lassan cihelődni kezdtünk.

– Hát, örülök, hogy itt voltatok.

– Ferenc – fordult még a Ludovikáshoz a kertkapuban. – Ha legközelebb jössz, hozzáal pár kartondobozt, mert szét kéne válogatni a cipőket. Jön a tél, és addigra végezni akarok vele. – A Ludovikás megígérte neki.

A kapuban szétváltunk. A Ludovikás sorra kezét fogott velünk, majd így szólt.

– Remélem, tanulságos volt a kis kiruccanás.

Azzal meg sem várta válaszukat, csak otthagytott minket. Felhúzott gallérú alakja lassan tovatűnt a ködben.

Egyedül maradtam a barátommal. Éreztük, hogy lehűlt az idő. Sokáig egyikünk sem szólalt meg, majd Keskeny hirtelen hozzám fordult.

– A Ludovikás valamikor 1970-ben született, és foglalkozását tekintve állás nélküli történelem-ének szakos középiskolai tanár. Gondolom, már te is kitaláltad, hogy nem lehetett ott '19. június 24-én, amikor megkezdődött a Tanácskormány ellen az ifjú ludovikások ellenforradalma.

A Mester pedig... nos, a Mester, az a Mester...

Nem mondtam erre semmit.

– Mire gondolsz most?

Egy darabig késlekedtem a válasszal.

– Arra, hogy reménytelenül el vagyunk rontva.

– Igen – bólintott Keskeny. – Ez járt a fejemben nekem is. Keresünk a normalitást, és amikor megismerjük, nem tudunk vele mit kezdeni.

– Ez a középkorú, érdektelen nyárspolgár lenne a normalitás?

Keskeny elsétált még velem a kereszteződésig, ahol a hepehupás földút találkozott az aszfalttal, s csak akkor válaszolt.

– Én szándékosan, direktben, olykor akarattal és megerőszakolva önmagam vagyok reakciós. Te akarattal és szándékosan sem vagy az, csak hiszel benne, csak megpróbálsz azzá válni, de nem sikerül teljesen, még ha a csürhe szemében fasiszta is vagy. De ez az ember itt nem *akar* reakciós lenni. Ilyen. Az. Nem is tudja, hogy létezik másféle gondolkodásmód. Egy ember, egy élő maradvány a régebbi világból. Az igazi reakciós nem hirdeti a normalitást. Megéli. Aki hirdeti, már pótcselekszik.

Tettünk még pár lépést az éjszakai ködben. Keskeny hirtelen megállt.

– Létünk egy puszta segélykiáltás – nézett rám fájdalmasan. – Mit gondolsz, meghallja valaki?

Hitel, 2025/9.

TANULMÁNYOK

AZ 1960-AS ÉVEK MAGYAR LÍRÁJA

Folyóiratunk jelen tematikája, mely az 1960-as évek költészetére fókuszál, az immár harmadik éve futó *Kortárs olvasatok* rovatunk zárásaként is olvasható. Ez utóbbi rovatban a hatvanas években induló költők első vagy második kötetét állítottuk a középpontba, és mindegyik kötetről két rövidebb tanulmány született. Célkitűzésünk szerint ezáltal megkíséreltük felmutatni azt a magyar költészeti kontextust, mely a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején jelentősen megváltozott, többek között Tandori Dezső, Petri György vagy éppen Oravecz Imre lírai jelentkezésével. Jelen összeállításunkban olyan, ekkor már befutott és jelentős költői teljesítménnyel rendelkező szerzők (Weöres Sándor, Nemes Nagy Ágnes, Jékely Zoltán) és kötetei kaptak helyet, akiknek és amelyeknek hatása megkerülhetetlennek tűnik az adott időszak líráját tekintve. A *Kortárs olvasatok* rovat Tandori Dezső 2025-ben megjelent, akár „nulladiknak” is tekinthető *Egyetlen* című kötetének elemzéseivel zárul.

Szemán Krisztina

A versciklus mint médium

Weöres Sándor *Átváltozások*
című szonettciklusának mitológiai,
képi és szerkezeti jellemzői

Az eredeti, harminc szonettből álló *Átváltozások* ciklust tartalmazó *Tűzkút* kötet fontos jellemzője az az összefüggés, hogy a mítoszokra utaló verseinek egy jelentős része formailag képi elemekkel operál, valamint különböző médiumokra reflektál – leegyszerűsítve, akár látványra (*Tapéta és árnyék*), zenére (*Néma zene*), szoborra (*Az áramlás szobra*), írott szövegre/töredékre (*Nimfa – Töredék két kezdésben*, *Egérrágtá mese*), illetve táncra/rítusra (*Dob és tánc*). Az *Átváltozások* esetében a mítosz mint egyfajta archetípussorozat, ciklikus rendszer értelmeződik, amelynek egyes sajátosságai kizárólag a szonettciklus rendszerszintű (verstani sajátosságokra is kiterjedő) vizsgálata során bontakoznak ki. Ezen vizsgálódások eredményeként megállapítható, hogy a voltaképpen önálló médiumként¹ értett ciklus képes túlmutatni az egymagában álló vers nyelvi médiumán, bizonyos többletjelentések, információk hordozójaként. A már említett „képesség” valamelyest indirekt módon van jelen, megragadható ugyanakkor egyrészt a szonettciklus néhány képi „forrása” felől, másrészt a ciklus mítoszfelfogásának képközpontúsága alapján, harmadrészt a szonett formaként, egyfajta képként értése során is körvonalazódhat. Itt az első két szempont szorosabban is összefügg: az *Átváltozások* esetében többször tárgyalt ovidiusi hagyomány mellett felvethetők olyan, főként képekként értett előzmények is, amelyek a mítoszok kollektív tudattalanhoz kapcsolt, archetípusalapú szemléletéhez állnak közel.

Az *Átváltozások* mítoszkezeléséről

Weöres mítoszpoétikája gazdag recepcióval bír, főleg Bartal Mária és Újvári Edit tekinti át a mítosztértés történetének mentén is a weö-

1 Itt akár csak McLuhan tág értelmezése nyomán is – az információ közvetítésére/tárolására való alkalmassága alapján is médiumnak tekinthető. Ugyanakkor az *Átváltozások* ezen túlmutatni látszik.

resi mítoszfeldfogást. Utóbbi nagyobb hangsúlyt fektet a „lélektani irányultságú” mítoszkutatásra, melyet Sigmund Freud és Carl Gustav Jung alapoztak meg. Újvári Edit kiemeli (Jungnak Freudra tett megjegyzése alapján), hogy „a tudattalan archaikus-mitologikus módon gondolkodik”,² amely állítás az *Átváltozások* mítoszkezelésénél is lényeges szemponttá léphet elő. Emellett Újvári Edit Buda Bélát idézve megemlíti, hogy a jungi koncepció szerint a „kollektív tudattalanban sűrűsödnek össze – szimbólumokba kódolt formában – az emberi faj ősi tapasztalatai”.³ Ennek alapján: „ezek az archetípusok – szimbólumok, ősi minták [...] az egyes ember életében álmokban és fantáziákban kerülnek a felszínre, a mítoszok és a művészet pedig az archetípusok kommunikációs megjelenésének tere [...]. Az archetípusok [...] ismert kifejeződése a mítosz”.⁴ G. S. Kirk ezt a felfogást úgy foglalja össze, hogy a mítosz a tudattalan kifejeződése, „univerzális szimbólum”.⁵ Ezzel összefüggésben Kerényi Károly (aki Jung alkotótársa is volt⁶) Weöresre tett hatása sem elhanyagolható – ezt így összegzi Újvári: „A mitológiaelmélet máig legnevesebb magyar képviselője Kerényi Károly, aki [...] 1934–1941 között a pécsi egyetemen tanított, és Weöres, mint esztétika–filozófia szakos hallgató, tanítványa volt.”⁷ Kerényi mítoszfeldfogásában a mítosz, „poézis, vagyis alkotás, de nem az individuum alkotása [...], hanem a hagyományé, melyen keresztül a létezés szakrális aspektusa jelenik meg a mitológémákban (az archetipikusan ismétlődő mitológiai motívumokban)”⁸ (Szakács Péter összegzése alapján).

Az *Átváltozásokban* két vers címe is Jungtól kölcsönöz fogalmakat: az *Animus* és *Anima* című szonettek – melyek ilyen módon relevánsá tehetik a jungi mítoszfeldfogást.⁹ (Jung a két archetípust így foglalja össze: „a férfiben levő nő-archetípusnak az anima, a nőben levő férfi-

2 ÚJVÁRI Edit, „A mindenség hullámzó nászruhád”. *Istennői mítoszmotívumok* Weöres Sándor költészetében, JGYTF, Szeged, 2004.

3 Uo., 18.

4 Uo., 17–19.

5 G. S. KIRK, *A mítosz*, Holnap, Budapest, 1995, 5.

6 Több közösen írt könyvük is megjelent, például: *Das göttliche Kind in mythologischer und psychologischer Beleuchtung*; Pantheon, Leipzig, 1940 (Albae vigiliae); *Einführung in das Wesen der Mythologie*, Pantheon Akademische Verlag, Amsterdam, 1941.

7 ÚJVÁRI, I. m., 29.

8 SZAKÁCS Péter, *Mitológiaértelmezés és (perem)vidéke* Kerényi Károly, Vicente Ferreira da Silva és Eudoro de Sousa munkásságában, Helikon 2020/802., 20.

9 Hozzá kell tenni ugyanakkor, hogy korábban is létező fogalmakról beszélünk, már Lucretius is használta őket a *De rerum natura* című művében (i. e. 1. sz.).

archetípusnak pedig az animus nevet adtam”.¹⁰) Ugyanakkor további példák is feltűnnek a ciklusban egyes női archetípusokra: a *Hszi-Csün hercegnő* címűben az ártatlan nő, *Az Ősanya szól ivadékaikhoz* szonettben az anya, a *Hekaté* címűben a boszorkány, a már említett *Anima* esetében az „élettársnő vagy barátnő”, „kedvezőtlen esetben a szajha”.¹¹

Ezen a ponton még fontos hozzátenni, hogy az *Átváltozások* eredeti, 1964-es (a *Tűzkútban* megjelent) harminc szonettből álló ciklusa az *Egybegyűjtött írások* 1970-es kiadására már negyven darabból álló egységgé bővült. Lényegében (a betoldott szonettek eredményeképp is) csaknem minden vers sorrendje módosult a *Tűzkút*beli helyzetéhez képest, ugyanakkor egyes szonettblokkok, bár más-más versek közé helyezve, de megőrizték „egységüket”. Tulajdonképpen azonban a legelső, *Ünnepélyes szónoklat* című az egyetlen szonett, amely ugyanazzal a „sorszámmal”, illetve az eredeti pozíciójában szerepel az *Egybegyűjtött írásokban* is. Ezenkívül csak az utolsó előtti, illetve legutolsó szöveg párosa, az *Ascensio* és az *In aeternum* című őrizte meg eredeti, cikluszáró pozícióját (a 29. és 30. helyett a 39. és 40. helyre kerülve).

Az *Átváltozások* első és két utolsó versének rögzítettsége a kezdet és az ítélet/vég/új világ felidézett témáinak kezdő- és végpontjaival további, ugyanezen stációk által közrefogott műveket is felidéznek és behívnak az értelmezésbe (akár a Bibliát is – miként a világ teremtése és az „új Jeruzsálem” keretezik), ugyanakkor termékenyebb lehet az olyan „könyvek” bevonása, amelyek esetében az említettek mellett a metamorfózis(ok) jelenléte is meghatározó. Ebből a szempontból jelentékeny értelmezői keretet adhat a tarot – ezt támogatja például a ciklus számos darabjában megidéződő tarotszimbólika és lapelnevezések – ez gyakran már a címek szintjén is kifejeződik (néhány példa: *Nature Morte* – A Halál lapja, *Arlequin* – A Bolond lapja, *Az akasztott isten* – Az Akasztott ember, *Animus, Anima / A kettébomlott Hermaphroditus* – A Szeretők/Az ördög,¹² *Spirális* – A Szeren-

10 C. G. JUNG, *Föld és lélek*, ford. LINCZÉNYI Adorján = Uő., *Gesammelte Werke*, Walter Verlag AG, Olten, 1974, 43–65.

11 C. G. JUNG, *Bevezetés a tudattalan pszichológiájába*, Európa, Budapest, 1993, 70.

12 A tarot „Az ördög” lapjának leírása: „Meztelen, démoni lény, denevérszárnyakkal, phallosszal és női mellel, bal kezében bot. Előtte nyakán kötéllel összekötött emberpár” (HAMVAS Béla, *Tabula smaragdina / Mágia szutra*, Medio, Budapest, 2001, 201). A hermafrodita képileg tehát megjelenik a kártyalapon, továbbá Jung is archetípusként kezeli a hermafrodita alakját. Elképzelhető ugyanakkor, hogy Weöres a ciklusban az ovidiusi *Metamorphoses* Hermaphroditus mítoszát dolgozza fel elsősorban (tehát Aphrodité és Hermész fiának történetét).

csekerék¹³ stb.). Emellett a tarotral gyakran párhuzamba állított kínai Ji King / Ji Csing (magyar fordításban: *A változások könyve*) is összevethető lehet a ciklussal, melyet a világ kezdetére rímelő nyitás, illetve a vég/újrakezdés fogalmaival leírható végződés/lezárás és a kettő közötti egymásba alakulások, metamorfózisláncolat is rokonít mind a tarotral, mind az *Átváltozások* ciklussal.

A tarot és a Ji King tehát a ciklus mintegy képalapú forrásaiként is felfoghatók, melyeket többek között Jung is összekapcsol egyrészt egymással, másrészt a tudattalan képeivel. Jungnak néhány, a tarotról tett megjegyzése is ezt támasztja alá, a tarot lapjait így értelmezi egy írásában: „psychological images”, „sort of archetypal ideas”, „The Tarot in itself is an attempt at representing the constituents of the flow of the unconscious”, „analogous to the I Ching,¹⁴ the Chinese divination method”¹⁵

Itt érdemes lehet kitérni arra is, hogy Várkonyi Nándor (akinek Weöres a bővített *Átváltozásokban* az egyik szonettjét is ajánlja, illetve szintén számottevő szellemi közelségről beszélhetünk a kettőjük esetében) hogyan gondolkodik a tarotról az írás történetéről szóló könyvében:

[a] betűknek [...] nem pusztán hangértékük volt, hanem többféle egyéb értelmük és jelentésük is, még abból a korszakból, midőn a jel- és képpalkotás rejtett kapcsolatokat rögzítő, sőt hatékony, varázsló művelet volt. [...] A tarokk-kártya képei például a hagyo-

- 13 Néhány további összefüggés: az *Ascensio* című szonett az Ítélet lapját, az *In aeternum* a Világ lapot számos elemében felidézi; *A nyüzsgés* című versben rendkívül sokszor, összesen tízszer szereplő „botok” a tarot kiskarékumának „Botok” sorozatát idézheti (pl. Botok négyes, Botok ötös, stb.); *A Metropolis* szonettje *A torony* lapjához kapcsolódik a megsemmisülő civilizáció képeivel, de a *Terror* című versben is megjelenik a ledőlő torony („ledönt karcsu szép tornyot”). A mágus lapja (valamint a *Teremtő* elnevezésű Ji King-ábra) az *Ünnepélyes szónoklattal* is kapcsolatban állhat. A művészetekre vonatkozó szonetteknek (*A rajzvázlat*, *Suhanás a hegedűkön*, *Aoidos a Múzsával*) nem igazán vannak tarotvontatkozásai, azonban a Ji Kingben előfordulnak hasonlóak: pl. *A kellem*, *A díszítés*. *A makacs élet* című szonett szorosan kapcsolódhat *A lelkesültség* Ji King-ábrájához: a két trigram, a föld és a mennydörgés alapképeiből álló ábra a szonett motívikájában is markánsan megjelenik. A tűz/villám szimbolika például olyan kifejezésekben köszönhet vissza, mint „a robbanó jelen”, „izzóra szívni”, „tűzgödör parazsán”, „láng-pávatollban”, „villámló templomát”, „villám-otthonokra”.

14 Az *I Ching* a *Ji King* angol neve.

15 C. G. JUNG, *Visions. Notes of the Seminar Given in 1930–1934*, ford. Claire DOUGLAS, Princeton University Press, New Jersey, 1997, 922–925.

mány szerint a legrégebb egyiptomi jelrendszerből származnak s a legfontosabb világtörvények „titkait” jelképezik.¹⁶

A Weöresre egyik legnagyobb hatást gyakorló Hamvas Béla is részletesen foglalkozott a tarotral, illetve annak Ji Kinggel való kapcsolatára is kitér: „A tarot huszonkét képből álló sorozat, amelyhez még négy színben tíz-tíz, esetleg tizenkét (vagy tizennégy) lap csatlakozik. A huszonkét lap első pillanatra is azonnal analógnak látszik a kaldeus asztrológia zodikuszának tizenkét képével, a kínai King hatvan-négy ábrájával¹⁷ [...]. A különbség az archaikus rendszerek között csak az, hogy mindegyiknek más aritmológiája van.”¹⁸ A tarot eredetéről Várkonyihoz hasonlóan gondolkodik: „kétségen kívül hermetikus, valószínűleg egyiptomi eredetű, bár mai alakjában kabbalisztikus megfogalmazásban maradt ránk”.¹⁹ A képekről azt állítja, hogy mind a huszonkét kép ábra, de „nem szimbólum vagy típus”, hanem úgynevezett „mátrix”, melyeket valószínűleg eredetileg sem láttak el semmiféle szöveggel. Goethe után ezeket a mátrixokat ősertelmeknek nevezi (Urworte), más néven „ősképek”-nek, melyek „az ember eredetének bázisát tárják fel”.²⁰ Fontos, hogy a metamorfózis kontextusában is értelmet nyernek ezek a mátrixok: „[a]z ember sorsa ilyen ősképek és ősertelmek szüntelen átminősülésének és elváltozásának jegyében folyik le”.²¹

Ez a néhány példa, amely tehát mindössze Jung, Várkonyi, illetve Hamvas releváns gondolatait illusztrálja, úgy gondolom, kellően kirajzolja azt a szellemi környezetet, amely Weöresre is közvetlen hatással lehetett (áttételesen itt még Kerényi Károlyt is említhetjük). Emellett jelen kontextusban a tarot, illetve annak a szintén ábrákon alapuló Ji Kinggel való kapcsolata kerülhet megvilágításra ezáltal, mivel számos utalás, kapcsolódás fedezhető fel e két „szent könyv”

16 VÁRKONYI Nándor, *Az írás és a könyv története*, Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2001, 155. (Maga az arkánus szó, amit a tarot fő, illetve másodlagos lapjainak megkülönböztetésére használnak – Nagy Arkánus, Kis Arkánus – maga is titkot jelent.)

17 Hamvas a tarot Ji Kinggel való kapcsolatát ezen kívül is többször kiemeli, pl.: „A tarot, bármilyen különös alakban is maradt ránk, nem szabad elfelejteni, hogy szentkönyv. Szentkönyv éppen úgy, mint a Ji-king, az Upanisádok vagy a Bundehees”. HAMVAS, I. m., 162.

18 Uo., 155.

19 Uo., 156.

20 Uo., 158.

21 Uo.

illetve az *Átváltozások* ciklusa között. Illetve az az elgondolás, miszerint Jung a tarot lapjaira mint a tudat alatti „alkotóelemeire”, archetípusszerű képekre utal, hasonlóan a mítoszokhoz, összekapcsolja a tudattalant, a mítoszt, valamint a tarot és a Ji King ábráit – csakúgy, mint az *Átváltozások*.

Ide kapcsolódik, hogy miként Jung ezeket a nagy „képeket” a kollektív tudattalan archetípusaival hozza összefüggésbe, a ciklus nyitóverse ezt hasonlóan előlegezi: az Ész lefokozásával indít az *Ünnepélyes szónoklat*, amellyel valami nem tudatira/tudatosra, hanem inkább tudat alattira nyitja meg a figyelmet – a „felszínhez” képest mélyebbre megyünk.²² A számos énrészt, énréteget is tematizáló kötetben²³ az *Átváltozások* ciklusa akár mint a kollektív tudattalan közege is értelmezhetővé válhat – ezt a jungi fogalmakat mozgató *Animus* és *Anima* című szonettek is támogatják, mivel Jung a kollektív tudattalan részeként határozza meg a két archetípust, ugyanakkor énrészekként is utal rájuk. Továbbá szerkezeti szinten a ciklus sajátos struktúrájának értelmezésében is belátásokkal szolgálhat ez a megközelítés: a tudattalan működésmódjaival hasonlóságokat mutat a ciklus szerkezeti dinamikája, valamint az egyes versek, motívumok viszonyrendszere is. Ilyen szempontból például a sűrítés, az eltolás, illetve a képivé tétel olyan működési mechanizmusok²⁴ lehetnek, amelyek a ciklust is szervezni látszanak – ehhez főként Balassa Péter²⁵ a ciklus egészéről, szerkezetéről tett általános megállapításai veendő figyelembe. Balassa szerint az *Átváltozásokban* „minden egyes darab magában hordja a teljes ciklust [...], mindegyik folytatódás az előző vershez képest, illetve előkészíti a következőt”;²⁶ továbbá: a ciklusban „hálószerű összefüggésrendszer jön létre az egymástól távoleső darabok között is, szó szerinti, vagy motivikus egyezések révén”²⁷ – mindez a tudatalatti sűrítési mechanizmusával, illetve azon működési elvével is összefügghet, miszerint „a komplexum egészén belül rengeteg

22 Az „Ész”-t kontrasztba állítja a „bölcse Együgyűség”-gel, és míg utóbbi „az alapan ragyog, / meg nem rendíthető”, addig az Ész esetében „a felszín bársonyát szétrágnák a molyok”.

23 Például: *A kettős én*, *Internus*, *Jelek* stb.

24 ULLMANN Tamás, *Hogyan működik a tudattalan?*, Kellék 2016/55., 143–176.

25 Bár ő a negyven szonettből álló verziót elemzi, úgy gondolom, hogy a ciklus ilyen irányból történő, átfogó megközelítése nem szorítkozik csupán egyik vagy másik ciklusra.

26 BALASSA Péter, *A mint B. Weöres Sándor Átváltozások című szonettciklusának elemzése*, Jelenkor 1989/7–8., 677.

27 Uo., 677.

lehetséges kapcsolat van jelen”.²⁸ De akár az alapvetően Mallarmétól eredőnek, illetve tőle „kölcsonzótnak” tekintett, ún. „homály”²⁹ is a tudattalan sajátosságaival rokon: „Az egymással sűrített egyes tartalmak halmozódása folytán rendszerint elmosódott, határozatlan kép keletkezik”.³⁰ Idetartozhat továbbá az eltolás műveletének a tudatos gondolkodás számára „elfogadhatatlan”, a „logikai és ontológiai törvényeknek ellentmondó” jellege,³¹ amely az *Átváltozásokban* nyelvi szinten például az „oxymoronnal kifejezett paradox állítások láncolatának” végigvitelében,³² az „összeegyeztethetetlen pólusok és oppozíciók” jelenlétében³³ is megnyilvánulhat.

Visszatérve ugyanakkor oda, hogy a kollektív tudattalan képeit idéző szonettek a tarot, illetve a Ji King³⁴ lapjaihoz/ábráihoz is kapcsolódnak: a ciklus ellentételező szerkezete, melynek során gyakran nagy ellentétek kerülnek szomszédos pozícióba, a tarot és a Ji King szerveződésével is markáns párhuzamot mutat. Néhány példa: a „mozgalmasságot” tematizáló *Népvándorlás* című verset („vágyódunk oda, verődünk ide”) a dermedtséget, mozdulatlanságot kiemelő *Jelenlét* című követi („megkövült pokol”, „Ő egyhelyben szalad, én bensőmben szököm meg”); a *Tenebrae* című szonett után (amelyben a „teremtő ige fonákja”, a „Ne legyen” kap központi szerepet) az ezt opponáló *A makacs élet* című áll. Az egyik legmarkánsabb példa a tarot utolsó két lapjával (*Ítélet*, *A világ*) leginkább párhuzamot mutató utolsó két vers: az *Ascensio* és az *In aeternum*. Előbbi az apokalipszist („az éj tüzes abroncsa robban”, „a csillagtalannul s néptelenül maradt / történes nyeli a pusztá égtájakat”), utóbbi (az előbbi lap/szonett ellenpontjaként) a világ újrakezd(őd)ését („érintetlen szül a homoru belső”) is említi – a tarot *Ítélet* és *Világ* lapjaihoz hasonlóan.

Ugyanakkor a Ji King utolsó két ábrája (a 63. *Beteljesülés után* és a 64. *Beteljesülés előtt*) is tükrözi a ciklus végének logikáját: „Mint ahogy a *Beteljesülés után* jele azt az átmenetet rajzolja meg, amely a felemelkedés időszakából vezet a civilizáció tetőzésén keresztül a pangásig,

28 ULLMANN, I. m.,

29 Az *Átváltozások* recepciójában gyakori a Mallarmé-hatás hangsúlyozása, főként a „mallarméi homály” vonatkozásában.

30 ULLMANN, I. m., 159.

31 Uo., 160.

32 BALASSA, I. m., 679.

33 Uo., 679.

34 C. G. JUNG, *Előszó a Ji Kinghez* = Uő., *A nyugati és a keleti vallások lélektanáról*, Scolar, Budapest, 2012. (C. G. Jung Összegyűjtött munkái, 11), 583–603.

a *Beteljesülés előtt* hexagramja is egy átmenetet ábrázol, mégpedig azt, amely a zűrzavarból a rendbe vezet át. Ez a jel áll a *Változások Könyve* végén, arra utalva, hogy minden befejezésben egy új kezdet csírája rejlik.³⁵ Itt fontos hozzátenni, hogy az *Átváltozások* utolsó, *In aeternum* versének korábbi címe is *Beteljesülés* volt. A Ji Kingre is jellemző ugyanakkor az említett két záró ábrán kívül is az ellentételező építkezés: például a 39. *Az akadály után* a 40. *A szabadulás* következik, a 41. *A csökkenés után* a 42. *A gyarapodás*, az 59. *A feloldás után* a 60. *A korlátozás* stb. A tarot is hasonlóan jár el, a már említetteken kívül néhány további példa lehet a Halál, majd a rákövetkező Kiegyenlítő-dés lapja, a (pusztulást ábrázoló) Torony, és az azt követő (reményt, újrakezdést is jelképező) Csillag, vagy a Holdat követő Nap lapja. A versciklus *Contrapposto*³⁶ című szonettje pedig akár lokalizálásától függetlenül is, egy cikluson belüli kontextusban automatikusan az azt megelőző szövegre vonatkoztatható, ezzel is nyomatékosítva a szomszédos versek ellentételező viszonyát.

A ciklusban tehát egy kevert képiség, egyfajta saját mitológia figyelhető meg, amely számos forrásból merít a szimbolikáját illetően: jelen vannak a tarot, a Ji King képei, különböző mítoszok, Jung archetípusai, Mallarmé szonettjeinek/azok fordításának hatása, de maga a cikluscím is több értelmezői kontextust indokoltta tehát, főként egyes átváltozásmítoszokét, illetve elsőrendűen azok „gyűjteményét”, Ovidius azonos című művét. Egyes szonettek címei, témái vagy motívumai konkrétan is utalnak Ovidius átváltozástörténeteire (például Marsyas és Apollón, Proteus, Medúza stb. mítoszaira). Többször azonban egyedi képek, alakok szerepelnek (pl. Hszi-Csün hercegnő, a medve-ős stb.), ám ekkor is általánosabb, kiterjeszhetőbbnek látszó érvénnyel.³⁷ Ebből a sokféleségből, kevertségből univerzalitásuk is kifejeződik, a sokszor tárgyalt ovidiusi hatáson tehát jóval túlmutatni látszik a ciklus. Fontos azonban, hogy az *Átváltozások* nem minden szonettje vonható be ezen kontextusok, értelmezési lehetőségek alá. A részleges Mallarmé-hatásról például így fogalmaz

35 A szöveg forrása a Richard Wilhelm *Ji King* könyvének Pressing Lajos általi fordítása. (Jung többször is méltatja Wilhelm fordítását.)

36 Jelentése: 'ellentétes, szembehelyezett, szembeállított', illetve emberi alakok testhelyzetére is használják a vizuális művészetekben.

37 Párhuzamba vonható például Hszi-Csün alakja a Ji King második, Befogadó nevű, csak jinekéből álló ábrájával – a közös kínai kulturális közelség révén is akár –, vagy a tarot második lapjával, a Főpapnővel, mely itt is az első női minőséget jelenti – erről később részletesebben.

Bartal Mária: „[a] szonettek csoportja ugyanakkor korántsem nevezhető homogén szövegegyüttesnek, a Mallarmé-fordításokhoz nem csak motivikájukban, hanem poétikájukban [...] leginkább közel álló szövegek [...]”³⁸ szigorúbb szerkesztésmódot, szemantikai szakadások sorozatából kialakuló sajátos ritmust hoznak Weöres költészetébe.”³⁹

A szonettek képszerűségére, ábrszerűségére visszatérve: a formai-képi kapcsolat a Ji King minden esetben hat darabból álló, ám belül állandó változásban lévő soraival is kimutatható. A legelismertebbnek tartott, Richard Wilhelm-féle Ji King-fordítás előszava alapján a *Változások könyve* „Kína legrégebb és legismertebb jóskönyve, a Konfuciuszhoz köthető Öt klasszikus egyike. Bölceleti könyvként a világban végbemenő változásokat 64 szimbólum (hexagram vagy jósjel) egymásba alakulásával írja le.

Az összefüggés a Ji King ábrái és az *Átváltozások* szonettjei között ezek alapján abban is megnyilvánulhat, hogy terjedelmük a sorok számának tekintetében mindig változatlan: a versciklus minden verse szonett, a szonettforma pedig meghatározott számú sorokból épül fel: minden esetben, kivétel nélkül 14 sorból állnak. Ugyanakkor – főként a *Tűzkút* eredeti, 1964-es kiadásában, melynek nagyméretű oldalain mindig csak egy szonett szerepel, így minden szonett teljes terjedelmében látszik – ez az elrendezés a tarotlapokra is emlékeztethet: egy lapon csak egy kép vagy vers kaphat helyet, így a verskép ábrszerű megjelenése is a befogadói tapasztalat részévé válik.

Megemlítendő ugyanakkor, hogy a számozás a tarottal és a Ji Kinggel ellentétben hiányzik a ciklusból – bár a cikluscím alatt zárójelben feltűnik a „30 szonett” alcím, ezzel kiemelve a számok/az összeg/az egységesség szerepét. Tverdota György versciklusokról szóló írásában példaként említi néhány olyan ciklust a modern magyar költészetből, amelyekben a versek sorszámot kapnak a ciklusokon belül: például Kosztolányi *Negyven pillanatképe*, valamint Juhász Gyula *Forradalmi naptárja* is így jár el.⁴⁰ Itt, úgy gondolom, a sorszámzás hiánya egy szabadabb, variálhatóbb ciklust is feltételez.

Továbbá maga a szonettforma hagyományosan is, mint „képi(es)” versforma fogható fel: talán az egyetlen olyan versforma, amely „rá-

38 A felsorolt példák: *Az akasztott isten, A meddő terebély, Tenebrae, A makacs élet, A rajzvázlat, Suhanás a hegedűkön, A barlang ívei, Ascensio, In aeternum.*

39 BARTAL Mária, *Masz és fátyol*, Irodalomtörténet 2010/4., 505.

40 TVERDOTA György, *Ciklusépitkezés a modern költészetben*, ItK 2000/5–6., 617–637.

nézésre” is azonosítható, tehát a látvány – főleg a petrarcai szonett tagolódásának esetében – szintén számottevő a befogadáskor. Erre számos költő versformát hangsúlyozó „szonettje” is rájátszik: például Tandori Dezső *A szonett* című alkotása, Baka István *Kegyelmi záradékának* második darabja (vagy akár részben Petri *Szonett-jel* verse is ide köthető), de maga Weöres is írt hasonlót: *A semmi szonettje* „egy csupán gondolatjелеkből álló hapax”,⁴¹ amely *A véletlen könyve* című kéziratos füzetben szerepelt. Idetartozik, hogy a ciklusban a versszakok elkülönülésének tekintetében is fontos belátások tehetők: a 4-4-3-3-as felosztás értelmében kettő kivételével (*A nyüzsgés*, *A kilyukadt világ*) mind petrarcai szonettek, a két eltérő változat a petrarcainak és shakespeare-inek valamiféle ötvözését mutatja a 4-4-4-2-es felosztásával.⁴² *A nyüzsgés* című versben kifejezetten szembetűnő lehet ennek jelentősége: a különvált két sor előtt, az utolsó négysorost a „hullámtörésre” ragozott összetett szó zárja, amely a zárórészre tett, rámutató szerepű utalásként is érthető (az ezt megelőző „mállanak” ige is vonatkoztatható a „leszakadt” sorokra). A szonett utolsó két sora pedig szintén formailag és tartalmilag is modellálja az eltérő sorfelosztást: „de újjá sodorja formáikat / folyton a botok a botok verése”. Ez az „újjá sodort” forma egyrészt a szokatlan és a ciklusra nem jellemző lezáró sorpárra is utalhat, ugyanakkor érdemes megvizsgálni az adott rész ritmusát: három jambus és három trocheus is szerepel a szövegrészben, mely így az egyetlen nem jambikus lejtésű szakaszt jelenti az egész ciklusban. Így ez a két különálló sor sem a tagolást, sem a metrikát tekintve nem a klasszikus szonettekét követi, illetve nem is a ciklus világának formai sajátosságaihoz igazodik – mindez pedig a versben megjelenített kaotikus, zavaros állapotokkal, „nyüzsgéssel” is összefüggést mutat.

A ciklus verstani sajátosságairól

Az *Átváltozások* vizsgálatakor szükségesek lehetnek további formai, ritmikai elemzések, ugyanis egy rendkívül bravúros szerkesztésről, illetve összetett mátrixról beszélhetünk a ciklus esetében. A harmincas ciklusban a sorok szótagszáma, illetve a rímelés (mindössze egyetlen sort leszámítva) minden szonett minden sorában összefügg: ki-

41 Ehhez vö. PATAKY Adrienn, *A szonett átörökítése a kortárs magyar irodalomba*, Bárka 2016/1.

42 A későbbi kiadásokban már 4-4-3-3-as felosztással jelentek meg.

zárólag azonos szótagszámú sorok rímelnék egymással. Példaként az egyes versszakok rímélése és a sorok szótagszámai az alábbi módon alakulnak a *Hszi-Csün hercegnő*ben: az első versszak rímélése: a-b-a-b, szótagszámai: 12-13-12-13; ennek alapján a továbbiakban: a-b-a-b/12-13-12-13; c-d-c/12-13-12; d-c-d/13-12-13. A harminc szonettben mindez ugyanakkor harmincféle különböző variációban mutatkozik meg: soha nem ismétlődik kétszer ugyanaz a szótag-számrendszer⁴³ ugyanazzal a rímképlettel, ugyanakkor az azonos szótagszámú sorok egymásra rímélése soha nem függesztődik fel. Mindez a metamorfózis kontextusában fokozott figyelmet érdemelhet: a maguk mikroszintjén a végletekig szabályos szonettek harmincféle variációjának sorozatáról van szó. Így a rendkívüli variálhatóság, ugyanakkor a közös lényeg (amely kettősség tartalmi szempontból a ciklus egyik központi elve) ilyen módon formailag (14 soros szonettek, jambikus lejtéssel, szigorú rím- és szótagszámmegefelelésekkel) is megmutatkozik.

A kivételt képező (rím és szótagszám szabályos összefüggésének értelmében) eltérő sorra⁴⁴ visszatérve: ez a rendhagyó működés a talán egyik leginkább kulcsfontosságú sort még inkább „megjeli”: a *Proteus* első sora – „A parton Proteus alakoskodik” – egyrészt az „alakoskodást” (amely akár az „átváltozás” negatív konnotációjú szinonimája is lehet), illetve magát Proteus alakját is kiemeli. Továbbá érdemes lehet figyelembe venni azt is, hogy Proteus nevének minimális megváltoztatásával (például akár [prótosz]-ként kiejtve) szabályossá válna a szótagszám, amely formailag/nyelvileg Proteus átváltozásának szükségességét is implikálhatja; vagy épp a szabályoktól való eltérése, azokon kívüli vagy azokon felüli pozíciója válik hang-

43 A harmincből tizenhat szonettben szigorúan csak 12 és 13 szótagú sorok váltakoznak, tíz szonettben 10 és 11 szótagú sorok, háromban 8 és 9 szótagú sorok, valamint szerepel egyetlen 6 és 7 szótagú sorok váltakozásából felépülő szonett is.

44 Az első, tizenegy szótagból álló sor a negyedik, tíz szótagból álló sorra rímel, ami egyedülálló a ciklusban – minden esetben azonos szótagszámú sorok rímelnék egymással. Tehát az első két versszak így írható fel:

11a – „rontott sor”

11b

11b

10a

10a

11b

11b

10a

súlyossá ezáltal. (Acél Zsolt például a ciklus központi alakjaként értelmezi Proteust.)⁴⁵

Weöres az *Átváltozásokban* a petrarcai szonett eredeti „szabályai”⁴⁶ helyett tehát voltaképpen saját szabályrendszert alkalmaz (hasonlóan ahhoz, ahogy a ciklus is saját mitológiát alkot). A saját szisztéma szabályait megközelítőleg így lehetne lefektetni: csak azonos szótagszámú sorok rímelnek, illetve kétszer nem ismétlődhet ugyanaz a rímképlet-szótagszám kombináció – az utóbbinak pedig az első is alávethetőnek tűnik.

Az eredeti harmincas ciklusban tehát mindössze egy sor tért el (a 420-ból) a feljebb kifejtett szabályoktól: a *Proteus* kezdősora. Figyelemre méltó viszont a negyvenes verzióban a további tíz szonett beépítésének mikéntje: egy szonettet leszámítva tökéletesen illeszkedik az új tízes csoport az eredeti harmincas ciklus mátrixába, szabályrendszerébe. A *Hármas-egység* című szonett azonban olyan szótagszám-rím struktúrából épül fel, mint a már az eredeti ciklusban is szereplő *In aeternum*. Mindkét szonett képlete az alábbi:

11a

10b

11a

10b

11a

10b

11a

10b

11c

10d

11e

45 Proteus ciklusbeli alakjának árnyalásához Acél Zsolt írásai meghatározóak: főként az Ovidius *Átváltozásokjában* betöltött – szerkezetileg is – központi szerepét taglaló tanulmánya: ACÉL Zsolt, *A megfoghatatlan középpont: Achelous lakomája Ovidius Metamorphoses című művében*, Ókor 2014/2., 45–52, illetve a weöresi *Átváltozások* Proteus-alakját elemző írása: ACÉL, „Valami mássá válva” = „tánc volnék, mely önmagát lejtí” – *Tanulmányok Weöres Sándorról*, szerk. BARTAL Mária – KULCSÁR-SZABÓ Zoltán – PALKÓ Gábor, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2014, 183–206.

46 Melyek alapján a szonett hagyományosan jambikus lejtésű, általában 11 szótagból álló sorokból építkezik, két négy- és két háromsoros versszakból áll, kötött rímképletű (abba, abba, cdc, dcd).

11c

10d

11e

Weöres azonban változtat az eredeti *In aeternum* szövegén a bővített ciklusban: mindössze egyetlen szótagot ad hozzá – az „érintetlen szül a homoru belső” helyett „érintetlenül szül a homoru belső” lesz –, ez a minimális változtatás azonban elég ahhoz, hogy a ciklus szabályához igazodva ne szerepeljen kétszer ugyanolyan képletű szonett. Az új ciklusban tehát így írható fel az *In aeternum*:

11a

10b

11a

10b

11a

10b

11a

10b

11c

10d

12e („rontott” sor)

11c

10d

11e

Ha tehát szabályos maradt volna a szonett sorainak szótagszáma, formailag nem lenne egyedüli a ciklusban, szerepelne egy vele megegyező rímképletű és szótagszámú szonett. Így végeredményben a változatosságnak rendelődik alá a szabályosság: fontosnak és elemi sajátosságnak tűnik a ciklus tekintetében, hogy soha ne ismétlődjön kétszer ugyanaz a formai egység. Így viszont minden egyes szonett rímelési-szótagszám-beli struktúrája eltér, még ha minimális, „rontásból” adódó különbséggel is. Ezekből következik, hogy a mélystruktúra is fontos információhordozó a ciklusban: a verstanalapú képletek változatossága, sőt: megismételhetetlensége az *Átváltozások* alapvető kritériuma.

A szonettek rímképleteinek és szótagszámainak összefüggéseit és variációit tehát Weöres a szabályosság és változatosság kettősének határáig viszi el, amely az átváltozás és a változatlan lényeg egybejátszásának formai megnyilvánulásaként is érthető lehet. A ciklusban az örök változatlan, valamint az állandóan változó közötti lényegi különbség éles kontrasztot alkot – ugyanakkor a változás állandó, változatlan törvénye is kifejeződik. Összességében két „rontott sorral” számolhatunk tehát az *Átváltozások* egészében – ha a teljes, negyven darabból álló ciklust vizsgáljuk: a már említett, ciklus eleji *Proteus* első sora (a végén kettősponttal, amely mintegy a folyamat/utazás kezdetét jelölheti), továbbá a zárószonett, az *In aeternum* 11. sora („érintetlenül szül a homoru belső”). A két, szabályos rendszertől eltérő sor akár ez alapján összevethető is lehetne egymással: felmerülhet *Proteus* és a „homoru belső” kapcsolata, az „alakoskodás” és a jelenségek „(meg)szülésének” aktusa közötti eltérés, valamint az, hogy mit is jelent a változás ezek fényében. Ennek értelmében míg az „alakoskodás” inkább direkt, addig a másik egy valamelyest akaratlan, nem kontrollálható „tevékenység”, inkább egyfajta történet. Továbbá míg *Proteus* el is szenved a történeteket, illetve alakokat vesz fel, addig a „belső” (mely az *In aeternum* szövege alapján valószínűleg az „Eszme”-ként azonosítható) nem érintett ezekben (csak „majdnem változik”) – ugyanakkor mindkettő a változások eredője. A rontott sor továbbá felfogható úgy is, mintha egy hiba keletkezne az út/utazás legelején, amely az út végén megismétlődik – mintha körbeérnének, ugyanahhoz a ponthoz jutnánk vissza (mindez rímel arra a felfogásra, miszerint az élet valamilyen ősbűn/hiba eredménye).

Érdemes hozzátenni, hogy a *Tűzkút*ban található még két további szonett is az *Átváltozások* cikluson kívül, illetve hogy figyelemre méltó eltérések mutatkoznak a ciklus és ezen két vers (*Intimus* – *A kerti szék*,⁴⁷ *Három dal női hangra* – *Az unicornis látogatása*) között, így ezek összevetésével akár a szonettciklus néhány további sajátossága is kirajzolódhat. Releváns különbség például, hogy ennek a két versnek az esetében szembetűnőbb valamiféle narrativitás igénye, illetve a (mallarméi szonettekre emlékeztető, ún.) „homály” is visszafogottabb. Metrikai vizsgálatok alapján pedig hangsúlyos eltérés továbbá, hogy *Az unicornis látogatása* esetében a jambusok aránya a trocheusokhoz

47 A kötetben a szöveg címeként „A kerti szék” szerepel, de a tartalomjegyzékben *A kerti szék* címet találjuk, továbbá Lócsei Péter szerint is a „szék” a helyes változat. LÓCSEI Péter, *Bekezdések a Tűzkút regényéből (Második rész)*, Jelenkor 2018/12., 1461.

képest 40:2, ez alapján egy hangsúlyosan jambikus lejtésű, szabályos szonetről beszélhetünk, míg az *Átváltozások* egyetlen szonettje sem tartalmaz ilyen arányban jambusokat (továbbá a szótagok száma is soronként 10 vagy 11, ami szintén a szabályos petrarcai szonetthez közelíti a verset). (A *kerti szék* némileg variáltabb, 8-9 szótagú sorok, 27:5 jambusarány, kevert rím jellemzik.) Mindkét szonetre igaz, hogy inkább hétköznapi helyzetekből kibomló csodák, látomások adják a témájukat, valamint a ciklus mitikusabb, lokalizálhatatlanabb tereihez képest személyesebb, konkrétabb helyek tűnnek fel: például „kertünk”, „szobám”.

A ciklus sorrendjéről

Az *Átváltozások* bővítése speciális eset – az eredeti harmincon túli tíz szonettet Bata Imre helyezi el a ciklusban, illetve nagyjából az ő sajátos logikája alapján formálódik meg a későbbi negyvenes változat. A ciklusszervezés mikéntje azonban nem egészen magától értetődő, ami az új sorrend konstruálási elvét is megkérdőjelezi, illetve magát a sorrend fontosságát is relatívvá teszi: ha vannak is eredeti sorrendjükben megmaradt szonettblokkok, nem biztos, hogy lehetséges/fontos így értelmezni őket. Bata Imre nemcsak hozzáadta a ciklushoz a további tíz szonettet, de az addigiak sorrendjén is sokat változtatott, teljesen átalakítva ezzel az *Átváltozásokat*. Így, ha a sorrendet is elemzés alá vonnánk, kérdésként merülne fel, hogy a *Tűzkút*-beli harminc, vagy az *Egybegyűjtött írások*-beli negyven szonett sorozata adja-e az értelmezés alapját. És bár Weöres jóváhagyta Bata Imre módosításait, azok mégsem tőle származnak, az egyetlen tőle eredő változtatás, amelyről tudunk, az a második és harmadik szöveg felcserélése (erről még részletesebben később).

Mindazonáltal a ciklus végső sorrendjéről (Bata Imre által) írtakat megvizsgálva kiderül, hogy valószínűleg más elvek alapján rendezte a sorrendet Weöres és Bata:

Az *Egybegyűjtött írások* szerkesztésekor még tíz szonettet kellett a ciklusba sorolni. [...] Hogy a harminc szonett sorába hová lehet osztani ez utóbbi tízet, van-e valami logika az eredeti sorrendben, annak megpróbálására megkértem a költőt, hadd soroljam be magam a tíz szonettet a harminc sorába, mert úgy véltem, ismerem a sorrend logikáját. Beosztásomat elfogadta, de a második

és harmadik szonettet fölcserélte. E cserét azonban a maga sorrendjén végezte, tehát magát javította. A Tűzkút második és harmadik szonettje a Proteus és a Hszi-csün hercegnő volt, most a kettőt fölcserélte. Ez a csere egybefügg azzal, hogy a negyedik tízes szakaszban a harminckettedik és harmincharmadik helyen az Animus és az Anima áll [valójában azonban a 33. és 34. helyen állnak, tehát téves az érvelés – Sz. K.]. Azért cserélte ki az első tízes megfelelő helyén álló két szonettet Weöres, mert egyeztetni akarta a negyedik szakasz megfeleléseivel [tehát valószínűleg mégsem ebből az okból – Sz. K.]. Ha a harminckettedik helyen Animus és a harmincharmadikon Anima áll, akkor a második helyre Hszi-csün hercegnőnek kell kerülnie, mert a nőnemű lénynek van animusa és a hímnemű Proteus így tud megfelelni a maga animájának.⁴⁸

Bata Imre rendkívül szigorúan kezeli a ciklus struktúráját, és bár költött logika mentén elemezhetőnek tartja (és értelmezésének igazolásaként tekint arra, hogy Weöres rábólintott az általa javasolt bővített ciklusra), úgy gondolom, hogy a megfeleltetései számos helyen elrugaszkodnak az adott szövegtől – a fent jelzett tárgyi tévedések pedig csak még inkább megkérdőjelezik a szigorú interpretációt. Az *Átváltozásokra* javarészt igaznak tűnik Tverdota György versciklusokra tett megállapítása, miszerint „[a] ciklust a variabilitás elve uralja. [...] Egymással mellérendeléses viszonyban vannak. Ez a helyzet a ciklus darabjainak bizonyos fokú mozgásszabadságában is megnyilvánul. A ciklus darabjait az egész értelmének jelentős csorbulása, minőségének észrevehető romlása nélkül átrendezhetjük.”⁴⁹ Úgy gondolom, ez az *Átváltozásokra* is igaz, de fenntartásokkal – például a legelső szonett, valamint az utolsó kettő sem tűnik elmozdíthatónak, a már említett, egymás mellé helyezett ellentétpárok esetében sem, de további szonetteknel is problémás lenne a módosítás. Tverdota így ír a jelenségről: „[a] ciklusnak is lehet belső rendje, amely gátat szab az átrendezésnek. Szabó Lőrinc *Tücsökzenéje* a legjobb példa erre.” Míg bizonyos versek felcserélhetők, addig például az *Eszméletben* azt a költői törekvést, hogy „a ciklust a hajnalképzettel és az éjszaka képével

48 BATA Imre, *Szerkezet és ciklus. Weöres Sándor Átváltozások című szonett-ciklusáról*, Új Írás 1979/4., 85.

49 TVERDOTA, I. m., 633.

mintegy keretbe foglalja, feltétlenül tiszteletben kell tartanunk⁵⁰ – mindez az *Átváltások* keretbe foglaltságára is vonatkoztatható lehet.

A második és harmadik szonett megcseréléséről

Weöres a Bata Imre által bővített ciklusban tehát a *Hszi-Csün hercegnőt* és *Proteust* cseréli meg, ami jelentős változtatásnak tűnik – Hszi-Csün így a második helyre kerül, viszont Bata Imre magyarázata hibás ezen a ponton, mivel nem a versek valós sorszámára hivatkozik. Ha az eddigi kontextusokat, képi-gondolati összefüggéseket, esetleges hatásokat vesszük alapul, nem meglepő a kettes szám és az első női minőség összekapcsolása. A már említett Ji Kingben például az 1. *Teremtő*, tisztán jangból álló ábra után a tisztán jinből álló 2. *Befogadó* következik. A Ji King-ábra és a *Hszi-Csün hercegnő* között szoros motivikus összefüggés is fennáll.

A Weöres-versben a „kancatej” különös képe szembeötlő lehet, a *kanca* az említett Ji King-ábránál is kulcsszerepű: „A *Befogadó* hatása magasztos valóra válás, a kanca állhatatosságával előmozdító.” Később magyarázat is tartozik az egyedi képhez: „A »kanca« kifejezést talán azért választották, mert a kancában egyszerre van jelen a ló ereje és gyorsasága, valamint a tehén szelidsége és odaadása.” Továbbá a szonett egyéb részei is összefüggnek azzal a nőiségábrázolással, ami a Ji King 2. ábrájára jellemző: „A *Befogadó* a térbeli valóságot jelöli a *Teremtő* szellemi potenciáljával szemben.” Ez a kontrasztba állított felfogás, illetve ennek egyes elemei a szonettben is visszaköszönnek: „nyersbőr-sátor alá hazájából örökre / kivette pusztai hőségbe, míg Ofir / elmerül feketébb, csillagosabb körökbe.” További figyelmet igényelhet ilyen szempontból az alábbi részlet:

Lám, égi kézben is kockajáték pörög;
de az eltört tükör épségben jut a sírba
mint tó színe mikor nem tépik ördögök.

Lelkét hazafelé a sárga daru hívja,
testével pusztai durva mén dübörög

A tükör és a víz (itt: „tó színe”) a *Tűzkút* kötet nőszimbolikájának leggyakoribb képei. A „Lelkét hazafelé a sárga daru hívja” részlet

a történelmi kontextusból is érthető, a Vuszunföldre került hercegnő hazavágyódi (Liu Hszi-Csün hercegnő története⁵¹). A daru egyrészt gyakori kínai motívum, másrészt viszont kínai mondákban visszatérő yang-princípium is. Itt a férfiminőség hívja Hszi-Csün lelkét (a rákövetkező sor miatt egy vertikális tengely képződhet, a lelke így a felsőbb részhez utalható), a teste pedig erősen kötődik a földhöz, az anyagisághoz (a Ji Kingben a *Teremtő* az égnek, a *Befogadó* a földnek felel meg). A versben hangsúlyos kitettség, elárvultság, mindent elfogadni kénytelen passzivitás szintén a hagyományos Ji King-ábréértelmezéshez hasonló: „A föld odaadó mivoltában kivétel nélkül hordoz mindent, tekintet nélkül arra, hogy az jó, vagy rossz” (a *Befogadó* leírása).

Feltűnő lehet az összefüggés a tarot szintén második, A Főpapnő elnevezésű lapjával, aki szintén az első női minőséget képviseli. Hamvas összefoglalása a lapról („Nő-pápa trónusán ül, kezében könyv”): „Minden létező a prima materiából készült. Valamennyiünket az tart össze, hogy ugyanabból az anyagból (anyából) vagyunk. [...] A kép az Egyházat azért ábrázolja nőalakban, mert azt mondja, az Anyaszentegyház szellemi síkon ugyanaz az egység, mint ami anyagi síkon az anyatermészet, vagyis az anyaföld”, mely leírás a feljebb említett befogadó, odaadó föld képével is korrelál. A második helyre került Hszi-Csün a kettes számmal az alábbiak szerint is összefügghet: „A héber hagyományban a kettő a Hohma (görögöknél Szophia), a mindent magába foglaló bölcsesség, látás és tudás. Az Egy teljes mása és tükörképe.” Utóbbi tulajdonsága a szonett tükröződésmotívumát is felidézi. Összességében tehát a felvetett „előképek”, a *kettő* és a női minőség hagyományos kapcsolata is illusztrálhatja a *Hszi-Csün hercegnő* második helyre sorolásának lehetséges okait.

Pataky Adrienn

Néhány lézengő héliumatom harmóniája

Nemes Nagy Ágnes és a *Napforduló*

A vers homálya nem könnyelműen vagy divatosan összelapátolt szóhalomból szivárog, hanem valami lényegeset fed, sőt fed *fel* azzal, hogy eltakarja.¹

Az 1967-es *Napforduló* az első két kötet (a Baumgarten-díjas *Kettős világban. Versek*, 1946 és a *Száravillám. Versek és műfordítások*, 1957) után jelent meg. A három könyv között eltelt egy-egy évtized, aminek nem csupán alkotáslélektani, hanem irodalompolitikai okai is voltak – különösen akkor, amikor az egyes versek folyóiratközlése sem lehetett magától értetődő. Nemes Nagy Ágnestől hat éven keresztül egy verset sem publikáltak,² nem felelt meg az „elvárásoknak”,³ és férjével, Lengyel Balázssal közös folyóiratuknak, az Újholdnak sem hosszabbították meg a lapengedélyét 1948 után. Ellenben műfordítani lehetett: a *Száravillám* nemcsak saját új és régi verseket, de átültetéseket is tartalmazott (Tu Futól Ronsard-on át Hölderlin-, Rilke- és Lorca-versekig).⁴ A második évtized megjelenései jól mutatják a jelentős számú fordítás (az 1964-es *Vándorévek* háromszáznolcvankét oldalnyi verset közölt az ókortól napjainkig) mellett a szintén megengedett, sőt sürgetett gyermekirodalom felé fordulást⁵ (*Barátaink a ház körül*, 1961; *Jóreggelt, gyerekek*, 1962; *Az aranyecset. Keleti mese*, 1962; *Lila fecske*, 1965). A szépirodalmi lap szerkesztéséhez nem

1 NEMES NAGY Ágnes, *A költői kép* [1978] = Uő., *Az élők mértana. Prózaíráások*, I–II., szerk. HONTI Mária, Osiris, Budapest, 2004, I/121.

2 Az utolsó vers(részlete) 1949-ben jelent meg a *Csillagban*, majd ezután a *Vigiliában* közölték egy versét 1955-ben.

3 Sokat idézett passzusa az alábbi Nemes Nagy-életútinterjúnak: „ez volt a koncipiált pereknek, a kitelepítéseknek, az úgynevezett törvénytelenéseknek a korszaka. Ilyesféle dolgok történtek velünk: éjszaka fél kettőkor szól a csengő. Rémulően meggyünk az ajtóhoz, ki az, mi az? A postás. Az hozott egy táviratot, amelynek szövege: »Rákosi-ódádat három nap múlva várjuk. Írószövetség.«”, lásd NEMES NAGY Ágnes, *Látkép, gesztenyefával. Kabdebó Lóránt interjúja* = Uő., *Az élők mértana*, II/233.

4 Ez idő tájt Corneille-től és Brechtől drámákat is fordított.

5 A gyermekirodalomhoz, a pedagógiai szándékhoz tartozik az 1945-ben alapított Köznevelés című lap szerkesztése (1953-tól Nemes Nagy szerkesztőségi tag), a tanítás (a budapesti Petőfi Sándor Gimnázium magyartanára volt), továbbá az esszéírás is.

lehetett visszatérni,⁶ de legalább a versek közlésére végre volt – ugyan szűk – mozgástér.

Az ötvenes-hatvanas években, az újrapozicionálás időszakában nemcsak egy-egy folyóiratközlésre, de az önálló verseskönyvekre is olykor éveket kellett várni. Keletjük volt viszont az antológiáknak, amelyek sora az 1950-ben alapított Szépirodalmi Kiadó 1951-es *Hét évszázad magyar versei* című antológiájával kezdődött – ebben ugyan Nemes Nagy nem kapott helyet, de az 1966-os bővített változatban már szerepeltették hét versét (az 1972-es és az 1979-es újrakiadásokban pedig tizennégyet). Az 1956-os *Mai magyar költők* című antológiában (Ifjúsági Kiadó) szintén nincs benne, az 1964-es és 1966-os kiadásokban volt viszont immár három-három verse. 1957-ben jelent meg a Magvetőnél a *15 fiatal költő 105 verse* című kiadvány, majd 1958-ban ugyanott a *Tűz-tánc (Fiatal költők antológiája)*, amelyek szintén nem közöltek tőle semmit. Majd az antológiák sora olyan, a mai napig jelentősnek tartott kötetekkel folytatódott, mint például a Magvető *Szép Versek* című sorozata 1964-től. Az első kiadványban nem, de a másodikban már Nemes Nagyot is közölték, az alábbi versekkel: *Fák, Lázár, Szobrok, Madár* (1965),⁷ a harmadikban az alábbiakkal: *Vihar, Szobor* (1966), a negyedikben ezekkel: *A lovak és az angyalok, Ekhnáton jegyzeteiből, Amikor, Ekhnáton az égben, Között* (1967), az ötödikben ezzel: *Ház a hegyoldalon* (1968) – e versek majdnem mindegyikét felvette a szerző a *Napforduló* című kötetébe, de folyóiratokban is közölték őket. A jól ismert „fiatal antológiák”-ba, amelyeket ekkoriban jelentettek meg, immár nemzedéki különbségek miatt nem illett bele.⁸

A negyvenes éveiben járó költőnek – aki hosszú ideig nem publikálhatta tehát a verseit, mégis ismertté tudott válni mind szerzőként, mind fordítóként – 1967-re három verseskönyve volt. Kardos László,⁹ a *Szárnyvillám* első recenzense feltűnően kerülte, hogy Nemes Nagy hallgatását összefüggésbe hozza a Rákosi-érával, inkább az alábbiak-

6 Más néven sem indíthaták újra az Újholdat, erről lásd: LENGYEL Balázs, *Egy megírsult folyóirat terv (Levelek az Írószövetséghez)* = Uő., *Két Róma. Esszék*, Balassi, Budapest, 1995, 130.

7 Ezek egyébként, szintén egyben, az *Élet és Irodalom* 1964/20. számában jelentek meg.

8 Ilyen az *Első ének* (1968), a *Költők egymás közt* (1969) vagy az *Elérhetetlen föld* (1969) – amelyekben Tandori Dezső, Petri György vagy Mezey Katalin generációja lépett színpadra.

9 Kossuth-díjas irodalomtörténész, egyetemi tanár, ekkor az ELTE Világirodalmi Tanszékének vezetője.

kal indokolta azt: lírai tömörség, erőteljes válogatás, minőségigény.¹⁰ Ezeknek nyilván megvolt az alapja, Nemes Nagy már 1946-ban így fogalmazott (Pilinszky kötetéről írt recenziójában): „írni – s különösen verset írni – elsősorban annyi, mint válogatni. Alkat dolga aztán, hogy a válogatás az elkészült versek mérlegelésével történik-e, vagy mélyebben, a szó igazi értelme szerint, a formálódás pillanatában méri-e aszkétikusan szorosra a szavak kapuját.”¹¹ A hatvanas évek közepétől a kultúrpolitika mindinkább igyekezett rehabilitálni Nemes Nagyt és a többi újhholdast. A Béládi-féle irodalomtörténet húsz év távlatából azt jelzi, hogy a hatvanas évek elejétől „kitágultak a lehetőségek, javultak a publikálási feltételek”, immár „szabadabb lett az irányzatok mozgása, a különböző líratípusok, költészeti modellek jelenléte természetes jelenséggé vált”, továbbá „arra is lehetőség nyílt, hogy a politikus közéletiség és a közösségi elkötelezettség irányzatától távolabb álló lírai tendenciák képviselői is megtalálhassák saját helyüket, akadálytalanul érvényesíthessék művészi eszményeiket, természetesen azonosulhassanak választott külön szerepeikkel.”¹² Ez a beszédmód 1986-ban (!) egyrészt immár nem tagadja, hogy az írók nem önszántukból hallgattak a hatvanas évek előtt, árulkodók a kifejezései (pl. „természetes jelenséggé vált” – tehát azelőtt természetellenes lett volna?; „akadálytalanul érvényesíthessék” – tehát azelőtt akadályokat gördítettek volna eléjük?), másrészt némi túlzással él a lehetőségek szárnyalását illetően. Valóban kaptak lehetőséget a hatvanas évektől – hozzá kell tenni ugyanakkor, hogy nem „teljes körűt”, és hogy a közléshez engedés a hatalom önlegitimációs eszköze is volt: az aczéli kultúrpolitika sajátossága, hogy a rokonszenves „polgári” írókat engedte megjelenni –, előtte azonban az „egyik legértékesebb alkotói évtizedükkel fizettek az irodalom államosításáért. Csak az 1960-as évek derekán jelentek meg újra az irodalmi életben, s a hetvenes évekre foglalták el méltó helyüket az irodalmi köztudatban” – véli Czigány Lóránt.¹³ (Igazán „méltó” helyre persze – épp a fentiek miatt – akkor sem kerültek, aminek a nyoma, hiánya máig érzékelhető.)

10 KARDOS László, *Szárazvillám*, Kortárs 1957/2., 314–316.

11 NEMES NAGY Ágnes, *Trapéz és korlát. Pilinszky János versei*, Újhhold 1946/2., 152.

12 *A magyar irodalom története 1945–1975*, II/1. *A költészet*, szerk. BÉLÁDI Miklós, Akadémiai, Budapest, 1986, 97.

13 CZIGÁNY Lóránt, *Irodalom kényszerzubonyban. Válogatott tanulmányok*, Mundus Magyar Egyetemi, Budapest, 2006, 21, 38.

A *Napfordulót* a fentiekben vázolt kultúrpolitikai kontextus tükrében érdemes szemlélni, a története magában foglalja mindezeket az előzményeket. Huszonegy évvel az első és tíz évvel a második kötet után jelenhetett tehát meg, második önálló verseskötényként (fordítások és ismétlések nélkül), ezért, továbbá a hang változása miatt „második pályakezdés”-ként is szokás rá tekinteni.¹⁴ Más módon nézve: e kötet az alkotói időszak közepén jelent meg, az életmű később sem bővelkedik majd versekben – lényegében egyetlen könyvbe belefér az öt-hat alkotói évtized lírai termése, zsengekkel, gyermekversekkel és asztalfióknak szánt darabokkal együtt.¹⁵

A *Napfordulót* 1967 közepén, kétezer példányban, ifj. Bogán István által tervezett borítóval adták ki – az előző kötettel ellentétben ennek sok versét publikálta Nemes Nagy folyóiratokban, antológiákban, jelentős mennyiséget az *Élet és Irodalomban*.¹⁶ A lap nem sokkal a kötet megjelenése előtt, 1967 májusában interjú közölt a „rendkívüli költői tehetség”-ű szerzővel; a Mezei András által készített beszélgetés élesen elválasztja a jelenkort a múlttól: „[a]z aktív, antifasiszta, baloldali értelmiséghez tartozott, az *akkori* irodalompolitika elmarasztalta mégis, s később háttérbe szorította, mint a »polgári líra« képviselőjét. A maga módján közéleti költészet a Nemes Nagy Ágnesé”.¹⁷ A lírát ugyanitt már-már patetikus rajongással mutatja be a szerző néhány mondatban:

- 14 Összehasonlításképpen: például Juhász Ferencnek – aki hat évvel volt idősebb Nemes Nagynál, de nála három évvel később, 1949-ben jelent meg az első kötete – tíz verseskötetét adták ki a negyvenes évekből pályakezdéstől a hatvanas évek végéig.
- 15 Nemes Nagytól a hatvanas évek végére kiadtak még két könyvet: a *Nyúlányó húsvétja* (1968) és *A lovak és az angyalok. Válogatott versek* (1969) címűeket – az utóbbinak 1973-ban jelent meg a bővített kiadása. Önálló (nem gyermek) verseskötény ismét csak évekkel később látott napvilágot, exkluzív kiadásként ismert a pusztán tizen-nyolc oldalas *Éjszakai tölgyfa* (1979), majd ezt követte a *Között. Összegyűjtött versek* (1981), s ezután már csak egyetlen lírai összeállítás jelent meg a szerző életében: *A Föld emlékei. Összegyűjtött versek* (1986).
- 16 Az *Ekhmáton éjszakáját* például 1966 végén, a karácsonyi számában. Sokatmondó a folyóirat felmérése, amely szerint 1966-ban 269 kortárs költő publikált összesen 1560 verset az általuk legfontosabbnak tartott nyolc irodalmi lapban (Alföld, ÉS, Jelenkor, Kortárs, Látóhatár, Napjaink, Tiszatáj, Új Írás), ezek közül legtöbbit (347) az ÉS-ben, amelynek leggyakrabban publikált költői ebben az évben az alábbiak voltak: Kassák Lajos (9), Győre Imre (8), Nemes Nagy Ágnes (8), Vészi Endre (8), Garai Gábor (7). Lásd ISZLAI Zoltán, *A költészet számaadatai 1966-ban*, *Élet és Irodalom* 1967/14., 5.
- 17 MEZEI András, *Az Élet és Irodalom látogatóban Nemes Nagy Ágnesnél*, *Élet és Irodalom* 1967/19., 7. (Kiemelés tőlem: P. A.)

A tömörítés, a lefaragás művésze [...]. Érzelmi magasízzása, robbanásra kész feszültségének hordozói – metaforái – mindig az intellektus, az értelem hullámhosszára állítva, gyönyörűen méretezettek. Olyan progresszív erkölcsiségű költő, aki keresi filozófiai fogódzóit. Ha rokonítható: az Eszmélet József Attilájára utalhatnánk, s költőelemeiben, vélhetnénk, ott él szikáran Babits. Végleges, „aggasztóan befejezett” volt indulásakor is [...].¹⁸

Erre a tömörítésre Nemes Nagy maga is utal, amikor Mezei a versírásról kérdezi: „A fél életemet azzal töltöm, hogy értelmezek, tömöríték, lefaragok. [...] Nyolcvan hasonlatból egyet választok. Százhusz emlékképből kettőt. [...] Végül esetleg nem marad más az egészből, mint néhány lézengő hélium-atom.”¹⁹ Az interjúban megjelenik, hogy költészete objektív, ugyanakkor mitikus ihletettséggű – Nemes Nagy úgy fogalmaz, hogy szinte véletlenül szivárogtak be a mítoszok a verseibe, így az Ekhnáton-történet is. „A mítosz én előttem csak hangszekrénye a mai dallamnak. Régi tömlő új borral. Asszociációink egyik rétege. Hanem Ekhnáton – az más” – írja. A *Napforduló*ba felvett Ekhnáton-ciklusból nem tudunk meg biográfiai adatokat a fáraóról, de „a versnek akkor is meg kell állnia önmagában” – véli.²⁰

Az első reflexiók a következő év augusztusától jelentek meg a könyvről, Falus Róbert²¹ Népszabadság-beli, háromkolumnás Könyvszemléjétől kezdve, amely összesen két mondatot szentel a *Napforduló*nak, négy témakörének egyikében, a magyar lírában. Hosszabban méltatja ugyanakkor „szocialista irodalmunk” „nagyját”, Gábor Andort, és a „mai líra” két új kötete közül Sipos Gyula *Erdőtűz* című könyvét helyezi előtérbe Nemes Nagyéval szemben – Siposét rokonszenvesnek nevezi, és a borítóját is közli. Falus igencsak félretájékoztatja az olvasót Nemes Nagy könyvét tekintve, illetve hosszabb mondatában nem is a könyvről, hanem a szerzője vélt (!) érzelmeiről nyilatkozik, s háritó-eltávolító gesztussal él:

18 Uo. A kiemelt idézet minden bizonnyal Vas István alábbi – továbbgyűrűzött – reflexiójára utal, az első kötetről: „Lírája máris aggasztóan kész, és nehéz elképzelni, mi lehet a folytatása ennek a kezdésnek.”, lásd VAS István, *Kettős világban* (Nemes Nagy Ágnes versei. „Ujhold” kiadás, Budapest, 1946), Magyarok 1947/3., 155.

19 Uo.

20 Uo.

21 A szerző klasszika-filológus, egyetemi oktató, ekkoriban a Kossuth Kiadó szerkesztője és a Népszabadság állandó külsős munkatársa. 1967-ben József Attila-díjat kapott.

Nemes Nagy Ágnes új költeményeit olvassuk a *Napforduló* című, alig kilencven oldalas kötetben. Aligha van nála szomorúbb költőnk, a fájdalom és csalódottság sikolyával menekül a tárgyak, a virágok, a mítoszok, a tépelődések sűrűjébe. Az emberi magány bonyolult és tört sóhajai ezek a versek – balladahangulattal, együttérzésre hangoló, de olykor a megértést nehezítő stílusban. (*Magvető*)²²

Falus tehát a biográfia felől közelítette meg a *Napforduló*t, amely nemcsak egy régtől örökölt berögződés (ezzel különben Kardos is él az 1957-es, már említett, alapvetően méltató recenziójának végén),²³ de a rosszmájú kritikus fegyvere is lehet – hiszen míg a versekről nehezebb állításokat tenni, a mögöttük álló személyről bármit lehet mondani. Ez az ellenszenv legalább egy évtizeddel korábban gyökerезik, legalábbis Lengyel erre így emlékezett vissza a kétezres évek elején: „Amikor ‘57 után megjelentünk (Pilinszky 1958-ban), akkor Falus Róbert az *Élet és Irodalomban* |: vagy a *Kortársban* |: azt írta, Weöres, Nemes Nagy, Pilinszky, Ottlik publikálása fölös luxus.”²⁴ Pándi Pál (Kardos László fia) 1959-es cikkében reagált a Falus által elvárt szocialista, rendszerhű politikai költészet hiányára az újhaldasoknál, ugyanakkor azzal igyekezett „védeni” őket – mintegy vörös farkkal –, hogy politikailag motiválttá tehető, meggyőzhető (azaz legitímálhatják a népfrempolitikát):

[...] helyeslem, hogy kiadták – például – Szabó Magda versgyűjteményét, helyeslem Pilinszky János vagy Nemes Nagy Ágnes verseinek megjelenését, nem azért, hogy példának állítsuk a fiatalabbak elé költői attitűdjük apolitikus vonásait, hanem azért, hogy levegőt adva a tehetségnek, bíráljuk és a szocialista igényekhez közeleítsük lényüket és munkásságukat.²⁵

Az ötvenes évektől eltérően a hatvanas évek végén azonban már egyre több méltató hang is megjelenik, amelyek korántsem pusztán a szer-

22 FALUS Róbert, *Könyvszemle*, Népszabadság 1967. augusztus 18., 7.

23 KARDOS, I. m. A kötet további kritikusai (Sík Sándor, Hajdú Ferenc) is hasonlóan járnak el: a szerző személyiségét faggatják, Rónay György kivétel.

24 Lengyel Balázs levele Hernádi Máriának, [Budapest,] 2003. április 12. = „láthatatlan selyemsál a számon”. *Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs leveleiből, összegy.*, s. a. r., jegyz., bev. BUDA Attila – PATAKY Adrienn – TŰSKÉS Anna, Gondolat, Budapest, 2009, 232.

25 PÁNDI Pál, A „minimum eszméjéről”, *Kortárs* 1959/5., 777. (Kiem. az eredetiben.)

zót, hanem a verseit (is) jellemzik, ugyanakkor a vélt költői magatartás értékelése továbbra is az ítéletek egyik gyújtópontja. Faragó Vilmos tollából jelent meg a második írás, a több lírai irányt elemző, szeptemberi cikkében Nemes Nagy verseiről azt írja, érezhető rajtuk, hogy

[...] mindezt csak versben lehetett elmondani. Csupa áttétel, csupa sejtető kép, csupa költői vízió. [...] Ezt a költészetet világfelfedező erőfeszítés sarkallja: kimondani a még kimondatlant, láthatóvá tenni a láthatatlant, megnevezni a még névtelent, s mert lírai költészetről van szó, nem egyszerűen a külső világ felfedezése a cél, hanem a belsőé, amely magába issza, vegyelemzi és költészetté alkimizálja a beléje zúduló élményt.²⁶

Feltűnően visszatérők itt – de a tágabb recepcióban is – a Nemes Nagy-i esszényelv sajátos fogalmai, szóhasználata (*névtelen, kimondhatatlan* stb.). A *Napforduló* fülszövege szerint – amely másutt *A névtelenek* címmel jelent meg – a költő „az érzelmek szakembere”, és a „kötelességei közé tartozik, hogy minél több Névtelennek polgárjogot szerezzen”.²⁷ Nemes Nagy többször hangsúlyozta, hogy az első kötete után megváltozott a versszemlélete, és a *Szárazvillám* a változás egy korai lenyomata, azon belül például a *Balaton* című, „többékevésbé szétbontott vers”-et emeli ki mint új szemléletű darabot,²⁸ később aztán „az új fogalmazási módnak az egyik jellegzetes megjelenése az *Ekhnáton*-ciklus” lett – jelzi.²⁹ A *Napforduló*t szakmai körökben is fordulatként szokás számontartani, többek között az objektív jelzőt csatolva hozzá – és a *Szárazvillám* néhány ponton valóban megelőlegezi a szemléleti változást.

Hamar észreveszi a recepció, hogy a *Napforduló* a maga nyolcvanhat oldalával és összesen csupán harminckét versével³⁰ jelentős könyv

26 FARAGÓ Vilmos, *Hogyan készül a vers*, Élet és Irodalom 1967/35., 7.

27 NEMES NAGY, *A névtelenek = Uő.*, *Az élők mértana*, 1/474.

28 NEMES NAGY, *Látkép gesztenyefával*. *Kabdebó Lóránt interjúja = Uő.*, *Az élők mértana*, II/239.

29 *Uo.*, 246.

30 Négy részből áll: (1) *Között (Fák, Vihar, Között, Szobrok, Szobrokat vittem, A gejzír, A tó, Fenyő, Védj meg, A lovas, Lázár)*, (2) *Énekhangra (A lovak és az angyalok, A visszajáró, Bűn, Tölgy, Alkohol, Dalok, Címer, Eső, Éj, Hekaté, Fügefák, Lélegzet, Széndioxid, Hasonlat, Mint aki, Azelőtt, Az alvóhoz, A formátlan, Párbeszéd, Szél, Madár)*, és (3) *Ekhnáton (Ekhnáton jegyzeteiből, Ekhnáton éjszakája, Amikor, A csak-jó, Ekhnáton az égben, A tárgyak, A tárgy fölött)* versciklusokból, valamint (4) a *Ház a hegyoldalon* című párbeszédés elbeszélő költeményből.

– Rónay György is „nagy költészet”-nek nevezi a Nemes Nagy-lírárt a kötetről jegyzett kritikájában³¹ –, visszatérő gondolata ugyanakkor a recepciónak az, hogy ez a költészet már a pálya elején kész volt. Egyes, kortárs kritikák amellet foglaltak állást, hogy Nemes Nagy lírájának szemléleti keretei nem, csupán kidolgozottsága változott a hatvanas évekre, így például Bányai János, aki – Roland Barthes-i alapokon – „strukturális tevékenység” jeleit véli felfedezni a verseken. A *Napfordulóról* szóló elemzésében zártnak nevezi Nemes Nagy költészetét, ami szerinte „nem az újabb versek eredménye, hiszen a korábbi két kötet verseit is ez a fémis tisztánlátás, a tapasztalatnak ez a közvetlen megkövetelése jellemezte. Az új versek csak elmélyítették a korábbiakban megmutatkozó tendenciát.”³² Meglepődve olvashatjuk Bányai alábbi sorait: „a verseknek alig van hangulata, a hangulatot csak a ritkán s falsul zengő vagy simán egymásnak válaszoló rímek sejtetik, esetleg a megbotló ritmus vagy a váratlanul, ellenpontosan lezárt szakasz, sor”,³³ hiszen e kötet egyik legfőbb erénye – véleményem szerint – épp a hangzóssága, amelyet a rímek mellett az alliterációk és az affektivitást, az atmoszférát megalapozó belső összecsengések sora teremti meg. A dallamosabb és/vagy hangzóbb darabok (úgy mint *A tó, Fenyő, Út, Eső, Hekaté* stb.) jellemzően 1956 és 1961 között születtek. A korábban írt versek (az előző mondatban említettek is ideértve összesen huszonhét költemény) a kötet első öt verse (*Fák, Vihar, Között, Szobrok, Szobrokat vittem*), illetve az utolsók (az *Ekhnáton*-ciklus, *Ház a hegyoldalon*) ölelésében kaptak helyet a szerkesztés során (az említettek, a kötet elején és végén keretet képező versek többnyire 1961 és 1966 között keletkeztek). A dalszerű vers a *Napforduló* új verstípusa (s ezután eltűnik az életműből), és további három kompozíciós típus alakul ki a Nemes Nagy-lírában a hatvanas évek végéig: a parabolikus, a dramatikus és a szonátaformájú vers.³⁴

Az objektív – „kezd közhellyé lenni, hogy költészete »objektív líra«, és a közkeletű szubjektivitáshoz képest valóban az is”³⁵ – címszóval illetett kötet versei erősen válogatottak (ez ma már az asztalfiókban maradt, azóta, legbővebben 2016-ban kiadott versek mennyiségén

31 RÓNAY György, *Az olvasó naplója [Napforduló]*, Vigilia 1967/10., 704–706.

32 BÁNYAI János, *A költészet helyzetei II.*, Híd 1968/1., 28.

33 *Uo.*, 27.

34 HERNÁDI Mária, „Kimondani, s elrejtetni”. *Kompozíciós formák Nemes Nagy Ágnes költészetében*, Magyar Napló, Budapest, 2023.

35 RÓNAY György, *Napforduló*, Vigilia 1967/10., 705.

is látszik), szinte minden darabja szikár, tömör alkotás. A *Napforduló* kötet technikailag „nem épül az előzőekre, de majd ennek a versei is betagozódnak a következők [4–8] tartalmába. [...] nyolc verse minden további kötetben megtalálható, ezek: *A formátlan, Ekhnáton, Fák, Között, Lázár, Madár, Párbeszéd, Vihar*.”³⁶ A ciklikus szemléletmód a címével is ezt tükröző *Napforduló*val veszi kezdetét az *œuvre*-ben – a természetben is megjelenő ciklikusság a kötet filozófiai hátterének és egyben a költő 1956 utáni gondolkodásmódjának az egyik meghatározó jellemzője. Igazán jelentőséget majd az *Egy pályaudvar átalakítása* című ciklusban kap,³⁷ amelynek néhány versét a szerző az 1969-es *A lovak és az angyalok* című kötetében még a *Napforduló* költeményei közé helyezte el (*Éjszakai tölgyfa, Az alvó lovasok, A látvány*).

Az 1967-es kötet egzisztenciális téttel bír, Nemes Nagy e súlynak megfelelően alakította ki hozzá különleges, újító versalkotó módszerét, véli Kabdebó Lóránt 1968-ban. Így fogalmaz:

Hozzá vagyunk szokva, hogy líráinkban a személyiség meghatározásának költői formája is közvetlen kapcsolatot tart a külvilággal, az életrajzi és társadalmi meghatározókkal. [...] [Nemes Nagy Ágnes] másfajta viszonyítást, a személyiség meghatározásának egy nálunk eddig kevésbé alkalmazott módszerét alakította ki magának. [...] nem események elmondásához kell színpompás, vagy frappáns hasonlatokat keresnie, hanem a legrejtettebb mozzanatokban is jelenlevő teljes azonosságot kidolgoznia egy-egy sokösszetevőjű emberi állapot kifejezésére.³⁸

A *Között* a *Napforduló* kötet költészeti programját hirdeti meg több értelmező szerint,³⁹ sokszor azonban utólag – tévesen – gondoljuk e verset a kötet nyitódarabjának, hiszen csak a későbbi gyűjteményes kötetekben szerepel ez az első helyen (mivel onnan a *Fák* viszont azok

36 A szöveletes zárójelekben Nemes Nagy kötetjeinek sorszámai szerepelnek. Lásd BUDA Attila, „*mint a macska, mely ugrása közben / a levegőben megbotol*” – Nemes Nagy Ágnes verseinek kiadástarténete, 1935–1942, 1943–1986 [1995–2009] = *Leírás és értelmezés. Újholdas szerzők a hagyományválasztás közben*, szerk. BUDA Attila – NEMESKÉRI Luca – PATAKY Adrienn, Ráció, Budapest, 2016, 66–99.

37 Erről lásd PATAKY Adrienn, „és ettől fogva fém”? Az *Egy pályaudvar átalakítása* ciklus változásairól = *Uő.*, „égboltta szélesülsz.” *Organikusság Nemes Nagy Ágnes költészetében*, Ráció Kiadó – Szépirodalmi Figyelő Alapítvány, Budapest, 2024, 201–233.

38 KABDEBÓ Lóránt, *Nemes Nagy Ágnes: Napforduló, Új Írás 1968/7.*, 121–122.

39 HERNÁDI Mária, *A névre szóló állomás. Nemes Nagy Ágnes prózákölteményei*, Szent István Társulat, Budapest, 2012, 92–93.

élére kerül át). Az 1967-es *Napfordulót* nyitó *Fák*, az oeuvre emblematikus darabjává válik tehát a későbbiekben – az e költészetben eddig is jelen lévő fa ettől kezdve erősen kapcsolódik a kimondhatatlansághoz. Hernádi Mária szerint a fa a kötetben szimbólum értékű archetípus (mint a ló, angyal, szobor, tenger, föld, kő, madár, szél, nap), amelyet a „relatív tartalmatlanság», »szélsőséges általánosítottság« jellemzi, mint minden ősképet, másrészt az objektív lírára és Nemes Nagy Ágnes költészetére annyira jellemző érzékletesség, plasztikus-ság.⁴⁰ Ez a minőség megmutatkozik az ars poétikus *A formátlan* című rövid versben is: „A formátlan, a véghetetlen. / Belepusztulok, míg mondatomat / a végtelenből elrekesztem. / Homokkal egy vödörnyi óceánt / keríték el a semmi ellen. / Ez a viszonylagos öröklét / ép ésszel elviselhetetlen.” E vers egyes szám első személyben tudósít az alkotói nehézségekről, az a kötetben megszólaló lírai hang azonban nemhogy nem egységes immár Nemes Nagynál, de több ízben el is tűnik a versekből. A *Napforduló* egyes darabjaiban, különösen a késeiekben – az *Ekhnáton*-ciklus végére – kiiktatódik a humán jelenlét, még grammatikai szinten is (nyomai csak az ember készítette tárgyakban érzékelhetők: alagút, talpfa stb.). A ciklus utolsó versében (*A tárgy fölött*) párhuzamba állítódik az univerzum és a földi világ, a nap és a fény ereje előtérbe kerül. A zárlatbeli „hiszem a test feltámadását.” sor (az *Apostolok cselekedeteiből* vett szó szerinti idézettel), a feltámadásban való hit is a cirkularitást biztosítja. Az *Ekhnáton*-ciklusnak „*Ekhnáton Naphimnuszából*” származik a mottója. Ahogy Miller egyik elemzésében megállapítja: a vers heliotropikus alkotás, a nap másolataként funkcionálva maga is nappá válik; a naphimnuszok a legerőteljesebb katarézisek (hiszen a Napot közvetlenül nem lehet nézni, mégis ő minden látás forrása – a legfőbb elem tehát központi metaforánk, a nemláthatónak és megnevezhetetlennek a figurája s az érthetőség alapja).⁴¹ Talán ez az egyik kulcs Nemes Nagy kötetéhez. A nap folytonos fel-le mozgása, visszatérése önmagához a belsővé tételt segíti – lásd a ciklus mottójában a „Te dobogsz szívedben” sort –, s ez a személyesség leépítésével jár együtt a kötetben, amelyre mint e folyamatot bemutató kísérletre is tekinthetünk.

Végül lássuk, miként ítélte meg az elmúlt négy évtized egy-egy meghatározó irodalomtörténete a *Napfordulót*.

40 Uo., 7–98.

41 J. Hillis MILLER, *Stevens' Rock and Criticism as Cure I*, *The Georgia Review* 1976/1., 28.

A Nemes Nagynál sokszor emlegetett „névtelenek” jelenlétét ismétli *A magyar irodalom története 1945–1975* vonatkozó költészeti kötete (1986) csaknem két évtized távlatából a *Napfordulóval* kapcsolatban:

[a] versek látszólagos elvontságát az okozza, hogy eddig névtelen érzések, még inkább sejtések kifejezései. Az eddig meg nem nevezett s most versbe fogott mozzanatok viszont csupán érzelmi úton vehetők birtokba [...]. A *Napforduló*nak az ad különös értéket, hogy benne mintegy e dráma katarziséját figyelhetjük. Az idegenség érzése, a kiűzöttség, az „idevezetettség” szorongató bizonytalansága itt oldódik fel igazán. [...] absztrakt, sőt névtelen-ismeretlen fogalmaknak tud testet adni.⁴²

A Pomogáts Béla által írt fejezet – ahol *Az Újhold költői*,⁴³ összesen tizennyolcan, kaptak helyet – olyannak írja le Nemes Nagyot, mint aki immár „megnyugodott”, indulatai „renddé szilárdultak”, s akinél a kompozíció, „a szerkesztés szinte páratlan fegyelme roppant tudatos művészre vall [...]”.⁴⁴

1993-ban, huszonhat évvel a *Napforduló* után jelent meg Kulcsár Szabó Ernő irodalomtörténete, amelyben *IV. Az irodalomtörténeti vákuum után: Útkeresés kényszerpályán (1962/3–1979)* című fejezetben belül a *Személytelenítés és hermetizmus* alfejezetben kapott helyet Nemes Nagy Pilinszky után. Ebben a *Napforduló* úgy jelenik meg, mint az a kötet, amely után „a végletes pontossággal kidolgozott nyelviszólambeli hangzás[on] [...] keresztül a személyiség a hatalmasabbal megküzdve mégis alakítani képes a rend elvileg nem emberérdékű mértékét”.⁴⁵ Továbbá *az Ekhmáton az égben* úgy, mint a modern magyar líra azon különleges alkotása, amelyben pontosan az történik, amit Heidegger megfogalmaz *A műalkotás eredete* című művében, mert „miközben felállít egy világot, nem tünteti el az anyagot, hanem csakis itt mutatkozik meg igazán az anyag: a sziklaszirt hordozóvá és mozdulatlanul nyugovóvá válik, s csak így válik sziklaszirtté; a fémek

42 *A magyar irodalom története 1945–1975*, II/2. A költészet, szerk. BÉLÁDI Miklós, Akadémiai, Budapest, 1986, 608–609, 611.

43 További fejezetek: *A szocialista fordulat költői*, *A Tűz-tánc költői*, *A hatvanas évek költői*.

44 *A magyar irodalom története 1945–1975*, II/2., 612.

45 KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története 1945–1975*, Argumentum, Budapest, 1993, 61.

fényleni és csillogni kezdenek, a színek ragyogni, a hang csengeni, a szó mondani kezd”.⁴⁶

A *Magyar irodalom* című, 2010-es kötetben Nemes Nagy *A költészet beszédmódbeli megújulásának lehetőségei és változatai az 50-es években és a 60-as évek első felében* című fejezetben kapott helyet (Nagy László, Juhász Ferenc, Kormos István, Pilinszky és Vas István társaságában), e szerint a *Napforduló* idején a szerző „metaforaalkotásában, én- és nyelvszemléletében, valamint motívumkezelésében egyaránt kettős tendenciák érvényesülnek: miközben a nyelvi mozgások a sokjelentésűség nyitott rendszerét hozzák létre, e mozgások egy hagyományosnak mondható metafizikus gondolkodás kereteit erősítik meg”.⁴⁷

A Magyar Művészeti Akadémia 1956 és 2016 közötti, meghatározó kötetekből nyújt válogatást az irodalomtörténetében (2021), ebben Nemes Nagy Ágnesnek az alábbi művei szerepeltek: *64 hattyú, Között, Napforduló, Szárazvillám*. A Horváth Kornélia által írt fejezetek közül a szóban forgó a kötet struktúráját, egzisztenciális súlyát, versmértékét, tárgyiasságát emeli ki, továbbá az élő, eleven anyaghoz kötődését, illetve hangsúlyozza azt a Rónaytól származó gondolatot, hogy Nemes Nagy költészete mítoszkereső és -teremtő, de nem mítoszreprodukáló líra – épp ezért válhat visszatérő motívumává a kő, a fém és a fa. Ezekből készülnek az „istenek”, szerepük tehát nem csupán az istenábrázolás lesz, hanem ők maguk lesznek istenek azáltal, hogy az isteneket jelenvalóvá teszik. A *Fák* című vers ebben az összefoglalóban is jelentőséget kap, hiszen az „a világ és a személyiség legbensőbb megismeréséig juttatja el az olvasót”.⁴⁸

A kötet egésze további mély, megismerő olvasatokra nyújt lehetőséget – az elmúlt évtizedben, részint a centenáriumnak is köszönhetően Nemes Nagy valódi rehabilitációja zajlott –, és a mai napig is születnek elemzések a *Napfordulóról*, illetve annak egyes verseiről.

46 Idézi KULCSÁR SZABÓ, I. m., 97.

47 *Magyar irodalom*, szerk. GINTLI Tibor, Akadémiai, Budapest, 2010. https://mersz.hu/hivatkozas/mirod_s8.2.4.5_p5#mirod_s8.2.4.5_p5

48 *Magyar irodalmi művek 1956–2016*, szerk. FALUSI Márton – PÉCSI Györgyi, MMA, Budapest, 2021, 101.

Borcsa János

Egykori Jékely-kötet mai olvasatban

Jékely Zoltán kor- és nemzedéktársai közül 1964-ben Weöres Sándor jelentkezett számottevő verseskötettel (*Tűzkút*), amint ez egy hosszabb jelenkori irodalomtörténeti periódust összefoglaló mű értékrendállító kísérletéből kiolvasható.¹ Ennek a nemzedéknek a sorában tartják számon különben Radnóti Miklóst, Vas Istvánt, Rónay Györgyöt, Takáts Gyulát, Képes Gézát, Kálnoky Lászlót, Csorba Győzőt, Weöres Sándort például. Irodalomtörténeti áttekintések és a Jékelyről készült monografikus tanulmány is tehát a Nyugat harmadik nemzedékének írói sorában tárgyalja a felsoroltakat, akik az 1930-as évek első felében indultak, illetve jelentkeztek kötetekkel. Kiemelten Kenyeres Zoltán tanulmányaira, *A „harmadik nemzedék” fogadtatása* és *A magyar líra 1945-től 1948-ig* címűekre hivatkoznék,² és Pomogáts Béla monográfiájára.³

Jékely esetében viszont nem tekinthetünk el attól az irodalmi ténytól sem, hogy ő a korabeli erdélyi magyar irodalmi élet meghatározó fórumán, az Erdélyi Helikonban jelentkezett 1932-ben, tizenkilenc évesen mint érett költő, s ebből kiindulva egy más irodalmi környezetben is elhelyezendő már indulásától. Néhány évvel később a Kolozsvárt kiadott *Új erdélyi antológia* (1937) szerzői között is szerepel – többek között – Dsida Jenővel, Kiss Jenővel, Szemlér Ferencsel, Szabédi Lászlóval, aztán az 1942–44 között az ugyancsak Kolozsvárt megjelenő *Termés* című irodalmi és művelődési folyóirat szerkesztői és szerzői között – mások mellett – Kiss Jenő és Szabédi László társaságában.

Jékely Erdélyhez való lelki és szellemi kötődését, illetve jelenlétét mai erdélyi irodalomtörténeti összefoglaló munka is tükrözi. A Kántor Lajos – Láng Gusztáv szerzőpár *Száz év kaland* című kötete⁴ a költő kolozsvári munkásságának szentelt nagy figyelmet.

1 *Magyar irodalmi művek 1956–2016*, főszerk. FALUSI Márton – PÉCSI Györgyi, MMA, Budapest, 2021.

2 KENYERES Zoltán, *A „harmadik nemzedék” fogadtatása* = Uő., *Gondolkodó irodalom, Szépirodalmi*, Budapest, 1974, 127–161; KENYERES, *A magyar líra 1945-től 1948-ig* = Uő., *Gondolkodó irodalom*, 162–242.

3 POMOGÁTS Béla, *Jékely Zoltán*, Akadémiai, Budapest, 1986.

4 KÁNTOR Lajos – LÁNG Gusztáv, *Száz év kaland*, Bookart, Csíkszereda, 2018.

Ezekből a tényekből kiindulva pedig a *Lidérc-űző* című kötet késői szemrevétele, illetve újraolvasása előtt számontartásra érdemes lehet az erdélyi–romániai magyar kor- és nemzedéktársak közül Kiss Jenő (*Kísérnek a csillagok*), Méliusz József (*Legszebb versei*) és Szemlér Ferenc (*Vándorló évek*) írói jelenléte, tekintettel az ugyancsak 1964-ben kiadott köteteikre.

A harmadik nemzedék korabeli fogadtatását különben versben „kommentálta” Weöres Sándor, s kitetszik ebből, hogy ő is tekintettel volt a tárgyalt nemzedéknek a „bővített” körére: „S hogy egyformák volnánk s egymásra-nézők? Jékely, Vas, Dsida úgy illik össze, / mint sárgadinnye sóval és tubákkal” – replikázott korabeli bírálóiknak, de a közéleti állásfoglalás és a társadalmi érzékenység hiányát felrováó kritikai véleményeket is megfricskázta: „»Politikátlan« korosztály vagyunk? ha / »szociális« versünk mind megpipázzák, / a plajbász csúcsa elkopik, fogadjunk.”⁵

Összegzésként az irodalomtörténész is fontosnak tartotta kiemelni, hogy „nem a költészet feladatáról, hanem a költő személyéről vélekedtek ezek az ifjú költők másként, mint elődeik. Hittek a művészet elkötelezettségében és elhivatottságában, de nem hittek többé a művész személyes irányító szerepében.”⁶

* * *

Jékely Zoltán líráját mély személyesség jellemzi, a gyermekkorban szerzett élmények, a múlt emlékbirodalmának tájai mondhatni állandóan jelen vannak verseiben, azt mondhatnók, hogy az emlékezés indítja versírásra. Egy verses önéletrajz-töredékében 1945-ben ő maga jelentette ki, hogy „jelenemtől a múlt elragadott, / s az életem úgy bukdácsoltam átal / emlékeim laboratóriumával...” (*Párizs kísért*). Sőt, már színre lépésekor, egy 1935-ben írt versében is ezt a gondolatot illetően eleven, váratlan társításokkal élő, képletes nyelven fogalmazott a költő: „Én csak finom kaleidoszkóp vagyok, / fénnel kristályosítom szörnyű s szép / emlékeim csillámló szemetét, / amit az a kisgyermek rám-hagyott” (*Hajnali konfirmáció*).

Jékely egyéni tapasztalatain keresztül szólaltat meg emberi közösséget érintő súlyos kérdéseket és témákat, mert helytálló ugyan, amit róluk, a nemzedékről egykor állapított meg Halász Gábor, hogy „csak

5 WEÖRES Sándor, *Harmadik nemzedék*, Nyugat 1937/5., 389.

6 KENYERES, A „harmadik nemzedék” fogadtatása, 157.

befelé figyelnek”, minthogy az is, hogy mindent tudomásul vesznek. Nemzedéktársaihoz hasonlóan a költészet feladatvállalását ugyan nem az előtte járó Illyést vagy József Attilát követve gondolta el Jékely, de nem fér kétség a költészet iránti elkötelezettségéhez és elhivatottságához.

Hosszú időn keresztül verseinek uralkodó, elégikus hangneme sem változott. Sőt, tragikus-elégikus alaphangúnak minősítette a költő líráját a rendszerváltozás első éveiben készült irodalomtörténeti összefoglaló munka szerzője, megállapítva, hogy Jékely általában az „individuális lét kiszolgáltatottságát, mítoszi messzeségből eredő magányélményét” idézte fel.⁷

Maga a *Lidérc-űző* című vers (1958) választott motívuma is már egy korai alkotásban felmerült, éspedig az 1932-ben, immár életének új helyszínén, Budapesten írt *Városvegi gesztenyesor* címűben. Különböző élete új helyszínét, a nagyvárost még évtizedekkel később is Bábel Budapestként aposztrofálta, ahol úgymond hírre tört (lásd *A por lázadása!*), sőt idős korában írta a *Blokházy siralmaiból*.

A címbe foglalt természeti elem látványa, a gesztenyesor gyermekkori, erdélyi emlékeket idéz fel a költőben. Felelevenedik benne, hogy „az erdő napvilágon gyáva népe / hancúrozott a tisztás-oldalon”, s e népség között voltak tündérek, törpe, vadkan, bakkecske és boszorkány. De míg ezeket az éjszakai lényeket a gyermeki képzelet egyszerűen a csoda körében tartotta számon, s csodaként is hatottak rá, addig az időskort magán eluralkodni érző költő, illetve a késői vers lírai énje, aki fölött eljárt a „huncut idő”, attól riad meg, hogy életét veszje el a boszorkányként megjelenő gonosz szellem. A vele való találkozás, illetve magának az ártó szándékú nőnek a groteszk látványa („kancsi cigánylány, tündéri dúvad”) kezdetben nem érinti mélyen a szemlélt, a vers egy következő fázisa szerint viszont már kísértésbe esik a férfi, felkelti benne a „testi gonoszt”, végül pedig tényleg azt érzi, hogy elveszejtésére tör ama lidérc: „Vén vagyok én már, gyatra öreg, / Tán a halálba szorít az öled. / Iszonyú erdő mélyire csalsz, / Ott megölelsz, kirabolsz, bekaparsz...”

Csak akkor mérhető fel, hogy a lidércel viaskodó lírai hős az érzelmi végleteknek milyen hálójában vergődik, ha a *Séták a Zugligetben* (1935) című, a szerelmet és az elmúlást megjelenítő fiataalkori

7 Vö. KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története 1945–1991*, Argumentum, Budapest, 1994, 87.

versét olvassuk hozzá, mindenekelőtt az utolsó, érzékiséget sem mel-
löző sorait: „Mi ne kiáltunk. Inkább csak fogózzék / belém fogad
fehéť csonthorgonya; / ne hadd, hogy az idő tovább lopózzék: / ölelj,
harapj, ne engedj el soha!”

Figyelmet érdemel, hogy ugyanazon évben, 1958-ban született
Az Idő-sárkányhoz című költemény, amelynek fő gondolata a félelem
és aggodalom, ezúttal viszont nem az egyén viszonylatában merül fel
ez, hanem a földi lét feltételeinek a megsemmisüléséért – jó tíz évvel
az atomkatasztrófa után! – való aggodalomként. A világ pusztulásá-
nak, megsemmisülésének lehetősége magának a költőnek a felelősége,
abban az értelemben, hogy neki kell nevének neveznie a globális veszélyt,
amit olyan fokúnak vizionál az idő-sárkány-metáforát megalkotva
a költő, mint egykor Vörösmarty, s ez pedig bármikor („szünetlen”) és
bárhonnan (a föld mélyéből, szárazföldről és vízről, földön túli „csil-
lagtalan ködökből”) a világra törhet. Végso soron tehát az embert és
a földi létet mindenütt veszélyeztetheti, negatív erőként van jelen:
„Vagy itt bújsz mindenütt, fűvön, kövön, / amint egy vak isten milljom-
ba vágott, / s tovább otsoztdsz vígan vízen-tűzön, / hogy megemeszd
prédádat, a világot...”

* * *

Jékely tárgyalt kötetében *Az Idő-sárkányhoz* az első ciklus emblema-
tikus verse, a *Lidérc-űző* pedig a második ciklusé. Előbbi eszmeisége
egy globális szemlélet jegyében áll, s az ezt magában foglaló, *A föld
dicsérete* című ciklus más versei is nagy távlatokat nyitnak az egyes
témáknak, végül is a gondolati líra körében tarthatjuk számon több
darabját, s nyilván, a ciklus címadó versét is, amely viszont valamiként
nem az első, hanem a második ciklusban kapott helyet. Az első ciklus
nagy gondolati verseihez „hozzaólvassa” *A föld dicséretét*, láthatni, mint
nyer távlatot a legmélyebb személyes veszteség uralta vers is Jékely
lírai világában. Az édesanya emlékének (1961-ben hunyt el) ajánlott
óda az örökkévaló dolgok körének kijelöléséig fogja át az anya–fiú
kapcsolat mélységeit. A szüntelen átváltozás, a metamorfózis törvé-
nyeinek kitett testi valónk akár egy rózsa illatában is a másvilági lét-
ből az örökkévalóságba helyeződhet át, ami a természet dialektikája
érvényesülésének köszönhetően mintegy vigasz is lehet az édesanyát
elvezítő fiú számára...

Hol egy-egy személyes emlék, hol valamilyen észlelet vagy tapaszt-
alat indít el komoly gondolati kísérleteket, elmélkedéseket a meditá-

cióra hajlamos költőben, amint a ciklus sorjázó versei tanúsítják (*Hajdan, Homoksziget, Júliusi pillanat, Alázat a végtelen előtt, Egy haldokló szemével*). Az egyetemesen ható időt néhol csak a hajdan határozószóval határozza meg a költő, más alkalommal a tízezer vagy százezer esztendő jelzi ugyanezt, a végtelen folyamatot pedig a „roppant malom” metaforával nevezi meg, s maga az idő mint sose nyugvó molnárlegény személyesül meg. A tér attribútuma szintén a végtelen, amely a talpalatnyi földtől a hegy-völgyön keresztül az égboltig („hetedhét kék egek”), a csillagrendszerekig, illetve a csillagvégtelenig tágítható, sőt mintegy felhívásként hangzik el a költő részéről, hogy „legyen a végtelen az ember gyarmata, / hol már nem ütközik alantas földi érdek”.

* * *

Mondhatni hasonló szellemi konstellációban s azonos időszakban Jékely fiatalabb és erdélyi költőtársa, Szilágyi Domokos állított fel a fentihez mérhető erkölcsi mércét, kijelentvén, hogy minden véges megalkuvás, az emberi lény megítélése pedig – súlyos huszadik századi történelmi tapasztalatok alapján mondható – alapos kétségeket kelthet. Ezért illelhető Jékely részéről az ember mint földi rém, az úr ravasz hajósa, órjas-gépű törpe, valamint hódításra termett lény. Innen pedig egyetlen lépés *Az Idő-sárkányhoz* című versben elkészített vigasztalan költői láttelelet...

Ezt a látteleletet egyetlen vers választja el *Az idegen város* címűtől, amely egy álomszerű, éjszakai városi környezetet ábrázol, s az emberitől idegen társadalmat fest, mondhatni egy negatív utópiát vázol fel. Ahogy a versindításból kiderül, Madách Ádámjaként találja hirtelen *valahol* magát a lírai alany.

A vers 1961-es keltezésű, amely éppen keletkezési ideje által külön jelentőséggel bírhat, megengedi, hogy abban az irodalomtörténeti környezetben láttassuk, amelyben Déry Tibor iniciálékkal megnevezett főhőse, G. A. úr tett furcsa utazását követhetni úgymond *valahol*, a regénycím szerinti X-ben, azaz egy *idegen városban*. Jékely idegen városában minden derengésbe burkolódzik, az emberek nem dolgoznak, csak fogyasztanak, és boldognak látszanak, mi több, még csak helye sem lehet ebben a társadalomban az emberi fájdalomnak és a gyásznak, hiszen törvényeikre hivatkozva úgy érvelhettek annak „boldog” polgárai, hogy mindez „társadalmunk régletünt / és meghaladt szakára emlékeztetett”. Ezért ragadhattak karon s emeltek ki

nyomban a rendre – s hozzátehetjük: a rendszerre! – felügyelők egy közjük véletlenül került lányt, hiszen „vígságukba gyászt hozott”, minthogy gyással tüntetett a boldog emberek között. Hozzája csatlakozott rögtön társul a vándor, akit aztán menekülés, azaz repülés közben ráébresztett amaz idegen város valóságára: „El innen, hol a gyász tilos! / Hol megvetett a bánat, ott / az ember helyét nem leli, / hol büntetik a könnyeket, / ott életünk nem emberi, / a boldogság kulissza csak, / s színházias, kövült vigyor / mögött az agy, mint keserű / tűzhányó méhe, forr...”

A költő felelősségvállalása ezúttal abban állt, hogy súlyos és tragikus társadalmi kérdésben hallatta hangját a Kádár-rendszer legsötétebb éveiben, az 1956-os forradalom megtorlása idején. Több mint határozott politikai állásfoglalás volt ez egy „költői költő” (Lengyel Balázs) részéről. Nem is fordíthatott a korabeli kritika különös figyelmet ennek a versnek a méltatására, de még a késő Kádár-korban is többnyire hallgattak róla. A költőről készült monográfiában is egy fél mondat íratott le róla...⁸

A fenti verset követő *Mirákulumban* is a vándorszerep jelenik meg, ezúttal viszont az istenkereső képét veszi fel, aki perelne az Úrral, mivel úgy érezte, nem vigyázott rá. Sok rontás és ártalom érte, ezért is visel gyászruhát – mintegy kapcsolatot teremtve ezzel a „kellékekkel” az előtte elhelyezett vers alakjával. Amikor a földi hatalmaktól nem várhat sz megértést, akkor fordulhat a legfelső instanciához vigasztért. A síró Istennel volt tehát találkozása a vándornak, aki gyászkendőjével szárította fel könnyeit annak, aki végső fokon tényleg vigaszt nyújthat az embernek, azaz: „Múljk szívedből vád és fájdalom, / felejs s lásd újra szépnek a világot!”

A személyes sorsot érintő „kis” lírai szemlélődések, emlékezések és meditációk sora követi az előzőekben tárgyalt „nagy” kérdéseket felvető verseket (*Csillagnézés, Régi kezek idézése, Virágének, A negyvenedik ős, Rémitő öregek, A tél küszöbén, Az erdő téli csendje, Hintadal, A por lázadása*). Ezek motívumait többnyire természeti elemekre és jelenségekre építette a költő, mint amilyen a kert, az erdő, az évszakok.

Más esetre ugyan, *Az Idősárcánykoz* című kötetet (1975) ismeretve, ám egyes versek egymásutánjában észlelt hangnembeli váltásra figyelve nevezte Lengyel Balázs mollban írt verseknek az ilyeneket, amelyek úgymond a nagy versek dúr hangnemét követik.⁹

8 Vö. POMOGÁTS, I. m., 184.

9 LENGYEL Balázs, *Egy költői költő*, Élet és Irodalom 19. (1975/28.) = Uő., *Verseskönyvről*

* * *

Jékely történelmi érdeklődése régről datálódik, s forrásai Erdélyhez és Magyarországhoz meg a keresztény Nyugat világához egyaránt kapcsolódnak. Az 1930-as évek termésében találni *A marosszentimrei templomban* (1936), a *Vasvári Pál nyomában* (1936), a *Nagyenyed, 1850* (1937), *Az éjféli Velencéhez* (1937) című verseket. Magyar és egyetemes létkérdéseket vet fel ezek mellett a *Kalotaszegi elégia* és az *Apotheózis* című, 1936-ban keletkezett költeményekben is. Amikor pedig kritikusként szólalt meg, akkor azt az írói szemléletet méltatta, amely az egészben láttatta a részt, az erdélyi sorsot az összmagyar részeként. Egy kor- és nemzedéktársa verseskönyvét ismertetve fogalmazta meg *Igaz költő próbája* című írásában, hogy „alig is van verse [Kiss Jenőnek], amely nem valamilyen sajátos erdélyi magyar állapotból következne s mégis ezek között egy is, amely ne az egyetemes magyarsághoz szólana. Noha a költőt Erdély sebei szenvedtetik, állandóan jelen való érzése, hogy a sebek egzszersmind a nagy test sebei: a részt mindég az egészben látja.”¹⁰

Az 1950–60-as években *Középkori fametszet* címmel öt vers készült el, egy kis sorozatot alkotva, s ezek már a Jékely-líra egy újabb vonulatát is mutatják, és pedig a költői tárgyiasságra, illetve elvont tárgyiasságra tett kísérletek lennének, amint ezt a költő monográfiája megállapította.¹¹

Szerb Antal különben már korán úgy fogalmazott, hogy Jékely nem szavakat, hanem dolgokat ír. A dolgok nyelvi megjelenítése mindenképp a személyességre valló nyelvi formák „visszametszését” jelenti eme tárgyias versekben, s ez a törekvés mintegy jelzi a költő kapcsolódását a negyedik nemzedék, az Újhold költői, Nemes Nagy Ágnesék által választott és művelt elvont tárgyiasság lírájához.

A verssorozat második és a harmadik darabja kapott helyet a *Lidérc-űző* első ciklusában. A dóm tanulmány alcímet viselő darab a személyesség „visszafogásával” mintegy tárgyiassítja a hívő ember bűnbánó indítékait és cselekvéseit-geztusait, minden bizonnyal a milánói dómmal való „találkozásból” kiindulva. Mindezt egy tárgyias, objektív leírás nyomán állíthatja a mai értelmező, amint ebben az

verseskönyvre. Magvető, Budapest, 1982, illetve: https://reader.dia.hu/document/Lengyel_Balazs-Verseskonyvrol_verseskonyvre_1982_-668).

10 JÉKELY Zoltán, *Igaz költő próbája*, Termés 1942/3., 111–114.

11 Vö. POMOGÁTS, I. m., 189–194.

idézetben követhető: „itt bent menny-mása bolt alá fogott tér / szentelt homálya kínál enyhet, / s gyertyák felé élőkért és halottakért / merednek reszkető ember-kezek.”

A verscím elemeként használt fametszet választásával is egyfajta érzelemmentességet, valamint a kontrasztokra és az erőteljes kontúrokrak való hagyatkozást vetíti előre a költő, s így maga a tárgytól való távolságtartás is hangsúlyozottabbá válik ebben a verssorozatban.

Az egészből emel ki részletet a metszet mint grafikai műfaj, s ez olyan kimondottan történelmi témájú versekben is nyomon követhető, mint a *Zsámbék romjai* című, több kis „metszetből” álló költemény, amely az elvont tárgyiasság jegyében keletkezett. Magának a lírai énnak a közvetlen megnyilatkozására csak az utolsó „metszetben” kerül sor, amikor Istenhez szóló fohász hangzik fel részéről az „öldöklő Idő” megfékezésére:

„Tekintsd e művet, Isten,
hisz nem vagy vak s halott,
küldd mellé, hogy segítsen,
két szárnyas angyalod!
S ha nincs felépítője
s ki rakjon új falat,
hadd óvja meg belőle,
bár azt, mi megmaradt!
Járják körülbe karddal,
csapdosván a mezőt,
s kergesse égi karddal
az öldöklő Időt!”

Világos tehát, hogy nem valamiféle „romköltészet” búskomor hangulatát hordja magán a vers, sőt a távolságtartás ezúttal groteszk elemeknek köszönhetően riasztó, visszataszító jegyeket vesz fel, azaz az objektív leírás szerint vad rondít az egykori oltár elé, a kitorrt ablakon ágyúcsóként lő be a Nap, a hideg éjben bagoly s denevér röpköd, pusztulnak a szent hely ékes kövei...

E vigasztalan látvány elemeit évtizedekkel korábbi versben előlegezte meg Jékely. A *marosszentimrei templomban* című történelmi elégia (1936) költője látta és láttatja, hogy „egér futkározik a pad alatt, / s odvából egy-egy vén kuvik kiront”, valamint „a hiuban a denevér riad”.

Nem egyhangú a verssorozat harmadik darabja sem. Éppen erre a „metszetre” alapozva tett fontos észrevételt korabeli kritikájában Domokos Mátyás, kiemelve az esztétikai minőségek és művészi attitűdök „elegyítését”: „Jékelynek nagyon jellemző kísérlete a lírai groteszkre való törekvés, mely a megrendültséget fanyar iróniába fojtja, s a pátoszt a fintorral rímelteti.”¹²

Ugyancsak az „öldöklő Idő” nyomait szemléli, illetve azok fölött elmélkedik a magyar történelem néma tanúit felkereső költő, amint ezt láthatjuk *A budai Kapisztrán-toronyhoz* című költeménnyel való találkozáskor, igaz, ez a „tanú” a leírás szerint magában hordja egy közelmúltbeli, ugyancsak öldöklőnek mondható esemény, a második világháborús bombatámadás sebeit is, de hogy egyetemes távlatot kapjon a helyi esemény, a babiloni torony pusztulásával állítja párhuzamba a költő:

„A babilóni is így gyászolt hajdanán
még évszázadokig, volt istensége holtán,
csillagkémlő helyét keselyű lakta tán,
s kotorekban hűsölt aljában az oroszlán...”

A költő monográfusa úgy látta, hogy „a magyar múltat és az emberiség elpusztult kulturális értékeit idézve Jékely Zoltán egyszerre vett számot a tragikus hazai történelemmel és az emberiség sorsának ugyancsak tragédiákkal terhes alakulásával. A múltba tekintett, a hajdankort vetette össze azokkal az eseményekkel, amelyeket ő maga élt át, s ennek az összevetésnek komor tanulsága van. A fájdalmasan elégikus érzés azonban nemcsak a történelem köréhez kapcsolódik, a költői személyiség egyéni világához is.”¹³

* * *

A *Lidérc-űző* második versciklusának darabjai a magánéleti líra körébe tartoznak, a szerelmet és az öregedést tematizálják általában, így a vágy és a szenvedély – vagy együtt, vagy külön a gyötrellemmel és szenvedéssel –, valamint a halál gondolata is majd’ mindenikben felmerül, a szerelemé néhol groteszk beállításban (*Elefánt-szerelem, Fülledt májusi est*). Nyitányként viszont az édesanya emlékének,

12 DOMOKOS Mátyás, *Gyönyörű-vad futás. Jékely Zoltán Lidérc-űzőjének margójára*, Kortárs 1965/7., 1163–1165.

13 POMOGÁTS, I. m., 192–193.

valamint eszményi lényének megidézése (*Barna, mély szemek, A föld dicsérete*) hangzik fel.

Sok Jékely-versben önkínzó gondolatként és aggodalomként válik szemlélhetővé a testi és lelki vágyakozás: „behemót gyönyörként” láttatja a költő (*Elefánt-szerelem*), középkori történelmi női szereplő szobra előtt elmélkedik, mint egy modern trubadúr (*Egy prágai szoborhoz*), a nőt mitológiai szereplővel azonosítja (*Egy szirénhez*), álomszerűségben rejtőző titokzatos alakokkal folytat küzdelmet (*Pusztulj, álomszedő, Hal, virág, gyümölcs*). Ez utóbbi zárataként hangzik el a testi és lelki beteljesülésre vágyó férfi kérdése:

„Hol vagy, pompás halam, hol vagy, hatalmas
leányvirág, édes tündérgyümölcs,
hogyan végre csillapítsd szomjam-éhem,
és lelkem kongó üregét kitöltsd!”

Született viszont tárgyias vers is Jékely műhelyében a legszenvedélyesebb érzésről, mondhatni objektívan ábrázolt érzelmet. Érzelemmentes, tárgyiasító leírása az *Omnia vincit...* a szerelmi érzésnek, amely hatalmas, fura inda képében szemlélhető:

„Soha ilyen hatalmas, fura indát!
Nem is növényi, már állati inkább,
amint kigyózza nő mind közelebb,
oda ahol érzi a testedet
s az éjszakában rózsás lüktetéssel
– vad ösztönösség, ám megáldva ésszel –
tapogat ablakot, repedt falat,
tíz méteres egy pillanat alatt.”

Eme mérhetetlen emberi vágy „mohón követelőzve” bárhol megtalálja a férfit.

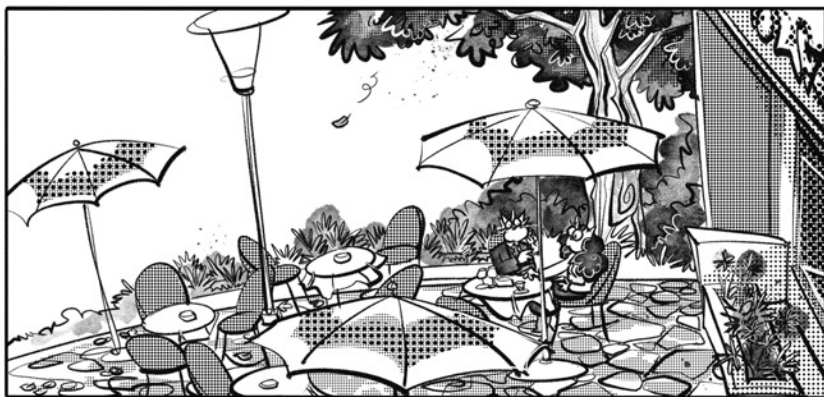
Az idősebb költő mintegy „meddő lesen” várja a megváltó szerelmet, miközben magán a „romlás jeleit” érzi, életét „semmibe támoalgónak” ítéli, s látja „vénasszony-vigyorú halálát”. Számára az idő gyakorta így a belső, a lírai én által érzékelt időt jelenti, amely „gonoszabban örül száz malomnál”, s ez az időélmény a halál gondolatával társul általában (*Ellen-szonett Helénának*).

* * *

Az élet és maga az emberi létezés, illetve a lelki valóság összetettsége és ellentmondásossága követhető Jékely egyetlen kötetét évtizedek távolából szemlélve és szemlélve is, következőképp helyénvalónak látom az egyik korabeli kritika összegezõ megállapítását. Domokos Mátyás szerint „[Jékely Zoltán] sohase hirdette, hogy a föld a siralom völgye, csak egészen a szakadék partjáig kergette mindig a pillangót, melynek neve a »visszahozhatatlan, játszi élet«, s másoknál mélyebben, végzetesebben érezte át egy gyönyörű-vad futás tragikumát”.¹⁴

14 DOMOKOS, I. m.

Dudás Győző ALLEGÓRIA

Mondja, Sanyika, abban a macskás versenyben, a legmagasabb úr, dél piros papja, aki nevének kilenc mély bók jár, az ugye az elkényelmesedett kispolgári élet allegóriája?

Nem-nem, Alaine, az a vers csak egy macskáról, és a gazdájáról szól.

Node, hogy nád alól és gőz alól, vízi várból nóta szól, vízi várban zöld kövön dalol Ung király, azt biztosan átvitten kell értelmezni!

Az Ung király, az maga az elnyomás, ugyehogy?

Jaj, dehogyan Alaine!
Itt meg egyszerűen egy békáról van szó!

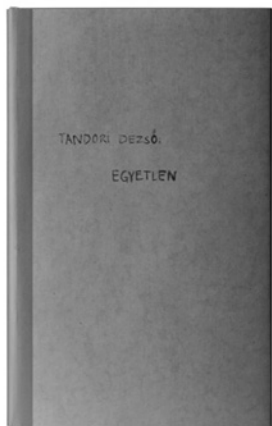
Hm.

Hát akkor nyilván, a galagonya sem jelent mást az őszi éjjelen izzó ruhájával, mint egy galagonyabokrot...

Nem, Alaine, ez azt jelenti, hogy halálosan szerelmes vagyok magába.

KORTÁRS OLVASATOK

TANDORI Dezső: *Egyetlen*,
Okapi Press, Budapest, 2025

„Ezért, hogy Tandori verseiben – költészetének egyik legeredetibb és legmélyebb újdonsága ez – lezárultukkor is majdnem mindig marad valamilyen nyílt, feloldatlan feszültség; az entitást, akárcsak a parabólában, a vers egésze tükrözi, de már nem egyvonalúan és egyértelműen, hanem a vers egész visszajáról – s persze kimondatlanul –, hiperbolikusan mintegy, az alapjelentés valamilyen értelmű ellentéte, illetve a kettő feszültsége révén.

A módszer legegyszerűbb formája a nyílt allúzió. Hamlet királyfi sorsa, amire a költemény címe ráutal (*Töredék Hamletnek*), amennyire nyomatékositja, annyira ellenpontozza is a személyével példázott s önmagában is – láttuk – sokszorososan összetett magatartást; kiragadja a megfogalmazás kényszerű lezártságából, s rávetíti arra a megnevezhetetlen tág dimenzióra, melynek minden egyes pontja, kisebb és nagyobb egysége saját ellentétét is tartalmazza, invokálja, minden eleme – bár szigorú törvények uralkodnak benne – végső soron kérdéses, bizonytalan, átmeneti, s így minden pont épp teljes partikularitása okán, kilátót nyújt az entitásra – sőt maga az entitás.”

PÓR Péter, *A modern líra útjain – Tandori Dezső költészete*, Híd 1969/7–8., 861–862.

Halmi Annamária

Részek és egészek: gondolatok Tandori Dezső *Egyetlen* című kötetéhez

„Egyetlen valamiből jön sok minden”¹ /
„ami marad, az – egyetlen legyen”²

Nem túlzás azt állítani, hogy az *Egyetlen*³ megjelenése nemcsak kuriózum és különlegesség, hanem irodalomtörténeti szenzáció is. Ismert tény, hogy Tandori Dezső szándékai szerint a líratörténeti jelentőségű *Töredék Hamletnek* (a továbbiakban: *Töredék*) nem a ma ismert és kanonizált formájában látott volna napvilágot. Az 1968-as megjelenést négy évvel korábban, 1964-ben megelőzte egy igazgatói elutasítás a Magvető Kiadó részéről; a kötet végül a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában került az olvasóközönség elé, és lett Tandori bemutatkozása, pályaindító kötete. Immáron a kezünkbe vehetjük a kötet originális változatát, amely mindamellett, hogy megmutatja a pályakezdő Tandori *valódi*, teljes mértékben az alkotói szándék által szűrt és irányított hangját és kötetkompozícióját, egy fontos barátságra, baráti gesztusra is rávilágít. A 2025 júniusában, az Okapi Press kiadásában megjelent kötet őse, eredetije egy Márffy Albin képzőművésznek 1965-ben ajándékozott notesz. E gesztus mögött egy hosszú és mély, sok évtizedes barátság húzódik; a megjelenés a könyv mai tulajdonosa, Pándi Balázs munkásságának és erőfeszítéseinek köszönhető, aki mára maga is közeli kapcsolatot ápol Tandori egykori barátjával.

A kötet eredete tehát a Magvető 1964-es elutasítására vezethető vissza. Az elmarasztalás konkrét okaira csak az indokolást tartalmazó levélből és az akkori irodalompolitikai kontextusból következtethetünk.

- 1 „Egyetlen valamiből jön sok minden – épp ezért lett volna az első kötetem címe ez. Nem darabra egyetlen tehát, hanem: »Egyetlen... mi is?»” BEDECS László, *Lendületre hajlamos lélek*. Tandori Dezső = Uő., *Mi volt a kérdés? Beszélgetések kortárs magyar költőkkel*, Kijárat, Budapest, 2010, 101.
- 2 TANDORI Dezső, *The heart of the matter* = Uő., *Töredék Hamletnek*, Szépirodalmi, Budapest, 1968, 49.
- 3 TANDORI Dezső, *Egyetlen*, Okapi Press, Budapest, 2025.

A fiatal, fellépő költőknek kijáró érdeklődéssel és megértéssel olvastuk verseit. Egy részük eddig sem volt ismeretlen előttünk, hiszen jelentkezését már a folyóiratok hasábjain figyelemmel kísértük. Sajnos, kéziratának kiadására mégsem gondolhatunk. Versei között több a hatástalan, mesterkéltné, kezdetleges darab, mint a kész mű. Másrészt úgy érezzük, hogy szemléletéből adódóan nincs teljes kapcsolata a valósághoz. Konkrét mondanivalóiból is csak árnyképek születnek: tájélményei kopárak, színtelenek. Azáltal, hogy csupa égett rétek, kóros utcák veszik körül, s még zálogcédulái is feketék, és a gazdagabb, egyénibb kép helyett a holdhasonlathoz a bádogdobozt használja, még nem modern költő. A valódi, értelmi költészethez átfogóbb, mélyebb gondolatiaságot, korszerűbb fantáziát, képeket keres a ma költészetében az olvasó. Legközelebb természetesen ismét szívesen foglalkozunk újabb verseivel. Kéziratát mellékelten visszaküldjük.⁴

Pándi (a kötet feltárójaként), valamint Simon Márton (a kötet kiadójaként) több ízben is arra utalnak,⁵ hogy a sikertelen bemutatkozási kísérlet mögött a kultúrpolitika vallásossággal szembeni ellenérzése és idegenkedése, Tandorinak a buddhizmus és a zen iránti érdeklődése állhat a háttérben (utóbbi szövegszinten a koanokban és koanszerű versekben mutatkozik meg a kötetben, amelyekből már ebben a változatban is szerepel jó néhány, igaz, kevesebb, mint az 1968-as *Törredék*-ben). Tandori arra is rámutat visszaemlékezéseiben, hogy tulajdon-

- 4 Az elutasító levelet a Telex hozta nyilvánosságra az *Egyetlen* megjelenéséről szóló cikkében, amelyet szintén Pándi Balázs tárt fel. Az írás beágyazva tartalmaz egy hangfelvételt, amelyen Tandori maga olvassa fel Kardos György igazgató indoklását. SARKADI Zsolt, *Halála után hat évvel megjelenik Tandori Dezső valóban első verseskötete*, Telex.hu 2025. május 30., <https://telex.hu/komplex/2025/05/30/tandori-dezso-egyetlen-verseskotet-irodalom-toredek-hamletnek> (utolsó hozzáférés: 2025. október 29.)
- 5 A kötet publikálásának előzményeiről és körülményeiről Pándi és Simon több internetes rádióadásban részletesen beszámolt. A megjelenések időrendi sorrendjében: *Az év irodalmi szenzációja. Valuska László beszélgetése Pándi Balázzsal és Simon Mártonnal*, Könyves Magazin 2025. június 29., https://konyvesmagazin.hu/podcast/tandori_dezso_pandi_balazs_okapi_press_simon_marton_vers_egyetlen.html; *„Igazságot szolgáltatottunk Tandorinak”*. Péczeli Dóra beszélgetése Pándi Balázzsal és Németh Gáborral, Dalszerző Podcast 2025. július 2., <https://dalszerzo.hu/podcastok/igazsagot-szolgáltattunk-tandorinak/>; *Tandori mondatai olyanok, mintha madártollak szállingóznának a levegőből. Ott Anna és Horváth Bence beszélgetése Pándi Balázzsal és Simon Mártonnal*, 444 Podcast 2025. július 3., <https://jo.444.hu/2025/07/03/tandori-mondatai-olyanok-mintha-madartollak-szallingoznanak-a-levegobol>

képpen a *Töredék* megjelenése után is a tiltottak közé tartozott, tehát mind a publikálás, mind a kötet utóélete nehézségekkel járt számára⁶ (nem is beszélve az *Egy talált tárgy megtisztítása* körüli polémiákról, hányattatásokról⁷). Tandori persze már az *Egyetlen* lejegyzése idején sem volt ismeretlen irodalmi berkekben, sőt – az egyik legkorábbi kritikai reflexióban korai verseiről Bori Imre tesz olyan megállapításokat,⁸ amelyek részben egybehangzanak a recepció ma is érvényes főbb irányjaival a pályakezds tekintetében.

A Magvető elutasítása után tehát végül évekkel később a Szép-irodalminál jelenhetett meg a kötet, a többi pedig irodalomtörténet: írásum tárgya e két állomás közötti köztes pont – az elutasítás utáni, de még a végleges megjelenés előtti állapot.

A fakszimile kiadás az eredeti, Márffyknak ajándékozott notesz pontos mása. A kötet fizikai megjelenése több szempontból is nagy jelentőségű. A könyvről első találkozásra, ránézésre megállapítható, hogy kész, tudatos kötetterv: a láthatóan gondos lejegyzés, tiszta és könnyen olvasható kézírás mellett a tudatosságról árulkodik az oldal-számozás, a két ciklusra osztott szövegfolym, illetve a betűrendes tartalomjegyzék. Ugyanakkor a könyvtárgy meglehetősen intimnek mondható, amely intimitásérzetet részint a mögötte húzóó szoros emberi kapcsolat életrajzi ténye teremt meg. Másfelől a hasonmás-kiadás kézzel írottága is szavatolja: a kézírás mint jelenség természetéből adódóan intim, hiszen minden ember sajátja. Tandori saját

6 „A kedves jó Tábor Ádám nagy szava, hogy ez a könyvmegjelenés szerep abban az időben az ellenzék szemében is sokat számított. Nekem három év egészséges eltiltást hozott, de aztán a »sárga könyv« már besorolható botrány volt.” BEDECS, I. m., 97. *A sárga könyv* elnevezés természetesen az 1973-as *Egy talált tárgy megtisztítására*, Tandori második kötetére utal.

7 Erről bővebben lásd például DOMOKOS Máttyás, *Tandori Dezső*. A. Rimbaud a sivatagban forgat = UÓ., *Leletmentés. Könyvek sorsa a „nemlétező” cenzúra korában, 1948–1989*, Osiris, Budapest, 1996, 197–208.

8 „Sajátos töredékek ezek a Tandori-versek, mert az egésznek a képzetét revelálják, és nem tollban marad gondolatoknak az emlékei, melyek nem a megakadáson, a ki nem teljesedésen inszisztálnak, mint a költők életművében rendszerint fellelhető versforgácsok, s nem is pusztán vázlatértékűek: Tandori bennük következetesen végigjárt egy lehetőséget, amelynek költészetében felfedezte jelenlétét, s annak kellett kiderülnie, hogy ez az epigrammatikus formákban megszólaló gondolatosság az elnulás határáig is elviheti, és a szólás a maga ellentétébe csaphat át[.]” BORI Imre, *A legújabb magyar líráról*, *Híd* 1967/11., 1373. Bori ugyanakkor már ebben a korai dolgozatban felhívja a figyelmet az *egyetlen* képzetének fontosságára: [Tandori] „az »egyentlen« keresi, ahogy a vers angol címe is mondja, a »dolgok lényegét« [.]” (Uo., 1372.) Az „angol című vers” utalás a jelen tanulmány mottójában is idézett *The heart of the matter* című Tandori-verset jelöli.

kezűleg jegyezte le a kötetkompozíció elemeit, a kézírás jellege és természetete eltér, sőt szemben áll a nyomtatásban megjelent, sokszorosított példányokkal. Ez az ellentét egyfajta feszültséget teremt, amely egyúttal egy izgalmas kettősség is. Ez a kis könyv *egyetlen* (legalábbis a szóban forgó kiadás megszületéséig mindenképpen az volt), hiszen az alkotó egyszeri darabnak, baráti ajándéknak szánta (bár megtervezett és kész kötetként, de nem tudván, hogy valaha a nyilvánosság elé kerül), a megjelenést követően azonban az *Egyetlenből* számos újabb és újabb darab keletkezett.

A nyomtatás sokszorosított, univerzális, egyen-jellegével itt nem csupán a kézírás egyénisége áll szemben, hanem az abból adódó egyediségek, esetlegességek. Célozván itt a (rendkívüli gondos lejegyzés ellenére is megejtett) javításokra, átírásokra, át- és aláhúzásokra. A kézírás mindig kölcsönöz az olvasottaknak egyfajta autenticitást, feltételezve a kézzel írottak mögött álló hús-vér embert, aki saját kezével jegyezte le azokat. Jellegéből adódóan autonóm megnyilatkozás, különösen a nyomtatott szöveg és a nyomtatott könyvek intézményes, autoritatív természetével szembeállítva. Ez az oppozíció esetünkben különösen hangsúlyos, hiszen a könyv megszületésének kontextusa, indoka a kiadói elutasítás mozzanata. Az eredeti kötetkompozíció kézzel írott változata a visszautasítás mintegy visszavétele, ellengesztusa: a szerző *saját kezébe* veszi a kötet sorsát, és lejegyzésével, a Márffy-nak ajándékozással hozza létre, jelenteti meg azt. Egy újabb intézményesülési mozzanat e faksimile kiadás létrejötté, amellyel az eredeti könyvterv a nagyközönség számára is hozzáférhetővé válik, és immáron párhuzamosan létezhet az 1968-ban megjelent kötettel. Mindemellett a kézírásos jelleg által szerző és olvasó között is bensőségesebb kapcsolat létesül így az olvasásban: a saját, egyedi írás mellett egyéb nyomokat és esetlegességeket is tartogat a kötet képe a befogadó számára. A kézírás hasonló a szerző hangjához: identifikálja őt, másrészt individualitásának, önazonosságának a nyoma is. A nyomtatott betűk, nyomdai kiadás mögül ez az identifikációs mozzanat, hogy valóban maga Tandori szólal meg (ír) a kötet oldalain, elvész.

Hogy láthassuk, mennyire gondos és pontos a szövegek lejegyzése, érdemes összehasonlítani a kötet képét Tandori máshol olvasható kézírásával. Az itt látható első, bal oldali példa az *Egyetlenben* szereplő

Egymás⁹ című vers, a második, jobb oldali pedig a 2008-ban megjelent, Pilinszky költészetének szentelt jubileumi rajzverskötet, *A semmi napja mielőtt...*¹⁰ anyagából származik (a Pilinszkynek dedikált vers, a P. J. névtáblájára szintén szerepel mind az *Egyetlenben*, mind pedig a *Töredékben*).

30

EGYMÁS

Megkondítod magad, mint egy teret,
 melyben eltávolodhatom.
 Láthatatlanul hagyom,
 hogy körülvegy, és az legyek, ahol
 vagyok. Hátul megyek, csak az körül
 élem, amit már elhagyok.

Dr. P. J. névtáblájára
 „Elvethetetlen üdösítő:
elém és felébredés”
 1960-as évek

1960.

Tagadhatatlan, hogy a kézirásos jelleg Tandori egész pályáján végigvonul, és szoros összefüggésben áll rajzaival, versrajzaival, az általa gondolatrajzoknak nevezett alkotásokkal is. A felsorolt példákhoz viszonyítva lényeges különbség azonban, hogy azokban letisztázott, javítás nélküli változatok olvashatók és láthatók. Az *Egyetlen* lapjain számtalan apróbb átírás, kiemelés, korrekció látható, ezek az elemek és gesztusok pedig tovább erősítik az egyediség, egyszerűség érzetét. Sőt a javításoknak van egyfajta elevenségük, élőszerűségük. Rajtuk keresztül a hiba és a hibázás lehetősége, az emberi pontatlanság is megmutatkozik, ami a nyomtatott kötet(ek)ből szintén kizárásra kerül az uniformizált, hiba nélküli nyomtatás révén.

Fontos megjegyezni, hogy bár az *Egyetlen* teljes mértékben önálló kötetként képes működni, azonban főként a *Töredék* későbbi érdemei miatt nehéz nem kötetvariánsként értékelni, az összehasonlítások pedig elkerülhetetlenek. Kérdés persze, hogy a feltételezett olvasót mi

9 TANDORI, *Egyetlen*, 30.

10 PILINSZKY János, *A semmi napja mielőtt...* Tandori Dezső rajzai Pilinszky János verseihez, Kortárs, Budapest, 2008.

érdekli jobban, mely szempont számára a relevánsabb: az 1968-as kiadás nyomait felkutatni, egy kibontakozási ív pontjaként, állapotaként tekinteni rá; esetleg, hogy képes-e a befogadó leválasztani irodalomtörténeti kontextusáról, és önállóan, önmagában szemlélni, értelmezni azt. És persze az is problematizálandó, hogy miért érdekes összességében ez a megjelenés, szolgál-e újdonsággal: megláthatunk-e bármi mást, bármi újat Tandoriból.

A kötetről összességében elmondható, hogy a legtöbb vers beke-reült a Tandori pályáját ténylegesen elindító *Töredékbe*, adott azonban néhány szöveg, amelyet az 1968-as kiadás nem tartalmaz. (És ugyan-így, a végleges megjelenés más írásokkal egészült ki; beleértve a *Vissza az égbe* drámai monológot.) Az összehasonlításban a sok apróbb, szó-tagszintű változtatás, a különböző írásjelek gyakori cseréje mellett arra is van példa, hogy egyes itt szereplő szövegek a *Töredékbe* új cím-mel ellátva kerültek be. (Az *Egy szerelem után*¹¹ a *Töredékben Egy betegnek* címmel jelent meg, a *Már nemsokára betakarhatod...*¹² az 1968-as kötetben *Szobor* cím alatt szerepel.) Több esetben előfordul, hogy az *Egyetlenben* még különálló szövegek együttese alkot aztán a *Töredékben* új egységet. Az *Eredendő*¹³ az 1968-as kötetben két má-sikkal verssel kiegészülve (*Ily élességből...*¹⁴ és *Ti szakadéokban folytató-dók...*¹⁵) ugyanezen cím alatt alkot egybefüggő verset. A *Csak ők...*¹⁶ a nyomtatásban megjelent változatban betagozódik *A mutatványok búcsúja*¹⁷ szövegébe, a *Nincsen hová légy...*¹⁸ pedig a *Kioltod*¹⁹ második sorpárjává lesz.

Csak egy példa az apróbb javítások jelentőségére: az *Hommage*-ban²⁰ (amely megőrizte kiemelt, kötetnyitó helyét) néhány szónyi eltérés van csupán a két szövegverzió között, amely differencia azonban képes máshogyan alakítani az értelmezést. „Mégis, e kardél-nyargalás két oldalán” és „Kardél-nyargalásod két oldalán” – a *mégis* szó elha-gyása megszüntet egyfajta kontrasztot, szembenállást, a személyrag

11 TANDORI, *Egyetlen*, 28.

12 *Uo.*, 4.

13 *Uo.*, 63.

14 *Uo.*, 15.

15 *Uo.*, 71.

16 *Uo.*, 22.

17 *Uo.*, 42.

18 *Uo.*, 23.

19 *Uo.*, 14.

20 *Uo.*, 1.

kitétele pedig a megszólítotthoz társítja a folyamatot/mozdulatot; ez az eredeti változat külső nézőpontja helyett közelíti azt.

A legnagyobb figyelmet feltehetőleg (és joggal) azok a versek kapják majd a recepcióban, amelyek eleddig kötetben nem voltak olvashatóak; érdemes ezekre röviden kitérni. Az első példa, amely nem szerepel a *Töredék*ben megjelentek között, a *Kéz a kövön*.²¹ A vers a kő-metafora halmozásával, ismétlésével operál, s a *Töredék* Tandori-hangjától szokatlanabb (de nem példa nélküli, főként a hasonló időszakban keletkezett versek esetében) intimitást, bensőséget mutat. A kő metaforája az emberi érintésnek feleltethető meg: az emberi testek (kezek) hőjével szemben áll a kő ridegsége és mozdulatlansága, amely az érintés révén a meleg emberi kezet is lehűti, sőt ugyancsak kővé változtatja. Ugyanakkor az is elmondható, hogy ebben a szövegben is fellelhető egyfajta oszcillálás, amely a *Töredékre* olyannyira jellemző: meleg és hideg, mozgás és mozdulatlanság közötti oda-vissza játék.

A sorban következő, az 1965-ös keltezésű *A fejelők*²² a *Töredékből* kiemelkedő nyelvi formákhoz, kérdésekhez áll közelebb („A két-fejvágta léghiány / nyomban betelt”). Szembetűnő a szöveg játékossága, humora, az, ahogyan egy mindennapi helyzetet, játékot (ne feledjük, Tandori egyik kedves témája megannyi közül a sport és a játék) emel a tőle megszokott lét- (és nemlét)kérdések szintjére.

Az *Annak, ami fogy...*²³ és az *Alig van még...*²⁴ sorai a paradoxikus Tandori-dichotómiákat és szembenállásokat visszhangozzák („Annak [a helye], ami fogy belőlem”; „nem-mozdulás”; „már sok”, „még kevés”); a kimondhatóságot és elgondolhatóságot próbára tevő, látzólagosan egymást kizáró, a lehetőségesség határaiból, a lehetséges megkérdőjelezéséből feszültséget keltő fogalompárokkal operálnak.

A *Hogy fuldokolnak a zajok...*²⁵ a kötetben a későbbi versek közé sorolható 1964-es keltezésével – mind motívikájában, mind szerkesztésében erőteljesen idézi a *Harmadnapon* Pilinszkyjét (és egyúttal jelzi a két költészet szoros összekapcsolhatóságát). A *pórus* szóról („Ez volna, amit valaha / pórusaikon átszítáltak?”) nehéz nem a *Ravensbrücki passió*²⁶ soraira asszociálni („Félelmetesen maga van, /

21 Uo., 6.

22 Uo., 18.

23 Uo., 32.

24 Uo., 33.

25 TANDORI, *Egyetlen*, 38.

26 PILINSZKY János, *Harmadnapon* = Uő., *Összes versei*, Osiris, Budapest, 2006, 46.

a pórusait látni”), vagy akár a szintén a *Harmadnapon*ban olvasható *Egy arckép alá*²⁷ szövegére („Öreg vagyok, lerombolt arcomon / csupán a víz ijesztő pusztasága. / A szürkület gránitpora. Csupán / a pórusok brutális csipkefátyla!”).

Az 1959-es *Égetik a füvet*²⁸ szintén a korai versek közé tartozik, és talán a leginkább tradicionálisnak nevezhető versszöveg a kötetben, mind metaforikájában, mind metrikájában, mind pedig rímelésében. Az *Állsz előttem...*²⁹ ugyancsak a klasszikusabb, később modern poétikai jegyeket felmutató versek sorába illeszkedik (és hasonlóan a többi ilyen szöveghez, szintén 1959-es keletkezésű). A *Kő-térdeplő*³⁰ ellenben a legfrissebb szövegek közé sorolható (1965-ből), viszont tematikailag és motívikailag az ekkori Tandoritól talán némileg távoli, de nem teljesen idegen keresztény-vallásos képzetekkel operál (sem a bűn, sem pedig a bűnbocsánat fogalmai nem szerepelnek a *Töredékben*³¹).

Az is fontos szempont, hogy miként változott a versek helye az 1965-ös és 1968-as kötet szerkezetek viszonylatában. „Fix”, változatlan helyet tulajdonképpen csak az *Hommage* kapott kötetnyitó versként: a többi írás más vagy egészen más helyen szerepel a noteszben, mint a publikált változatban. A könyvben egyetlen cezúrát leszámítva nincsenek ciklusok sem: Tandori csupán a szövegfolymatot záró versek csoportját szerkesztette ciklusba *Az utolsó tizenkettő* néven.

A könyv első szakaszában többnyire olyan versek olvashatóak, amelyek a megszólító-megszólított dichotómiára, két ember közötti viszonyra építenek – aposztrofikus jellegükkel, deskriptívebb mondataikkal és mondatszerkezeteikkel, helyzetleírásaikkal a hagyományhoz, a későbbi modernség lírájához állnak közelebb. A fentebb említett példák mellett főként a *Kéz a kövön*, a *Már nemsokára betakarhatod...*, az *Elválók*³² és az *Egy szerelem után* sorolhatók ebbe a szövegcsoporthoz. E versek mindegyike 1959-re datált, tehát korai írások; a végleges kiadásban a korai, 1958–1960 közötti versek a második, *Kert* ciklusba rendeződtek. Az *Egyetlenben* felállított sorrendben nem válnak el ilyen élesen a korai, és a poétikailag eltérő jellegű, újító(bb) jegyeket

27 Uo., 56.

28 TANDORI, *Egyetlen*, 51.

29 Uo., 44.

30 Uo., 57.

31 Nem elhanyagolható ugyanakkor, hogy az *Egyetlenben* *Egyre kevesebbet...* cím alatt olvasható *Egyre...* megemlíti Isten nevét, amely aztán a *Töredékben* már kisbetűvel szerepel. „[E]gyetlen / érzékkel vett körül valami / isten?”

32 TANDORI, *Egyetlen*, 12.

mutató szövegek – legnagyobbbrészt keverednek, sokszor felváltva szerepelnek a kötetben.

Fontos szempont lehet, hogy a kötetet lezáró, kiemelt pozícióba helyezett tizenkét versből nyolc a *Koan bel canto* ciklusban kapott helyet az 1968-as kiadásban, tehát ott is (többségükben) egységet alkotnak. A ciklusba szervezés egyben rámutatás is: egyfelől, mint már említettem, ez az egyetlen cezúra, felosztási szándék a kötetben. Másfelől a ciklus jelentőségét tovább hangsúlyozza a fizikai megszakítás (új lapok nyitása, ahol AZ UTOLSÓ TIZENKETTŐ címnek szintén külön oldal jut), és az eltérő számozás (a folytatódó oldal-számok mellett Tandori a verscímekeket római számokkal is ellátta, egytől tizenkettőig). Ezek a megkülönböztető gesztusok arra engednek következtetni, hogy a tizenkét versnek kulcsszerepe van az *Egyetlen* értelmezésében és pozicionálásában, ezért érdemes rájuk néhány szóban kitérni a kötet értékelésében.

A versek nem egy időben keletkeztek, 1962-től 1965-ig datálódhatnak, így a csoportosítás okai nem időbeliek. Közösnek mondható bennük az, amit csaknem hatvan év távlatából a *Töredék* legfontosabb ismérveiként, legnagyobb poétikai eredményeiként tart számon a recepció (a nyelv és kimondhatóság határai/próbára tétele, a líra önfelszámolása felé tartó megszólalásmód, lét és nemlét határterülete mint a megszólalás kiindulópontja). Szinte valamennyi versben közös a határjelleg és a különböző határterületek, oda-vissza mozgás, paradoxitásra építő kettősség, a héraikleitoszi gondolkodás – ezen Tandori-alapfogalmak egy része már a kortárs recepcióban is felmerült. „Tandori eredetileg 1968-as első kötetének poétikai újdonságait már a korabeli, jelentős számú és zömében elismerő kritika is első-sorban a fogalmiságban látta, felismerve, hogy a gondolatiság nagyrészt a megszerkesztett egész lehetetlenségének, azaz a töredékesség, a befejezetlenség szükségszerűségének belátására irányul, legyen ez az egész egy mondat, egy mondat jelentése vagy akár egy élettörténet. A *Töredék*... ily módon alkalmat adott a személyiség bezárulásának, a rejtélyességnek és a paradoxitásnak a kiemelésére, illetve a létfilozófiai, gondolati mező újdonságainak feltérképezésére.”³³ Mindennek a problematizálhatóságára, a kimondhatóság nyelv felőli megközelítésének (potenciális) túlhangsúlyozottságára maga Tandori világít rá

33 BEDECS László, *Hang, némaság, hang. A Töredék Hamletnek = Uő., Beszélni nehéz. Tanulmányok Tandori Dezső költészetéről*, Kijárat, Budapest, 2006, 39.

a *Töredék* második kiadásához írt előszavában: „Nálam mindig arról volt szó, hogyan lehet létezni, mikor igazából nem lehet. Nem a nyelv, hanem a meglét lehetőségei kerültek kérdőjelek közé nálam.”³⁴

A kisebb-nagyobb differenciák, a hagyomány erőteljesebben érzékelhető hatása mellett és ellenére általánosságban elmondható tehát, hogy e korábbi kötetváltozatot is alapvetően ugyanazok a filozófiai-episztemológiai kérdések és dilemmák mozgatják, amelyekhez a végül a *Töredék*ben letisztított, lecsiszolt nyelvi formák és újragondolt kötet szerkezet társul. A legtöbb vers, amely aztán ténylegesen bekerült az 1968-as pályaindító kötetbe, vagy változatlan formában, vagy a már említett módon számos, kisebb változtatással (tagolás, írásjelek helye) nyerte el ottani formáját. Találunk azonban a kötetben olyan gesztusokat, fogásokat, amelyek felvetik az ez idáig kanonizált nézőpontok, kritikai szempontok, értelmezési utak újrapozicionálását, motiválják a kötet (akár mindkét változat) újraolvasását.

Fontos szempont, hogy a *Töredék*ben olyannyira jelentős, a teljes kötet (egyik) interpretációs alapját adó Hamlet-keretezés itt hiányzik: a *Töredék Hamletnek* mint címadás (bár a kötet tartalmazza az azonos című verset³⁵), valamint az 1968-as kötet záróverse, a *H. királyfi mostohaapja előtt*.³⁶ A végleges címadás egy klasszicizáló, az irodalmi és európai-világirodalmi hagyományba a kötetet erőteljesen beláncoló gesztus, amely tehát visszamenőlegesen kettős érvénnyel is meghatározza a kötet egészének értelmezését. Ezzel szemben az *Egyetlen* cím, amennyire határozott, annyira enigmatikus, nehezen megfogható, és sokkal inkább a nyugati felfogástól távoli zen gondolkodáshoz áll közelebb. Ez a keretezés és létjogosultsága is problematizálódik azáltal, hogy a *Töredék Hamletnek* nem az eredetileg tervezett cím, hanem egy újbóli külső beavatkozás következménye.³⁷ Domokos Mátyás interjúkötetében Tandori a címadással kapcsolatosan így

34 TANDORI Dezső, *Töredék Hamletnek*, Budapest, Fekete Sas Kiadó, 1999, 12. Kérdés persze, hogy Tandori önkomentárjainak és a kritikával folytatott, gyakran elmarasztaló párbeszédének milyen és mekkora jelentőséget tulajdonít az olvasó.

35 TANDORI, *Egyetlen*, 54.

36 TANDORI, *Töredék...*, 119.

37 Nemcsak ebben az esetben borul fel vagy legalábbis inog meg a címadáson keresztüli, az irodalmi tradícióhoz fűződő viszony vagy annak természete; tudható, hogy az *Egy talált tárgy megtisztítása* sem ezt a címet kapta volna Tandori szándékai szerint – az eredeti cím *Arthur Rimbaud a sivatagban forgat*. Ez különösen jelentős annak fényében, hogy a Tandori-recepciót máig az első két kötet és az azok poétikájából levonható következtetések, interpretációs irányok uralkadják; az életmű többi, nem feltehetően kevésbé jelentős része pedig jóval kiaknázatlanabb.

foglalmaz: „A kötetnek nem ez lett volna a címe. Nem olyan régen elhangzott egy gondolatébresztő megállapítás szerény munkásságommal kapcsolatban; az, hogy vizsgálni kellene, miért *egyetlen* például? Gyenge érvként azt mondhatnám, hogy az élet is egyetlen, hogy ebben nem értünk egyet, pedig az is egyetlen, ha valaki elfogadja önmagánál ezt; [...] a bon mot-m, a viccem az lett volna erre, hogy »*egyetlen*« lett VÓN’ a kötet címe: *Egyetlen*. És erre a kiadó akkori igazgatója azt mondta: – Ne! – Adjuk össze a két szót: »*egyetlen*« és »*ne*« = »*egyetlen*«. Ez volt tehát a *Töredék Hamletnek* és jómagam pályájának indulása.”³⁸

A hamleti meghatározottság hiánya esetlegesen tompíthatja a *lenni/nem lenni* dichotómia központi szerepét, és ezáltal nagyobb teret engedhet más olvasati lehetőségeknek amellett, hogy nem köti oly erőteljesen a kötetet a nyugat-európai kánonhoz. Hasonlóképpen, a *töredék* mint fogalmi, esztétikai és műfaji kategória interpretációs mezejének elsőbbsége is gyengülhet a végleges címadás nélkül. Így a *töredék* kevésbé érvényesül a teljes szövegegységet alapvetően meghatározó fogalmi keretként.

A *Reincarnatus*³⁹ kötetzáró szöveggé emelésével a lét-nemlét hátramezsgyéjéről és annak elbeszélhetetlenségéről mintha máshová kerülne a súlypont; a lehetetlen, elbeszélhetetlen köztes állapotban oszcillálás helyett a körforgásosság kap hangsúlyt. A nemlétben már benne foglaltatik a lét következő stádiuma: a *kövületeddé elevenedő* a halálból (megkövülés) az újbóli létbe (elevenedés) tart.⁴⁰ Ez az elgondolás illeszkedik a *Töredék*ben különösen, és a Tandori számára egyébként is oly fontos buddhizmus, közelebről a zen buddhizmus tanításaihoz. A Hamlet-hatás felerősítése és a zen szerepének gyengítése a végleges, nyomtatásban megjelent változatban a fentebb említett lehetséges irodalompolitikai tényezőkkel is magyarázható. Így ez a(z) egyébként Tandori írásművészetét mindig meghatározó) határterület kevésbé lép fel fenyegető, elbizonytalanító erőként, talán inkább megnyugtató szükségszerűségként.

Az *Egyetlen* egy másfajta bemutatkozás, véleményem szerint a *Töredék* lényegével és robbanó erejével egyenértékű; ugyanakkor

38 DOMOKOS, I. m., 198. (Kiemelések az eredetiben.)

39 TANDORI, *Egyetlen*, 75.

40 Más szövegek is hasonló mozgás- és viszonyrendszerrel operálnak, például a *Minden hogy kitágult...* („Áthullok eszméletemen. Állandóan következem”), ám itt a reinkarnáció fogalmának pontos megnevezésével és címbe foglalásával deklarált a kapcsolódás a kelet-ázsiai szemléletmódhoz.

lehetővé teszi, hogy az alkotó eredeti szándéka szerint, korlátok és közbeavatkozás nélkül láthassuk színre lépését. Ahogyan Simon Márton kiadóként többször is hangsúlyozza kommentárjaiban, a kötet talán egy érdekes, újfajta felhívás lehet azok számára, akik ez idáig még nem léptek be a Tandori-útvesztőbe. Akik pedig már kísérletet tettek a bejárására, azok érthetik – nincsen *egyetlen* Tandori: ahány vers, rajz, kötet, veréb, ló és mackó van a sokak által beláthatatlannak nevezett szöveguniverzumban, annyi Tandorink van. És mi, olvasók, ezzel járunk a lehető legjobban.

Füzi Péter

A nulladik kötet Tandori Dezső: *Egyetlen*

Tandori Dezső *Egyetlen* című kötete¹ eddig az életműnek a legtitokzatosabb részlete volt, hiszen a költő számos megszólalásából lehetett tudni a létezéséről, valamint arról is, hogy eredetileg ezt a címet szánta a későbbiekben *Töredék Hamletnek* címmel megjelent versválogatásnak, ám a kiadói döntés miatt végül is át kellett alakítani, valamint a kötet címét is meg kellett változtatnia. Végül Pándi Balásznak Márffy Albin, Tandori Párizsban élő barátja adta oda a saját kézírásos példányát, ennek a faksimile kiadásából ismerhette meg a nagyközönség a Tandori-legendák egyik központi elemét. A megjelenése irodalmi szenzáció volt, amely így túlmutatott a kötet irodalmi értékén: már maga a faksimile kiadás is inkább a tárgyjellegét hangsúlyozza a most megjelent kötetnek. A megjelenésről az első hírt a Telex, az egyik legnagyobb magyarországi hírportál közölte, amelynek retorikája is a költői mítoszteremtést szolgálja: egy hírportáltól ugyan nehezen elvárható, hogy érdemben foglalkozzon a korai Tandori-versek poétikájának alakulástörténetével, noha a kötetet közreadó Pándi Balázs külön kiemeli, „ő azért dolgozik, »hogy Tandoriról lekerüljenek a rávulkanizálódott káros közhelyek, és amik mint a kissé flúgos sapkás bácsit mutatják be, aki madarakkal élt a Lánchíd tövénél.«”²

A most megjelent füzetecske minden elemében megfelel annak, hogy kultikus tárgy legyen a tapasztalt Tandori-olvasók körében: az író letisztult kézírását tartalmazó faksimile kiadás egy az egyben igyekszik újraalkotni az eredetijét, az egyetlen minimális változtatás a végén a kötet történetét összefoglaló kétoldalas jegyzet, még a dedikációt, valamint az aprólékosan elkészített, betűrendes tartalommutatót is közlik. Ugyanakkor éppen az, hogy létezik „Tandori-olvasó” szakkifejezés,³ gátolhatja meg az *Egyetlen* tényleges szenzációvoltát.

1 TANDORI Dezső, *Egyetlen*, Okapi Press, Budapest, 2025.

2 SARKADI Zsolt, *Halála után hat évvel megjelenik Tandori Dezső valóban első verseskötete*, <https://telex.hu/komplex/2025/05/30/tandori-dezso-egyetlen-verseskotet-irodalom-toredek-hamletnek> (utolsó hozzáférés: 2025. november 27.).

3 A kifejezés bevezetésére Széles Klára tesz kísérletet: SZÉLES Klára, *Van-e tandorológia?*, *Tiszatáj*, 2000/3., 78–82, különösen 79. Ugyanakkor az, hogy a Tandori-olvasás

Az 1965 júliusára datált füzet egy olyan állapotát rögzíti Tandori pályakezdésének, melyet eddig valóban nem ismertünk. Bár 1959-től számítva, amikor az *Újra a réten* megjelenik a Kortárs januári számában,⁴ Tandori egyre növekvő számban közli a verseit – 1968-ig a *Töredék*nek majdnem a harmada lát napvilágot különböző folyóiratokban és antológiákban –, azt tapasztaljuk, hogy ezek kompozíciója, a versek sorrendje egyre közelít a *Töredék*ben rögzített állapothoz. Példának okáért az *Első ének*ben közölt versek – Tandori itt jelentette meg a legnagyobb számú versét a *Töredék* előtt – kompozíciója nagyrészt már a későbbi kötetben ismert sorrendet követi, csupán két helyen látható módosulás. A *Prelúdium*, *A séták* és a *Töredék Hamletnek* versbokra az antológiában a *Töredék*, *Prelúdium*, *A séták* egymásutánjában jelenik meg, illetve helyet cserél egymással a *Macabre a mesterékért* és a *Már tudva rólad...* című darab is.⁵

A *Töredék* darabjait mai szemmel, az *Egyetlen* ismeretében átnézve feltűnő, hogy mennyi 1965 után keletkezett vers került be a későbbi kötetbe: a 64 vers közül 16 keletkezett azután, hogy Tandori lezártnak tekintette az *Egyetlen* kéziratát. A *Töredék* tehát, bár nem egyenlő az *Egyetlennel*, de abból nőtt ki, a tervezett első kötet helyét az életműben a ténylegesen megjelent foglalta el, Tandori maga is egyként tekintett a két kötetre: „Tulajdonképpen az *Egyetlen* című kötet jelent meg 1968-ban a hangzatosabb *Töredék Hamletnek* címen.”⁶ Az egészen biztosan kijelenthető, hogy a *Töredék* anyaga csak 1968-ban végsősedett, hiszen a *Koan III.* ekkorra van datálva.

E nélkül a vers nélkül nehéz elképzelni Tandori pályakezdését, annak ellenére is, hogy már több szinten is előkészíti a második kötetének meghatározó darabjait, a Bányai János által csak zen-es jelverseknek nevezett darabokat.⁷ A *Koan III.* mintha Tandori életművének egy központi kérdését summázná, amelyet mindig más és más módon igyekszik feltenni,⁸ miközben a későbbi költészetére jellemző

íranti elkötelezettség nem csupán esztétikai okokból alakul ki, már Farkas Zsolt hírhedt tanulmányában megjelenik: FARKAS Zsolt, *Az író ír. Az olvasó stb. A neo-avantgárd és a minden leírás néhány problémája Tandori műveiben*, Nappali Ház 1994/2., 93.

4 TANDORI Dezső, *Újra a réten*, Kortárs 1959/1., 72.

5 *Első ének. Fiatal költők versei*, szerk. MEZEI András, Kosmosz, Budapest, 1969.

6 TANDORI Dezső, *Utószó = Uő., Töredék Hamletnek*, Fekete Sas, Budapest, 1999, 123.

7 BÁNYAI János, *Tandori Dezső (zen-es) jelversei*, Híd 1971/6., 717–724.

8 ANGYALOSI Gergely, *Egy egzisztencialista (?) akciórégény (?)* (Tandori Dezső: *Vér és virág hab*), *Alföld* 2004/5., 74.

formaelveket is kidolgozza és/vagy megjeleníti.⁹ Emellett mindenképpen meg kell említeni, hogy a későbbi Tandori-recepció számára rendkívül fontos metaforák, úgymint a „csend”, „hiány”, „hallgatás”, innen erednek.¹⁰ Ugyan a *Koan III.* minden bizonnyal helyet talált volna magának a *Változatok homokórára* ciklus költeményei között, ám a Tandori-életműben betöltött szerepe kevésbé lenne jelentős, ha az egyébként is paradoxonokra és elhallgatásra épülő ciklus többi darabja között tipikus koanalakzata elsikkad, míg a *Töredékben*, a másik három koannak is köszönhetően, jobban hangsúlyozódik.

Az *Egyetlen* kapcsán így az egyik legfontosabb kérdés, hogy mennyiben formálja át a Tandoriról kialakított elképzeléseinket. A *Töredékről* Tandori büszkén hirdette, hogy „a mindenkori filozófiai-gondolati költészet egyik legjobb teljesítménye”,¹¹ és megjelenése ma is paradigmaváltó eseménynek tűnik fel a magyar költészet történetében, a korabeli recepció pedig párját ritkító módon foglalkozott vele, mind a megjelent kritikák számát, mind azok elragadtatott hangnemt tekintve. Az *Egyetlen* speciális helyzetét az adja, hogy nem lehet olyan értelemben iránymutató, mint ahogy annak idején a *Töredék* vagy az *Egy talált tárgy megtisztítása* (1973), melyek egyszerre képviselték és újították meg az akkori kortárs magyar lírát. Ugyanakkor ezzel együtt még lehet klasszikus, a benne közölt új versek, valamint a kötet egésze túlmutathat azon, hogy csak egy irodalomtörténeti érdekesség legyen, amely a gyors szenzáción túl a „Tandori-olvasónkon” és a kötetre mint tárgyra tekintők körén kívül is hosszú távú érdeklődésre tarthat számot.

Nem példa nélküli sem a magyar, sem a világirodalomban, hogy egy ünnepelelt alkotó életműve a halála után gyarapszik új művekkel. A már-már bon mot-ként emlegetett Márai-idézet, amelyet Kosztolányi halála után kiadott köteteivel kapcsolatban ír le, így hangzik: „még nagy műveket várhatunk tőle!”¹² ám ahogy Kosztolányi *Ábécé* vagy *Lenni vagy nem lenni* című kötetei sem érintették lényegileg Kosztolányi-recepcióját, úgy például Hamvas Béla *Karnevál* című műve sem lett a Hamvas-kánon központi alkotása. Azokban az esetekben,

9 DOBOSS Gyula, *A Tandori-művek formáló elveiről*. (A *Koan III. elve és a zuhanás-motívum a korai és a legújabb írásokban*), *Alföld* 2004/5., 51–53.

10 MENYHÉRT Anna, *A kortárs olvasás és az újraolvasás alakzatai a Tandori-recepcióban*, *Irodalomtörténet* 1997/4., 551.

11 TANDORI, *Töredék Hamletnek*, 124.

12 MÁRAI Sándor, *Kosztolányi = Uő., Ihlet és nemzedék*, Akadémiai–Helikon, Budapest, 1992, 93.

ahol a posztumusz irodalmi alkotás komoly változást eredményezett az alkotójuk megítélésében, azt tapasztaljuk, hogy maga az alkotó életében nem volt különösképpen ünnepezt vagy elismert: Franz Kafkának csak két novellagyűjteménye jelent meg életében, és széles körben csak halála után kezdték olvasni.

Tandori első kötete fentebb említett, rendkívül pozitív fogadtatásának az egyik forrása épp az volt, hogy Tandori még a kor viszonyaihoz képest is későn jelentkezett kötettel, hiszen az *Újra a réten* és a *Töredék* megjelenése között kilenc év telt el. Ez idő alatt Tandori mint csak folyóiratokban publikáló szerző az induló költőgeneráció meghatározó tagja lett, nem véletlen, hogy Vas István a *Töredék* megjelenését így ünnepli: „A beavatottak berkeiben, mondhatni Londontól Belgrádig bizonyos várakozás előzte meg Tandori első verskötetét.”¹³ Ehhez a méltató hanghoz kapcsolódik Kenyeres Zoltán is a következő megjegyzéssel: „És vannak, akiket megelőz a hírük, akiket bemutatni sem szükséges. Ilyen költő Tandori Dezső is. Még csak most jelent meg az első kötete, de már régen helye és rangja van élő líránkban. Folyóiratokban közzétett költeményeire felfigyeltek a versértők, és már megnyert egy rangos nemzetközi pályázatot.”¹⁴

Fontos kiemelni, hogy ezen vélemények és így Tandori verseinek ismertsége sem csak az irodalmárok között terjedő szóbeszéd volt, amely az első kötet megjelenését követően szüremkedett be a recepciókba, a pályakezdő Tandoriról még a *Töredék* megjelenése előtt írt Bori Imre *A legújabb magyar líráról* című tanulmányorozatában, amely a vajdasági Hídban jelent meg. Itt is kiemelésre kerül, hogy azt a költészetet, melyről Bori a későbbiekben igen elismerően beszél, „egészen fiatalon, s annyira, hogy még kötete sem jelent meg” alkotta meg Tandori. Bemutatásában ugyanakkor olyan versekre támaszkodik, melyek vagy a Hídban láttak napvilágot, vagy pedig kézirat uton jutottak el hozzá, miközben meg kell jegyezni, hogy az általa ismertetett versek mind az *Egyetlen* most megjelent változatának, mind pedig a *Töredék*nek szerves részei.

Habár amennyiben hihetünk Pándi interjúkban elhangzott kijelentéseinek, hogy Tandori a kézírásos füzetbe azokat a verseket és abban a sorrendben másolta át, ahogy azt elküldte a Magvetőnek,

13 Vas István, *Költők közt*, Népszabadság 1969. március 15., 9.

14 KENYERES Zoltán, *Egy vers-mérnök*, *Tandori Dezső: Töredék Hamletnek*, *Új Írás* 1969/3., 124. A nemzetközi pályázat minden bizonnyal a recepcióban azóta is anekdotaszerűen visszatérő Pen Club fődíja.

a kiadástörténet alakulásának fényében csak az a kijelentés tűnik tarthatónak, hogy a kézirásos füzet, amely inkább baráti ajándék, semmint hivatalos kiadás, a végső kötet kialakulásának csak egyetlen állapotáról tanúskodik. A most megjelent kötet a következő verseket tartalmazza, amelyek később kerültek be a *Töredékbe*: *Már nemsokára betakarhatod, Kéz a kövön, A tékozló, Ily élességből, A fejelők, Csak ők, Egymás, Nincsen hová légy, Egy szerelem után, Egyre kevesebbet, Annak, ami fogy..., Alig van még..., Rések, miket a nyár..., Hogy fuldokolnak a zajok, Állsz előttem, Égetik a füvet, Recitatív és kórus, Kő-térdeplő, Az angyali üdvözlét, Ezt hordod ét, Ti szakadékbán*. Ezek éppen azok a költemények, amelyeket a mai olvasó a legkevésbé érez „tandorinak”, kevésbé vagy egyáltalán nincs bennük jelen az a neoavantgárd csavar, amely mind a két első kötetének védjegye lesz, és amely révén az „antiköltészetből” „lírává”¹⁵ váltak a művei a későbbiekben, és Tandorit ezek miatt tartjuk még ma is paradigmaváltó költőnek. A paradigmaváltás egyúttal azt is jelenti, hogy Tandori költészete lényegében és kikerülhetetlenül más volt, mint az eddigiek, olyan újításokat vezetett be, nemegyszer a nemzetközi neoavantgárd esz-köztárból kölcsönözve, amelyek alapjaiban megváltoztatták a magyar nyelvű költészetet.¹⁶ Ugyanakkor ez az újítás hiányzik a csak az *Egyetlenben* szereplő versekből, még sokkal inkább Pilinszky nyomait viselik magukon, még ha nála profánabban és szikárabban is szólnak ezek.¹⁷

Példának okáért a *Kéz a kövön* vers nyitómondata:

Rést lel a kőben egy-egy mozdulatot,
Ahol napokig elrejtőzhet;
mintha a meleg kőkörláton
gyíkok menekülnének előlem.¹⁸

15 MENYHÉRT, *I. m.*, 547.

16 Ennek a paradigmaváltásnak a már-már tankönyvi definíciója: „a hagyományos énbeszéd helyett [...] a személytelen nyelvhasználatra és/vagy a vallomássóság újragondolására törekedtek, [...] költészetére jellemző a nyelvi megelőzöttségre és a szövegközönségre való reflektálás, a depoetizált, alulretorizált nyelvhasználat és a töredékesség.” BALAJTHY Ágnes, *A lírafordulatról általában* = BALAJTHY Ágnes, BÓDI Katalin, SZIRÁK Péter, *A kortárs magyar irodalom*, Debreceni Egyetemi, Debrecen, 2021, 22.

17 JÁNOSA Eszter, *Az Egyetlen sokszorosítása – A Töredék Hamletnek 1965-ös változatáról*, *Életünk* 2025/3., 30.

18 TANDORI, *Kéz a kövön* = TANDORI, *Egyetlen*, 6.

A teljesen kifejtett, aprólékosan körbejárt versmondattól még a Tandori előtti költészeti korszakot idézi fel, amely még hisz abban, hogy egy-egy szó és annak jelentése szilárdan megragadható, még nem elkopott.¹⁹ Nem jelenik meg a *Talált tárgyra* jellemző lecsupaszítása, pusztán grafikai jelekre történő degradálása a betűknek, sem pedig a megszólalás lehetőségének a keresése, amely az előbb említett kötet címadó versében tematizálódik:

„Hogy egyáltalán
szólhassunk
hosszúra nyúlt W.-i tartózkodásáról...”,

amely a későbbiekben így folytatódik:

„hogya
hosszúra nyúlt tartózkodásáról legalább
valamelyest is tárgyszerűen szólhassunk”.²⁰

Még nem azért támaszkodik a mondatokra, hogy azok révén megfelelően körbe tudja járni a tárgyát, sem pedig a saját nyelv kialakításának a gondolata nem foglalkoztatja, a mondatokra azért támaszkodik ezekben a költeményekben, hogy bennük egy-egy szó jelentését szilárdan át tudja adni. A fentebbi példában ez a „kő” kifejezése, kifejezhetősége, amely ugyanakkor már magában hordozza a későbbi kötetekre is jellemző folyamatos behelyettesíthetőség nyomait. A költemény zárógondolata („a téged rejtő kövek / mozdulatlanságukkal megaláznak”) egyértelművé teszi, hogy a kő csak a Másik megszólíthatóságának és megnevezhetőségének akadálya, amely fizikailag is határt képez a két szubjektum között.

Az *Egyetlen* egészét tekintve érdekes, hogy a kötetben – és így a később a *Töredékből* kihagyott versek esetében is – nagyobb számmal vannak jelen a szerelmes versek, vagyis azok a költemények, melyek egy Másik megszólíthatóságával, valamint a hozzá kapcsolódó gondolatok kifejezhetőségével foglalkoznak, mint a későbbi „hivatalos” versválogatásban. Mintha a tipikus első kötetek gyerekbetegsége lenne, hogy ezek a fajta versek elkerülhetetlenül a privátból átszi-

19 Vö. MARGÓCSY István, „névszón ige”, *Jelenkor* 1995/1., 19–20.

20 TANDORI Dezső, *Egy talált tárgy megtisztítása* = TANDORI, *Egy talált tárgy megtisztítása*, Magvető, Budapest, 1973, 121.

várognak a publikusba, megerősítve ezzel a költészet egészét övező romantikus mítoszokat. Jellegzetes, és a *Töredék* későbbi tudatos szerkesztettségére utal, hogy az *Egymás*, amelyet szintén ide lehet sorolni, viszont már a későbbi koanokat idézi nyelvhasználatában, szintén kimaradt, mintha Tandorinak vállalt célja lett volna, hogy ezt a „gyermekbetegséget” a bemutatkozó kötetében minimálisra csökkentse. Ezzel ugyanakkor méltán érdemelte ki az olyan méltatásokat, melyet például Kabdebó Lóránt is megfogalmaz: „a *Föld, erdő, isten!* óta nem jelent meg olyan alaposan szerkesztett első kötet, mint a *Töredék*”.²¹ Ez csak egy példa azok közül, ahogy a Tandorira jellemző neoavangárd vonások bár jelen vannak az *Egyetlenben*, de kevésbé markánsan, mint a későbbi *Töredékben*.²²

A Magvető a kötetnek ezt a változatát azért nem jelentette meg, mert ekkor még nem érezték késznek, annak ellenére, hogy biztatják, hogy a következő kötetét is küldje el hozzájuk: „Versei között több a hatástalan, mesterkéltnél, kezdetleges darab, mint a kész mű. Másrészt úgy érezzük, hogy szemléletéből adódóan nincs teljes kapcsolatban a valósággal.”²³ Az 1965-ös datálású *Egyetlen* minden bizonnyal még a kor kiadói tempójának ismeretében is megjelent volna már 1967-re, ha elfogadják közlésre, tehát Bori fentebb is említett ismertetésének idejére, és a Híd-beli, laudációnak is beillő tanulmány értékéből csak a fentebb is idézett félmondatot vonta volna le. Mindemellett a fentebb idézet kritikáknál mind a költő *imidsz*, mind pedig a méltatás szerves része az, hogy Tandori tudott várni az első kötetével, volt annyi türelme, hogy egy kiérlelt, erőteljesen szerkesztett, nemcsak a versek szövegeiben, hanem a kötet makrokompozíciójában is következetes kötetel lépjen a hivatalos irodalom színpadára.

Ugyan az *Első énekb*eli, valamint még az azt megelőző *Szerelmes aranykalendáriumban* történő megjelenések, azaz Tandori egyetlen, *Töredék*et megelőző kötetbeli szereplései, valamint a folyóiratos megjelenések is arról árulkodnak, hogy ez a kompozíció már viszonylag hamar összeállt, csak elvétve fedezni fel változásokat a *Töredék* „vég-

21 KABDEBÓ Lóránt, *Tandori Dezső: Töredék Hamletnek*, Jelenkor 1969/11., 1043.

22 VÖ. JÁNOSA, *I. m.*, 30.

23 Kardos György ítélete némileg ironikus módon Tandori felolvasásában maradt fel dr. Végh László magánarchívumában: *Tandori Dezső a Magvető kiadó elutasító levelét olvassa 1964-ben*, <https://www.youtube.com/watch?v=6X3oMIEY4T0> (utolsó hozzáférés: 2025. november 27.).

leges” sorrendjéhez képest, ugyanakkor ez nem mondható el az *Egyetlen* most megismert sorrendjéről. Ugyan az első vers az *Hommage*, amely Bojtár Endre véleménye szerint Tandorinak egy olyan korszakát zárja le, amelynek ez a vers az egyetlen kötetben megmaradt nyoma,²⁴ ugyanakkor ez az állítás a fentebbiek fényében csak a *Töredék*ben talált változatra igaz. Hangoltságában és költői megoldásaiban sok közös vonás fedezhető fel az *Egyetlen* számos más versével összevetve, viszont ez némiképp mintha gyengítené a kötetkezdő szerepét is. Nem egy erőteljes nyitást kínál, hanem csak felvezet olyan megoldásokat, amelyek a későbbiekben is visszaköszönnek – sokszor kevésbé sikerülten, mint például az *Égetik a fűvet* című költeményben, amely szintén felidézi az elmúlás néhány klasszikus képét:

„Csőrükbe vesznek majd a lángok
és lobogtatnak messzebb, messzebb”.²⁵

Ám pont a dehumanizálás, az embertől való eltávolodás következtében a mulandóság megjelenítése itt nem rendelkezik ugyanazzal az erővel.

Az *Egyetlen* érdekes irodalomtörténeti adalék, ugyanakkor a kötet önmagában nem hordoz olyan poétikai újdonságot, amely megcáfolná Kardos akkoriban kegyetlennek ható ítéletét: ez még az éretlen Tandori, akinek jót tett, hogy kötettel történő bemutatkozását így három évvel elhalasztották. Ugyanakkor az *Egyetlen* a költői mítoszalkotás egy jellegzetes példája, több szinten is. Tandori ennek a kötetnek a gyakori emlegetésével hosszú éveken keresztül a rajongói és kutatói számára egy olyan rejtélyt biztosított, amelyet maga nem szándékozott feloldani. Másrészt a kötet önmagában egy irodalmi értékkel bíró, ám mégis inkább díszként funkcionáló szöveggyűjteményként állja csak meg a helyét.

Hiszen ami jól működik ebben a kötetben, az már a kánon része, nemcsak a *Töredékből*, hanem számos antológiából, válogatott kötetből ismert, viszont az eddig ismeretlen költemények azt példázák, hogy Tandori saját magát is merte szerkeszteni, hozzá mert nyúlni a műveihez, még ha némi kiadói unszolásra is. Bár a fentebbi

24 BOJTÁR Endre, *Értékelés és értelmezés. Tandori Dezső: Hommage (1969) = Uő., Egy kelet-européer az irodalomelméletben*, Szépirodalmi, Budapest, 1983, 102.

25 TANDORI, *Égetik a fűvet* = TANDORI, *Egyetlen*, 51.

Kardos-idézettel összevetve látszik, hogy a *Töredék* egyértelműen nem abba az irányba változott, ahogy azt a Magvető vezetője elképzelte, ugyanakkor a változásnak éppen ez az iránya tette egyben meghaladottá is az *Egyetlent*.

A *Töredékkel* összehasonlítva látszik, hogy a későbbi „mindent leírás” poétikája még nem tette a pályája elején túlságosan bőbeszédűvé,²⁶ itt még ő válogatja át azt a „törmelékét”, amelyet később már az olvasóra bíz,²⁷ és azt is bátran ki lehet jelenteni, hogy ezt biztos kézzel és ízléssel teszi.

26 A leghírhedtebb Tandori-kritika, Farkas Zsolt cikke épp ennek hiányát kifogásolja a későbbiekben az életművel kapcsolatban: „Ez az, amihez a Tandori-féle írásmód túl kényelmes. Ez az, ami helyett a minden-leírás projektje működik. Szerzőnk hallatlan munkabírása nem terjed ki az irodalmi mű – szerintem – alapfeltételeit jelentő kiemelés és sűrítés, vagy az újragépelés, a letisztázás (tagadhatatlanul kellemetlen műveleteire.” FARKAS Zsolt, *Az író ír. Az olvasó stb...*, 86.

27 Keresztury Tibor méltató írásában használja ezt a kifejezést, ezzel ugyanakkor egyben az életmű egy jelentős részét úgy minősíti, amelyen az olvasónak gyakorlatilag át kell ásnia magát a főművekig. KERESZTURY Tibor, *A hét verse – Tandori Dezső: Londoni Mindenszentek*, https://litera.hu/irodalom/else-kozles/a_het_verse_tandori_dezso_londoni_mindenszentek.html (utolsó hozzáférés: 2025. november 27.).

KRITIKA

KÁLI ANITA – KELEMEN PÁL
– MÁRJÁNOVICS DIÁNA –
VÁSÁRI MELINDA (szerk.)
Száz év után Mészöly Miklósról
Kijárat–Mészöly Miklós
Egyesület
Budapest, 2024

Tanos Márton

Sokszereplős párbeszédkísérlet

Mészöly Miklós születésének centenáriuma 2021-ben a magyar irodalmi élet jelentős eseménye volt. Ennek a lenyomata a *Száz év után Mészöly Miklósról* című vaskos tanulmánykötet is, amely a Kijárat Kiadó és a Mészöly Miklós Egyesület közös gondozásában jelent meg 2024-ben. Mészöly furcsán alakult kanonikus helyzetét mutatja, hogy életében nem tartozott a széles körben népszerű, könnyen olvasható alkotók közé, és most, majdnem negyedszázaddal a halála után sem számít annak, hatásának mértéke a magyar irodalomra mégis aligha felmérhető. Éppen ebből az okból kifolyólag lehet hasznos egy ilyen integratív-kumulatív jellegű munka, mint a *Száz év után Mészöly Miklósról*, mert a szakmabeliek érdeklődésén túl számtalan szöveg összefüggésében nyújthat értelmezési fogódzót olyanoknak is, akik csak most ismerkednek az életművel. A szerző személyét övező respektus azonban korántsem csupán az irodalomban kifejtett hatásából fakad, jelenleg is létező kultuszának háttérében

a sokszor ma is meglepőnek ható irodalmi innovációkon kívül számtalan más elem keveredik, a sokat ecsetelt ellenálló mentalitása, a politikával való megalkuvás teljes elutasításából nyert morális intaktsága, az irodalmi apafigura-szerep komolyan vétele a szövegeiben, valamint fáradhatatlan érdeklődése a kultúra újdonságai iránt.

A könyv annak is tanúbizonysága, hogy szerencsés módon Mészölyt nem kellett mesterségesen aktualizálni, recepciója manapság is kifejezetten sokirányúnak és élénknek mondható. Ahogy a kötet szerkesztői – Káli Anita, Kelemen Pál, Márjánovics Diána és Vásári Melinda – fogalmaznak rövid zárszavukban: „[...] folyamatosan születnek olyan értelmező kísérletek, amelyek új és új szempontokból és eljárásokkal közelítenek sikeresen Mészöly Miklós munkáihoz. Éppen ezért nem kellett hosszadalmasan keresgélni, hogy egybe-gyűjtsük, majd közlétegyük az itt olvasható írásokat” (523).

Mészöly és recepciója kapcsán egyáltalán nem lényegtelen a kísérletezés fogalmának említése, hiszen ebben a kontextusban némileg többet jelent, mint amennyit az olvasat fölállításának általános irodalomtudományos metaforájaként szokott. Mivel Mészöly konszenzusosan kísérletező hajlamú szerzőnek tekinthető, e tulajdonsága szükségképpen kihat arra is, hogy miként tudunk hozzáférfni az életműhöz. Sokszor formabontó megoldásokkal dolgozó szövegei, az azokban megmutatkozó újító szemlélet és tartalmi gazdagság, valamint a szerzői hozzáállásból következő állandó igény a megújulásra hosszú ideje biztosít kihívásokkal teli feladatot az értelmezők generációi számára. Ez a kötet ugyanis nemcsak abban az értelemben tekinthető reprezentatívnak, hogy széles, horizontális dimenziójú áttekintést nyújt a Mészöly-olvasás közelmúltjáról és jelenéről, de nem lényegtelen módon abban is, hogy lapjain több kutatógeneráció kapott megszólalási lehetőséget, a Mészöly-recepciót hosszú idő óta meghatározó autoritásoktól kezdve egészen a pályájuk elején járó, fiatal értelmezőkig bezárólag. A létrejövő keresztmetszeti kép tehát egyúttal időbeli dimenziót is kap, hiszen az olvasatokban egyaránt érvényre jutnak a Mészöly-olvasásnak a jelenig ható vagy épp a jelenben képződő tendenciái is.

A kötet abból a szempontból meglepően sallangmentesnek tekinthető, hogy nem operál semmiféle ünnepélyes kontextusteremtéssel. A fölösleges méltató szavakat az érdemi munka javára takarítja meg, azaz gyakorlatilag első szövege szolgál egyfajta bevezetesként is, „in medias res” módon indítva, ami több szempontból is szerencsés

szerkesztői döntésnek bizonyul. A Szkárosi Endre, Márton László, Kelemen Pál és Zoltán Gábor közt Kisorosziiban lezajlott nyilvános pódiumbeszélgetés megszerkesztett leirata ugyanis rögtön egy, az életmű szempontjából alapvető jelentőségű témát exponál, a szerző háborús tapasztalatait, valamint azok megjelenését a szöveganyagban, nem véletlenül van jelen ennek a témának a vizsgálata az összegyűjtött tanulmányok elemzési szempontjai között is. A szöveg lazább, az élőbeszédhez közelebb álló nyelvezete ugyanakkor ténylegesen segítheti a csöppet sem könnyed témába való behelyezkedést, mind a beszélgetés szűkebb, mind a könyv tágabb tárgya tekintetében.

A beszélgetés leirata, tehát maga a könyv is Szkárosi bevezető szavaival indul: „Kedves vendégeink, kezdődjön tehát a mai szeánsz” (11). Hangsúlyos, diskurzusindító helyzetéből adódóan a szeánsz metaforája ekként nemcsak a pódiumbeszélgetésre vonatkozatható, hanem kiterjed az egész kötetre – vagy ha úgy tetszik, az egész recepcióra –, egymást kiegészítő szakmai megnyilvánulásokból összeálló sokszereplős párbeszédként láttatva a könyvet, ami egyébként ténylegesen megfelel a valóságnak.

Egy ilyen, méreteiben is impozáns kötet szükségképpen indukál vagy legalábbis lereagál bizonyos, az életművön belüli kánoni ártrendeződések. Ez az elmozdulás viszont a Mészöly-életmű összefüggésében nem elsősorban a szelekció műveletében, hanem inkább a kánon bővülésében, az olvasói figyelem kiterjedésében érhető talán tetten. Ilyenkor könnyebben kerülnek elő kevésbé olvasott, de érdeklődésre számot tartó szövegek, ami azonban nem megy a centrumban elhelyezkedő szöveganyag rovására – azaz inkább bővül ezáltal a szakmai figyelemmel olvasott Mészöly-szövegek köre, mint szűkül. Azok a textusok, amelyek korábban is a figyelem homlokterében voltak, érezhetően megőrizték ilyen pozíciójukat, továbbra is hatnak, gondolhatunk itt a sokat elemzett regényszövegekre vagy épp a *Megbocsátás*-ra, de szép számmal akadnak olyanok is, amelyek fölfedezése újabb értelmezési trendek létrejöttére mutat rá. Ebből következően módszertani és tematikai szempontból is változatos anyag állt össze, amely ilyenként gyakorlatilag leképezi az életműben előforduló teljes műfaji palettát, legyen szó szépprózáról, értekező prózáról, a kevésbé gyakran elemzett, éppen ezért izgalmas elemzési terepet nyújtó versekről, vagy a Mészöly-életmű színházi kötődéseiről. Módszerek tekintetében találkozhatunk szoros olvasással, amely főként a novella- vagy verselemzéseknél tud jól hasznosulni, digitális szövegfeldolgozási

eljárásokkal, amelyek a statisztikai módszerek alkalmazásának lehetőségeit kutatják az irodalmi szövegtörzsek nagyobb léptékű tendenciáinak kimutatásában, filológiai elemzésekkel, amire Mészöly közlésről közlésre önkorrektíót gyakorló publikációs metódusa igen csak alkalmasnak mutatkozik, vagy éppen Mészöly és más médiumok, társművészetek (kitüntetetten a film) viszonyát taglaló szövegekkel: számtalan nézőpont hozza létre a könyv diverz egészét.

A kötet lapjain meglehetősen hangsúlyt kapott például Mészöly irodalomtörténetben betöltött helyének, poétikai kapcsolatainak elemzése, a más szerzőkkel összefüggésben megvonható párhuzamosságok cízellálása. A Mátyás Ivánnal kapcsolatban fölvethető biográfiai és kisebb részben poétikai paralelizmusok itt talán hangsúlyosabban vetődnek föl, mint a recepcióban korábban, hiszen közös, saját koruk irodalmi mezejében elfoglalt „pályaszéli” pozíciójuk implikál bizonyos – kritikailag reflektált keretek között megmaradó – összehasonlítási lehetőségeket, nem csupán a hatalommal szembeni magatartásuk, hanem írásmódjuk tekintetében is. Míg Szolláth Dávid tágasabb irodalomtörténeti kontextusban állítja egymás mellé a két szerzőt, addig Szabadhegyi Anna szövegközelben maradó elemzésekkel egészíti ki a formálódó képet.

Elmaradhatatlan tematikai elemnek minősül minden jelen kötethez hasonló vállalkozásban Mészölynek a kortárs irodalommal kapcsolatos viszonya, ennek változásait igyekszik tetten érni Szemes Botond és Melhardt Gergő, akik statisztikai módszerek segítségével elemzik a Mészöly-életmű nyelvének metaforikus tendenciáit, összevetve azzal, hogy milyen paradigmatiszta változásokat észleltek az elmúlt néhány évtized magyar prózájában.

Találkozhatunk a kötetben egyéb újszerű értelmezésekkel szolgáló szövegekkel is. Ilyen kibontakozó tendencia például a bio- vagy ökopoétika felől való olvasás lehetősége, hiszen állat- és természetrepresentációi okán Mészöly esetében ilyen jellegű elemzéshez szinte beláthatatlan gazdagságú anyagra lelhet az értelmező. Ekként a Mészöly-olvasás egy olyan területen tesz szert új vitalitásra, amely korábban is meglehetősen nagy figyelmet kapott, csak éppen más értelmezési szempontok mentén.

A színháztörténet világában kevésbé jártas olvasóknak izgalmas ismereteket nyújthat Jákfalvi Magdolna szövege, amely egy 1983-as performansz kapcsán elemzi azt, hogy Mészöly két abszurd drámája, *Az ablakmosó* és *A bunker* megszületésekor miért nem talált megfelelő

színházi közegre, és hogy ezzel szemben *Hovámész* című meseszövege miért tudott mégis színpadi alapanyagként hatásosan működni egy neoavantgárd művészeti közegben.

Szó esik többek közt a szerzőt középpontba állító kultusz ápolásának múltjáról és aktuális kérdéseiről is. Liebhauser János ír erről, aki azt elemzi, időben hogyan alakult Mészöly viszonya szülővárosához, Szekszárdhoz, valamint figyelmeztet a műhelymunka formájában megvalósult Szekszárdi Magasiskola kulturális jelentőségére is.

Egyetlen téren lehet némi hiányérzete az olvasónak: egy ekkora szövegtömeg esetében a különböző mutatók nagyban megkönnyítették volna egyrészt a Mészöly-életművön belüli kánoni változások esetleges nyomon követését, másrészt talán kontúrosabban kidomborodhatnának a kötet különböző értelmezései között létrejövő belső kapcsolatok, reflexiók, paralelizmusok, az együtt gondolkodás meglévő mozzanatai – de azt is el kell ismerni, hogy a mutatók hiányát éppen úgy magyarázza a kötet mérete a maga 524 oldalával.

Kissé abszurdnak tűnik annak a kísérlete, hogy egy ilyen sokszínű és ekkora mennyiségű anyagból vonjunk le valamilyen összegző jellegű tapasztalatot; ha azonban mégis létezik ilyen, akkor talán az, hogy Mészöly mind poétikai szempontból, mind a kurrens irodalomelméleti tendenciák felől is újraolvashatónak mutatkozik, mindezt a kötetben egymás mellett megjelenő, ám egymásból nem levezethető olvasásmódok pluralitása bizonyítja a legjobban. Az teljesen természetes, hogy egy ilyen korpusz, sokszerzős tanulmánykötet szükségképpen kaleidoszkopikus elven tud megszerveződni. A kaleidoszkópoknak azonban megvan az a tulajdonsága, hogy nem hoz létre diszharmonikus képet, bármennyi részletből álljon is az össze – ez szerencsés módon erre a tanulmánykötetre is áll. Joggal érezhetjük, hogy Mészöly magyar irodalomban és kultúrában betöltött szerepéhez és az évforduló szimbolikus jelentőségéhez méltó színvonalú kötet jött létre.

Szkárosi Endre, aki a Mészöly-centenárium eseményeinek megszervezésében fontos szerepet vállalt, sajnos ennek a kötetnek a megjelenését már nem érthette meg, éppen ezért ajánlják a szerkesztők a könyvet az ő emlékének. Az olvasó pedig biztos lehet abban, hogy ezt a munkát Szkárosi is elégedetten venné a kezébe.

ESTERHÁZY PÉTER
Vanni van –
 Válogatott beszélgetések
 (Vál. Pál Sándor Attila)
 Magvető
 Budapest, 2025

Kiss Júlia

Vaskos mulasztásaink, avagy van-e benne köszönetünk?

Az ünnep nem „laza víkend” és vurstli; az ünnep ≠ ünnepség, ahol mindent előkészítettek már, és ahol maradék dolgunk: értékelni a hidedgtalat. Az ünnep inkább a *kik vagyunk?* nagy számvetésében rejlő komolyság és reménység, figyelmeztette olvasóit 1987 karácsonyán, idestova 38 éve Esterházy Péter.¹ Noha a *Vanni van* nagy esemény, hiszen mégiscsak megjelent egy szép kötetben 19 válogatott Esterházy-beszélgetés, folytatva az analógiát, a jelen írás egyfelől – a kritika műfaji sajátosságait, korlátait és funkcióját szem előtt tartva – ünnepség, másrészt viszont: *nem-ünnep*, szemlesütve.

A *Vanni van* bevezető írása az interjúkat korpusszá formáló Pál Sándor Attila nevéhez fűződik. Az *Örök párbeszéd* a *Hasnyálmirigynapló* 2015. október 2-án, tehát utolsóként lejegyzett részletének zárómondata² és a jelen idő között képez hidat: „Párbeszéd, mindig. Javítsuk: örök párbeszéd” (9). Ám ne essen még szó az utolsó időkről, hiszen az itt bemutatott darab Esterházy Péter születésének 75. évfordulójára készült, és különben is, a könyv egy tizenöt oldalos átívelő bibliográfiai jegyzéket is magába foglal, melyet a szerkesztők,

1 Vö. ESTERHÁZY Péter, *Az ünnepről*, Vigilia 1987/12., 898–900.

2 Nevezetesen: „Az elég jó utolsó mondat volna, hogy a mindiget javítom örökkére.” ESTERHÁZY Péter, *Hasnyálmirigynapló*, Magvető, Budapest, 2017, o. n.

a teljesség igényével, 154 tételből állítottak össze, s e törekvés véleményem szerint a végesség ellen lázadó attitűd sajátjaként is interpretálható. A szóban forgó nyitány világosan kifejtett vállalása abból a premisszából indul ki, hogy az író kilenc évvel ezelőtti távozása után – ami a róla, illetve a könyveiről való beszédet illeti – egy úgynevezett „relatív csend” (6) egyre láthatóbb kontúrjai rajzolódnak ki, és most ezt a csendet éppen Esterházy saját szavaival, hangjával lehet megtörni. Az *Örök párbeszéd* szerzője előzetesen elénk is tárja az 1982 és 2016 között beszélgető Esterházyt: míg az első időkben inkább az interjú műfajával szembeni távtartás volt rá jellemző, addig később ez a megszólalási módozat is az írói praxis integráns részévé vált. Sőt, ebben a tekintetben bizonyos áttörési pontok is nyomon követhetők, például – korántsem függetlenül az internet megjelenésének kontextusától – a 2008-as év első fele, hiszen március 20. és május 23. között tizenkét Esterházy-interjú vált publikussá. És hogy mi a *Vanni van* – az algebra, a könyv, a futballpálya terén túli – leitmotívuma? Pál Sándor Attila szerint az, hogy csakis a beszélgetésnek van értelme, meglátásom szerint – az előbbi állítással egyet is értve – azonban mégis a (ön)beszélgetés hiánya, a *nincs*.

Keresztury Tibor 1989-es interjúja³ – mind a *Vanni van*, mind az „egész” (lásd fentebb: 154 tétel) viszonylatában – kiemelt jelentőséggel bír. Egyrészt azért, mert ez tekinthető az első Esterházy-nagyinterjúnak,⁴ másrészt mert az átfogó kérdéssornak köszönhetően gondolatok olyan láncolatát hozza működésbe az akkor már korántsem pályakezdő prózaíró, melynek motivikus komponensei az utolsó interjúig vissza-visszaköszönnek. Ilyen – az olvasók számára feltehetően tetszetős – redundanciának számít Pogány János matematikatanár tekintélyes alakja, akitől az osztályban először *Eszasi*⁵ kapott „nevezetesen kettő alá” (19) minősítést, s akinek pedagógiai-didaktikai

3 „Azt csinálom, amit eddig, nézdegek”. Keresztury Tibor beszélgetése Esterházy Péterrel = *Vanni van*, 15–41.

4 Esterházy interjúalanyként 1982-ben mutatkozhatott be, tehát három évvel a *Termelési-regény*, sőt hat évvel a *Fancsikó és Pinta* című debütkönyv megjelenése után. Ezt követően szintén hat évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy 1988-ban a szlovéniai magyar Népújságban, illetve az újvidéki Magyar Szóban kérdezzék őt. Mindebből ugyan nem vonható le végkövetkeztetésként, hogy az Esterházy Péter szépirói teljesítményére való nyilvános odafigyelés tulajdonképpen a határon túli magyar irodalmi közeg részéről érkezett először, de talán mégis megfontolandó ez a felvetés. A legelső kérdés Kontra Ferencnek köszönhető, ennek szövegét az itt ismertetett munka is megjelen-teti. Lásd itt: A *próza iszkolásai*. Kontra Ferenc beszélgetése = *Vanni van*, 11–14.

5 Pogány hadaró beszéde miatt Esterházy rendszerint mindössze ennyit hallott a nevéből.

módszerei miatt a piarista növendék voltaképpen matematikushallgató, s ennek folytán a hetvenes évekbeli irodalom(politika) és könyvkiadás vezető képviselői számára valóságos „outsider”⁶ lett. Teljes joggal tevődik fel a kérdés, hogy a fiatal Esterházy miért nem inkább a bölcsészettudományok felé orientálódott, a magyarázat mind a Keresztury-interjúban, mind a címadó *Vanni van* című Zilahy Péter-beszélgetésben benne rejlik: „a piarista gimnázium meg az én nevem, az együtt sok volt, ugye” (20); „bölcsészkarra nem mehettem, mert féltették az ifúságot tőlem” (105).

Ezen a ponton, a már szóvá tett *nem-ünnepet* tematizálva, a *Vanni van* jószerivel összes része tartalmaz olyan fájó helyzetjelentéseket a rendszerváltás utáni – egyre hosszabbnak, egyre inkább elhúzódónak tűnő – időszak társadalmi, szűkebben kulturális-irodalmi állapotairól, melyeknek súlyossága interjúról interjúra haladva korántsem tompul, csak éppen Esterházy – a Mészöly által jól definiált, majd kanonikussá vált – „ontológiai derűje”⁷ ellensúlyozza azt. A 2011-ben Selyem Zsuzsával folytatott beszélgetésben az író arra emlékezik vissza, hogy a rendszerváltáshoz közeledő periódusban (1988-ban, 1989-ben) úgy hitte, hogy végre bekövetkezik a *tabula rasa*, hogy a társadalom „okos kis gyülekezetként” (282) működve valóban *megbeszéli*, nyelvbe önti, hogy onnantól kezdve mi számít majd felháborítónak, ordenáréságnak,⁸ mi pedig nem (282). Azonban – az *Amit el*

6 A Kardos György által vezetett Magvető Kiadóhoz történő „leigazolás” előtt, 1975-ben politikai okokból több helyen is elutasították a *Fancsikó és Pinta* kiadását, erről Esterházy hosszasan a Morcsányi Gézával és Martos Gáborral való beszélgetésben számolt be 1995-ben. Először Illés Endre, a Szépirodalmi Könyvkiadó akkori igazgatója tett így, majd a Móra Kiadó képviselve Kormos András „rúgta ki” a fiatal szerzőt. Lásd bővebben: „Azt azért én soha nem állítottam, hogy én Esterházy Péter volnék” – Esterházy Péterrel és Morcsányi Gézával beszélget Martos Gábor, *Soproni Könyvhét*, 1995 = *Vanni van*, 52–53.

7 Ahogyan a *Javított kiadásban*, úgy egy 2013-as könyvheti interjúban is úgy nyilatkozik Esterházy, hogy emlékei szerint Mészöly Miklós talán 1977-ben alkalmazta rá vonatkozóan ezt a szókapcsolatot: „Mészöly Miklósnak talán '77-ben volt egy kifejezése, némi rajtam való, kissé ironikus mosolygással: ontológiai derű. Ezt jól megjegyeztem.” ESTERHÁZY Péter, *Húsz centivel a föld fölött*, *Könyvhét* 17. (2013/2.), 70. Megjegyzendő, hogy kevéssel később, a *Termelési-regény* körüli 1979-es vitában Mészöly a „létezési derű” változatot használja („Esterházy derűje – értsük tágasban, mondjunk létezési derűt – nyilván és minden jel szerint alkati...). MÉSZÖLY Miklós, *Hozzászólás egy regényelemző vitához*, *Mozgó Világ* 1981/8., 108.

8 Megfigyelhető, hogy e jelzők helyett többször a „botránysos” lép fel, amelynek fogalomtörténete elsősorban a korintusiaknak írt első páli levélhez vezet el bennünket, majd az azt újraértelmező Pilinszky evangéliumi esztétikájához, és végül, de nem utolsósorban az előbbi esztétikára sokban támaszkodó kertészi esszéisztikához (ennek összefüggésében a *Táborok maradándósága* a legfigyelemreméltóbb). Lásd

akarok mondani, az nem egy történethez mérten – korábbi válaszádaiban, de már nem a szoros értelemben vett retrospektív időkezelést működtetve, hanem a közelebbi múltról beszélve, mindig az egyszemélyesség az, amiről szerintem Esterházy legfontosabb mondati tanúskodnak: „valahogy minden, ami ez ügyben történik, egyéni, személyes marad, nem »adódik össze«” (36–37); „Én soha nem éreztem, hogy egy olyan országban élek, vagy olyan városban élek, ami segíti a munkámat” (110); „nem nyelv van, amin beszélünk, hanem nyelvek vannak, minden nyelvjárás lett [...]. A 20. századi irodalomnak az az alapvető problémája, hogy lehet-e valakihez szólni, vagy pedig személyes motyogásaink vannak” (139).

Ezen örökös, mindvégig hangoztatott veszteség egyetlen lényegi feloldásának tekinthető az írás, amelybe egyfelől a „kint” világával ellentétben – legalábbis Esterházy néha meg-megbicsakló bizakodása szerint – nem szüremkedhet be a mindenkori politikai diskurzusok okozta társadalmi széttartás („Az ember reménykedik, hogy a könyvespolc nincs megosztva, de kicsit azért az is meg van” [189]). Másfelől – nevezetesen a *Javított kiadás* esetében – a könyv a kollektív el- és megbeszélés, a közösségvállalás nagy terhét és adományát is a vállára veszi („Isten ments, hogy elmondjuk a történeteinket! Azért van egy könyv, hogy az elmondja, aztán másnak akkor nem kell elmondania. Mert rémes volna. Egyrészt, mert rémesek a történetek, másrészt meg úgyis hazudunk” [162]), amelynek indíttatására ideális esetben lehetőség adódna az önmagunkkal való szembenézésre,⁹ majd a közös

bővebben: MÁRTONFFY Marcell, *Botrány és elképzelt katarzis* = Uő., *Biblikus hagyomány és történelmi tapasztalat Pilinszky esszéiben – Poétika és teológia*, II., Gondolat, Budapest, 2019, 13–38. Esterházy esetében gondolnunk érdemes *A szavak csodálatos életéből* című beszédre is: „úgy hiszem, hogy nem megbotrányoztatónak kell lenni, hanem botrányosnak, minthogy talán igaz, amit olvastam valahol, hogy megbotrányoztató olykor a pucérság, de botrányos az igazság.” ESTERHÁZY Péter, *A szavak csodálatos életéből*, Magvető, Budapest, 2003, 48. A *Vanni vanban* a „botrányos” részint az Esterházy számára nagy, de az irodalomtudomány által feldolgozatlan szerzők említésekor bukkan fel („szégyen és botrány, hogy nincsen Ottlikről monográfia” [26], „Petri költészete botrányosan nincs feldolgozva” [34]), részint pedig az „ordenáré” szinonimájaként, melynek esetében, valamelyest az előbbihez is hasonlóan a hallgatás, a kimondatlanság ellentétéként (ahogyan egyébként Pilinszky publicisztikájában is): „milyen nyelven beszélünk, mit tartunk botrányosnak, mondhatatlannak, mit nem” (187), „az a nyelvkritikai hozzáállás, megnézni, hogy milyen is legyen a beszédünk, miről gondoljuk, hogy botrányos, miről ne” (190).

9 „Szerintem az is jó lenne, ha nem ki-, hanem csak bebeszéljünk, befelé, vagyis mindenki önmagának elmondaná, mi történt.” *„Nem vagyok mutogatós író”. Valuska László beszélgetése = Vanni van*, 193.

történelmi traumáink igaz feldolgozására. A *Vanni van* utolsó interjújában Szegő András arról kérdezi Esterházyt, hogy visszatekintve a hatalmas életműre, „megérte-e?”, és mindannyiunknak érdemes megvizsgálnia Esterházy válaszát: „Hogy egy pillanatra őszinte is legyek, azt kell mondjam, hogy nem” (307).

Végezetül, a *Vanni van*ban olvasható interjúnk rendkívül széles skálán mozognak: kiemelendő a Kappanyos András vezette beszélgetés, melyben Esterházy óriási teret enged a joyce-i szöveg univerzumokban mondhatni csukott szemmel is járatos műfordítónak, s ugyanígy érdekfeszítő, más Esterházy-arcvonásokat felfedő az „A szó helyzetét mindig nézmem kell” című könnyű társalgás, amelyet a prózaíró 2000-ben az Index kíváncsi olvasóival folytatott. Az interjú beszédmódozatát alkalmazva egy kérdésem maradt, de nem Esterházy felé intézném azt: Volni volt, de lesz-e még ünnep?

LAPIS JÓZSEF

*Túl a fedélen – Tanulmányok
és kritikák a gyerekirodalomról*

Prae

Budapest, 2025

Katona Alexandra

Közelítések az idegenséghez

Lapis Józseffel 2021-ben, az OTDK-n találkoztam először személyesen (már amennyire a járványhelyzet miatti online lebonyolítás lehetővé tette), amikor is a valaha volt első gyerek- és ifjúsági irodalom szekció szakmai zsűrijének tagja volt. Akkorra már, reménybeli gyerekirodalom-kutatóként átrágtam magam a vonatkozó munkásságának nagy részén, és valamiért az ő véleményétől tartottam leginkább. „Jó volt együtt gondolkodni ezzel a szöveggel” – mondta, amikor hozzászólt a dolgozatomhoz, és ez a mondat számomra azóta szorosan összefonódott az alakjával. Ez ugyanis nem annyira az én munkám (meglehetősen szerény) erényeiről vallott, hanem sokkal inkább arról, hogyan viszonyul Lapis a szövegekhez: mind szerkesztői, mind értelmezői praxisában nem a szövegen, nem a szövegről, hanem *a szöveggel együtt* gondolkodik. Ezeknek az együtt gondolkodásoknak az eredményeit gyűjtötte össze elsőként a *Líra 2.0 – Közelítések a kortárs magyar költészethez* (József Attila Kör – Prae, 2014), aztán az *Elég – Közelítések a kortárs irodalomkritikához* című, a kritikáit és a kritikaírásról szóló esszéit közlő kötetben (Alföld Alapítvány – Méliusz Juhász Péter Könyvtár, 2022), amelyből a gyerekirodalmi írások ki-maradtak, hogy aztán a *Túl a fedélen – Tanulmányok és kritikák a gyerekirodalomról* című, főszerkesztésében mintegy 320 oldalra rúgó kiadványban kapjanak helyet. (Természetesen az életmű e két szegmense

nem minden esetben választható el ennyire élesen egymástól, hiszen a [gyerek]irodalom-értelmezés és a kritikairás általános kérdései összefonódnak. Ebből a megfontolásból mindkét utóbbi kötet közli például *A jéghegy csúcsa alatt – Gondolatok a gyerekkönyvkritikáról* című szöveget.)

A bevezető anekdota jól illusztrálja Lapis helyzetét és ezáltal a kritikánk tárgyául szolgáló, közel két évtizedes munkájának eredményeit közlő kötet jelentőségét is a hazai gyerekirodalom-kutatásban és -értelmezésben. Az OTDK-szekció indulása a kutatási terület intézményesülésének fontos pontja volt, azonban ekkorra már Lapis – a zsűriben akkor helyet foglaló szakemberekkel, Kérchy Annával, Hermann Zoltánnal és Harmath Artemisszel egyetemben – szaktekintélynek számított. A kötetből azonban erről a – talán túlzás nélkül mondhatjuk így – üttörői pozícióról aligha szerezhet tudomást az olvasó. Ennek egyik oka az, hogy maga a szerző sem így címkézi fel saját pozícióját, nem így tekint magára és a munkásságára. Ami azonban számunkra most ennél fontosabb, az a szövegek megformálását és pozícióját is érintő aspektus, miszerint a hazai gyerekirodalmi értekező szövegekben a mai napig gyakran megjelenő apológia (melynek általános elemei a terület elhanyagoltságának hangsúlyozása, majd annak bizonyítása, miért is érdemes foglalkozni vele) teljesen hiányzik Lapis írásaiból. Ennek hiányát azonban egyáltalán nem érezzük, sőt; a szövegekben megjelenő demokratikus, kíváncsian odaforduló attitűd épp azáltal legitimálja, „emeli fel” a gyerek- és ifjúsági irodalmi művekről történő (szakmai) beszédet, hogy a beszédmód minőségét tartja szem előtt, és az azokkal történő foglalatoskodást természetesen veszi. Ez a figyelem ráadásul igen sokirányú: prózai és lírai szövegekről, többek között óvodásoknak és kamaszoknak szóló versantológiákról, ifjúsági inváziós sci-firől, az Andersen-díjas holland szerző, Guus Kuijer ifjúsági regénysorozatáról vagy Havasi Attila és Varró Dániel *Macskák*-fordításáról éppúgy szó esik, mint Kántor Péter, Takács Zsuzsa, Kovács András Ferenc vagy Weöres Sándor műveiről.

A kötet bevezető egységében négy írás kapott helyet, amelyek lényegében a későbbi elemzésekben használt szemléleti és módszertani kereteket körvonalazzák, ebből adódóan a továbbiakban én is nagyrészt ezekből kiindulva kísérlem meg megragadni a kötet egészét. A címadó írás (*Túl a fedélen – A gyerekkönyvek olvasásáról*) a gyerekirodalmi munkákra gyakran alkalmazott „kétfedelűség” terminusának problémájára reflektál, amely azt feltételezi, hogy a gyerekkönyvek-

nek két, egymástól elkülönülő értelemstruktúrája van: egy, amit a gyerek, egy pedig, amit a (felolvasó) felnőtt „hall”. Lapis hangsúlyozza, hogy a gyermek(i) és a felnőtt befogadásmód minden bizonnyal nem különül el egymástól ennyire élesen, emiatt „hatékonyabb lenne befogadási attitűdök különbségéről, adott esetben a tudásszerveződést érintő eltérésekről beszélni” (18). Már ebben az írásban megjelenik a gyerekirodalom-értelmezés két fontos problémája, a gyermeki látás és a gyermeki attitűd megközelíthetősége a szövegekben, illetve ennek a gyermek(i)ségnek a felnőttek által teremtett, konstruált volta. A *Maszkák a bálban – (gyerek)irodalmi dilemmák* című írás a gyermeki fogalmát egy speciális attitűdként ragadja meg, és – Bódis Zoltán gondolatmenetét követve – az idegenséggel és az ezáltal megteremtődő (újra)megismerés lehetőségével hozza összefüggésbe: „A gyerekirodalmi művek elgondolhatók akként is, mint amelyek a gyermeki létmódról, világerzékelésről képesek hírt adni oly módon, hogy az a felnőtt számára is a(z újra)fölfedezés lehetőségével kecsegtet” (25). A gyermek(i)ség mint idegenség és az ahhoz történő felnőtt olvasói, értelmezői közelítés Lapis gyerekirodalom-értelmezésének egyik fő kiindulási pontjaként tűnik fel a kötetben, természetesen azzal a belátással együtt, hogy a távolság teljes felszámolása lehetetlen (és minden bizonnyal nem is volna kívánatos): „A távolságsökkentés igénye lehet azonban fontos, illetve annak reflexiója, hogy mit *nem* tudunk” (36). A líra kitüntetett szerepe Lapis érdeklődésében szintén összefügg ezzel a távolságsökkentési törekvéssel, szerinte „[a] szóművészet formái közül, megkockáztathatjuk, a vers az, amely legnagyobb eséllyel biztosítja az átjárást (és egyben a kapcsolatot) a gyermeki és a felnőtt befogadás között” (22).

Az idegenség és a másság nemcsak a gyermek- és felnőtt nézőpontok távolságának, hanem a kamaszság mint léttapasztalat, illetve Fekete István *Vuk* című művének értelmezésekor az állati és emberi perspektívák vizsgálatában is termékeny elemzési szemponttá válik. Utóbbi írásból az idegenség és az (újra)felismerés viszonyainak megragadását érdemes hosszabban idézni: „A Fekete-szöveg retorikája izgalmasan lavírozik az emberiesítő és dehumanizáló beszédmódok között, s ezzel különböző módokon képes az idegenségtapasztalat létrehozására, a sajátyszerűnek a másszerűben, a másnak a sajátban történő felismertetésére, a kettő közötti különbségek és hasonlóságok megértésére és történéssé tételére” (*A rókáék szabad népe – Ember(i) és állat(i) idegensége Fekete István Vuk című kisregényében*, 263).

Már a *Maszkák a bálban* felhívja a figyelmet az illusztrált gyerek-könyvek multimedialitására, pontosabban arra, hogy a gyerekirodalmi alkotások esetén nem elégséges csupán a szöveg értelmezése. A következő, már említett *A jéghegy csúcsa alatt* című írás a gyerekirodalom-kritika lehetőségeit és feladatait térképezi fel, elsősorban arra a kérdésre keresve a választ, hogyan lehet irodalomkritikai távlatból vizsgálni a vonatkozó műveket. Sokat hangoztatott, azonban kevésbé alkalmazott belátása a területnek, amelyet Lapis is hangsúlyoz, hogy ugyan „a gyerekirodalom mégiscsak irodalom, így a vele való foglalkozáshoz mindenekelőtt nyilván esztétikai, poétikai és irodalomtörténeti tudás, hermeneutikai szemlélet szükséges” (37), [a] könyvek vizuális karakterével, az illusztrációkkal, képekkel csak úgy törődni szükséges. Ha úgy tetszik, a képi nyelvvel” (38). A szerző a kötetben közölt írásokban dicséretes következetességgel tartja magát ehhez a szempontrendszerhez: a kép–szöveg viszonyok jelentésteremtő játékát, az irodalmi szövegek és az illusztrációk egymáshoz fűződő viszonyát is elemzése tárgyává teszi (gyakran elegánsan jelezve, hogy ilyenkor számára kevésbé ismerős terepen mozog). Másik, számomra fontos állítása a szövegnek az „én is voltam gyerek” és a „nekem is van gyerekm” pozíciók problematizálása, az ezekből az alapállásokból történő megszólalás leegyszerűsítő jellegének hangsúlyozása: „érdemes észben tartanunk, hogy akár még a sokkisgyerekes személyes felhasználói tapasztalat is távol áll a nagyobb szcena és a gyerekirodalom folyamatainak, tendenciáinak átlátásától, a sajátos esztétikai kondíciók megismerésétől, a poétikai karakter elemzésétől, a kontextusok elkülönítésétől” (36).

Ezen a ponton lehet érdemes reflektálnunk arra, hogy Lapis semmiképpen nem a gyerekek nevében vagy a gyerekek helyett értelmezi/olvassa a szövegeket. Ez legexplicitőbb módon a bevezető fejezet utolsó, *A szabadság metamámora – Dániel András Kufli-történeteiről* című szövegében jelenik meg, amelyben már apaként, gyermekével együtt olvasó szülőként szerzett tapasztalatait is megjeleníti. Fontos azonban az, hogy a közös olvasás élménye és belátásai mintegy kiegészítő szempontként mutatkoznak meg; Lapis nem általánosítja saját kislányának a reakcióit, benyomásait (azzal a honi gyerekkönyv-kritikában szintén jellemző pozícióval ellentétben, hogy ami egy adott gyereknek tetszik, az általában a gyerekeknek megfelelő), de nem is ignorálja, hallgattatja el ezeket a közös megismerés során, Dániel András képi és szövegvilágának rétegzett jelentései között

kalandozva szerzett tapasztalatokat: a felnőtt értelmező apa és az értelmező-olvasó/hallgató/néző gyermek pozíciói harmonikusan egészítik ki egymást. A gyermekeket partnerként és önálló értelmezőként kitüntető attitűd jelenik meg a kötet ajánlásában (*Kislányomnak*) és előszavában is: „És mindenem túl köszönöm a gyermeknek” (14).

A következő fejezet a gyereklíra elméleti és történeti megközelítéseit állítja a középpontba (persze ezekben a szövegekben is megjelennek általános gyerekirodalmi dilemmák), majd az esszéket és kritikákat gyűjtő egység következik, különválasztva a líra- és prózakötetektől szóló írásokat. A líraelméleti munkák tekintetében visszatérő és kiemelkedő jelentőségű a gyerekversek érzéki dimenziójának vizsgálata, amely a vers hangzóságát a (gyerek)befogadó testi tapasztalataival hozza összefüggésbe, és amelynek működését Gumbrecht jelenlét-fogalmával kapcsolja össze. Lapis hangsúlyozza, hogy „a (korai) gyereklíra azt teszi lehetővé, abban segít, hogy a világban létező testekből a nyelvben létező testekké váljunk (illetőleg, hogy újraterejtse a testet a nyelvben). A gyerekköltészet ritmusai és hangzósága rezonál a testfelépítésre és a testi folyamatokra, a nyelvben tartja a testet, míg a különféle metaforák, amelyek majdnem mindig az érzéki tapasztalatban gyökereznek, segítenek megérteni, hogy kik vagyunk mi – alanyként és tárgyként – a jelek világában” (*Challenge accepted? – Avagy a kortárs gyereklíra kihívásai*, 70). Ebből a szempontból különösen érdekesek azok a kritikák, amelyek a nyelv hangzóságát helyezik előtérbe, mint például a Kovács András Ferenc *Egerek könyve* vagy Keresztesi József *Mit eszik a micsoda?* című, a nonszensz költészet hagyományaiból táplálkozó művéről szóló írás. Előbbi elhelyezése is igen találó, hiszen a Havasi-Varró-féle *Macskák*-fordítás után kapott helyet, amely számomra a kötet egyik legizgalmasabb elemzése volt; Lapis nemcsak az eredeti T. S. Eliot-szöveggel, hanem a különböző magyarázatokkal is összeveti a fordítópáros munkáját, ezáltal egy különösen széles perspektívájú, nemcsak a (gyerek)költészet, hanem a fordításelméletek felől is érvényesen megszólaló szöveget alkotva meg.

A kötet összegző célja miatt felmerülhet a szerzőközpontú olvasás lehetősége is, az a szempontrendszer, amely Lapis József gyerekirodalmi praxisának folytonosságát, lineáris ívét kísérelné meg rekonstruálni a szövegek alapján. A kötet kompozíciója azonban elsősorban nem ezt az olvasásmódot kínálja fel, ugyanis nem kronologikusan,

hanem tartalmi-logikai szempontok szerint rendeződik. Az egymást követő írások – miközben természetszerűen ismétlődnek bennük egyes állítások, újra- és újra előkerülnek szerzők és viszonyítási pontként szolgáló irodalmi hagyományok is – jó sorrendben, egymás gondolatmenetéhez termékeny módon kapcsolódva követik egymást, a Kántor Péter gyerekverskötetéről szóló írás záró sorai pedig az egész gyűjteménynek is igazán szép és megható lezárást adnak. A szövegek közlése között eltelt, viszonylag nagy időintervallum ellenére (az első 2007-ben, az utolsó pedig 2025-ben jelent meg) az írások egységesen magas színvonalon teljesítenek, nem érezni megingásokat vagy nagyobb billenéseket sem a gondolatmenetek, sem a nyelvi-retorikai megformálás terén; sokkal inkább a hangsúlyok, a viszonyítási pontok rendeződnek át, mozdulnak el. Ami viszont állandó marad, az a kíváncsi odafordulás a szövegekhez. „Néha úgy érzem, a gyönyörök kertjébe tévedtem” (40) – olvashatjuk *A jéghegy csúcsa alatt* című szövegben. Lapis József olyan látogatója ennek a kertnek, akinek érdeklődő, értő szemlélődése az arra járókat is minden bizonnyal közelebb csalogatja.

NÉMETH ZOLTÁN
*Transzkulturalizmus:
 Elmélet és gyakorlat*
 Magyar Tudományos Akadémia
 – Szlovákiai Magyar Akadémiai
 Tanács
 Budapest, 2023

Goda Regina

Fogalmak útvesztőjében: a transzkulturalizmus lehetőségei és kihívásai

Az utóbbi évek, évtizedek társadalmi és politikai változásai indukáltak, hogy az olyan elméleteket, mint a transznacionalizmus és a transzkulturalizmus az irodalomtudomány területén is alkalmazzák. Ez utóbbi adja Németh Zoltán *Transzkulturalizmus: Elmélet és gyakorlat* című kötetének alapját is. Az előszó választ ad arra a kérdésre, miért kaphatott ekkora hangsúlyt az elmúlt évtizedekben többek között a komparatiztika területén ez az elméleti megközelítés: „A transzkulturalizmus fogalma éppen azért látszik megtermékenyítőnek, mert azokat a szerzőket, irodalmi alkotásokat, jelenségeket képes új keretben és újszerű nézőpontok felől értelmezni, illetve újraértelmezni, akik és amelyek a nyelvi és kulturális határátlépések terében léteznek” (8). A tizenkét fejezetből álló könyv címéhez hűen felvázolja a transzkulturalizmus elméleti keretét, amelyet aztán Németh konkrét irodalomtudományi és -történeti jelenségek, valamint szépirodalmi példák elemzése során fel is használ.

Az első fejezetben a transzkulturalizmus elméleti hálójáról olvashatunk, amelynek kidolgozásában fontos szerepe van a kötetben sokszor idézett Wolfgang Welschnek. Welsch abból a herderi felfogásból indul ki, amely szerint a kultúrák egymáshoz való viszonyát az úgynevezett golyómodellel írhatjuk le, amely alapján az inter- és a multikulturalizmus a kultúrák egymástól való elhatároltságára épít. Ezzel szemben a transzkulturalizmus lehetővé teszi a kultúrák határainak

átjárhatóságát, a tényleges párbeszédet közöttük. Németh idézi továbbá Mari Peepre-Bordessa tanulmányát (*Beyond Multiculture: Canadian Literature in Transition*), amely a kultúrák egymáshoz való viszonyának hármását „a kanadai emigráns fikció három új műfajaként határozta meg” (10). Elisabeth Mårald nevét azért érdemes megemlíteni, mert nem kizárólag „az etnikai vagy nemzeti diskurzusokra” szűkíti a transzkulturalizmust, hanem olyan fogalompárokat is beemel a vizsgálatba, mint „a centrum – marginalitás, a jelen – múlt, az írott történelem – oral history, a realizmus – fantasy, az irodalmi kánon – excentrikus fikció, a patriarchátus – női kultúra” (10–11). Németh hivatkozik továbbá Arianna Dagninóra, aki „számára a transzkulturalizmus a határokon való áthatolással, az utazással, örökös úton levéssel, a kultúrák metszéspontjában létezéssel, a hontalansággal hozható kapcsolatba” (12).

A kötet bevezetője egyúttal ki is jelöli azokat a jelenségeket, amelyek kapcsán Németh lehetségesnek/értelmesnek látja a magyar és a szlovák irodalom kontextusában az elmélet alkalmazását. Az irodalomtörténet-írás kérdésével foglalkozik több fejezetben is (*Transzkulturális kisebbségi irodalomtörténet, Transzkulturalizmus és irodalomtörténet-írás*), amellyel kapcsolatban ezen gyakorlat nemzeti alapokon nyugvó voltának kritikájából indul ki, nevezetesen, hogy az egyes nemzeti irodalmak homogén szigetekként jelennek meg, amely a szerzők adott irodalomhoz való odatartozását a származással és a nyelvvel hozzák hangsúlyosan összefüggésbe. Németh nem tagadja, hogy egy átfogó transzkulturális irodalomtörténet megírása óriási munka, szinte lehetetlen vállalkozás, ugyanakkor szükség van azokra az elmozdulásokra, amelyeket a transzkulturalizmus elméleti kerete lehetővé tesz, hiszen „egy transzkulturális szlovákiai magyar irodalomtörténet nem záródhat be az ország és a nyelv által redukált kontextusba, hanem folyamatosan új kontextusokat állít elő és helyeződik el azokban, folyamatosan lokális és globális hálózatokat épít” (53). Hogy mennyire nagy kihívásokkal is jár egy transzkulturális irodalomtörténet megírása, azt jól mutatja Németh alábbi kijelentése: „a transzkulturalizmus lehetőségeit hasznosító szlovákiai magyar irodalomtörténeteknek szükségszerűen része Sztraton, Catullus, Martialis, Ovidius, Pasolini és a kortárs amerikai gay költészet, hiszen a szlovákiai magyar Csehy Zoltán kötetnyi verset fordított tőlük, a szlovákiai magyar Polgár Anikó pedig monográfiát írt Catullus és Ovidius magyar fordításairól. Része a szlovákiai magyar irodalomnak

továbbá a németül író Irena Brežná és a szlovákul író Veronika Šikulová, Svetlana Žuchová, Pavol Rankov, Pavel Vilikovský, Ursula Kovalyk stb., hiszen műveiket a szlovákiai magyar Vályi Horváth Erika, Mészáros Tünde, Péntes Tímea, Hizsnyai Tóth Ildikó fordították magyarra, része Agatha Christie, akinek regényeit a szlovákiai magyar Benyovszky Krisztián értelmezte, részei azok az indonéz költők, akikkel indonéz szavak segítségével íratott verseket Juhász Rokko és így tovább” (53). Egy ilyen megközelítést semmi esetre sem tekinthetünk nyelv- és származáspecifikusnak, hanem sokkal inkább olyannak, amelyben a hatástörténetre, a cserefolyamatokra helyeződik a hangsúly, ugyanakkor ez már akkora meritésnek tűnik a különböző nyelvekből, kultúrákból és tudományterületekből, hogy joggal merülhet fel az olvasóban a kérdés, nem feszíti-e szét a szlovákiai magyar irodalomtörténet kereteit egy ilyesfajta válogatás. Az irodalomtörténet-írás gyakorlatának „megreformálása” mellett Németh hasznosnak látja a transzkulturalizmust alkalmazni olyan korszakok és az ide tartozó szövegek értelmezésekor, mint például a középkor, amikor is „általános volt a latin nyelvűség [...] a külföldi peregrináció [...] a külföldi minták követése” (13). Németh hangsúlyozza továbbá a „[t]ranszkulturális terek bevonás[át] az értelmezésbe”, így sor kerülhet például az „ún. Monarchia- és közép-európaiság-diskurzusok” újraértelmezésére is (15).

Németh *A migráns irodalom, Az expat, a migráns és a disszidens, A transzkulturalizmus kartográfiája* című fejezetekben olyan jelenségekre helyezi a hangsúlyt, amelyek a konkrét határátlépéshez kapcsolódnak. Az egyes fejezetcímek kiemelnek egy-egy szempontot, amelyre az adott rész fókuszál, ugyanakkor ezeket Németh nemcsak különválasztva értelmezi, hanem egymással összefüggésben is. A kötet egészét folyamatos előre- és visszautalások gazdagítják, amely így szerkezetében is tükrözi azt a hálózatosságot, amely az elméleti bázisnak, a transzkulturalizmusnak is sajátossága. A migráns irodalom kapcsán Németh az elnevezés problematikusságára hívja fel a figyelmet, hiszen mire gondolunk akkor, amikor ezt a fogalmat használjuk: a szerző származására, vagy talán a szövegek tematikájára? Ezek a kérdések pedig továbbiakat vetnek fel, mint például, hogy ki számít migráns szerzőnek? Ha a köztudatban, közbeszédben általánossá vált meghatározásból indulunk ki, akkor olyan szerzőt érthetünk ez alatt, aki anyaországából egy másik országba települt, és legtöbbször a befogadó ország nyelvén kezd el írni. Ettől a leegyszerűsítő

definiálástól elszakadva Németh a közép-európai irodalom kontextusában öt típusát különbözteti meg a migráns irodalomnak: a faluból a városba település, a „határon túli magyar írók Magyarországra költözése”, az 1945 utáni kitelepítések, deportálások, a „Magyarországról kitelepülő magyar származású” írók, akik legtöbbször a magyartól eltérő nyelven írnak, illetve a „betelepülő írók” esetét (21–22).

Kiemelendő, hogy Németh nemcsak a szöveg és a szerző, hanem a kontextus és az olvasó transzkulturális pozíciójáról is szót ejt, és ezek kapcsán egyúttal az egyes irodalomelméleti irányzatok „szűklátókörűségére” is felhívja a figyelmet. Összekapcsolja továbbá a transzkulturalizmust a posztkolonializmus és a pluricentrizmus elméleteivel is, így olyan fogalomhálót rajzol fel, amelyben a hatalommal és a nyelvvel kapcsolatos szempontok – például a standard nyelvváltozatok és dialektusok szövegen belüli viszonyai – is szerepet kapnak. Ennek kapcsán idézi többek között N. Tóth Anikó *Alacindruska* című mesekönyvét, amelybe a szerző palóc tájszavakat épít, említi Tompa Andrea magyar–román hibrid nyelvét, illetve Grendel Lajos *Nálunk, New Hontban* című regényét, amelynek „rontott szlovák nyelvi rétege a kisebbségi szlovákiai magyar nyelvhasználók alárendeltségét modellezi” (31).

Nemcsak a különböző elméleteket, hanem a szövegek egymáshoz való viszonyát is kiemeli a transzkulturalizmus és az intertextualitás összefüggéseinek vizsgálata nyomán. Németh az intertextualitás kapcsán szintén rámutat az értelmezés kereteinek nehézségeire, hiszen „maga az irodalmi szöveg intertextuális utalásai révén nem eleve mindig transzkulturális szövegtest-e, amelyet különféle kultúrák, irodalmak és nyelvek szövegtörmelékei, nyelvi darabkái hoznak létre” (81). Az intertextualitásról Polgár Anikó *Régész nő körömcipőben* című verseskötete kapcsán jegyzi meg, hogy az nem pusztán egy szöveg létmódja, „hanem egyúttal mindig transzkulturális jellegű” (105).

Németh számos szerzőt említ kötetében, közülük Macsovszky Pétert emelem ki, akire transzkulturális mintaszerzőként hivatkozik, és akinek írásművészetét elemezve a legátfogóbban alkalmazza a gyakorlatban a transzkulturalizmus elméletét. Németh először a szerző transzkulturális pozícióját értelmezi, nevezetesen, hogy „Macsovszky olyan (szlovákiai) magyar identitású, érsekújvári (Nové Zámky) magyar családból származó szerző, akit gyerekkorában szlovák tanítási nyelvű általános és középiskolába írtattak” (118). Ezután a szövegcentrikus elemzés kerül fókuszba, és Németh sorra veszi

egyrészt Macsovszky álneveinek transzkulturális jelentőségét, másrészt kategorizálja szövegeit a nyelviség és a kulturális utalások megjelenése szerint, végül pedig konkrét szövegpéldákon (*Tantalópolis*) keresztül bizonyítja, hogy Macsovszky olyan szerző, akinek „művei éppen a többféle transzkulturális önértelmezésnek és pozíciónak köszönhetően írhatják bele magukat a szlovák, a cseh, a brazil, a braziliai japán, a kínai, a japán, a magyar, a szlovákiai magyar stb. irodalomba” (131).

Németh kötete mind elméleti, mind szépirodalmi szempontból óriási anyagot mozgat. A fentebb idézett szerzőkön kívül olvashatunk többek között Csehy Zoltán, N. Tóth Anikó, Terék Anna, Muszka Sándor és Hunčík Péter munkáiról is. Az elméleti áttekintés előnye és hátránya is egyben, hogy rengeteg fogalmat von be az értelmezésbe, és bár ezeket egymástól nem elszigetelve, hanem összefüggésükben tárgyalja, mégis azt a hatást kelti az olvasóban, mintha a transzkulturalizmusról való gondolkodás során mindig önmagába térnének vissza a kérdések. Persze a kötet célja nem konkrét válaszok adása, sőt Németh a nehézségekre, hiányosságokra is ráirányítja a figyelmet. Egy ponton arról ír, hogy „[a]nnyiféle transzkulturalizmus van, ahány individuum, ahány egyéniség, ahány ember, és az identitáskonstellációk ráadásul térben, időben és helyzetekben is folyamatosan változnak, illetve változhatnak” (120). Az ehhez hasonló kijelentések elbizonytalanítanak azt illetően, hogy miként is lehet ezen elméleti keret „egységes” modelljét létrehozni, ugyanakkor hasznosak is, hiszen továbbgondolásra sarkallják az olvasót.

N. KÓSA JUDIT
*Örök hűség, kis hibával –
 Lelőhely 3.*
 Városháza Kiadó
 Budapest, 2025

Szelke László

Színes pesti mozaik

N. Kósa Judit újságíró, helytörténész, a Népszava hétvégi kulturális mellékletében, a Szép Szóban az elmúlt közel egy évtizedben megjelent várostörténeti írásai közül negyvenöt nagyszerűen megírt és izgalmas történetet válogatott össze most megjelent, *Örök hűség, kis hibával* című kötetében.

A kiadványt különösen értékessé teszi, hogy nem a már ismerős személyek és helyszínek történetét írja újra, hanem utcáról utcára, házról házra igyekszik feltárni és bemutatni az olvasóközönség számára kevésbé ismert, többnyire terézvárosi, erzsébetvárosi és ferencvárosi emberek és épületek történetét. Ugyanakkor – egy előszó vagy utószó hiánya miatt – a főváros története vagy a tárgyalt korszakok történelme iránt korábban nem érdeklődő kíváncsi és elkötelezett olvasók számára mindenképpen érdemes lehet egy-egy összefoglaló jellegű, a korszak társadalomtörténetének folyamatait bemutató szerző, így Fábri Anna, Saly Noémi, Fónagy Zoltán, Gyáni Gábor, Valuch Tibor munkáinak a megismerése, vagy a *Budapesti Negyed* vaskos példányainak a lapozgatása, hogy a külön-külön tökéletesen megcsiszolt és hibátlanul csillogó mozaikok egyetlen képpé összeállhassanak, és a kötet egészében is működőképessé és kontextualizálhatóvá

váljon. A könyv gazdagon illusztrált, a képanyag összeállítása Horváth László munkáját dicséri, aki az épületekről készített saját fényképei mellett archív felvételek értő és gondos válogatásával is igyekezett a szöveg befogadhatóságát elősegíteni, valamint a helyszíneket a jelenlegi városszövetben is elhelyezhetővé és felismerhetővé tenni. Alább a negyvenöt kerek és színes sztoriból mutatunk be a könyv gazdagságát jól reprezentáló öt érdekfeszítő történetet.

Az Erzsébetvárosban, a „balettmester házában”, a Hársfa utca 37. szám alatt hosszú évtizedekig balettakadémiát működtetett a ma már alig ismert, ám a 20. század első felében a táncművészetek iránt érdeklődő közönség által rajongott Pallay Anna, az Operaház nyugalmazott primabalerinája, a Zeneművészeti Főiskola tánc-mozgásplasztika tanára. Pallay a legnagyobb sikerét a Bartók Béla komponálta *A fából faragott királyfi* című táncjáték királyfiaként aratta. A korábban egy szakmai bírálóbizottság által játszhatatlannak ítélt darabot – melynek modern zenéje és szokatlan ritmusa eleinte az operaházi táncosokat is meglepte és kétségbeesésbe kergette – Balázs Béla szövegkönyvével Bánffy Miklós, az Operaház intendánsa vitte sikerre, aki a jelmezek rajzolását és a díszletek tervezését is magára vállalta. Bartók, aki három hónapon át minden próbán részt vett, és intenzíven segítette a próbafolyamatot, a premierre hatalmas és gyönyörű virágcsokrot küldetett a művésznőnek, a csokor szalagjára pedig az „Álmaim királyfiának...” szöveget íratta. Pallay Anna 1917-ben a királyfi szerepében örökre beírta magát a magyar színháztörténet nagykönyvébe, de más műfajokban is szívesen kipróbálta magát, még a show-műsorokkal és szórakoztató jelenetekkel híressé és hírhedtté vált Royal Orfeumban is fellépett egy énekes-táncos produkcióban, ahol szintén nagy sikert aratott. Az amerikai és európai színpadokon is fellépő és a közönséget ott is meghódító művésznővel a két háború közötti időszak legszínvonalasabb és legnépszerűbb kulturális magazinjában, a Színházi Életben is sokat foglalkoztak, és rendszeresen hosszabb-rövidebb interjúkat kértek tőle. Halála előtt néhány évvel, 1966-ban a Film Színház Muzsika is megszólaltatta őt, aki Bartók Béla szívét is megdobogtatta, aki háromszor ment férjhez és háromszor vált el, és aki fél évszázadon át balettkiskolát vezetett Budapesten.

Ma már talán senki nem tud róla, de a 19. század második felében Seyderhelm Ernő virágüzletet, virágkertészetet és virágkiállítást hozott létre és működtetett a Podmaniczky és a Szondi utca között, az akkoriban javarészt földszintes kunyhókkal és deszkakerítésekkel

benépesült Nyolcszög tér (Oktogon) és az osztrák államvasúti indóház (Nyugati pályaudvar) mögötti rendezetlen területen. Seyderhelm, a magyarországi dísnövénytermesztés jelentős alakja, az első kertészeti egyesület megalapítója az akkoriban még külvárosinak számító gondozatlan területek közvetlen közelében pálmákkal és egzotikus növényekkel teli üvegházakkal, színpompás virágok és elegáns bokrok között vezető kacskaringós sétányokkal, pihenésre csábító hangulatos kerti pavilonokkal várta a kiállításra érkező látogatókat. 1867-ben, a kiegyenlítést követő koronázáskor az ő virágaival díszítették a menet teljes útvonalát és a mai Széchenyi István tér közepén álló koronázási dombot, és tőle rendelte meg Erzsébet királyné a kosszorút Deák Ferenc ravatalára. Budapest gyors és látványos fejlődése, a Csengery, majd a Vörösmarty utca kijelölése miatt azonban a közel tíz holdon elterülő kertészetnek költöznie kellett, először a mai Thököly és Dózsa György út találkozásához közel, majd miután a város ismét „utoléri” a kertészetet, még tovább, a mai kisföldalatti végállomásának környékére, ahol Seyderhelm utolsó vállalkozása, egy húszholdas faiskola és egy nyolcholdas virágkertészet működik majd. A terézvárosi éden helyén néhány évtized alatt utcák jöttek létre és többemeletes bérházakat építettek szédítően gyors ütemben, egyedül az ő hajdanvolt földszintes háza és kertje őrzi a régi Pest emlékét és hangulatát a Csengery utca 65/b címen, ahol manapság a Pótkulcs nevű kultkocsmá várja látogatóit.

Cséry Lajos nevét mind a mai napig sokan ismerik a fővárosi szemétszállításban betöltött fontos szerepe és az azóta is javarészt megoldatlan talajszennyezési problémák miatt. Cséry jogászként végzett, és élénken foglalkoztatták a közéleti kérdések, a szabadságharc bukása és a kiegyezés közötti provizórikus időkben azonban sikeres gazdasági tevékenységet folytatott. Sógorával, Halász Vincével tehenészetet hoztak létre a Városerdő (Városliget) mögötti területen, a Hermina-kápolna mellett, ahol magyar, holland és svájci fajtájú szarvasmarhákat neveltek és kereszteztek igen nagy sikerrel. A mintagazdaságot az 1865. évi országos gazdasági kiállítás alkalmával Ferenc József is meglátogatta és megsejmelte. A tehenészetnek azonban néhány esztendő múlva a szédületes tempóban épülő és szépülő főváros miatt el kellett költöznie a Városliget közeléből. Cséry 1872-ben megvásárolta a Grassalkovichok egykori pusztaszentlőrinci birtokát, és ott folytatta sikeres vállalkozását. Az informatív és élvezetes leírásokban bővelkedő és ma is sokat hivatkozott várostörténeti

munkájáról (*Utazás Pestről-Budapestre 1843–1907*) is ismert Ágai Adolf (Porzó), a *Borsszem Jankó* szerkesztője nem minden ironia nélkül nevezte el ezek után Cséry új birtokát Teheneumnak. A kiegyezést követően többek között fővárosi tanácsnokként tevékenykedő Cséryt azonban nem a tehenészetéről, hanem sokkal inkább köztisztasági vállalkozásáról ismerjük. A gyors ütemben növekvő Budapesten egyre nagyobb probléma volt a hulladékgazdálkodás, a háztartásokban keletkezett szemetet többnyire az utcára vagy a szomszédos üres telkekre öntötték, vagy feltöltötték vele a közelben található gödröket. A hivatalosan szemétkerakónak kijelölt Soroksári úti szemétkövek az 1890-es évekre teljesen megteltek, így a fővárosnak dönteni és határozni kellett a probléma hosszabb távú megoldásáról. A győztes ajánlatot éppen Cséry Lajos fia, ifj. Cséry Lajos nyújtotta be, és a szavazás eredményeképpen – évi háromszázhetvenczer korona megbízási díjért – elnyerte a budapesti házi és utcai szemet összegyűjtésének, elszállításának, tárolásának és feldolgozásának a jogát. A szerződés értelmében tartálykocsival utcáról utcára járva összegyűjtötték a szemetet, majd a mai József Attila lakótelephez közeli átrakodóállomásra szállították, ahonnan keskeny nyomtávú vonatkocsikon vitték tovább a pestszentlőrinci Cséry-birtokra. A birtokon több mint száz ember dolgozott, válogatta a szemetet, hiszen a fának, a fémnek, az üvegnek vagy a bőrnek is megvolt a felvásárlója. A végül ott maradt szerves anyagot is felhasználták, a szemétkerakóhoz közel kialakítottak egy szemétrágya-érlelő telepet, ahonnan nagy tételben és jó áron szállították tovább a szerves trágyát a megrendelőknek, így elvileg az összegyűjtött szemet minden része hasznosult. A jól jövedelmező vállalkozás mégis csődbe ment, elsősorban ifj. Cséry Lajos felelőtlensége és túlságosan offenzív üzletpolitikája miatt. Az ifj. Cséry Reggeli Újság címmel nagy példányszámban megjelenő ingyenes hírlapot adott ki, amelyet a minden házba eljutó szemetesek terjesztettek, amely termékkatalógusként is működött volna, s amelynek segítségével egy, az egész fővárosra kiterjedő házhozszállítási rendszer alapjait szerette volna lerakni. Az üzletüket joggal féltő iparosok és kereskedők végül feljelentették ifj. Cséryt, és a szerződés lejártá után a főváros is inkább saját kezelésbe vette a köztisztasági feladatok ellátását. Nem maradt más Cséryék után, mint a rengeteg szemet, melynek köszönhetően az egykori telep környezetében mind a mai napig szennyezett a talaj.

A 19. század második felében a fővárosban mindenki tudta, hogy ki Kozarek Ferenc, és azt is, hogy mi a foglalkozása. Kozarek Ferenc állami ítélet-végrehajtóként, azaz hóhérként dolgozott a Kerepesi út 30. (ma Rákóczi út 66., a Hársfa és a Szövetség utca között, a Blaha Lujza tér után, a Keleti pályaudvar előtt) szám alatti vesztőhelyen. A nagy belső udvarral rendelkező, ütött-kopott földszintes házban kapott helyet 1872-től az állami fogház. A Nagykörúton túl is terjeszkedő város miatt gyorsan belterületté váló börtön és vesztőhely elköltöztetésére végül egy Kozarek által vezetett botrányos kivégzés után került sor. A korabeli sajtó hosszú hónapokon keresztül, minden részletre kiterjedően, szenzációhajhász módon számolt be Mailáth György országbíró 1883. március 29-én történt brutális meggyilkolásáról (otthonában földre teperték, száját betömtek, kezeit és lábait összekötözték, majd a nyakára tekert kötéllal megfojtották), illetve a vádlottak ellen folytatott nyomozásról és a perről is. Ezek után kevésbé meglepő, hogy a tettesek, Berecz János, Pitély Mihály és Spanga Pál 1884. február 23-án történt kivégzésére is hatalmas tömeg verődött össze a vesztőhely udvarán és a környéken is. A nyilvános kivégzéseket a kiegyezést követően betiltották ugyan, de azokra – mint egy színházi előadásra – továbbra is belépőjegyet lehetett vásárolni. Az alig száz fő befogadására alkalmas vesztőhely környezetében összegyűlt, izgatott és lázongó tömeg java része nem fért be az udvarra, melynek köszönhetően a Kerepesi utat is le kellett zárni. Mindezek után a döntéshozók is belátták, hogy a város egyik legforgalmasabb helyszíne a továbbiakban már semmiképpen sem alkalmas a kivégzések számára, így Kozareknek, aki mindig cilinderben és frakkban végezte a feladatát, a Kerepesi úton ez volt az utolsó „munkája”. Az épületet jóval később nagy nehezen elbontották, de az „elátkozott” üres telek beépítésére soha nem került sor, az 1950-es évektől a metró építő munkások felvonulási területként használták, azonban a felépítmények még évtizedekig ott álltak, és a kétezres években szép reményekkel induló szállodaépítési tervek is meghiúsultak, jelenleg is egy hatalmas vasbeton épülettorzó áll az egykori börtön és vesztőhely telkén.

A méltán a pesti Broadwaynek nevezett terézvárosi Nagymező utcában, a 26. számú épület háromszintes bérházának homlokzatáról több mint egy évszázada a nyomdászat úttörőjének, Johannes Gutenbergnek a domborműve néz le a közeli színházakba, a Sugár úti

(Andrássy úti) kávéházakba igyekvő, vagy csak az ünneplő ruhájukban kíváncsian korzózó pesti polgárookra. A házat 1895-ben építtette Löbl Dávid, a híres nyomdászdinasztia alapítója, a korszak ismert és elismert mesterével, Jungfer Gyulával még művészi igényű kovácsoltvas kaput is készíttetett, amelyen máig kirajzolódnak az építető nevének finoman és lágyan megmunkált kezdőbetűi. A házban a földszinten, az utcára nyíló üzlethelyiségek mögött volt a sikeresen működő, és ezért az udvar felé is bővülő-terjeszkedő nyomda, a család az első emeletet lakta, a felsőbb szintek lakásait pedig bérlőknek adták ki. Löbl Dávid cégét és üzletét három fia közül Löbl Mór (Löbl Marcel), majd Löbl Marcel fiai, Ödön és Dezső viszik tovább. Papír-nagykereskedést nyitottak, a nyomda pedig ráállt az igényes, bibliofil könyvek készítésére. (Löblék kéziszedőit a nyomdászszakmában városszerte úgy ismerték, hogy még a görög és a héber szöveget is jó minőségben és az ígért határidőre voltak képesek sajtó alá küldeni.) A már említett Löbl Ödön és Löbl Dezső 1935-től könyvkiadásra is vállalkozott, és létrehozták a korszakban rendkívül sikeres sorozatokkal jelentkező Officina Könyvkiadót. A Kétnyelvű Klasszikusok sorozatban ókori latin és görög szerzők műveit jelentették meg, a Képeskönyvek sorozatban főként tudományos-ismeretterjesztő köteteket, az Ars Mundi sorozatban pedig különös gondossággal és igényességgel készült művészeti albumokat adtak ki. A kortárs irodalmat is támogatták, József Attila *Nagyon fáj* című verseskötetét, vagy a Szép Szó folyóiratot nem piaci áron, hanem jóval kedvezményesebben nyomtatták ki, 1944-ben pedig svájci menleveleket készítettek titokban. A kiadót 1949-ben államosították, Ödön és Dezső ezt követően elhagyta az országot.

N. Kósa Judit friss könyvét, és a Lelőhely sorozat két korábbi, még a Népszabadságban megjelent írásokból válogatott, szintén a Városháza Kiadó gondozásában megjelent kötetét is jó szívvel ajánljuk a hajdanvolt, javarészt ma már csak a családi emlékezetben élő pesti emberek, illetve a mind a mai napig álló régi pesti házak által őrzött tárgyi emlékek és történetek iránt érdeklődő olvasók számára. Pesti polgárok, valamint várostörténettel foglalkozó egyetemi hallgatók számára pedig kötelező olvasmány. Várjuk a negyedik kötetet!

PAUL DINI, PAT CADIGAN
Őrült szerelem
 Fordította Sepsi László
 Kolibri
 Budapest, 2024

Kiss Tamás

Ilyen egy szerelem, ha nem túl nyerő

A DC-képregények egyik legismertebb gonoszát rendhagyó módon először a *Batman: A rajzfilmsorozathoz* készítette el Paul Dini és Bruce Timm, a többi hasonló kaliberű karakterhez képest nem is annyira régen, 1992-ben. Harley Quinn azóta több képregény-, illetve animációs sorozatot és élőszereplős filmet is kapott. Az *Őrült szerelem* volt az első képregényes megjelenése, és a két legrangosabb képregényes elismerést, az Eisner-, valamint a Harvey-díjat is megnyerte a mű. Ennek a könyvadaptációja az *Őrült szerelem* című regény, melyet Paul Dini Pat Cadigannal közösen írt.

A korábban magyarul megjelent DC-regények többségéhez hasonlóan (*Lois Lane: Veszélyes játék*, valamint a *DC-Legendák* című sorozatból a *Macskanő – Lélektolvaj*, a *Wonder Woman – A háborúhozó*, a *Batman – Az éjszaka rémei* és a *Superman – Reménysugár*) ez is egy önmagában érthető, kerek eredettörténet. A címadás hasonlít a *Lois Lane: Veszélyes játék*hoz, ahol szintén ki van írva a borítóra a főszereplő neve (Lois Lane, Harley Quinn), aki egy ismert karakter (Superman, Joker) női párja, a cím pedig egy kétszavas közhely (veszélyes játék, örült szerelem). A *Gyilkos tréfa* című regényre pedig abban hasonlít a tárgyalt kötet, hogy mindkettő egy kritikailag elismert Batman-képregény alapján készült.

A regényváltozat magyarul 2024 szeptemberében jelent meg a Kolibri Kiadónál annak a Sepsi Lászlónak a fordításában, aki a képregényváltozatot is fordította. A regény egy egymástól teljesen különböző, különböző szerzők által írt, háromkötetes sorozat része. Csak a borítógrafika közös, illetve az, hogy a három legismertebb Batman-képregény történetét dolgozzák fel – az egyes részek ezekről kapták a címüket. Az első a 2023-ban megjelent *Gyilkos tréfa* volt, és a *Baglyok bírósága* lesz a harmadik, amelynek magyar megjelenése azért is valószínű, mert könnyen lehet, hogy a 2027-ben érkező *The Batman Part II.* című mozifilm antagonistája is az azonos nevű bűnszervezet lesz.

Az *Őrült szerelem* borítóján Harleen Quinzel és Harley Quinn látható, egy tépésszerű effektnek hála egymásra montírozódik a sminkelt és a smink nélküli félprofil. Egyetlen személy két alteregójáról van szó, a regény kulcsmotívuma pedig az, hogy miként változik át a főszereplő egyikből a másikba. Dr. Harleen Quinzel fiatal pszichiáter, aki nemrég végzett az egyetemen, és az Arkham Elmegyógyintézetben gyakornokoskodik. A Harley Quinn nevet az egyik ápolójától, Jokertől kapja – ezzel születik meg Dr. Harleen Quinzel bűnöző alteregója –, és hasonlít a harlekin szóra, mely egy olasz komikus szolgafigurát takar. A kockás jelmezű harlekin fürge és ravasz, aki általában megghiúsítja gazdája terveit, miközben szellemesen és találékonyan üldözi a szerelmét. Harley Quinn karaktere ennek a figurának az újragondolása bűnözőként. Azonban ez nem egy Dr. Jekyll és Mr. Hyde jellegű tudathasadásos állapot. Amíg Joker nincs rá hatással, addig a főszereplő Harleen Quinzel néven él tisztességes életet, aztán amikor a bűn útjára lép, felveszi a jelmezt és a Harley Quinn nevet. Harleen a társadalom elvárásainak megfelelni akaró én, Harley a korlátok nélküli. „Az ízig-vérig profi Harleen Quinzelnek meg sem fordult a fejében, hogy valami nem helyénvalót tegyen. A ravasz Harley Quinn-nek viszont nem voltak ilyen gátlásai, és bármikor ujjat húzott a fennálló renddel egy jó nevetésért cserébe – ez látszott a szeme csillogásán” (203). A könyv utal rá, hogy a körülötte lévő embereket Harleen nem is képes megtéveszteni, felismerik őt jelmezben. Esetében tehát a maskara nem a személyazonosság eltitkolását szolgálja, inkább az önkifejezés eszköze.

Mint azt a borító és a fülszöveg is sejteti, egy Batman-történettel állunk szemben. Azonban Batman a lehető legminimálisabb szerepet kapta a regényben. A 270. oldalig többnyire Harleen Quinzel szemén keresztül látjuk őt, és azt tudjuk meg, hogy mit gondol, illetve hogyan

beszél róla a nő. Így negatív színben tűnik fel, a főszereplő szerint elvégre ő is ugyanolyan bűnöző, mint akiket elkap, hiszen maszk mögé bújik és rendszeresen verekszik, következésképpen a rendőrség kettős mércét alkalmaz, mert őt hagyja szabadon garázdálkodni. „Lehet, hogy a rendőrség áldását adta Batmanre – még a főkapitány is támogatta –, de ez a törvény betűjén nem változtat. Batman egy bűnöző, akit azért nem csuknak le, mert más bűnözőket vegzál” (133). Ez a megközelítés a teljes szuperhős-mítosznak tart tükröt, és felveti, hogy bár a képregényekben ezt természetesnek vesszük, a valóságban vajon meddig túrné meg a társadalom ezt a fajta önbíráskodást?

A szuperhősmitosz ilyenét újraértelmezése 1985-ben kezdődött olyan képregényekkel, mint a *Watchmen* és *A sötét lovag visszatér* – ezekkel a kiadványokkal indult a médium máig tartó modern korszaka. A szuperhősök szerepét megkérdőjelező művek manapság is népszerűek, ha pedig a *Legyőzhetetlenre* és a *Fiúkra* gondolunk, láthatjuk, hogy ezek a témák a mozgóképes adaptációikban is megjelennek.

A Denevérember aktívan csak az *Őrült szerelem* 26-29. fejezetében szerepel, és mindössze a 28. fejezet felében érvényesül az ő szemszöge. A bűnüldöző ilyesfajta kihagyása azért nem zavaró, mert a középpontban Harleen Quinzel története áll, és egyetlen szálon fut a cselekmény. Ebből következően a regény karakterközpontú, illetve a főszereplőn keresztül egy, a címben megjelölt problémáról szól. Az örült szerelem fogalmát a képregényváltozat előszavában így fogalmazzák meg: „Az örült szerelem az, amikor olyan szenvedélyesen beleszeretsz valakibe (főleg olyanba, akibe nem kellene), hogy az mindennél fontosabb lesz a világon”,¹ de ez az érzés viszonzatlan marad.

A könyv érdeme, hogy bemutatja a főszereplő addig kevésbé ismert múltját és a családját. Korábban a rajzfilmsorozatban már láttuk Harleent fiatal felnőttként, sőt több alternatív történetben is megjelent, de a szüleit és a gyerekkora egy részét ez a regény mutatja be részletesen, ennek pedig jelentősége is lesz a regény legvégéig, amikor a saját erejéből (szülők és társak segítsége nélkül) véres bosszút áll a hétéves korában rátámadó Bruno Delvecchión, aki az anyját meg akarta ölni, őt pedig el akarta adni egy pedofilnak.

Van egy apró, de fontos módosítás a múltjában. A képregényben Batman nézi meg az aktáit, röviden összefoglalva az előéletét, a regény

1 Bruce TIMM, Paul DINI, *Batman – Örült szerelem és más történetek*, ford. SEPSI László, Fumax, Budapest, 2022, 6.

viszont, ahogyan szinte mindent, ezt is Harley Quinn szemszögéből, lineárisan mutatja be hétéves korától néhány időugrással. A képregeny félreérthetetlenül utal arra, hogy Harleen Quinzel az egyetemen lefeküdt a tanáraival, míg a regényben szorgalmas tanulás árán szerzi meg a pszichiáteri végzettségét. Ez felveti a mások feletti ítélkezés látásmódját, hiszen Batman egyfelől már felnőtt korában ismerte meg a főszereplőt, így a fiatalságáról nem lehet személyes tapasztalata, másfelől egymás ellenségei, a nemezisést pedig az ember hajlamos elítélni azért, hogy a saját álláspontját igazolja.

A regény arról is szól, hogy mennyire meghatározók lehetnek egy ember életében a gyermekkori traumák. Harleen múltjának fontos szerepe van abban, hogy miért alakul ki nála beteges ellenállás a hatalommal (a főnöke vagy a gazdagok) és a hatóságokkal (a rendőrség vagy Batman) szemben. Az apja, Simlis Nick Quinzel bűnöző volt, és amikor hétéves korában a Coney Island-i vidámparkban szórakoztak, a rendőrök bevitték, majd az őrsön tartották őket egész éjszaka. Harleennek ez volt az első tapasztalata az egyenruhásokról, ami aztán egész életében meghatározta a hozzájuk fűződő viszonyát. Noha a zsaruk helyesen jártak el, mivel egy rablásban gyanúsított személyt hallgattak ki, Harleen szemszögéből ártottak neki és az apjának. Harleen empatikus a nehéz sorsúakkal, mert ő is rossz környezetből származik. Éppen ezt fogja kihasználni Joker.

A család és a múlt bemutatása azt is világossá teszi, hogy a Jokerrel való találkozás csak az utolsó állomás volt Harleen Quinzel bűnözővé válásának hosszú útján, melyre már hétéves korában rálépett, sőt, apai „örökségként” még annál is korábban. A többre hivatott, orvosit végzett anyja, Sharon is egy bűnözőbe szeretett bele, ahogyan felnőve Harleent is Joker csábítja el, akaratlanul is követve a szülei által állított példát. A gyerekkori otthonát egyébként börtönként írja le, ahonnan 18 év után szabadul, amikor tornászként szerzett sportosztóndíjjal felveszik a Gothami Egyetemre.

Hat fejezetben ismerjük meg az előéletét addig, amíg elkezd pszichiáterként az Arkham Elmegyógyintézetben dolgozni. A könyv legnagyobb része (a 7.-től a 23. fejezetig) a semmi közepén épült Arkham Elmegyógyintézetben játszódik, ahol szigorúbbak az intézkedések, mint egy kórházban vagy börtönben, mivel az ápoltak menthetetlenül sérültek. Ez és a főszereplő foglalkozása indokolja, hogy a szöveg néha kitér orvosi témákra.

A 2018-ban íródott adaptációnak harminc év előnye van az eredeti, kilencvenes évekbeli történettel szemben, mert a szerzők és az olvasók már ismerik a folytatást, miszerint Harley Quinn kilép Joker árnyékából, megszabadul a toxikus kapcsolatuktól, majd összejön Méregcsókkal. A Méregcsókkal való későbbi kapcsolatára a könyv abban a jelenetben utal, amikor Harleen Quinzel első saját projektjeként csoportterápiát tart négy női betegnek az Arkhamban (Méregcsók, Április Bolondja, Szarka és Marie Louise Dahl). Azonban a kibontakozó kapcsolat véleményem szerint elhanyagolt szál.

Ugyancsak szembetűnő különbség a képregényhez képest a modernizálás. Ez egyrészt a technológiai fejlettségben érhető tetten: a könyvben már megjelenik a közösségi média, olvasunk okostelefonról és tabletekről, míg a képregény keletkezésekor ezek még nem léteztek. Másrészt érintőlegesen megjelenik a regényben a genderkérdés is. Bár a Johns Hopkins Egyetem 1969-es *Transsexualism and Sex Reassignment* című könyve az első orvosi tankönyv a transzneműségről, a kilencvenes években ez még nem foglalkoztatta a médiát annyira, mint a 2010-es évektől kezdődően.

Essen szó Quinn szerelméről is. Joker az olyan emberek példája, akiken azért nem lehet segíteni, mert nem akarják. Roppant manipulatív. Egy humoristához hasonlítják, mert mindenkinek olyan hamis történetet mond a múltjáról, amelyet az illető hallani szeretne. Olyannyira, hogy senki sem ismeri a valódi nevét és az életkorát. A könyv azt állítja, már annyit hazudozott, hogy ő maga sem tudja, mi az igazság. Ezt a regény azzal tetézi, hogy csak egyszer mutatja Joker szemszögéből a történéseket, mindössze két oldalon keresztül.

Fontos elem még a címben is megjelölt téma, Harley és Joker őrült szerelme. Ez egy toxikus kapcsolat, amelyben a férfi nem tekint egyenlő félként a nőre, ezért utóbbi alárendeli magát neki, amíg rá nem jön, hogy minden alkalmazkodási kísérlete ellenére sem illenek össze. Ennek az adja az iróniáját, hogy éppen egy pszichiáter a szenvedő fél, akinek ezt a jelenséget ismernie, sőt gyógyítania kellene. Úgy fest, az őrült szerelem tényleg elveszi az ember esztét.

A könyv jócskán kibővíti a füzet történetét, hiszen az alapanyag csak 64, míg az adaptáció 330 oldalas. Ezt a szerzők kétféle módon teszik. Egyrészt rengeteg (nagyjából 250 oldalnyi) előzményt ismerünk meg, melynek egy része valóban fontos (így Quinzel fiatalkorának bemutatása), más része (mint például a női betegek csoportterápiája)

viszont inkább helykitöltésnek érződik. Másfelől részletezik a történeteket: bőven bemutatják, miként szeretett bele Harleen Jokerbe, hiszen a képregényhez és az animációs változathoz képest a regényben sokkal több lehetőség van kibontani ezt a momentumot.

A könyv folytatja azt az utat, amin a *Gyilkos tréfa* elindult, és ezúttal a kiegészítés legalább olyan érdekes, mint az adaptált szakasz. A magyar változat nemcsak hűen követi a kiindulásául szolgáló képregény korábban megjelent fordítását, hanem még arra is odafigyelt a kiadó, hogy ugyanaz a személy fordítsa, illetve az elírásokból és félregépelésekből is kevesebb van, mint az előző részben.

REPERTÓRIUM

2025. szeptember–október

Repertóriumunk az elmúlt két hónap szépirodalmi alkotásait regisztrálja, gyűjtőköre a lapunk által szemlézett, nyomtatásban is megjelenő folyóiratokra terjed ki – pontosabban azokra, amelyek közülük a 2025. év során napvilágot látnak. Frissessége kizárólag ezek rendszeres beérkezésétől függ: a negyedévi és a határon túli lapok természetüknél fogva hordozzák a csúszás lehetőségét. A korábbi évek gyűjtései a Magyar Irodalmi Repertórium eddig megjelent kötetekben (2003–2006), valamint a www.repertorium.hu honlapon érhetők el.

A feldolgozott folyóiratszámok

Agria, 2025. 3.

Alföld, 2025. 9., 10.

Bárka, 2025. 5.

Élet és Irodalom, 2025. szeptember 5.,
szeptember 12., szeptember 19.,
szeptember 26., október 3.,
október 10., október 17.,
október 22., október 31.

Forrás, 2025. 9., 10.

Helikon (Kolozsvár), 2025. május 10.,
május 25., június 10., június 25.

Hitel, 2025. 9., 10.

Irodalmi Jelen, 2025. 9., 10.

Jelenkor, 2025. 9., 10.

Kalligram (Pozsony), 2025. 8.

Kortárs, 2025. 9., 10.

Látó (Marosvásárhely), 2025. 8–9., 10.

Liget, 2025. 9., 10.

Lyukasóra, 2025. 6.

Magyar Napló, 2025. 9. 10.

Mozgó Világ, 2025. 9., 10.

Opus (Dunaszerdahely), 2025. 2., 3., 4., 5.

Pannonhalmi Szemle, 2025. 2.

Szépirodalmi Figyelő, 2025. 4.

Tiszatáj, 2025. 9.

Új Forrás, 2025. 8., 9.

Várad (Nagyvárad), 2025. 7–8., 9.

Vigilia, 2025. 9., 10.

Vers

1. ACSAI Roland: *Alkaiosz darabokban/2.* = Tiszatáj, 9/4–5. p.
2. ACSAI Roland: *Az első madaram.* Dalok a kornak. [Versciklus]. = Új Forrás, 8/35. p.
3. ACSAI Roland: *Első prelúd.* = Magyar Napló, 9/39–40. p.
4. ACSAI Roland: *Fecskék.* Dalok a kornak. [Versciklus]. = Új Forrás, 8/33. p.
5. ACSAI Roland: *Kotta.* = Mozgó Világ, 9/55. p.
6. ACSAI Roland: *Muskotály.* = Magyar Napló, 9/39–40. p.
7. ACSAI Roland: *Neonhalak.* = Mozgó Világ, 9/56. p.
8. ACSAI Roland: *Petróleumlámpa.* Dalok a kornak. [Versciklus]. = Új Forrás, 8/34. p.
9. ACSAI Roland: *Tücsök.* Dalok a kornak. [Versciklus]. = Új Forrás, 8/36. p.
10. ACSAI Roland: *Új szerenád.* = Irodalmi Jelen, 9/9–10. p.
11. ACSAI Roland: *Van tovább és nincs tovább.* = Irodalmi Jelen, 9/10. p.
12. ACSAI Roland: *Váratlan dallam.* Dalok a kornak. [Versciklus]. = Új Forrás, 8/32. p.
13. ÁDÁM Tamás: *Életszakaszok.* = Agria, 3/16. p.
14. ÁDÁM Tamás: *Elíziumi mezők.* = Agria, 3/16. p.
15. ÁDÁM Tamás: *Hidak.* = Látó, 10/16–17. p.
16. ÁDÁM Tamás: *Izzadó sátorban.* = Látó, 10/18. p.
17. ÁDÁM Tamás: *Szindbád.* = Agria, 3/17. p.
18. ÁDÁM Tamás: *Zöld hegedús.* = Agria, 3/17. p.
19. AKNAY Tibor: *Énátültetés.* = Várad, 7–8/74. p.
20. AKNAY Tibor: *És akkor is.* = Várad, 7–8/74–75. p.
21. AKNAY Tibor: *Genealógia.* = Várad, 7–8/75. p.
22. AMBRUS József: *az idők végezetéig.* = Agria, 3/42. p.
23. AMBRUS József: *szabad vers-találat.* = Agria, 3/42. p.
24. AMBRUS József: *új szerep.* = Agria, 3/42. p.
25. ANDÓ István: *Homo grafomens' sóhaja.* Túl az irodalomterápián. = Kortárs, 9/52. p.
26. ANDRÁS László: *Minden idő letelik.* = Élet és Irodalom, szeptember 12. 17. p.
27. ANDRÁS László: *A művelet.* = Élet és Irodalom, szeptember 12. 17. p.
28. ANDRÁS László: *Az utolsó út.* = Élet és Irodalom, szeptember 12. 17. p.
29. ANDRÁS László: *Valami az egyensúlyról.* = Élet és Irodalom, szeptember 12. 17. p.
30. ANDRÁS László: *Valami a nyelvről.* = Élet és Irodalom, szeptember 12. 17. p.
31. ANDRÁS László: *A Vátesz.* = Élet és Irodalom, szeptember 12. 17. p.
32. ANDRÉ András: *Hai-kukk.* = Hítel, 9/44. p.
33. ANDRÉ András: *Heni utca...* = Hítel, 9/42–43. p.
34. ANDRÉ Ferenc: *Az árvíz elmosta az eddigi védekezés eredményét.* = Helikon, június 10. 6. p.
35. ANTAL Balázs: *Vers a befejezetlenségről és a figyelmről.* = Látó, 10/19–24. p.
36. AYHAN Gökhan: *Az istenekhez.* = Helikon, június 10. 19. p.
37. AYHAN Gökhan: *Egy olimpikonhoz.* = Helikon, június 10. 19. p.
38. AYHAN Gökhan: *Töredék az edzőteremről.* = Helikon, június 10. 19. p.
39. BAGOS Krisztina-Orsolya: *délután.* = Helikon, június 25. 13. p.
40. BAGOS Krisztina-Orsolya: *kikerülő.* = Helikon, június 25. 13. p.
41. BAGOS Krisztina-Orsolya: *lépcsőház.* = Helikon, június 25. 13. p.
42. BAGOS Krisztina-Orsolya: *Tea-dal.* = Helikon, június 25. 13. p.
43. BAJOR Andor: *Marasztaló.* = Várad, 9/3–4. p.
44. BAKONYI István: *Június elején.* = Opus, 2/12. p.
45. BAKONYI István: *Júniusi illatok.* = Opus, 2/13. p.
46. BAKONYI István: *Kérdések.* = Opus, 2/12. p.
47. BAKONYI István: *A metrón.* = Opus, 2/12. p.
48. BAKONYI István: *Nézd.* = Opus, 2/11. p.
49. BAKONYI István: *Sartima.* = Opus, 2/13. p.
50. BAKONYI István: *A szem.* = Opus, 2/11. p.
51. BAKONYI István: *Várok.* = Opus, 2/12. p.
52. BALAJTHY Ferenc: *A befejezetlen ember.* = Agria, 3/246. p.
53. BALAJTHY Ferenc: *Hamuba sült a batyuba.* = Agria, 3/246. p.
54. BALAJTHY Ferenc: *Nagy égre feszülne.* = Agria, 3/246. p.

55. BALI Anikó: *Mi volt Velencében.* = Új Forrás, 9/92–95. p.
56. BALIZS Dániel: *Mit csinálnék a Holdon ha volna oxigénem és kajám de semmi más.* = Opus, 2/7–8. p.
57. BALOGH Endre: *Fiók.* = Élet és Irodalom, október 17. 17. p.
58. BALOGH Endre: *Herr Balogh, ezt át kellene gondolnia.* = Élet és Irodalom, október 17. 17. p.
59. BALOGH Endre: *A lamantin éneke.* = Jelenkor, 10/1036–1037. p.
60. BALOGH Endre: *Lili, Ország.* = Élet és Irodalom, október 17. 17. p.
61. BALOGH Endre: *Részvéten.* = Élet és Irodalom, október 17. 17. p.
62. BALOGH Robert: *bogár a polcra.* = Kortárs, 9/15. p.
63. BALOGH Robert: *Tiréziász dala a sorsról.* = Kortárs, 9/14. p.
64. BENE Adrián: *félkész brutalista álom.* = Helikon, május 10. 17. p.
65. BENE Adrián: *a nap és az óra.* = Helikon, május 10. 17. p.
66. BENE Adrián: *önazonosság.* = Helikon, május 10. 17. p.
67. BENE Adrián: *whatever-being.* = Helikon, május 10. 17. p.
68. BENKŐ Attila: *Bemennék.* = Forrás, 9/21. p.
69. BENKŐ Attila: *Fent és lent.* = Forrás, 9/20. p.
70. BENKŐ Attila: *Gellérthegy.* = Forrás, 9/20. p.
71. BERTÓK László: *Az állatot, benned aki.* = Élet és irodalom, október 22. 14. p.
72. BERTÓK László: *Ceruzabél-vastagságú műanyag csövet.* = Élet és irodalom, október 22. 14. p.
73. BERTÓK László: *Csak egy vén bolond.* = Jelenkor, 10/1050. p.
74. BERTÓK László: *Csorba Győző hetvenés.* = Jelenkor, 9/895–896. p.
75. BERTÓK László: *Csorba Győzőnek, amikor a Jelenkor szerkesztőségében a Kossuth-díjára koccintottunk.* = Jelenkor, 9/894. p.
76. BERTÓK László: *Dédapám, március 3.* = Jelenkor, 10/1047–1049. p.
77. BERTÓK László: *Fészkelődsz a friss kertföldben.* = Jelenkor, 9/890. p.
78. BERTÓK László: *Költők.* = Jelenkor, 9/891. p.
79. BERTÓK László: *[Már-már Ezekiel...]* = Jelenkor, 9/890–891. p.
80. BERTÓK László: *Már megint az, hogy pontosan.* = Élet és irodalom, október 22. 14. p.
81. BERTÓK László: *Még így sem.* = Jelenkor, 9/893. p.
82. BERTÓK László: *Még mindig kihalásza valaki.* = Jelenkor, 10/1050–1051. p.
83. BERTÓK László: *mindig alatta marad valami.* = Jelenkor, 9/892. p.
84. BERTÓK László: *Mintha azért is, hátha egyszer.* = Jelenkor, 10/1051. p.
85. BERTÓK László: *Nagyobb nem lettem, csak védtelenebb.* = Jelenkor, 9/894–895. p.
86. BERTÓK László: *Az ősz lobogói.* = Jelenkor, 9/889–890. p.
87. BÍRÓ József: *EURÓPA.* = Agria, 3/247. p.
88. BÍRÓ József: *FÚJ A SZÉL.* = Agria, 3/248. p.
89. BÍRÓ József: *Vers (1).* = Opus, 4/48. p.
90. BÍRÓ József: *Vers (2).* = Opus, 4/49. p.
91. BÍRÓ József: *Vers (3).* = Opus, 4/50. p.
92. BODOR Eszter Hanna: *Déliidő.* = Helikon, június 25. 17. p.
93. BODOR Eszter Hanna: *Elixír.* = Helikon, június 25. 17. p.
94. BODOR Eszter Hanna: *kitárt erkélyajtón túl.* = Irodalmi Jelen, 10/153. p.
95. BODOR Eszter Hanna: *Kora reggel.* = Irodalmi Jelen, 10/153–154. p.
96. BODOR Eszter Hanna: *Szilánk és permet.* = Irodalmi Jelen, 10/152. p.
97. BODOR Eszter Hanna: *Tükrök.* = Helikon, június 25. 17. p.
98. BOGA Júlia: *Bened is létező.* = Várad, 7–8/105–106. p.
99. BOGA Júlia: *Beutazható kietlen.* = Várad, 7–8/105. p.
100. BOGA Júlia: *Kétszárnyú könyvek.* = Várad, 7–8/104. p.
101. BOGA Júlia: *Logika elhajlítása.* = Várad, 7–8/104–105. p.
102. BORDY Margit: *Éjszaka.* = Helikon, június 25. 19. p.
103. BORDY Margit: *Legyen.* = Helikon, június 25. 19. p.
104. BÖDECS László: *Tanítás.* = Élet és Irodalom, szeptember 26. 14. p.
105. BÖDECS László: *Változás.* = Élet és Irodalom, szeptember 26. 14. p.
106. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Higany-nehéz.* = Irodalmi Jelen, 9/3. p.
107. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Menekülés a valóság elől.* = Irodalmi Jelen, 10/3. p.

108. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *A New York-i hajléktalan.* = Irodalmi Jelen, 10/3. p.
109. BUDA Ferenc: *Borongós nap.* = Forrás, 9/4. p.
110. BUDA Ferenc: *Az éjszaka féldéliriumában.* = Forrás, 9/5–6. p.
111. BUDA Ferenc: *Ennyit magam sem.* = Forrás, 9/4. p.
112. BUDA Ferenc: *Kapaszkodom.* = Forrás, 9/4–5. p.
113. BUDA Ferenc: *Köböl rakott mese.* = Forrás, 9/7–8. p.
114. BUDA Ferenc: *Ők is, magam is.* = Forrás, 9/7. p.
115. BUDA Ferenc: *Petőfi után szabadon.* = Forrás, 9/3. p.
116. BUDA Ferenc: *Vén nyárfa suttogása.* = Forrás, 9/6. p.
117. CHATTERLEY, Constance: *Lady Chatterley szabad.* = Mozgó Világ, 9/51. p.
118. CZILCZER Olga: *Vándorévek.* = Liget, 10/107–108. p.
119. CZINGEL Ádám: *cseppfolyós rozsdá.* = Opus, 5/42. p.
120. CSÁVOSSY György: *Erdélyi éjszaka.* = Várad, 7–8/3–4. p.
121. CSÁVOSSY György: *Maradj.* = Várad, 7–8/4. p.
122. CSÁVOSSY György: *Rekviem.* = Várad, 7–8/5. p.
123. CSEH Katalin: *Babák.* = Helikon, június 10. 10. p.
124. CSEH Katalin: *Rejtély.* = Helikon, június 10. 10. p.
125. CSEH Katalin: *Sérelmek.* = Helikon, június 10. 10. p.
126. CSEH Katalin: *Voltaképpen.* = Helikon, június 10. 10. p.
127. CSEHY Zoltán: *Amphora.* = Új Forrás, 8/24. p.
128. CSEHY Zoltán: *Hittük, nincs ragyogóbb poeta nálunk.* = Új Forrás, 8/25. p.
129. CSEHY Zoltán: *A szép tisztessége.* = Vigilia, 9/835–836. p.
130. CSENGERY Júlia: *Brit katonanapló.* = Mozgó Világ, 10/83–84. p.
131. CSENGERY Júlia: *Péntek tizenhárom.* = Mozgó Világ, 10/84. p.
132. Csík Mónika: *A bögrétündér.* = Bárka, 5/43. p.
133. Csík Mónika: *A bögrétündér sálja.* = Bárka, 5/43. p.
134. Csík Mónika: *Fenyőfáról a világ.* = Bárka, 5/44. p.
135. Csík Mónika: *Meséből versbe.* = Bárka, 5/42. p.
136. CSÓKA Zsófia: *a száztíz éves hirdetőtábla [plakátmagány].* = Opus, 3/45. p.
137. CSORDÁS Gábor: *Beléu pas passara.* = Jelenkor, 9/830. p.
138. CSONGOR Andrea: *Hogyan döntünk le egy szobrot?* = Liget, 10/4–5. p.
139. CSONGOR Andrea: *Velem leszel.* = Liget, 10/6–7. p.
140. CSONTOS Márta: *Elfuserált stratégia.* = Agria, 3/19. p.
141. CSONTOS Márta: *SIC TRANSIT GLORIA MUNDI.* (Így múlik el a világ dicsősége). = Agria, 3/18. p.
142. DEBRECZENY György: *AAA.* = Opus, 4/7–9. p.
143. DEBRECZENY György: *belefeledkezni magadba.* = Várad, 9/23. p.
144. DEBRECZENY György: *Feszengeni még egy kicsit.* = Várad, 9/22. p.
145. DEBRECZENY György: *minden csupa kék.* = Agria, 3/249. p.
146. DEBRECZENY György: *ő az igaz bölcs.* = Agria, 3/249. p.
147. DEBRECZENY György: *Örül ha legalább.* = Várad, 9/21. p.
148. DEBRECZENY György: *palacsinta.* = Élet és Irodalom, október 17. 14. p.
149. DEBRECZENY György: *a visszatekintő nap.* = Élet és Irodalom, október 17. 14. p.
150. DÉRI Anna: *évtizedek.* = Helikon, május 25. 17. p.
151. DÉRI Anna: *félrever.* = Helikon, május 25. 17. p.
152. DIMÉNY H[ASZMANN]. Árpád: *Égi aggodalom.* = Látó, 10/66–67. p.
153. DIMÉNY H[ASZMANN]. Árpád: *Nem költöznek be az új lakásokba.* = Látó, 10/65–66. p.
154. DIMÉNY H[ASZMANN]. Árpád: *A nyelv újjáélesztése.* = Látó, 10/65. p.
155. DIMÉNY H[ASZMANN]. Árpád: *Ütmutató a holnaphoz.* = Látó, 10/64–65. p.
156. DOBOSY Tímea: *calendula.* Akiket a föld magából kiforgatott. [Vercsiklus]. = Alföld, 9/18. p.
157. DOBOSY Tímea: *dicentra.* Akiket a föld magából kiforgatott. [Vercsiklus]. = Alföld, 9/18–19. p.

158. DOBOSY Tímea: *pelargonium*. Akiket a föld magából kiforgatott. [Versciklus]. = Alföld, 9/16. p.
159. DOBOSY Tímea: *salvia, laurus*. Akiket a föld magából kiforgatott. [Versciklus]. = Alföld, 9/17. p.
160. DOMBOS Krisztina Hanga: *Hazatalálás*. = Opus, 5/43–45. p.
161. DOMOKOS Dominika: *már nem csak olyan*. = Kortárs, 9/26. p.
162. DOMOKOS Dominika: *egy másik versem kapcsán*. = Kortárs, 9/25. p.
163. DOMOKOS Dominika: *utazom a 151-esen*. = Kortárs, 9/25–26. p.
164. DROTLEFF Zoltán: *Amikor engedem*. = Agria, 3/251. p.
165. EGRY Artúr: *az egy-fa erdő*. = Agria, 3/250. p.
166. EGRY Artúr: *görcsbe kövült próbakő*. = Agria, 3/250. p.
167. ENDREY-NAGY Ágoston: *Az eredetről*. = Szépirodalmi Figyelő, 4/21. p.
168. ENDREY-NAGY Ágoston: *A gyümölcslegyekről*. = Szépirodalmi Figyelő, 4/22. p.
169. ESZTERÓ István: *A méh imája*. = Várad, 9/8. p.
170. ESZTERÓ István: *Rekordok*. = Várad, 9/7. p.
171. ESZTERÓ István: *Senki földjén*. = Várad, 9/9. p.
172. FARKAS Arnold Levente: *A falakon kívül*. = Alföld, 9/13–16. p.
173. FARKAS Arnold Levente: *kenyér és bor*. = Tiszatáj, 9/3. p.
174. FARKAS Arnold Levente: *a névhez tartozó*. = Opus, 4/13–17. p.
175. FARMOSI László: *Főhajtás*. = Agria, 3/252. p.
176. FAZAKAS Attila: *dive into your ocean*. = Helikon, május 25. 18. p.
177. FAZAKAS Attila: *az öröm pillanatai*. = Helikon, május 25. 18. p.
178. FAZAKAS Attila: *örömóda*. = Helikon, május 25. 18. p.
179. FEHÉRVÁRI Judit, M.: *Békére vágyva*. = Agria, 3/33–34. p.
180. FEHÉRVÁRI Judit, M.: *Ha egy másik világban találkozunk...* = Agria, 3/35–36. p.
181. FEKETE Vince: *Antimioritikus*. = Helikon, június 25. 11. p.
182. FEKETE Vince: *Anyá csak egy*. Írta Székegy Kocsárd versei. = Bárka, 5/20–21. p.
183. FEKETE Vince: *Áttetsző harang*. = Alföld, 10/16–18. p.
184. FEKETE Vince: *Babám kuttá*. Írta Székegy Kocsárd versei. = Bárka, 5/21. p.
185. FEKETE Vince: *Bandibé*. = Helikon, június 25. 11. p.
186. FEKETE Vince: *Bicska*. = Kortárs, 10/4. p.
187. FEKETE Vince: *Csillagóra. The finest hour*. = Alföld, 10/18–19. p.
188. FEKETE Vince: *É peicoloso sporgersit!* = Jelenkor, 9/828–829. p.
189. FEKETE Vince: *Elmém fáradt teste*. Írta Székegy Kocsárd versei. = Bárka, 5/21–22. p.
190. FEKETE Vince: *Fordított havazás*. = Kortárs, 10/3. p.
191. FEKETE Vince: *Gömbvillám*. = Helikon, június 25. 11. p.
192. FEKETE Vince: *Jövönk zalogai*. = Helikon, június 25. 11. p.
193. FEKETE Vince: *Káposztalé*. = Helikon, június 25. 11. p.
194. FEKETE Vince: *Kiküldetés*. = Élet és Irodalom, október 10. 17. p.
195. FEKETE Vince: *Muroknyi székegy*. Írta Székegy Kocsárd versei. = Bárka, 5/22–23. p.
196. FEKETE Vince: *Nyerges-tető*. Írta Székegy Kocsárd versei. = Bárka, 5/23–24. p.
197. FEKETE Vince: *Ragyogó mennybolt*. = Élet és Irodalom, október 10. 17. p.
198. FEKETE Vince: *Rozsda*. = Kortárs, 10/4–5. p.
199. FEKETE Vince: *Röntgen*. = Kortárs, 10/5. p.
200. FEKETE Vince: *Színarab*. = Helikon, június 25. 11. p.
201. FEKETE Vince: *Under cut*. = Helikon, június 25. 11. p.
202. FEKETE Vince: *Üveghalak*. = Élet és Irodalom, október 10. 17. p.
203. FELLINGER Károly: *Babarózsa*. = Helikon, május 10. 19. p.
204. FELLINGER Károly: *Halászhaló*. = Opus, 5/20. p.
205. FELLINGER Károly: *Kerti tollbuga*. = Agria, 3/253. p.
206. FELLINGER Károly: *Krizantém*. = Agria, 3/253. p.
207. FELLINGER Károly: *Lombtalanítás*. = Opus, 2/27–29. p.
208. FELLINGER Károly: *Mexikói kalapvirág*. = Agria, 3/253. p.

209. FELLINGER Károly: *Némafilm*. = Helikon, május 10. 19. p.
210. FELLINGER Károly: *Rezerva*. = Vigilia, 9/812. p.
211. FELLINGER Károly: *Tárgy*. = Vigilia, 9/812. p.
212. FELLINGER Károly: *Teltvirágú napszemvirág*. = Agria, 3/253. p.
213. FELLINGER Károly: *Tulipán*. = Agria, 3/253. p.
214. FENYVESI Ottó: *Ahol tüz van*. Posztmodern folklór. = Hitel, 10/31. p.
215. FENYVESI Ottó: *Autóbusz*. Posztmodern folklór. = Hitel, 10/31. p.
216. FENYVESI Ottó: *A barna diófaszekrény*. Posztmodern folklór. = Hitel, 10/31. p.
217. FENYVESI Ottó: *Brasnyó*. Posztmodern folklór. = Hitel, 10/32. p.
218. FENYVESI Ottó: *Csak annyit tudok*: Posztmodern folklór. = Hitel, 10/33. p.
219. FENYVESI Ottó: *Disznóvágás*. Posztmodern folklór. = Hitel, 10/32. p.
220. FENYVESI Ottó: *Egy gramm TNT*. Posztmodern folklór. = Hitel, 10/28. p.
221. FENYVESI Ottó: *A falu kovácsa*. Posztmodern folklór. = Hitel, 10/29. p.
222. FENYVESI Ottó: *A fenyvesi tata*. Posztmodern folklór. = Hitel, 10/26. p.
223. FENYVESI Ottó: *Gergő*. Posztmodern folklór. = Hitel, 10/24. p.
224. FENYVESI Ottó: *Gusztí, a bakter*. Posztmodern folklór. = Hitel, 10/29–30. p.
225. FENYVESI Ottó: *A halál csókja*. Posztmodern folklór. = Hitel, 10/23. p.
226. FENYVESI Ottó: *Imre sógor*. Posztmodern folklór. = Hitel, 10/29. p.
227. FENYVESI Ottó: *Kancsár*. Posztmodern folklór. = Hitel, 10/31. p.
228. FENYVESI Ottó: *Meztőláb a világporban*. Pumpál! Pumpál! = Jelekor, 10/961–968. p.
229. FENYVESI Ottó: *A nagymama mákdarálója*. Posztmodern folklór. = Hitel, 10/28. p.
230. FENYVESI Ottó: *A nagymama vadkörtefája*. Posztmodern folklór. = Hitel, 10/25. p.
231. FENYVESI Ottó: *Október legvégén*. Posztmodern folklór. = Hitel, 10/23–24. p.
232. FENYVESI Ottó: *Paprika Jancsi és Julcsi*. Posztmodern folklór. = Hitel, 10/30. p.
233. FENYVESI Ottó: *Pecze kacor*. Posztmodern folklór. = Hitel, 10/27. p.
234. FENYVESI Ottó: *Pipás Pista*. Posztmodern folklór. = Hitel, 10/30. p.
235. FENYVESI Ottó: *A púpos Lacika*. Posztmodern folklór. = Hitel, 10/30. p.
236. FENYVESI Ottó: *Sándor, a másik nagyapám*. Posztmodern folklór. = Hitel, 10/25–26. p.
237. FENYVESI Ottó: *Táncba hívó szavak*. Posztmodern folklór. = Hitel, 10/32–33. p.
238. FENYVESI Ottó: *Zentagunaras*. Posztmodern folklór. = Hitel, 10/24–25. p.
239. FENYVESI Ottó: *A zsidó asszonyok*. Posztmodern folklór. = Hitel, 10/27–28. p.
240. FERENCZ Imre: *Sezlony*. = Helikon, május 25. 3. p.
241. FERENCZ Imre: *Tükör*. = Helikon, május 25. 2. p.
242. FERENCZFI János: *B-612*. = Agria, 3/41. p.
243. FILIP-KÉGL Ildikó: *A rékasi táj*. = Agria, 3/146. p.
244. FILIP Tamás: *Egy másik ösvény*. = Magyar Napló, 9/28. p.
245. FILIP Tamás: *Milyen?* = Magyar Napló, 9/29. p.
246. FILIP Tamás: *Egy óvatlan pillanatban*. = Magyar Napló, 9/29. p.
247. FINTA Éva: *Azon túl minden*. = Agria, 3/144. p.
248. FINTA Éva: *Égi és földi kertek*. = Kortárs, 9/27. p.
249. FINTA Éva: *Hádészhoz féluton*. = Kortárs, 9/27. p.
250. FINTA Éva: *Vérhold*. = Kortárs, 9/28. p.
251. FÜRJES Gabriella: *Ha indulsz*. = Vigilia, 9/809. p.
252. FÜRJES Gabriella: *Mária beteg. Márta ápolja*. = Vigilia, 9/809. p.
253. FÜRJES Gabriella: *Mártából Mária*. = Vigilia, 9/809. p.
254. FÜRJES Gabriella: *Ölelj*. = Vigilia, 9/809. p.
255. GÁL Hunor: *hat szál gyertya*. = Helikon, június 25. 2. p.
256. GÉCZI János: *Terzinák, csónakkal és kölcsvétt sorral*. = Kalligram, 8/29. p.
257. GÉCZI János: *Terzinák, kentaurral*. = Kalligram, 8/30. p.
258. GÉCZI János: *Tézisek 1. = Élet és Irodalom, október 22. 17. p.*
259. GÉCZI János: *Tézisek 3.* = Magyar Napló, 9/7–8. p.
260. G[ÉHER]. István László: *Ablakmosás*. = Kortárs, 9/4. p.

261. G[ÉHER]. István László: *Amedeo Modigliani: Jeanne Hebuterne kalappal és nyakláncsal.* = Kalligram, 8/6. p.
262. G[ÉHER]. István László: *Giuseppe Arcimboldo: Az ügyvéd.* = Kalligram, 8/4–5. p.
263. G[ÉHER]. István László: *Joan Miro: Konsztelláció – XXII. Passage of the Divine Birds.* = Kalligram, 8/8–9. p.
264. G[ÉHER]. István László: *Leonardo da Vinci: Mona Lisa.* = Kalligram, 8/3–4. p.
265. G[ÉHER]. István László: *Madárként vesz körbe.* = Látó, 10/9. p.
266. G[ÉHER]. István László: *Példázat egy almaferezdről.* = Pannonhalmi Szemle, 2/100. p.
267. G[ÉHER]. István László: *Pertugium.* = Pannonhalmi Szemle, 2/99. p.
268. G[ÉHER]. István László: *Tavasszal.* = Kortárs, 9/3. p.
269. G[ÉHER]. István László: *A tó tanítása.* = Látó, 10/8. p.
270. G[ÉHER]. István László: *Tűzből víz – vízből tűz.* = Forrás, 9/16. p.
271. G[ÉHER]. István László: *Vasút mellett.* = Forrás, 9/17. p.
272. GERGELY Ágnes: *Tengerpart.* = Élet és Irodalom, október 22. 17. p.
273. GÖMÖRI György: *Alig-életkép Gross-Rosenből, 1944.* = Alföld, 10/15. p.
274. GÖMÖRI György: *Búcsú Velencétől.* = Alföld, 10/16. p.
275. GÖMÖRI György: *Pulszky Ferenc feljegyzéseiből.* = Alföld, 10/15. p.
276. GRECSÓ Krisztián: *Az egész túlóda.* = Jelenkor, 10/969–970. p.
277. GRECSÓ Krisztián: *A szív segédigéi.* = Vigilia, 10/943–944. p.
278. GRECSÓ Krisztián: *A tékozló fiú.* = Jelenkor, 10/970–971. p.
279. GYETVAI Balázs: *Meztelen.* = Liget, 10/78–79. p.
280. GYÖREI Zsolt – SCHLACHTOVSKY Csaba: *A bitófán kacagó betyár, avagy Csiga Árpád balladája.* = Bárka, 5/36–41. p.
281. GYÖRI László: *Csel.* = Alföld, 9/4–5. p.
282. GYÖRI László: *Karóra.* = Alföld, 9/5. p.
283. GYÖRI László: *Kétely.* = Alföld, 9/5–6. p.
284. GYÖRI-SIMON Dóra: *[Marketing].* = Liget, 10/17–18. p.
285. GYÖRI-SIMON Dóra: *Tejfehér vonal.* = Liget, 10/20–21. p.
286. HAJNAL Éva: *félbe.* = Opus, 2/21. p.
287. HAJNAL Éva: *inkább.* = Opus, 2/21. p.
288. HALMOSI Sándor: *Amarcord kérésre.* = Magyar Napló, 9/17. p.
289. HALMOSI Sándor: *Angyalfüst.* = Magyar Napló, 9/16. p.
290. HALMOSI Sándor: *Budapest fölött az ég.* = Magyar Napló, 9/17. p.
291. HALMOSI Sándor: *Egyszerű beszéd a dogmatikáról.* = Új Forrás, 9/44. p.
292. HALMOSI Sándor: *Grabkapelle auf dem Württemberg* = Vigilia, 9/819. p.
293. HALMOSI Sándor: *Haszid történet.* = Magyar Napló, 9/16. p.
294. HALMOSI Sándor: *A karma útján.* = Új Forrás, 9/43. p.
295. HALMOSI Sándor: *Ki lehet pásztor?* = Vigilia, 9/818–819. p.
296. HALMOSI Sándor: *Már két hete.* = Új Forrás, 9/42. p.
297. HALMOSI Sándor: *Tantra XIII.* = Új Forrás, 9/43. p.
298. HALMOSI Sándor: *Tantra XV.* = Új Forrás, 9/44. p.
299. HALMOSI Sándor: *Zen.* = Új Forrás, 9/42. p.
300. HODOSSY Gyula: *Elvesztem magamnak.* = Várad, 7–8/22–23. p.
301. HODOSSY Gyula: *A gyónás kikezdetetlen titka.* = Opus, 2/3–5. p.
302. HODOSSY Gyula: *A megfoghatatlanság csapdája.* = Opus, 5/15. p.
303. HORVÁTH Eve: *Hideg, zúgó úr.* = Látó, 10/43–44. p.
304. HORVÁTH Eve: *Suhogások.* = Látó, 10/42–43. p.
305. HORVÁTH Florencia: *Tiszta voltam.* = Kalligram, 8/58. p.
306. HORVÁTH Florencia: *Virágok közt veled lenni.* = Kalligram, 8/59. p.
307. IANCU Laura: *Ablakból.* = Opus, 4/3. p.
308. IANCU Laura: *És kegyetlen.* = Opus, 4/3. p.
309. ISTVÁN Zsuzsanna: *Csókban szerelemben.* = Várad, 9/38. p.
310. ISTVÁN Zsuzsanna: *Ébren.* = Várad, 9/39. p.
311. ISTVÁN Zsuzsanna: *Feketerigó.* = Várad, 9/38. p.
312. ISTVÁN Zsuzsanna: *Fél arcok és fél szerelmek.* = Várad, 9/39–40. p.
313. JÁMBOR Alíz: *Aminek nincs többes száma.* = Látó, 10/55–57. p.

314. JÁNOSA Eszter: *Belehalni kár.* = Jelenkor, 10/1035. p.
315. JÁNOSA Eszter: *Földút, nyomok.* = Jelenkor, 10/1034. p.
316. JÁNOSA Eszter: *Mind the gap.* = Jelenkor, 10/1035. p.
317. JÁSZ Attila: (*viii, angyalgarat*). Angyalárnyékok. = Pannonhalmi Szemle, 2/98. p.
318. JÁSZ Attila: (*ix, évbúcsúztató*). Angyalárnyékok. = Pannonhalmi Szemle, 2/98. p.
319. JÁSZ Attila: (*x, álomajtó*). Angyalárnyékok. = Pannonhalmi Szemle, 2/98. p.
320. JÁSZ Attila: (*xi, szemhélyzárás*). Angyalárnyékok. = Pannonhalmi Szemle, 2/98. p.
321. JÁSZ Attila: (*xii, halhatatlanság*). Angyalárnyékok. = Pannonhalmi Szemle, 2/98. p.
322. JÁSZ Attila: (*xiii, minthatenger*). Angyalárnyékok. = Pannonhalmi Szemle, 2/98. p.
323. JÓZSA Sarolta Réka: *Korai vetés Na'conxypánban.* = Mozgó Világ, 9/53–54. p.
324. JÓZSA Sarolta Réka: *Vízválasztó.* = Mozgó Világ, 9/52. p.
325. JUHÁSZ Pál: *Arany hallgatni.* = Agria, 3/254. p.
326. JUHÁSZ Pál: *A pisztrángos tónál.* = Agria, 3/254. p.
327. JUHOS-KISS János: *Balassi-kardok fénylenek.* = Agria, 3/255. p.
328. JUHOS Rebeka: *Reggel.* = Opus, 5/93. p.
329. KABAI Lóránt: *Transz.* = Látó, 10/109–110. p.
330. KABAI Lóránt: *Várhatatlan halálhírrrel.* = Látó, 10/110. p.
331. KABAI Lóránt: *Vöröseltolódás.* = Látó, 10/108–109. p.
332. KARTALI Zsuzsanna: *Borostyán.* = Opus, 3/9–10. p.
333. KATONA József, G.: *dögcédulám a vers.* = Várad, 9/30–31. p.
334. KATONA József, G.: *kismagyar dal.* = Várad, 9/31–32. p.
335. KATONA József, G.: *Népies versezet.* = Várad, 9/32–33. p.
336. KERBER Balázs: *Az a szél.* = Szépirodalmi Figyelő, 4/16. p.
337. KERÉNYI Tamás: *apám háromszor.* = Élet és Irodalom, október 3. 14. p.
338. KIRÁLY Farkas: (*aludj el, szépen*). = Helikon, május 10. 3. p.
339. KIRÁLY Farkas: *Az önkéntes imája, A D. MMXXV.* = Kortárs, 10/16–17. p.
340. KIRÁLY Farkas: (*parázs*). = Helikon, május 10. 2. p.
341. KISS Dániel: *Nélkületek.* = Liget, 9/84–86. p.
342. KISS László: *A kép.* = Forrás, 9/26. p.
343. KISS László: *Metró.* = Forrás, 9/26. p.
344. KISS László: *Zsákok.* = Forrás, 9/26–27. p.
345. KISS Ottó: *Születésnapom után.* = Bárka, 5/10–14. p.
346. KOLLÁR Árpád: *Attila.* = Kortárs, 10/18–19. p.
347. KOLLÁR Árpád: *Levi Strauss & Co.* = Kortárs, 10/19. p.
348. KOLLÁR Árpád: *Mondd, otte nás.* = Kortárs, 10/18. p.
349. KOMÁN Attila: *Angyal a padon.* = Irodalmi Jelen, 10/27–28. p.
350. KOMÁN Attila: *Pétevári séta.* = Irodalmi Jelen, 10/26–27. p.
351. KOMOR Zoltán: *Akkora csöndet csinálunk itt, hogy mindenki meg fogja hallani.* = Tiszatáj, 9/41–42. p.
352. KOMOR Zoltán: *Látta magát egy régi fotó bennem.* = Tiszatáj, 9/39–41. p.
353. KOMOR Zoltán: *Megsülni a fűrdőszobában.* = Tiszatáj, 9/42–43. p.
354. KONCZEK József: *A ficsúr dala.* = Agria, 3/256. p.
355. KONCZEK József: *A szabadlegény dala.* = Agria, 3/256. p.
356. KOPRIVA Nikolett: *Boldogtalanok.* = Magyar Napló, 10/22. p.
357. KOPRIVA Nikolett: *Disznók.* = Helikon, május 10. 9. p.
358. KOPRIVA Nikolett: *Hivatlan.* = Magyar Napló, 10/23. p.
359. KOPRIVA Nikolett: *Meglopott.* = Helikon, május 10. 9. p.
360. KORPA Tamás: *Tenger a Zagyva parton.* = Agria, 3/148. p.
361. KOVÁCS Marianna: *Meddéliák.* = Opus, 3/27–28. p.
362. KUGLER Viktor: *don quijote.* = Forrás, 10/11. p.
363. KUGLER Viktor: *dzsepettő 2. levele.* = Opus, 4/22–23. p.
364. KUGLER Viktor: *héraklész.* = Látó, 10/80. p.
365. KUGLER Viktor: *joker.* = Látó, 10/79. p.
366. KUGLER Viktor: *pinokkió 2. levele.* = Opus, 4/22. p.
367. KUGLER Viktor: *sancho.* = Forrás, 10/11. p.

368. KUKORELLY Endre: *Egy almafa kivesz.* = Alföld, 9/4. p.
369. KUTI József: *Akkor.* = Agria, 3/20. p.
370. KUTI József: *Elképzeltem.* = Agria, 3/21. p.
371. KUTI József: *Mit tehetnék.* = Agria, 3/20. p.
372. KÜRTI László: *Csésze, fél délután.* = Vigilia, 9/825. p.
373. KÜRTI László: *háromlábú szék.* = Opus, 3/8. p.
374. KÜRTI László: *szamárfül.* = Hitel, 9/47. p.
375. KÜRTI László: *szalmakalap.* = Hitel, 9/47. p.
376. KÜRTI László: *Telefonfülke.* = Vigilia, 9/825. p.
377. LACKFI János: *Figyelj Karesz.* = Liget, 9/71–74. p.
378. LACKFI János: *Kastély és pálna.* = Vigilia, 9/810–812. p.
379. LACKFI János: *Közepesen fényes.* = Magyar Napló, 10/4–5. p.
380. LAJTOS Nóra: *Szíved a rékasi tájon.* = Agria, 3/147. p.
381. LAJTOS Nóra: *Szonja Zsukovszkaja érzelmi élete.* = Irodalmi Jelen, 9/28. p.
382. LAJTOS Nóra: *Szonja Zsukovszkaja szerelmi vallomása.* = Irodalmi Jelen, 9/27. p.
383. LANCZKOR Gábor: *A Balaton.* = Forrás, 9/18. p.
384. LANCZKOR Gábor: *A tenger.* = Forrás, 9/19. p.
385. LAZAREV Oleg: *Feltámadunk?* = Opus, 3/11. p.
386. LEHÓCZKY Ágnes: *Egy életem, egy halálom.* [Illumináció XI]... Medencemónológok. = Irodalmi Jelen, 10/52–55. p.
387. LEHÓCZKY Ágnes: *Nagyra törő Tördelém.* [Illumináció XIII]... Medencemónológok. = Irodalmi Jelen, 10/58–60. p.
388. LEHÓCZKY Ágnes: *Szerelmes emberfelem, nincsen nagy remény.* [Illumináció X]... Medencemónológok. = Irodalmi Jelen, 10/50–52. p.
389. LEHÓCZKY Ágnes: *Viva hús.* [Illumináció XII]... Medencemónológok. = Irodalmi Jelen, 10/55–58. p.
390. LENDVAI Zalán: *Rio Grande, 2025.* = Liget, 10/48–49. p.
391. LENGYEL BALIKÓ Péter: *Egy másik nyelven.* = Élet és Irodalom, október 10. 14. p.
392. LESI Zoltán: *Aranykefe mint jogar.* = Jelenkor, 10/1038–1039. p.
393. LESI Zoltán: *Kaleidoszkóp.* = Jelenkor, 10/1039. p.
394. LESI Zoltán: *Kedvenc szavak.* Anyland. [Versciklus]. = Alföld, 9/23–24. p.
395. LESI Zoltán: *A költő.* = Jelenkor, 10/1038. p.
396. LESI Zoltán: *Levegő a szájából.* Anyland. [Versciklus]. = Alföld, 9/24. p.
397. LESI Zoltán: *A víziló.* Anyland. [Versciklus]. = Alföld, 9/24–25. p.
398. LESI Zoltán: *Zoológiai továbbképzés.* Anyland. [Versciklus]. = Alföld, 9/23. p.
399. LÓNHÁRT Melinda: *hangyák.* = Irodalmi Jelen, 10/21. p.
400. LÓNHÁRT Melinda: *Itthonnak lenni.* = Irodalmi Jelen, 10/20. p.
401. LUKÁCS Flóra: *Naxioszi óda.* = Szépirodalmi Figyelő, 4/17–20. p.
402. LUTTER Imre: *Kuplé egy szabad villamosról.* = Opus, 5/32–33. p.
403. LUTTER Imre: *Újratervezés.* = Opus, 5/31. p.
404. MAKÓ Ágnes: *Nézz fel.* = Liget, 10/51–53. p.
405. MAKÓ Ágnes: *Zacsót a fejre.* = Liget, 10/54–55. p.
406. MALEJKÓ Norbert: *Árvaságom első éve.* (részlet). = Agria, 3/39–40. p.
407. MALEJKÓ Norbert: *Ezüstlap.* = Mozgó Világ, 10/85–86. p.
408. MALEJKÓ Norbert: *Meghalni egyformán.* (a Hospice ciklusból). = Forrás, 9/28–29. p.
409. MÁNYA Kristóf: *ami a harmadik napé.* = Helikon, május 25. 14. p.
410. MÁNYA Kristóf: *Beszakadunk posztmodernnel.* = Helikon, május 25. 13–14. p.
411. MÁNYA Kristóf: *Tükröződések.* = Helikon, május 25. 13. p.
412. MÁRCUJTIU-RÁCZ Dóra: *Kísértetek.* = Látó, 10/5–7. p.
413. MARKÓ Béla: *Szavatossági idő.* = Mozgó Világ, 9/50. p.
414. MARNO János: *Ballada.* = Élet és Irodalom, október 31. 14. p.
415. MARNO János: *Parafrázis.* = Élet és Irodalom, október 31. 14. p.
416. MAROS Márk: *Exponálás előtt.* = Helikon, május 10. 13. p.
417. MAROS Márk: *Exponálás után.* = Helikon, május 10. 14. p.
418. MAROS Márk: *George Dyer félrenéz.* = Helikon, május 10. 14. p.

419. MAROS Márk: *Olvashatatlan sorok Oscar Wilde sírkövén.* = Helikon, május 10. 14. p.
420. MÁRTON Károly: *Ady Endre sírfelirata.* = Agria, 3/268. p.
421. MÁRTON Károly: *Apám mesélte.* = Agria, 3/268. p.
422. MÁRTON Károly: *Jégcsap cseppen.* = Agria, 3/268. p.
423. MÁRTON Károly: *Reggeli séta.* = Agria, 3/268. p.
424. MÁRTON Károly: *Szomorúfűz.* = Agria, 3/268. p.
425. MARTZY Réka: *Anna Margit, Az ifjú próféta.* = Kalligram, 8/34. p.
426. MARTZY Réka: *kitörölődik minden simogatás és ami nekünk a legkedvesebb.* = Kalligram, 8/35. p.
427. MECHIAT Zina: *Fohász.* = Kalligram, 8/57. p.
428. MESTERHÁZY Balázs: *Kenón (1–5.) = Élet és Irodalom, szeptember 19. 14. p.*
429. MEZŐSI Miklós: *Rímek takarásában.* = Mozgó Világ, 10/87–88. p.
430. MIHÁLY Csilla, B.: *Álmaim.* = Várad, 7–8/43. p.
431. MIHÁLY Csilla, B.: *Ezüstös.* = Várad, 7–8/42. p.
432. MIHÁLY Csilla, B.: *Háború után.* = Várad, 7–8/42. p.
433. MOHÁCSI Árpád: *méreg.* = Élet és Irodalom, szeptember 19. 17. p.
434. MOHÁCSI Árpád: *Méreg.* = Élet és Irodalom, szeptember 19. 17. p.
435. MOHÁCSI Árpád: *a szélmalom.* = Élet és Irodalom, szeptember 19. 17. p.
436. MOHÁCSI Árpád: *A szélmalom.* = Élet és Irodalom, szeptember 19. 17. p.
437. MOHÁCSI Árpád: *vagyok aki vagyok.* = Élet és Irodalom, szeptember 19. 17. p.
438. MOHÁCSI Árpád: *Vagyok aki vagyok.* = Élet és Irodalom, szeptember 19. 17. p.
439. MOLNÁR Zsolt: *Beleütöm.* = Várad, 7–8/98. p.
440. MOLNÁR Zsolt: *Hagyom.* = Várad, 7–8/98. p.
441. MOLNÁR Zsolt: *Lovas (lovatlan) vers.* = Várad, 7–8/97. p.
442. MURÁNYI Zita: *ablak.* = Opus, 4/40. p.
443. MURÁNYI Zita: *mérleg.* = Opus, 4/41. p.
444. MURÁNYI Zita: *végzet.* = Opus, 4/42. p.
445. MURÁNYI Zita: *vérmező.* = Opus, 4/41. p.
446. MURÁNYI Zita: *zsákutca.* = Opus, 4/40. p.
447. MURAWSKI Magdolna: *Búcsúzkodó.* = Agria, 3/48. p.
448. MURAWSKI Magdolna: *Csicsereg.* = Agria, 3/48. p.
449. MURAWSKI Magdolna: *Csillagkapu.* = Agria, 3/49. p.
450. MURAWSKI Magdolna: *Megtört varázs.* = Agria, 3/49. p.
451. NAGY Attila: *Szipózó.* = Hitel, 9/56. p.
452. NAGY Attila: *Versekbe bontom.* = Hitel, 9/56. p.
453. NAGY Benedek Máté: *Candide a Nyugati pályaudvaron.* = Forrás, 10/8. p.
454. NAGY Benedek Máté: *Dr. Jekyll kondiba megy.* = Forrás, 10/6. p.
455. NAGY Benedek Máté: *Édes Anna gyilkosságát tervez.* = Forrás, 10/7–8. p.
456. NAGY Benedek Máté: *Ofélia instagramozik.* = Forrás, 10/6–7. p.
457. NAGY Dorottya: *mák.* = Opus, 2/19. p.
458. NAGY Dorottya: *szővetmintá.* = Opus, 2/18–19. p.
459. NAGY Dorottya: *viharmadaraim.* = Opus, 2/18. p.
460. NAGY Eszter: *Bádogvers.* = Helikon, június 10. 15. p.
461. NAGY Eszter: *Betűvers.* = Helikon, június 10. 15. p.
462. NAGY Koppány Zsolt: *Demencia 2077.* = Látó, 10/69. p.
463. NAGY Koppány Zsolt: *Irgalom atyja elhagyta.* = Látó, 10/68. p.
464. NAGY Zalán: *Formabontás, avagy a repülő kardigán esete.* = Helikon, június 25. 7. p.
465. NAGYPÁL István: *Ahogy a flamingó megpihen.* = Új Forrás, 9/48. p.
466. NAGYPÁL István: *Ahol a galambok megpihennek.* = Új Forrás, 9/48. p.
467. NAGYPÁL István: *Ahol a kudora-rigó megpihen.* = Új Forrás, 9/49. p.
468. NAGYPÁL István: *Hógömb mint afázia.* = Helikon, május 25. 12. p.
469. NAGYPÁL István: *Papírsárkány újévkor.* = Helikon, május 25. 12. p.
470. NAGYPÁL István: *Teaszerartás.* = Helikon, május 25. 12. p.
471. NÉMETH István, Z.: *Angyalkamera.* = Opus, 3/6. p.
472. NÉMETH István, Z.: *El, al, él.* = Opus, 3/7. p.

473. NÉMETH István, Z.: *esti szén.* = Opus, 3/7. p.
474. NÉMETH István, Z.: *Húr.* = Hítel, 10/41. p.
475. NÉMETH István, Z.: *Az idomár álla.* = Hítel, 10/42. p.
476. NÉMETH István, Z.: *Kütmély.* = Hítel, 10/41. p.
477. NÉMETH István, Z.: *Split.* = Hítel, 10/40. p.
478. NÉMETH István, Z.: *Egy szétszabdalt festmény összeragasztása. I-VII.* [Versciklus]. = Opus, 5/5–7. p.
479. NÉMETH István, Z.: *Terasz.* = Opus, 3/6. p.
480. NÉMETH István, Z.: *Utazás a vers közép-pontja felé.* = Opus, 3/4–5. p.
481. NÉMETH Péter: *Golgotavirág.* = Agria, 3/257. p.
482. NÉMETH Péter: *spes nostra salve.* = Agria, 3/257. p.
483. NOVÁK Valentin: *Kell-e híd?* = Hítel, 9/68–71. p.
484. NYERGES Gábor Ádám: *Az esélyegyenlőtlenség fenntartásának céljából kinevezett miniszteri megbízott és szépséges kísérője látogatása a mediterrániumban.* = Kalligram, 8/17–20. p.
485. NYILAS Attila: *Brumi.* = Kortárs, 9/19. p.
486. NYILAS Attila: *Búcsú.* = Opus, 3/31–32. p.
487. NYILAS Attila: *Episztoła anyámhoz.* = Kortárs, 9/19–20. p.
488. NYILAS Attila: *Fénytörés.* = Opus, 3/29. p.
489. NYILAS Attila: *Raszkołnyikov és Razumi-hin.* = Magyar Napló, 10/42. p.
490. NYILAS Attila: *Szertartáskönyv.* = Vigília, 10/945–946. p.
491. NYILAS Attila: *A végakarát.* = Forrás, 10/3. p.
492. NYILAS Attila: *Visszatérés.* = Kalligram, 8/48. p.
493. NYILAS Attila: *Zsidóságom elégiája.* = Kalligram, 8/49. p.
494. NYILAS Attila: *Zsoltár.* = Opus, 3/30. p.
495. NYIRÁN Ferenc: *Temetőben halni meg.* = Élet és Irodalom, szeptember 26. 17. p.
496. NYIRÁN Ferenc: *Végül 2.0.* = Élet és Irodalom, szeptember 26. 17. p.
497. OLÁH András: *amikor inkább hallgatok.* = Alföld, 9/28–29. p.
498. OLÁH András: *csapdát állít a csönd.* = Várad, 9/14. p.
499. OLÁH András: *csellengők.* = Alföld, 9/29. p.
500. OLÁH András: *feljegyzések.* = Várad, 9/13. p.
501. OLÁH András: *gyávaságaink.* = Magyar Napló, 9/43. p.
502. OLÁH András: *a híd felé.* = Magyar Napló, 9/43. p.
503. OLÁH András: *idegenek.* = Alföld, 9/30. p.
504. OLÁH András: *miért ilyenkor.* = Magyar Napló, 9/44. p.
505. OLÁH András: *műtét után.* = Opus, 4/35. p.
506. OLÁH András: *nappogyatkozás.* = Várad, 9/14. p.
507. OLÁH András: *nincs vége.* = Agria, 3/145. p.
508. OLÁH András: *a semmi szélén.* = Várad, 9/13–14. p.
509. OLÁH András: *sorsunk.* = Opus, 4/34–35. p.
510. OLÁH András: *sorsunk hogy hazatérjünk.* = Alföld, 9/28. p.
511. OLÁH András: *szemtanú.* = Opus, 4/36. p.
512. OLÁH András: *túlélő.* = Opus, 4/34. p.
513. OLÁH András: *vallomás.* = Mozgó Világ, 10/86. p.
514. OROSZ István: *Ajánlás.* = Lyukasóra, 6/12. p.
515. OROSZ István: *Álmósító.* = Lyukasóra, 6/12. p.
516. OROSZ István: *Ars poetica.* = Lyukasóra, 6/12. p.
517. OROSZ István: *„Át a vízen”.* = Lyukasóra, 6/12. p.
518. OROSZ István: *Fénykép.* = Lyukasóra, 6/13. p.
519. OROSZ István: *Háromkirályok.* = Lyukasóra, 6/12. p.
520. OROSZ István: *Körzövel rajzolt víz.* = Lyukasóra, 6/12. p.
521. OROSZ István: *A lábnyomodba lépek.* = Lyukasóra, 6/12. p.
522. OROSZ István: *Örök visszatérés.* = Lyukasóra, 6/13. p.
523. OROSZ István: *Végrendelet.* = Lyukasóra, 6/13. p.
524. OROSZ István: *A végtelen terasz.* = Lyukasóra, 6/12. p.
525. OROSZ Margit: *Tengerparton.* = Agria, 3/258. p.
526. OROSZ Margit: *Utazás.* = Agria, 3/258. p.

527. PAPP-SEBŐK Attila: *Déli part, június*. = Élet és Irodalom, szeptember 12. 14. p.
528. PAPP-SEBŐK Attila: *Flopi*. = Élet és Irodalom, szeptember 12. 14. p.
529. PAPP-SEBŐK Attila: *Ha haragudnék*. = Élet és Irodalom, szeptember 12. 14. p.
530. PARRAGI Eszter: *előtte-utána (volt egy ilyen)*. = Opus, 4/30–31. p.
531. PARRAGI Eszter: *Kerti csillagnézés Liebenwaldében*. = Opus, 4/28–29. p.
532. PARRAGI Eszter: *mosás*. = Opus, 4/30. p.
533. PARRAGI Eszter: *négysoros*. = Opus, 4/29. p.
534. PEER Krisztián: *Deszkatűz*. = Élet és Irodalom, szeptember 5. 17. p.
535. PEER Krisztián: *Előleg*. = Jelenkor, 9/826–827. p.
536. PEER Krisztián: *Naphimnusz*. = Jelenkor, 9/825. p.
537. PEER Krisztián: *Önmegszólító talapzat*. = Jelenkor, 9/826. p.
538. PEGE Ibolya: *latolgatni sem kell többé*. = Élet és Irodalom, szeptember 26. 17. p.
539. PERGER Éva: *Holtág*. = Új Forrás, 9/47. p.
540. POLLÁGH Péter: 1992. = Hítel, 9/10–11. p.
541. POLLÁGH Péter: *A két hernyó*. = Hítel, 9/10. p.
542. POLLÁGH Péter: *Omerta*. = Hítel, 9/11. p.
543. POLLÁGH Péter: *Vendetta*. = Hítel, 9/12. p.
544. POZSGAI Györgyi: *Árvalányhaj*. = Agria, 3/47. p.
545. POZSGAI Györgyi: *Lámpák*. = Agria, 3/46. p.
546. POZSGAI Györgyi: *Misztikum*. = Agria, 3/47. p.
547. POZSGAI Györgyi: *Napfény – holdfény*. = Agria, 3/46. p.
548. POZSGAI Györgyi: *Pillanataink*. = Agria, 3/46. p.
549. POZSGAI Györgyi: *Tavaszhaiiku*. = Agria, 3/46. p.
550. PREDÁK Anna: *Csillaggal kifli*. = Agria, 3/259. p.
551. PREDÁK Anna: *Lehet, májusban van*. = Agria, 3/260. p.
552. PUROSZ Leonidasz: *Belépni tilos*. = Jelenkor, 10/1040–1041. p.
553. RADNAI István: *ellebegő realitások*. = Várad, 7–8/34. p.
554. RADNAI István: *emlékkönyv számárfüllel*. = Agria, 3/261. p.
555. RADNAI István: *zónák*. = Agria, 3/261. p.
556. RADNAI István: *három lábon a parkban*. = Várad, 7–8/35–36. p.
557. RADNAI István: *nyomtalan évek – ki mondja*. = Várad, 7–8/34–35. p.
558. RADNAI István: *pathmosz*. = Várad, 7–8/36. p.
559. RAKOVSKZY Zsuzsa: *Amikor fújt*. = Vigilia, 9/827–828. p.
560. RAKOVSKZY Zsuzsa: *Bizonyosság*. = Vigilia, 9/826–827. p.
561. RAKOVSKZY Zsuzsa: *Egy arc egy érintés... Részlet a Párbeszéd a tavaszról és a testről című ciklusból*. = Pannonhalmi Szemle, 2/94. p.
562. RAKOVSKZY Zsuzsa: *Bizonyosság*. = Vigilia, 9/826–827. p.
563. RAKOVSKZY Zsuzsa: *A bolond lány dala*. = Pannonhalmi Szemle, 2/93. p.
564. RAKOVSKZY Zsuzsa: *Hasonlatok az időre*. = Pannonhalmi Szemle, 2/92. p.
565. RAKOVSKZY Zsuzsa: *Macska*. = Pannonhalmi Szemle, 2/95. p.
566. RAKOVSKZY Zsuzsa: *Őszi szonettek*. = Irodalmi Jelen, 10/7–8. p.
567. RÁSÓ Attila: *egy elmúlás bája*. = Opus, 2/20. p.
568. SAÁD Anna: *A felszín alatt*. = Irodalmi Jelen, 9/43. p.
569. SAÁD Anna: *Ketyegő*. = Irodalmi Jelen, 9/45. p.
570. SAÁD Anna: *Örök útítárs*. = Irodalmi Jelen, 9/44. p.
571. SAÁD Anna: *Portré*. = Irodalmi Jelen, 9/43. p.
572. SAÁD Anna: *Test*. = Irodalmi Jelen, 9/44. p.
573. SAITOS Lajos: *Mályvavirág*. = Opus, 5/26. p.
574. SAITOS Lajos: *Még alszanak*. = Opus, 5/27. p.
575. SAITOS Lajos: *Régi albérletek*. = Opus, 5/25. p.
576. SAITOS Lajos: *Szinuszgörbe*. = Opus, 5/26–27. p.
577. SAJTOS Orsi: *Holokauszt*. = Opus, 3/13. p.
578. SAJTOS Orsi: *Lennék boldog*. = Agria, 3/31. p.
579. SAJTOS Orsi: *Transzlégzés*. = Opus, 3/12–13. p.
580. SAJTOS Orsi: *Tudatos jelenlét*. = Agria, 3/32. p.

581. SALL László: *amúgy még az lesz a legjobb.* = Várad, 7–8/58. p.
582. SALL László: *felütötte fejét.* = Várad, 7–8/58. p.
583. SALL László: *ilyen volt szökésegem.* = Várad, 7–8/59–60. p.
584. SALL László: *(március 28.)* = Várad, 7–8/57. p.
585. SALL László: *részből a készbe.* = Várad, 7–8/57. p.
586. SALL László: *szegre akasztott szavak.* = Várad, 7–8/56. p.
587. SÁNDOR József: *Csak egy villanás volt.* = Agria, 3/262. p.
588. SÁNDOR József: *Illatos somkóró.* = Agria, 3/262. p.
589. SÁNTA Miriám: *Hajnalig élni.* = Jelenkor, 9/886. p.
590. SÁNTA Miriám: *Magmakapu.* = Látó, 10/46–47. p.
591. SÁNTA Miriám: *Néha most is.* = Látó, 10/45–46. p.
592. SCHEIN Gábor: *A dűnéken túl.* = Élet és Irodalom, október 31. 17. p.
593. SCHEIN Gábor: *A mi bombáink.* = Élet és Irodalom, október 31. 17. p.
594. SCHEIN Gábor: *Smaragd.* = Élet és Irodalom, október 31. 17. p.
595. ŠEREŠ Rebeka: *Haiku a városról.* = Opus, 3/98. p.
596. ŠEREŠ Rebeka: *Haiku egy téli meséről.* = Opus, 3/98. p.
597. ŠEREŠ Rebeka: *Szerelmes haiku.* = Opus, 3/98. p.
598. SERFŐZŐ Simon: *Amerre mentem.* = Agria, 3/74. p.
599. SERFŐZŐ Simon: *Bemutatták magukat.* = Agria, 3/73. p.
600. SERFŐZŐ Simon: *Évtizedek múltán.* = Magyar Napló, 10/15. p.
601. SERFŐZŐ Simon: *Illő legyen.* = Agria, 3/72. p.
602. SERFŐZŐ Simon: *Az Isten.* = Agria, 3/72. p.
603. SERFŐZŐ Simon: *Megvédtük.* = Agria, 3/71. p.
604. SERFŐZŐ Simon: *Mindig akadt.* = Agria, 3/72. p.
605. SERFŐZŐ Simon: *most jobb neked?* = Agria, 3/74. p.
606. SERFŐZŐ Simon: *Nem itt éltem.* = Agria, 3/73. p.
607. SERFŐZŐ Simon: *Özvegyek.* = Agria, 3/71. p.
608. SERFŐZŐ Simon: *A sötéttel vaklál.* = Agria, 3/70. p.
609. SIMEK Valéria: *Határtalanul.* = Új Forrás, 8/44. p.
610. SIMEK Valéria: *Utak.* = Új Forrás, 8/43. p.
611. SÍPOS Anna: *A megérett sorok.* = Agria, 3/44. p.
612. SÍPOS Anna: *Pillangó szárnyak.* = Agria, 3/45. p.
613. STUMMER Attila: *Alkalmi vers a halálról.* = Jelenkor, 9/883–884. p.
614. STUMMER Attila: *„És eltemették...”* = Jelenkor, 9/885. p.
615. STUMMER Attila: *A hamvasztómester kikezel.* = Jelenkor, 9/884–885. p.
616. SUHAI Pál: *Béke.* = Hitel, 10/4. p.
617. SUHAI Pál: *Kontrasztok.* = Hitel, 10/5. p.
618. SUHAI Pál: *Nocturne.* = Hitel, 10/5. p.
619. SUHAI Pál: *Tintásüveg.* = Hitel, 10/3–4. p.
620. SUHAI Pál: *Utolsó szó.* = Hitel, 10/3–4. p.
621. SZABÓ Attila: *Apály.* = Liget, 10/22–23. p.
622. SZATHMÁRI Dominik: *Kórház.* = Hitel, 10/61. p.
623. SZATHMÁRI Dominik: *Pályaudvar.* = Hitel, 10/59–60. p.
624. SZEGEDI Csilla: *A menet.* = Opus, 2/6. p.
625. SZEGEDI KOVÁCS György: *Kavicsok.* = Opus, 3/33. p.
626. SZÉKELY Szabolcs: *Attól fél, hogy untat.* = Alföld, 9/3. p.
627. SZÉKELY Szabolcs: *Térkép.* = Élet és Irodalom, október 10. 14. p.
628. SZÉKELYHIDI Zsolt: *Égő.* = Irodalmi Jelen, 10/32. p.
629. SZÉKELYHIDI Zsolt: *Félő.* = Irodalmi Jelen, 10/33–34. p.
630. SZÉKELYHIDI Zsolt: *Kísérlet.* = Irodalmi Jelen, 10/34–36. p.
631. SZÉKELYHIDI Zsolt: *Pusztában.* = Hitel, 9/19. p.
632. SZÉKELYHIDI Zsolt: *Süketek.* = Hitel, 9/20. p.
633. SZÉKELYHIDI Zsolt: *Szomj.* = Opus, 2/9–10. p.
634. SZÉKELYHIDI Zsolt: *Tünet.* = Opus, 2/9–10. p.
635. SZELES Judit: *Az ösvényen.* = Vigilia, 9/824. p.
636. SZELES Judit: *Sacra communio.* = Vigilia, 9/824. p.

637. SZENTE B. Levente: (*halkan, mint a szép szavak*). = *Agria*, 3/22. p.
638. SZILÁGYI Domokos: *Requiem*. (Song of myself). = *Látó*, 8–9/218. p.
639. SZILÁGYI Domokos: *Székely János: Évek*. = *Látó*, 8–9/217–218. p.
640. SZILÁGYI Domokos: *Requily*. Változatok. = *Látó*, 8–9/219–222. p.
641. SZITA Szilvia: *Botanikus kert*. = *Tiszatáj*, 9/45. p.
642. SZITA Szilvia: *Glaz*. = *Tiszatáj*, 9/44. p.
643. SZITA Szilvia: *Péntek este a parkerdőben*. = *Tiszatáj*, 9/46. p.
644. SZOLLÁTH Mihály: *Karrier*. = *Opus*, 3/26. p.
645. SZOLLÁTH Mihály: *végleg otthagyt*. = *Opus*, 3/25. p.
646. SZONDY-ADORJÁN György: *A látogató*. = *Helikon*, május 25. 12. p.
647. SZŰCS Bertalan: *Fővesztés*. = *Opus*, 2/26. p.
648. SZŰCS Bertalan: *Képes*. = *Opus*, 2/26. p.
649. SZŰCS Bertalan: *Kiragadott*. = *Opus*, 2/26. p.
650. TAIZS Gergő: 3,14. = *Liget*, 9/87–88. p.
651. TAIZS Gergő: *A helyettes én*. = *Liget*, 10/35–36. p.
652. TAIZS Gergő: *Negatív tér*. = *Liget*, 9/114–115. p.
653. TATÁR Sándor: *Anima lupi*. = *Mozgó Világ*, 10/89–90. p.
654. TATÁR Sándor: *Derűre (p)engedély?* = *Alföld*, 9/11. p.
655. TATÁR Sándor: *Hommage_omázs*. = *Mozgó Világ*, 10/90. p.
656. TATÁR Sándor: *Nyilván. Való?! = Alföld*, 9/12. p.
657. TATÁR Sándor: *>Új idők új hablatyaival<* = *Mozgó Világ*, 10/90. p.
658. TIBÉLY Orsolya: *Esni kell*. = *Irodalmi Jelen*, 9/139–140. p.
659. TIBÉLY Orsolya: *Így lesz*. = *Irodalmi Jelen*, 9/141–142. p.
660. TOMPA Gábor: *Félszeg krónika*. = *Élet és Irodalom*, szeptember 5. 14. p.
661. TOMPA Gábor: *Hamlet az övéihez*. = *Élet és Irodalom*, szeptember 5. 14. p.
662. TOMPA Gábor: *Sovány vigasz*. = *Élet és Irodalom*, szeptember 5. 14. p.
663. TORNAI Xénia: *Beavatás*. = *Agria*, 3/25. p.
664. TORNAI Xénia: *A csend hangjai*. = *Agria*, 3/24. p.
665. TORNAI Xénia: *Fénycepp*. = *Agria*, 3/24. p.
666. TORNAI Xénia: *Visszavagyó*. = *Agria*, 3/24. p.
667. TOROCZKAY András: *Apának*. = *Látó*, 10/53–54. p.
668. TOROCZKAY András: *Zero chance*. = *Látó*, 10/52–53. p.
669. TÓTH Krisztina: *Lampion*. = *Vigilia*, 10/942. p.
670. TÓTH Krisztina: *Tarkó*. = *Élet és Irodalom*, október 31. 17. p.
671. TÖRÖK István: *A dobsinai jégbarlangban*. = *Opus*, 3/40. p.
672. TÖRÖK István: *Homályban dagasztják*. = *Agria*, 3/15. p.
673. TÖRÖK István: *Kivilágított sorsok*. = *Agria*, 3/15. p.
674. TÖRÖK István: *Őszi biztatás*. = *Agria*, 3/14. p.
675. TÖRÖK István: *Virágok éneke*. = *Agria*, 3/14. p.
676. TÖRÖK Nándor: *Presszóárvák*. *Presszólét*. [Verciklus]. = *Opus*, 5/39–40. p.
677. TÖRÖK Nándor: *Presszófilozófia*. *Presszólét*. [Verciklus]. = *Opus*, 5/39. p.
678. TÖRÖK Nándor: *Presszókémia*. *Presszólét*. [Verciklus]. = *Opus*, 5/40–41. p.
679. TÖRÖK Nándor: *Presszóspport*. *Presszólét*. [Verciklus]. = *Opus*, 5/40. p.
680. TÖRÖK Nándor: *Presszószerelem*. *Presszólét*. [Verciklus]. = *Opus*, 5/41. p.
681. TŐZSÉR Árpád: *Csillaghajlék*. = *Alföld*, 10/4. p.
682. TŐZSÉR Árpád: *Ikarosz bukása*. = *Opus*, 5/3. p.
683. TŐZSÉR Árpád: *Nyelvistálló*. = *Opus*, 5/4. p.
684. TŐZSÉR Árpád: *Tiszta lappal*. = *Alföld*, 10/4–5. p.
685. TŐZSÉR Árpád: *Tudósítás egy fekete lyukból*. = *Alföld*, 10/3–4. p.
686. USIER Tamara: *Ahogy én soha*. = *Helikon*, június 10. 16. p.
687. USIER Tamara: *A füvesasszony*. = *Helikon*, június 10. 16. p.
688. USIER Tamara: *Kolompolás*. = *Helikon*, június 10. 16. p.
689. USIER Tamara: *A magányhúsa*. = *Helikon*, június 10. 16. p.
690. VÁRADY Endre: *Végrendelet*. = *Agria*, 3/27. p.

691. VARGA Melinda: *Csillagkúp*. = Irodalmi Jelen, 10/21–22. p.
692. VARGA Melinda: *Forrón ég*. = Irodalmi Jelen, 10/20. p.
693. VÁRI Fábión László: *Hajóra várva*. = Magyar Napló, 10/30–31. p.
694. VASAS Tamás: *Anonimek*. = Forrás, 10/10. p.
695. VASAS Tamás: *Helyzetjelentés*. = Forrás, 10/9. p.
696. VASAS Tamás: *Kapu*. = Agria, 3/264. p.
697. VASAS Tamás: *Lényegében triptichon*. = Forrás, 10/9. p.
698. VASAS Tamás: *a metabohóc menekülési kísérleteiről*. = Opus, 5/34. p.
699. VASAS Tamás: *rawls*. = Opus, 5/35. p.
700. VASAS Tamás: *Szellemkutyá*. = Forrás, 10/10. p.
701. VASAS Tamás: *szocialista szellem*. = Opus, 5/35. p.
702. VASI Ferenc Zoltán: *Épileptikus vers*. = Agria, 3/263. p.
703. VASI Ferenc Zoltán: *Egy fűzfaág a tópartról*. = Agria, 3/263. p.
704. VASS Tibor: *Semlény a nyírfasornál*. = Agria, 3/149–150. p.
705. VASS Tibor: *Semlény a Szervezetten – Élmenytisztázó körút*. = Irodalmi Jelen, 9/32–39. p.
706. VÉSSEY Ede: *Kérés*. = Agria, 3/265. p.
707. VÉSSEY Ede: *Ködös, téli utazás*. = Agria, 3/265. p.
708. VESZPRÉMI Szilveszter: *Bontják a szigetvári piacot, a költő pedig a régi wc-s nénire emlékezik*. = Jelenkor, 9/880–881. p.
709. VESZPRÉMI Szilveszter: *Látogatás Simon Betti anyjánál az otthonban*. = Jelenkor, 9/879. p.
710. VILLÁNYI László: *Advent*. = Pannonhalmi Szemle, 2/96–97. p.
711. VILLÁNYI László: „*Adria*”. = Új Forrás, 9/88–89. p.
712. VILLÁNYI László: *Csengő fények*. = Alföld, 9/32–33. p.
713. VILLÁNYI László: *A gyík csontváza*. = Új Forrás, 9/89–91. p.
714. VILLÁNYI László: *Helytörténet*. = Alföld, 9/31. p.
715. VILLÁNYI László: *Az idő rétegei*. = Forrás, 9/9–10. p.
716. VILLÁNYI László: *Mi volt a legszebb*. = Alföld, 9/33–34. p.
717. VILLÁNYI László: *Vakondváros*. = Vigilia, 10/946. p.
718. VIOLA Szandra: *Figyelni, látni*. = Irodalmi Jelen, 9/20–21. p.
719. VIOLA Szandra: *Három kiút*. = Irodalmi Jelen, 9/20. p.
720. VITÉZ Ferenc: *Alkímia... Töredékek*. = Várad, 7–8/16–17. p.
721. VITÉZ Ferenc: *Esti séta Van Goghgal... Töredékek*. = Várad, 7–8/14–15. p.
722. VITÉZ Ferenc: *Lovad most... Töredékek*. = Várad, 7–8/13–14. p.
723. VITÉZ Ferenc: *Madonnák ölelik... Töredékek*. = Várad, 7–8/13. p.
724. VÖRÖS István: *Ballada a művészet hiábavalóságáról*. Az egyetemsziget. [Vercsiklus]. = Liget, 10/111–113. p.
725. VÖRÖS István: *Beleszeretni egy sellőbe*. Az egyetemsziget. [Vercsiklus]. = Liget, 8/81–82. p.
726. VÖRÖS István: *Dacos bűn*. Az egyetemsziget. [Vercsiklus]. = Liget, 8/79–80. p.
727. VÖRÖS István: *De melyik kor? Az egyetemsziget*. [Vercsiklus]. = Liget, 10/109–110. p.
728. VÖRÖS István: *Félelem a naptól*. Az egyetemsziget. [Vercsiklus]. = Liget, 10/114–115. p.
729. VÖRÖS István: *A gondolat bánásmódja*. Az egyetemsziget. [Vercsiklus]. = Liget, 10/118–119. p.
730. VÖRÖS István: *A kényeskedő*. Az egyetemsziget. [Vercsiklus]. = Liget, 8/82–83. p.
731. VÖRÖS István: *Egy mécses fénye mellett*. Az egyetemsziget. [Vercsiklus]. = Liget, 8/80–81. p.
732. VÖRÖS István: *Nagyság*. = Liget, 9/133–134. p.
733. VÖRÖS István: *Nemcsakok*. Az egyetemsziget. [Vercsiklus]. = Liget, 10/117–118. p.
734. VÖRÖS István: *A nyugdíjas*. Az egyetemsziget. [Vercsiklus]. = Liget, 8/78. p.
735. VÖRÖS István: *Párbeszéd a jóról és rosszról*. Az egyetemsziget. [Vercsiklus]. = Liget, 10/115–116. p.
736. VÖRÖS István: *Szűkülő világegyetem*. Az egyetemsziget. [Vercsiklus]. = Liget, 8/76. p.
737. VÖRÖS István: *Vagyon*. Az egyetemsziget. [Vercsiklus]. = Liget, 10/119. p.
738. VÖRÖS István: *Vétkek és mulasztások*. Az egyetemsziget. [Vercsiklus]. = Liget, 8/77–78. p.

739. WESSETZKY Dániel: *Borom egyedül nem hagyom.* = Agria, 3/26. p.
740. WESSETZKY Dániel: *A rózsza őszi szonettje.* = Agria, 3/26. p.
741. WILHELM Ottó: *Vörösmarty Mihály: számvetés a végórán.* = Agria, 3/266–267. p.
742. WIRTH Imre: *Délután sétálok,* = Pannonhalmi Szemle, 2/102. p.
743. WIRTH Imre: *Hajnalban.* = Pannonhalmi Szemle, 2/103. p.
744. WIRTH Imre: *Meghalok* = Jelenkor, 9/882. p.
745. WIRTH Imre: *Nem vagyok ott.* = Pannonhalmi Szemle, 2/101. p.
746. WIRTH Imre: *Remény volt.* = Jelenkor, 9/881–882. p.
747. WIRTH Imre: *A sárگا rév,* = Jelenkor, 9/881. p.
748. WIRTH Imre: *Voltam lent.* = Pannonhalmi Szemle, 2/104. p.
749. ZECK Julianna: *Vigyázz a galambokkal.* = Helikon, május 10. 15. p.
750. ZILAHY Anna: *Polypsisme.* = Jelenkor, 10/972–977. p.
751. ZIRIG Árpád: *Velünk párban jár a gyász.* = Opus, 3/38–39. p.
752. ZIRIG Árpád: *Vers.* = Opus, 3/37–38. p.
753. ZSILLE Gábor: *Romantikus vers.* = Opus, 3/3. p.
754. ZSIRAI László: *Ahogy a rigók...* = Agria, 3/37. p.
755. ZSIRAI László: *Gyümölcs.* = Agria, 3/38. p.
756. ZSIRAI László: *Ha itt(l)ehetne...* = Agria, 3/38. p.
757. ZSIRAI László: *Még ballag az ős.* = Agria, 3/37. p.
758. ZSIRAI László: *Nyugodtabb legyen.* = Agria, 3/37. p.
- Rövidprózák**
759. ANDREJKOVICS Marcell: *Anyám intézte el.* = Hítel, 9/13–16. p.
760. ANDREJKOVICS Marcell: *Éjszaka.* = Hítel, 9/16–18. p.
761. ANTAL Balázs: *A mészáros éjszakája.* = Szépirodalmi Figyelő, 4/3–15. p.
762. BAKACSI Ernő: *Bajtársak.* = Agria, 3/200–203. p.
763. BALÁSSY Fanni: *Íróvá válni* avagy hogyan zúgta össze gyermeki illúzióimat Schmitt Pál. = Élet és Irodalom, szeptember 5. 15. p.
764. BALÁSSY Fanni: *Nászút.* = Bárka, 5/25–27. p.
765. BALATON László: *Hátsó ülés.* = Helikon, június 10. 9. p.
766. BALÁZS K. Attila: *(láthatatlan).* = Helikon, május 10. 6–7. p.
767. BÁLINT Erika: *Átváltozás.* = Opus, 4/20–21. p.
768. BECK Tamás: *Aranylövés.* = Élet és Irodalom, október 31. 15. p.
769. BERG Judit: *Rumini és a hét penge.* = Élet és Irodalom, szeptember 26. 15. p.
770. BÍRÓ Judit: *Díjnyertes.* = Liget, 10/11–12. p.
771. BITTERA Sophie Iman: *A nagyfa.* = Opus, 4/96–98. p.
772. BORCSA Imola: *Időgép.* = Kortárs, 9/21–24. p.
773. BÖSZÖRMÉNYI Márton: *Mit magadnak, magas fallal építettél, elvenni nincs jogom, mégis elveszem.* = Kalligram, 8/50–56. p.
774. BURNS Katalin: *Era a fényben.* = Élet és Irodalom, október 17. 16. p.
775. CSABAI László: *Megnyugvás.* = Alföld, 10/9–14. p.
776. CSÁNYI István: *Szinkronicitás.* = Irodalmi Jelen, 9/22–26. p.
777. CSELIK Ágnes: *Szívem.* = Liget, 9/110–113. p.
778. CSERNA-SZABÓ András: *Kurzív doktor utolsó gósnýája.* = Jelenkor, 9/850–855. p.
779. CSIKAI Gábor: *A harag napja...* = Irodalmi Jelen, 9/11–19. p.
780. CSIKÓS Attila: *Tisztelet.* = Élet és Irodalom, október 17. 16. p.
781. DARVASI László: *Az első izlandi hóregény.* = Jelenkor, 10/978–982. p.
782. DARVASI László: *Humoros írók Gylán.* = Bárka, 5/3–6. p.
783. [DARVASI László] Szív Ernő: *Lepov tanácsos pecsétje.* = Élet és Irodalom, október 10. 14. p.
784. [DARVASI László] Szív Ernő: *Madame Fontaine étrendje.* = Élet és Irodalom, szeptember 12. 14. p.
785. DARVASI László: *Trapiti és a cukorvári gyerekek.* = Élet és Irodalom, szeptember 26. 16. p.
786. DERZSY-BEN Ond: *Ez bennük a szép.* = Várad, 7–8/85–94. p.
787. DERZSY-BEN Ond: *A Gordon-lányok kis kirándulása.* = Várad, 7–8/76–85. p.

788. DETRE Gábor: *Apa lettem! A bolond bölcs*, Naszreddin Hodzsa fabulái. = Új Forrás, 9/45. p.
789. DETRE Gábor: *A kezdő fülemüle éneke*. A bolond bölcs, Naszreddin Hodzsa fabulái. = Új Forrás, 8/87–88. p.
790. DETRE Gábor: *Ki mással élne a nélkülözés? A bolond bölcs*, Naszreddin Hodzsa fabulái. = Új Forrás, 9/46. p.
791. DETRE Gábor: *Naszreddin, a hurmatolvaj*. A bolond bölcs, Naszreddin Hodzsa fabulái. = Új Forrás, 8/88. p.
792. DETRE Gábor: *Naszreddin udvarol*. A bolond bölcs, Naszreddin Hodzsa fabulái. = Új Forrás, 8/88–89. p.
793. DETRE Gábor: *A ronda feleség és a burka*. A bolond bölcs, Naszreddin Hodzsa fabulái. = Új Forrás, 9/45. p.
794. DOBOSI Bea: *Állat*. = Liget, 10/41–46. p.
795. DOMOKOS László: *Szóló és romok*. = Várada, 7–8/19–21. p.
796. [DROZD Ádám] LAMERLE, Adam: *Hajtóéred*. = Opus, 2/90–92. p.
797. DUBÁN Kitti: *Amikor a biciklis futárok énekelni kezdtek*. = Forrás, 9/23–25. p.
798. DUBÁN Kitti: *Ködobálás*. = Forrás, 9/22–23. p.
799. DUBÁN Kitti: *Megölték, megtalálták, elfeledték*. = Élet és Irodalom, szeptember 19. 16. p.
800. ESZTERGÁLYOS Károly: *Kém Kohn*. = Élet és Irodalom, október 22. 16. p.
801. FEHÉRVÁRI Judit, M.: *A megszállott*. = Irodalmi Jelen, 9/29–31. p.
802. FIALA Ilona: *Azok a szívtelen nők!* = Opus, 2/22–25. p.
803. FIALA Ilona: *Legyőzni a lehetetlent*. = Opus, 5/21–24. p.
804. FIALA Ilona: *Mobiltelefon*. = Opus, 4/37–39. p.
805. FŐFAI Rita: *Tartalak*. = Irodalmi Jelen, 10/29–31. p.
806. FÜLÖP Antal: *Bécsíghelyi tullianum*. = Opus, 3/41–44. p.
807. GARACZI László: *Miért nem írtam meg a szövegemet a Gyulai Humorfesztiválra?* = Bárka, 5/7–9. p.
808. GERENCSÉR Anna: *Crassula capitella*. = Irodalmi Jelen, 10/24–25. p.
809. GERZSENYI Gabriella: *Alkonyodik*. = Mozgó Világ, 9/27–35. p.
810. GOMBÁS Katalin: *Édeshármás*. = Kortárs, 9/49–51. p.
811. GURUBI Ágnes: *Hogyan (ne) írjunk a gyerekrenevelésről*. = Élet és Irodalom, szeptember 26. 14. p.
812. GURUBI Ágnes: *Hogyan (ne) írjunk az önismeretről*. = Élet és Irodalom, október 22. 14. p.
813. HAJDÚ László: *Maszlag*. = Opus, 3/34–36. p.
814. HALASI Zoltán: *9/11*. = Jelenkor, 10/983–988. p.
815. HALÁSZ Bálint: *A Duce!* = Élet és Irodalom, szeptember 5. 16. p.
816. HARMATOS Mária: *Membrán*. = Opus, 4/51–53. p.
817. HAVER Márta: *Ragyogva haldokolni*. = Opus, 3/96–97. p.
818. HEGEDŰS Imre János: *Az Öreg és Csahos, a kuttyája*. = Új Forrás, 8/27–31. p.
819. HERBERT Fruzsina: *Huberték*. = Élet és Irodalom, október 3. 16. p.
820. HORVÁTH SZEKERES István: *Vodka-limonádé*. = Helikon, június 10. 19–20. p.
821. IMOLA Judit: *Kétségek mélyén*. = Opus, 4/24–27. p.
822. ISTÓK Anna: *Stigma*. = Élet és Irodalom, október 3. 15. p.
823. JÁMBOR Ildikó: *Egy sárkány halála*. = Agria, 3/222–223. p.
824. JANECSKÓ Kata: *Magukra hagytak*. = Liget, 10/8–10. p.
825. JUHÁSZ Tamás: *Lencséken át*. = Irodalmi Jelen, 10/37–49. p.
826. KAISER László: *Csalódás*. = Agria, 3/199. p.
827. KALINA Krisztina: *Csakis ő lehetett!* = Opus, 5/96–97. p.
828. KALINA Krisztina: *Elveszve*. = Opus, 5/96. p.
829. KALINA Krisztina: *Parasztból lett herceg*. = Opus, 5/97–98. p.
830. KAPITÁNY Máté: *Örökvíz*. = Liget, 9/116–122. p.
831. KARVALICS László, Z.: *Levél egy migráns-simogatóhoz*. = Liget, 10/60–61. p.
832. KÁVAI Katalin: *Szeretők a Tündér utcában*. = Élet és Irodalom, október 3. 15. p.
833. KISS Bálint Béla: *Kiruccanás*. = Opus, 5/36–38. p.
834. KISS Ottó: *Dilemma*. = Élet és Irodalom, október 3. 17. p.
835. KISS Ottó: *Dramolett*. = Élet és Irodalom, október 3. 17. p.
836. KISS Ottó: *Felhívás*. = Élet és Irodalom, október 3. 17. p.

837. KISS Ottó: *Jövő*. = Élet és Irodalom, október 3. 17. p.
838. KISS Ottó: *Megváltás*. = Élet és Irodalom, október 3. 17. p.
839. KISS Ottó: *Nyomaszt*. = Élet és Irodalom, október 3. 17. p.
840. KLEIN Mari: *A fénytől megfosztva*. = Élet és Irodalom, szeptember 5. 16. p.
841. KLEIN T. László: *Atala*. = Opus, 3/14–24. p.
842. KOZKÁS Kitty: *A zenélő fadoboz*. = Opus, 4/92–95. p.
843. KOVÁCS Bálint: *Vét nem lehet*. = Élet és Irodalom, szeptember 12. 15. p.
844. KOVÁCS Dominik – KOVÁCS Viktor: *Csirkevész*. = Bárka, 5/15–17. p.
845. KOVÁCS Laura: *Tarka kendők*. = Liget, 10/13–16. p.
846. KOVÁTS Judit: *A vécpucoló*. = Élet és Irodalom, október 17. 15. p.
847. KOŽICH Flóra Anna: *Az óraműves*. = Opus, 5/94–95. p.
848. KOZMA Klaudia: *Hét*. = Élet és Irodalom, október 17. 15. p.
849. KÖRÖSSY P. József: *„Se így se úgy, másképp sem igaz.”* = Élet és Irodalom, szeptember 5. 15. p.
850. KRUSOVSKY Dénes: *Fent a hegyen*. = Jelenkor, 9/831–849. p.
851. KÜRTI László: *Csodagím*. = Magyar Napló, 9/4–6. p.
852. LAKATOS-FLEISZ Katalin: *A függöny mögött*. = Magyar Napló, 9/34–38. p.
853. LÁRAI Eszter: *A sárga tálca*. = Opus, 5/46. p.
854. LÁSZLÓ Gyopár: *A galamb meséje*. = Várad, 7–8/101–102. p.
855. LÁSZLÓ Gyopár: *A lajhár meséje*. = Várad, 7–8/100–101. p.
856. LÁSZLÓ Zsolt: *Böcme vagy, Papi!* = Várad, 7–8/40–41. p.
857. LÁSZLÓ Zsolt: *Kolbász, avagy kalbász*. = Várad, 7–8/38–39. p.
858. LÁSZLÓ Zsolt: *A szélnek nincs arca*. = Várad, 7–8/39–40. p.
859. LÁZÁR Bence András: *Ottaviano, Róma, Gemelli*. = Élet és Irodalom, szeptember 19. 16. p.
860. LECZO Bence: *És a hazám se a házam*. = Opus, 4/32–33. p.
861. LÉGRÁDY Gergely: *Muslincák*. Éppen annyi. = Kalligram, 8/31–32. p.
862. LÉGRÁDY Gergely: *Szavatossági idő*. Éppen annyi. = Kalligram, 8/32–33. p.
863. LOSONCZY Attila: *Dögevők*. = Irodalmi Jelen, 10. 9–18. p.
864. MACZÁK Orsolya Rita: *Visszapillant*. = Liget, 9/123–126. p.
865. MAGYAR Dániel: *Mosógép, pumpa, ilyenmi*. = Élet és Irodalom, október 31. 16. p.
866. MAGYARY Ágnes: *Utazás, pacal és egyéb állatságok*. = Bárka, 5/18–19. p.
867. MAJOROS Enikő: *Az, aki hazatalál...* = Várad, 7–8/107–109. p.
868. MAJOROS Enikő: *A másnaposság szólamai*. = Várad, 7–8/109–110. p.
869. MARKÓ Béla: *Édenkerti grammatika*. = Élet és Irodalom, október 3. 17. p.
870. MARKÓ Béla: *Egyetlen test*. = Élet és Irodalom, október 3. 17. p.
871. MARKÓ Béla: *Hatalmas szív*. = Élet és Irodalom, október 3. 17. p.
872. MARKÓ Béla: *Nincs visszaút*. = Élet és Irodalom, október 3. 17. p.
873. MÁRTON Evelin: *Fendt Favorit 615 LSA*. = Helikon, május 25. 7–8. p.
874. MEGYERI Edit Tünde: *A boldogságról*. = Hítel, 9/45–46. p.
875. MERKÓSZKI Csilla: *Hiába*. = Élet és Irodalom, szeptember 12. 16. p.
876. MESTER Györgyi: *Zsuzsanna és a vének*. = Opus, 4/18–19. p.
877. MÉSZÁROS Emily: *Nefejejcs*. = Opus, 2/93–95. p.
878. MOHAI V. Lajos: *Egy író poggyásza*. „Halod, Apa, írtam egy filmet.” = Alföld, 9/20–22. p.
879. MOLNÁR Erzsébet: *Erős várunk az utas*. = Élet és Irodalom, szeptember 19. 8. p.
880. MOLNÁR Erzsébet: *És hamarosan a sötétség*. = Élet és Irodalom, október 10. 2. p.
881. MOLNÁR Erzsébet: *Házi felvonó*. = Élet és Irodalom, szeptember 12. 2. p.
882. MOLNÁR Erzsébet: *Makula-degeneráció*. = Élet és Irodalom, október 3. 8. p.
883. MOLNÁR Erzsébet: *A peloponnészoszi háború*. = Élet és Irodalom, október 22. 2. p.
884. MOLNÁR Erzsébet: *S míg szendereg a robogás*. = Élet és Irodalom, szeptember 5. 10. p.
885. MOLNÁR Erzsébet: *Szivarok alkonya*. = Élet és Irodalom, október 17. 10. p.
886. MOLNÁR Erzsébet: *A viselkedés nyírcsaholyi instabilitása*. = Élet és Irodalom, október 31. 2. p.
887. MOLNÁR Erzsébet: *Zéta-függvény*. = Élet és Irodalom, szeptember 26. 9. p.
888. MORVA Máttyás: *Nyolcvan pokróc*. = Opus, 2/14–17. p.

889. MURÁNYI Sándor Olivér: *Anonymus*. = Élet és Irodalom, szeptember 19. 16. p.
890. MURÁNYI Zita: *Félkörömmi tűz*. = Élet és Irodalom, szeptember 12. 16. p.
891. MURAWSKI Magdolna: *A Hatvani Kapunál*. = Agria, 3/218–221. p.
892. NACSINÁK Gergely András: *Griffek háza*. = Liget, 9/89–109. p.
893. NACSINÁK Gergely András: *A nagypén-teki lapjárás sajátosságairól*. = Liget, 10/62–77. p.
894. NÁDASI Krisztina: *Mindennapok*. = Irodalmi Jelen, 9/4–8. p.
895. NAGY Koppány Zsolt: *Telefont a gyermeknek*. = Bárka, 5/31–32. p.
896. NAGY Zopán: *Átjárások / Könyv-nyitogatások, no. VIII*. = Irodalmi Jelen, 9/46–49. p.
897. NAGY Zopán: *Átjárások / Könyv-nyitogatások, no. IX*. = Irodalmi Jelen, 10/61–64. p.
898. NÉMETH Ákos: *Életút*. = Mozgó Világ, 10/67–82. p.
899. NOVÁK Valentin: *Vitam et sanguinem*. = Kortárs, 9/16–18. p.
900. NÓVÉ Béla: *Maroscsanak, 1960 nyara*. = Élet és Irodalom, szeptember 19. 15. p.
901. ODZE György: *Két férfi útja Porosig*. = Mozgó Világ, 10/49–66. p.
902. OROSZ István: *A feladat*. = Lyukasóra, 6/14–15. p.
903. OROSZ István: *Herr Grimm Úr*. = Lyukasóra, 6/18–19. p.
904. OROSZ István: *Tenger fölött*. = Lyukasóra, 6/14–15. p.
905. ÓSI Anna: *Anyarozs*. = Látó, 10/10–15. p.
906. ÓSI Anna: *Meggylé*. = Alföld, 10/6–9. p.
907. PÁL Júlia: *Statárium*. = Agria, 3/204–205. p.
908. PATAK Márta: *Miklós-napra*. = Élet és Irodalom, október 10. 16. p.
909. PETRUSÁK János: *Megírta – megírja – csak írja*. = Várad, 7–8/31–32. p.
910. PETRUSÁK János: *Odakukkantás*. = Várad, 7–8/24–26. p.
911. PETRUSÁK János: *Vidd tovább a fényt!* = Várad, 7–8/26–31. p.
912. PINTÉR Tibor: *Mielőtt a reflektorfény kihuny*. = Liget, 10/56–59. p.
913. PÓDA Erzsébet: *Gyűjtemények*. = Opus, 5/16–19. p.
914. POLGÁR Vera: *Bogi vasárnapja*. = Irodalmi Jelen, 10/4–6. p.
915. ROSS Károly: *Apanap*. = Hitel, 10/34–39. p.
916. SÁMÁN Kata: *Kitáncolás*. = Opus, 4/10–12. p.
917. SÁRI László: *Rókatündérek*. = Új Forrás, 9/24–29. p.
918. SARNYAI Benedek: *geppeto*. = Bárka, 5/33–35. p.
919. SEBESTYÉN Mihály: *Szórmentő*. = Látó, 10/58–63. p.
920. SERES Róbert: *Fénytörés*. = Élet és Irodalom, október 31. 15. p.
921. SINKÓ József: *Fáskamra*. = Tiszatáj, 9/6–8. p.
922. SINKÓ József: *Osztálytalálkozó II*. = Tiszatáj, 9/9–10. p.
923. SINKÓ József: *Villanyoltás*. = Tiszatáj, 9/11–12. p.
924. SOÓS Gábor: *Felesleges mondatok*. = Opus, 5/28–30. p.
925. SZABÓ Ádám, Sz.: *Plüss kárpit*. = Új Forrás, 9/70–73. p.
926. SZABÓ Benedek: *A karier*. = Forrás, 10/4–5. p.
927. SZABÓ Emese, F.: *Eladó*. = Élet és Irodalom, október 3. 16. p.
928. SZABÓ Imola Júlia: *lettekzsavak*. = Bárka, 5/45–46. p.
929. SZABÓ Máté Mihály: *Bella Smith apja meghal*. = Látó, 10/48–49. p.
930. SZABÓ Máté Mihály: *Péter bácsi elindul a tengerparton*. = Látó, 10/49–51. p.
931. SZABÓ Zoltán Attila: *Mozi*. = Opus, 3/46–48. p.
932. SZALAY Zoltán: *Az énektanárnő*. = Jelenkor, 10/989–998. p.
933. SZÁNTHÓ Erika Emma: *Dombról tengerbe*. Berryke, ég a ház. = Helikon, május 25. 14–15. p.
934. SZÁNTHÓ Erika Emma: *A magyarokhoz*. Berryke, ég a ház. = Helikon, május 25. 15–16. p.
935. SZÁNTHÓ Erika Emma: *Virágminta*. Berryke, ég a ház. = Helikon, május 25. 16–17. p.
936. SZÁRAZ Pál: *Csak átutazóban*. = Opus, 4/4–6. p.
937. SZÁRAZ Pál: *A szépséges Okszana*. = Várad, 7–8/7–11. p.
938. SZEDER Réka: *Ahogy rád emlékezünk*. = Opus, 4/43–45. p.
939. SZEDER Réka: *Ezek a fránya határok*. = Opus, 4/45–46. p.
940. SZEDER Réka: *A tehetségről*. = Opus, 4/46–47. p.
941. SZENTGYÖRGYI László: *A bajnok*. = Új Forrás, 9/74–81. p.

942. SZENTIRMAI Mária: *Jógagyakorlat*. Karcok. = Új Forrás, 8/40. p.
943. SZENTIRMAI Mária: *Nagyváros*. Karcok. = Új Forrás, 8/40–41. p.
944. SZENTIRMAI Mária: *Talált tárgy*. Karcok. = Új Forrás, 8/41–42. p.
945. SZENTIRMAI Mária: *Test*. Karcok. = Új Forrás, 8/39–40. p.
946. SZEPESI Kornél: *Novella*. = Élet és Irodalom, szeptember 12. 15. p.
947. SZIL Ágnes: *Barbaricum*. = Élet és Irodalom, szeptember 19. 14. p.
948. SZIL Ágnes: *Sztálin mozi*. = Élet és Irodalom, szeptember 19. 14. p.
949. SZINOVSZKI Léna: *Jedí*. = Élet és Irodalom, október 10. 16. p.
950. SZIRMAI Panni: *Dzsungel*. = Liget, 10/37–40. p.
951. SZÖLLÖSI Máttyás: *Mérges-patak*. = Helikon, június 25. 8–10. p.
952. SZÖLLÖSI Tamás: *Mikrohullámú sütő*. = Helikon, június 25. 15–16. p.
953. TAMÁS Dénes: *Az ötödik dimenzió*. = Helikon, június 25. 19–21. p.
954. TÓTH Vivien: *Anyám elmegy vásárolni*. = Alföld, 9/26–27. p.
955. TÖRÖK Ábel: *a felhőnyájak pásztorja*. = Élet és Irodalom, október 10. 15. p.
956. TURÁNYI Tamás: *A tulipánfa*. = Alföld, 10/20–22. p.
957. VÁRKONYI Sára: *Tükörkép*. = Kalligram, 8/36–40. p.
958. VICEI Károly: *Megleltem apámat?* = Agria, 3/211–217. p.
959. WAGNER István: *Átkelés a hídon*. = Élet és Irodalom, október 31. 16. p.
960. WESSELY Gábor: *Honorárium*. Sajtós szösszenetek. = Várad, 9/35. p.
961. WESSELY Gábor: *Sajtós gondolatfoslányok*. Sajtós szösszenetek. = Várad, 9/36. p.
962. WESSELY Gábor: *Tuti titkárnők*. Sajtós szösszenetek. = Várad, 9/35–36. p.
963. WIRTH Imre: *Balgagó*. = Helikon, május 10. 10. p.
964. WIRTH Imre: *Utazás*. = Helikon, május 10. 10. p.
965. ZALÁN Tibor: *Az ablakon át*. = Élet és Irodalom, október 31. 14. p.
966. ZALÁN Tibor: *Farkasészer*. = Élet és Irodalom, szeptember 5. 14. p.
967. ZALÁN Tibor: *A balkezesek*. = Élet és Irodalom, október 3. 14. p.
968. ZOLTAY Lívia: *Véletlen (?)* = Várad, 9/11–12. p.

Hosszúprózák

969. BENE Zoltán: *Galéria*. [Regényrészlet – Szép Heléna halála]. = Forrás, 10/12–18. p.
970. BERTA Zsolt: *Mit tesz Isten*. [Regényrészlet]. = Kortárs, 9/5–13. p.
971. BODA Edit: *Talán a halhatatlanságra gondolok*. 2. rész. *Passeport*. = Helikon, május 25. 9. p.
972. DARVASI László: *Neandervölgyiek IV*. [Regényrészlet]. = Élet és Irodalom, október 22. 15. p.
973. HAKLIK Tamás: *A Banda*. (részlet a *Kezdetlenek* című készülő regényből). = Helikon, május 25. 10–11. p.
974. HAKLIK Tamás: *Garázs*. (részlet a *Kezdetlenek* című készülő regényből). = Új Forrás, 9/61–63. p.
975. HALÁSZ Margit: *Tündérmocsár*. (regényrészletek). = Kortárs, 10/6–15. p.
976. HALÁSZ Rita: *Tengernek fényes, szép csilloga*. [Regényrészlet]. = Alföld, 9/7–10. p.
977. JEZSÓ Ákos: *A szélmalom körbeforgó lapátkerekei*. [Regényrészlet – Éjfélre kialszanak a lángok]. = Várad, 9/5–6. p.
978. KOSZTOLÁNCZY Tibor: *Matchbox superfast*. (A monolit – 2). = Új Forrás, 9/54–60. p.
979. KOSZTOLÁNCZY Tibor: *A monolit (1)*. = Új Forrás, 8/45–48. p.
980. KUN Árpád: *Dafn és Daphné*. Odüsszeusz kuttyája, a hű Argosz emlékére. [Regényrészlet – Kecskéének]. = Forrás, 9/11–15. p.
981. LADIK Katalin: *Szerkesztőnő*. (Részletek a *Folyékony tükör* című regényből). = Szépirodalmi Figyelő, 4/23–30. p.
982. MÁRTON László: *Egy magyar csimpánz*. Egy készülő kisregényből. = Új Forrás, 8/91–94. p.
983. MÁTHÉ Zsuzsa: *Szitakötőtemető*. részlet. = Helikon, május 10. 16. p.
984. MÉCS Anna: *rutin*. [Regényrészlet]. = Kalligram, 8/10–16. p.
985. MIKIYA LUZSÁNYI Mónika: *Sárossy Gyula honvéd*. Nagyvárad, 1848 ősze. [Regényrészlet – Szeralem és kard]. = Magyar Napló, 10/35–39. p.
986. OBERCZIÁN Géza: *Ágnes*. [Regényrészlet – Izland]. = Magyar Napló, 10/6–14. p.
987. PÉNTEK Orsolya: *Itt is istenek vannak*. Az első út. [Regényrészlet]. = Kalligram, 8/21–28. p.

988. POZSONYI Ádám: *A Mester*. (Részlet a Rákospalotai ködlovag című regényből). = Hítel, 9/3–9. p.
989. SÜLI István: *Lábunk nyomát*. Nemlineáris etűdök, avagy a megnevezés. (részlet). = Új Forrás, 9/64–69. p.
990. SZEIFERT Natália: *Höember a Naprendszerben*. [Regényrészlet]. = Kalligram, 8/41–47. p.
991. SZERÉNY Eszter: *csempésztárs*. Kikelet. Regényrészlet. = Helikon, június 10. 13–14. p.
992. SZERÉNY Eszter: *szertők*. Kikelet. Regényrészlet. = Helikon, június 10. 14. p.
993. SZERÉNY Eszter: *vodkarulett*. Kikelet. Regényrészlet. = Helikon, június 10. 14. p.

Kevert műfajok

994. DEMETER József: *Csillagmag/ok/*. Napfényalján/fenekén. [Prózavers]. = Agria, 3/29. p.
995. DEMETER József: *Dicsfény – is*. Is. Napfényalján/fenekén. [Prózavers]. = Agria, 3/30. p.
996. DEMETER József: *Mezőségi góbé/tükör*. Napfényalján/fenekén. [Prózavers]. = Agria, 3/28. p.
997. DEMETER József: *Verslábakon*. Napfényalján/fenekén. [Prózavers]. = Agria, 3/29. p.
998. KURDY FEHÉR János – NEMES Tivadar: *Fragmentumok a „Levelezéshez”*. [Esszévers]. = Új Forrás, 8/17. p.
999. SZENTE B. Levente: *Megszaggatott levél-napló*. (részletek a Sárgaház folyosója című naplójegyzékből). = Agria, 3/22–23. p.

Átmeneti műfajok

1000. MARNO János: *Esik magától*. (átirat). = Élet és Irodalom, október 31. 14. p.
1001. SZÉKELY Csaba: *Hogyan írna erről dalt, ha ő lenne Azahriah?* Magyarampampam. 120 éve született József Attila. [Átirat]. = Bárka, 5/29–30. p.
1002. SZÉKELY Csaba: *Hogyan írna meg ma Jócó!-t?* Kedves Lölöl! 120 éve született József Attila. [Átirat]. = Bárka, 5/28. p.
1003. SZÉKELY Csaba: *Hogyan reagálna erre Bayer Zsolt?* Attila, te hernyóbarszú mocsos kis proli. 120 éve született József Attila. [Átirat]. = Bárka, 5/28. p.

1004. SZÉKELY Csaba: *Mi történe, ha erre József Attila pártot alapítana?* TISZASZÍVVEL. 120 éve született József Attila. [Átirat]. = Bárka, 5/28–29. p.

Közönség előtti előadásra szánt mű

1005. BÉKÉSI János: *Szerelmem, Jókai*. [Dráma]. = Irodalmi Jelen, 10/81–108. p.
1006. BERECZ Boglárka – DÖGEI Mátyás – TORNER Anna – VARGYAS Péter: *Világga mentem, visszajönnék*. Horzsolások egy felvonásban. Kétszereplős monodráma. = Látó, 8–9/125–148. p.
1007. BÍRÓ Zsombor Aurél: *Megrág, kiköp*. = Látó, 8–9/171–206. p.
1008. CSABAI László: *Kerítők*. Jelenet. = Látó, 10/70–78. p.
1009. CSURY Balázs: *Capet Lajos a charentoni elmeógyógyintézetben*. = Liget, 9/127–132. p.
1010. PRUZSINSZKY Sándor: *Django*. Képek egy muzsikusz életéből. Monodráma. = Irodalmi Jelen, 9/57–78. p.
1011. SZONDY-ADORJÁN György: *Az ifjabb Rameau vendégei* (avagy az elvágyódás szelleme). = Látó, 8–9/149–170. p.
1012. ZECK Julianna: *Vasumitra*. Monodráma. = Látó, 10/25–41. p.

Irodalmi képregények

1013. DUDÁS Győző: *Ez nem vers*. = Szépirodalmi Figyelő, 4/173–175. p.
1014. HAJÓS-SZABÓ Dóra: *Növények hőbörögnek*. 4. rész. = Szépirodalmi Figyelő, 4/74–84. p.
1015. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *Könyvhét*. = Helikon, június 10. 26. p.
1016. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *Könyvheti napló*. = Helikon, június 25. 26. p.
1017. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *Régi korok új köntösben*. = Helikon, május 10. 26. p.
1018. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *A szerelő meg a holnap*. = Helikon, május 25. 26. p.

Összeállította: ZAHARI ISTVÁN

SZÁMUNK SZERZŐI

- Borcza János** (1953) kritikus, az irodalomtudományok doktora
- Császár Irma Tímea** (1997) az Eötvös Loránd Tudományegyetem doktorjelöltje, műfordító
- Dudás Győző** (1971) grafikus, illusztrátor
- Füzi Péter** (1991) irodalomtörténész, az Akadémiai Kiadó és a Forrás szerkesztője
- Goda Regina** (1994) az Eötvös Loránd Tudományegyetem doktorjelöltje, magyartanár
- Hajós-Szabó Dóra** (1998) grafikusművész, képregényalkotó
- Halmi Annamária** (1989) kritikus
- Hermán Dániel** (2005) a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem filozófia és teatrológia szakos hallgatója
- Doina Ioanid** (1968) román költő, műfordító
- Katona Alexandra** (1997) a Debreceni Egyetem doktorandája
- Kiss Júlia** (1994) az Eötvös Loránd Tudományegyetem doktorandája, Esterházy Péter *Termelési-regényének* kritikai kiadásán dolgozó kutatócsoport munkatársa
- Kiss Tamás** (1993) a Debreceni Egyetem doktorandusza
- Korda Bonifác** (2002) színházi rendező, író
- Kugler Viktor** (1993) költő, pedagógus
- Lövétei Lázár László** (1972) költő, műfordító
- Nagy K. Krisztina** (1997) az Eötvös Loránd Tudományegyetem doktorandája, műfordító, tanár
- Pataky Adrienn** (1986) irodalomtörténész, szerkesztő
- Veronica Raimo** (1978) olasz író, fordító és forgatókönyvíró
- Rakovszky Zsuzsa** (1950) költő, író, műfordító
- Szelke László** (1975) a Pázmány Péter Katolikus Egyetem oktatója
- Szemán Krisztina** (1994) a Debreceni Tudományegyetem doktorandája
- Tanos Márton** (1986) irodalomtörténész
- Tatiana Țibuleac** (1978) moldovai író, újságíró
- Vincent Van Gelder** (1992) holland költő, képzőművész, kritikus

**Hamarosan megjelenik
és kapható a boltokban!**

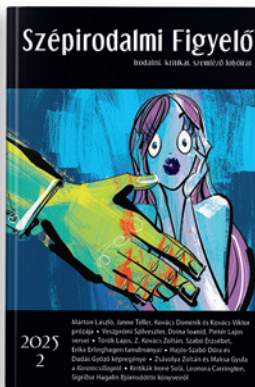
A kötet megrendelhető vagy kedvezményesen megvásárolható a Szépirodalmi Figyelő szerkesztőségében: 1072 Budapest, Akácfa utca 20. • Telefon: 06-1 321-8023
e-mail: szif.szerk@gmail.com • www.szepirodalmifigyelo.hu

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

Megjelenik évente hatszor • Egy lapszám ára: 1200 Ft

A lapot megrendelheti és előfizetési igényét jelezheti közvetlenül szerkesztőségünk felé is a szif.szerk@gmail.com e-mail címen.

Ebben az esetben **6000 Ft éves előfizetési díj** ellenében postázzuk megjelenést követően a lapszámokat.

Az első 10 előfizető ajándékkötetet kap a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány kiadványai közül.

A Szépirodalmi Figyelő szerkesztősége: 1072 Budapest, Akáca utca 20.

Telefon: 06-1 321-8023; e-mail: szif.szerk@gmail.com • www.szepirodalmifigyelo.hu

AGYAGKATONÁK

AZ ELSŐ KÍNAI CSÁSZÁR
HALHATATLAN ŐREI

Szenzációs kiállítás a kastélyban
2025. november 30 – 2026. április 2.

A kiállítás a kastély
nyitvatartási idejében látogatható:

www.halaszkastely.hu

2475 Kápolnásnyék,
Deák Ferenc utca 10.
+36 21 292 0471
info@halaszkastely.hu

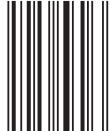
HALÁSZ
KASTÉLY
KÁPOLNÁSNYÉK

ISSN 1585-3829

9 771585 382195

25006 >

Ára: 800 Ft

Nemzeti
Kulturális
Alap